

**Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta**

Disertační práce

**Vývoj pohřební praxe Církve československé (husitské)
v kontextu jejího ideového vývoje.**

**The Development of Funeral Practices in the Context of the
Evolution of Ideological framework of the Czechoslovak
(Hussite) Church.**

**Doktorský studijní program: Teologie
Studijní obor: Husitská teologie**

**Školitel:
Doc. ThDr. Jiří Vogel Th.D.**

**Autor:
Mgr. Richard Ferčík**

Praha, 2018

Poděkování

Na prvním místě patří poděkování bratru Doc. ThDr. Jiřímu Vogelovi Th.D. za odborné vedení, laskavost a čas, který obětoval autorovi. Na druhém místě bych rád poděkoval bratru Prof. ThDr. Zdeňku Kučerovi za teologickou reflexi a odborné komentáře k událostem a textům již dávno pozapomenutým. Posmrtně děkuji i již zesnulému knězi Mgr. Janu Švehlovi za vyprávění očitého svědka, který prožil společně s CČSH jejích prvních devadesát let. Tato práce by nikdy nevznikla bez obětí a účinné pomoci mé manželky Mgr. Ireny Ferčíkové Konečné Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci s názvem: „Vývoj pohřební praxe Církve československé (husitské) v kontextu jejího ideového vývoje“, napsal samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 10. 4. 2018

podpis

Anotace

Tato práce si klade za cíl popsat vývoj pohřební praxe Církve československé (husitské). Pro hlubší pochopení specifik Církve československé (husitské) jí zasazují do dobového a místního kontextu, ve kterém vznikla. Práce prozkoumá dobový postoj společnosti a Církve československé (husitské) ke kremaci. Následně se zaměřuje na praxi Církve československé (husitské) i jejího teologického a pastoračního ukotvení a zkoumá teologická východiska jednotlivých období a teologů Církve československé (husitské) ve vztahu k tématu práce.

Vycházím z teze, že postoj Církve československé (husitské) k otázce pohřbívání a pohřebních obřadů nebyl statický, procházel vývojem, a to jak v nahlížení na smrt a funkci pohřebních obřadů, tak zejména ve vývoji praktické podoby pohřebních obřadů a to s ohledem na teologické směřování jednotlivých teologů CČS(H) a teologických proudů v církvi. Tuto dynamičnost považuji za zvláště markantní, zejména s ohledem na obvyklou stabilitu těchto postojů u jiných denominací. Domnívám se, že tento dynamický vývoj byl a je vlastní CČS(H) a nebyl inspirován přebíráním teologických konceptů a praxe jiných denominací. Mám za to, že CČS(H) je v tomto ohledu zcela specifická a tato dynamika je jí vlastní.

Práce se dále zabývá popisem jednotlivých pohřebních agend, jak oficiálních, tak neoficiálních.

Následně zkoumám možné ovlivnění Církve československé (husitské) v chápání pohřbu a pohřebních obřadů praxí a teologií jiných denominací.

Anotation

This paper is aimed at describing the development of funeral practices of the Czechoslovak (Hussite) Church - CČS(H). In order to achieve better understanding of

the particulars of the CČS(H) we put it the period and geographical context in which it was formed. This paper explores the period approach the society and the CČS(H) had towards cremation. It is followed by the CČS(H)'s practices and its theological and pastoral fundamentals and explores also the theological grounds of the different periods and CČS(H) theologians.

We base our scrutiny on the thesis that the CČS(H)'s approach towards funerals was not static and it underwent a certain evolution in terms of perceiving death and functions of funeral rituals as well as in the development of the actual form of funeral rituals, particularly with regards to the theological beliefs of the CČS(H) theologians and theological trends inside the church. We consider these dynamics particularly significant, especially with respect to the usual persistence of these approaches. We believe that this dynamic development was and is inherent to the CČS(H) and it was not directly influenced by actions of other denominations, if only with regards to the persistence of its form and content of its funeral rituals. In our opinion, the CČS(H) is very specific in this regards and it is characterised by this type of dynamics.

In this paper we describe the funeral agendas, officials as well as unofficial ones. At the end we discuss how the CČS(H) could be influenced in the sphere of understanding funeral and funeral rituals by other denominations.

Klíčová slova

pohřební agenda, pohřeb, smrt, Církev československá husitská, kremace, kolumbárium

Key words

Agenda Funeral, Burial, Death, Czechoslovak Hussite Church, Creamtion, Columbarium,

Obsah

1. Úvod	10
1.1. Specifika CČS(H) a jejího možný vliv na podobu pohřbívání.....	10
1.2. Hypotéza a cíl práce	11
1.3. Metodický postup	12
1.4. Přehled dosavadních poznatků	14
2. Základní pojmy	18
2.1. Pojem „pohřeb“	18
2.2. Problematika těla zesnulého	20
2.3. Místa pohřbu	22
2.4. Kremace.....	24
2.5. Církev československá husitská	26
3. Pohřební situace v českých zemích	27
3.1. Historické způsoby pohřbívání v českých zemích	27
3.2. Sekularizace smrti a pohřbívání	29
3.3. Znovuoživení kremace v moderní době	33
3.4. Vznik krematorií a počátky kremace v českých zemích	36
3.5. Propagátoři kremace v českých zemích.....	41
3.5.1. Společnost přátel žehu a spolek Die Flamme	42
3.5.2. Spiritismus jako první masová podpora kremace	43
3.6. Postoj církve katolické ke kremaci.....	46
3.7. Postoje evangelíků a Církve bratrské ke kremaci	48
3.8. Zákonná úprava kremace	49
3.9. Shrnutí	50
4. Církev československá husitská	51
4.1. Vznik církve	51
4.2. Počátky pohřbívání v CČS.....	54
4.2.1. Vzpomínky na zesulé a dušičkové pobožnosti.....	61
4.2.2. Soudní spory a rozepře o pohřbívání	64
4.2.3. Pohřebiště CČS(H).....	68
4.2.4. Liturgický oděv při pohřbu.....	71

4.3. Postoj CČS(H) k otázkám pohřbu a pohřebních obřadů v naukových a pastoračních dokumentech.....	72
4.3.1. Počátky CČS a první řádný sněm CČS.....	72
4.3.2. Vyznání víry CČS.....	74
4.3.3. Základy víry	75
4.3.4. Pastorační příručky.....	77
4.3.5. Katechismus Rudolfa Medka	79
4.4. Teologický vývoj CČS(H) s ohledem na teologii svátostí a koncepci pohřebních obřadů.....	81
4.4.1. Teologické východiska první generace teologů CČS	81
4.4.1.1. Pohled Karla Farského	83
4.4.1.2. Pohled Aloise Tuháčka.....	88
4.4.1.3. Pohled Aloise Spisara.....	88
4.4.2. Pohled druhé generace CČS(H) a kopernikánský obrat	91
4.4.2.1. Pohled Zdeňka Trtíka.....	92
4.4.2.2. Pohled Zdeňka Kučery.....	93
4.4.3. Současná generace teologů CČSH.....	94
4.4.3.1. Pohled Tomáše Butty.....	95
4.5. Podoba pohřebních obřadů Církve československé (husitské)	97
4.5.1. Farského agenda	97
4.5.2. Drtinova agenda.....	102
4.5.3. Špakova agenda	106
4.5.4. Buttova agenda.....	110
4.5.5. Agendy neoficiální.....	115
4.5.5.1. Druhý návrh obřadní příručky pro Církev československou	116
4.5.5.1. Salfického agenda	118
4.5.5.2. Tuháčkova agenda.....	121
4.5.5.3. Kalousův obřad	122
4.6. Zpěvník jako obřadní příručka	125
4.7. Shrnutí	128
5. Srovnání s vybranými církvemi.....	137
5.1. Církev Římskokatolická	137
5.2. Církev Starokatolická	142

5.3. Církev československá evangelická	146
5.4. Církev Pravoslavná.....	152
5.5. Církev Anglikánská	153
5.6. Srovnání struktury pohřebních obřadů a teologických důrazů.	155
6. Závěr	161
7. Jmenný rejstřík	164
8. Přílohy	170
8.1. Příloha č. 1 – Nařízení vlády RČS č. 517/1919 Sb.	170
8.2. Příloha č. 2 – Zákon č. 464 Sb. z 7. prosince 1921	176
8.3. Příloha č. 3 – Zpráva k návrhu zákona o pohřbívání ohněm z 23. listopadu 1921	183
8.4. Příloha č. 4 - Zákon 96/1925 Sb.	188
8.5. Příloha č. 5 - Interpelace o porušení zákona č. 96. Předsedovi vlády	196
8.6. Příloha č. 6 – Farského pohřební obřad podle Obřadní příručky 1920.....	199
8.7. Příloha č. 7 – Druhý návrh obřadní příručky pro CČS.	205
8.8. Příloha č. 8 - Farského pohřební obřad ze Zpěvníku CČS 1922.....	213
8.9. Příloha č. 9 – Tabulka č. 4. „Struktura Buttovy agendy“	219
8.10. Příloha č. 10 - Salfického agenda CČM.....	221
8.11. Příloha č. 11 - Postup Tuháčkova obřadu.....	231
8.12. Příloha č. 12 – Tabulka č. 7. „Struktura Kalousovy pohřební agendy“	234
8.13. Příloha č. 13 – Struktura obřadu De Exsequii z roku 1923.....	236
8.14. Příloha č. 14 – Tabulka č. 9. „Struktura pohřebního obřadu podle Obřadní knihy starokatolické církve z roku 1942.	241
8.15. Příloha č. 15 – Římskokatolická pohřební agenda z roku 1972.....	243
9. Seznam použité literatury.....	246
10. Seznam tabulek	260
11. Seznam příloh.....	261
12. Summary	262

Seznam zkratk

CČE – Církev českobratrská evangelické

CČM – Církev českomoravská

CČS – Církev československá

CČSH – Církev československá husitská

CIC – Codex iuris canonici

ČSR – Československá republika

ČZ – Český zápas

NR – Náboženská revue

RČS – Republika Československá

ŘKC – Církev římskokatolická

ThR – Theologická revue

ÚR – Ústřední rada Církve československé (husitské)

1. Úvod

1.1. Specifika CČS(H) a jejích možný vliv na podobu pohřbívání

Smrt a pohřební obřady se dotýkají všech lidí bez rozdílu. Jsou nejnítěrnější oblastí osobní víry každého člověka. Kristovým vítězstvím nad smrtí a následným seslání Ducha Svatého se konstituují církve a otázky smrti a věčného života se stávají centrem evangelijní zvěsti (zejména Janovo evangelium).

Přesto není pohled na smrt a ani praktická stránka pohřebních obřadů dána církvi a křesťanům vyčerpávajícím způsobem v evangeliu. Tento složitý systém se vyvíjel na jedné straně pod vlivem evangelia a učení církve a na druhé straně byl ovlivňován kulturou doby a místa, kde církve žila.

Křesťanská církve od svého počátku navazovala na antické a židovské představy a to s ohledem na kulturní zázemí jednotlivých společenství prvních křesťanů, které transformovali tak, aby byly schopné nést poselství evangelia. Tímto procesem se posléze staly specificky křesťanskými. To platilo v průběhu celých dějin a platí to až do současnosti. Pokud srovnáme lidovou víru a podobu lidových pohřebních obřadů u Římsko-katolických křesťanů v Mexiku a v České republice uvidíme i přes jednotnou víru, nepřehlédnutelný vliv místní kulturní tradice.

Tato práce se věnuje Církvi československé husitské, která je církvi svébytnou, nemající zastoupení v jiných zemích, kromě zemí bývalého Československa. Ač CČS(H) působila i na Slovensku a Podkarpatské Rusi, jednalo se o „český export“. CČSH má řádnou organizační strukturu jenom v České a Slovenské republice. V současné době má CČSH Náboženskou obec v Rakousku¹ a obec *sui generis* ve Švýcarsku². Nejedná se ale o plnohodnotné náboženské obce ve smyslu organizačním,

¹ Náboženská obec CČSH ve Vídni spadá jurisdikčně pod Slovenskou diecézi CČSH. <http://www.ccsch.cz/no.php?obec=317> (cit. dle 3. února 2015).

² Husův sbor v Curychu je organizačně nezávislý a samostatný a nespadá jurisdikčně pod žádnou diecézi CČSH. Sdružuje Československé krajany ve Švýcarsku. Pražská diecéze CČSH, jmenovala

ale spíše o obce krajanské, spojené s celkem CČSH personálně. V České republice je Církev československá husitská (CČSH) je podle posledního sčítání lidu z roku 2011, třetí nejpočetnější církví. Vznikla v roce 1920 a je nejmladší z velkých lidových církví

Vznikla v důsledku schizmatu v Římskokatolické církvi ovlivněná hnutím katolického modernismu v období konstituování nového státu. Tento *kairos* vtisknul specifickou podobu církvi včetně jejích pohřebních obřadů.

1.2. Hypotéza a cíl práce

Práce vychází z hypotézy, že konkrétní podoba pohřebních obřadů v Církvi československé (husitské) je závislá na její ideové orientaci a vyvíjí se souběžně s jejím teologickým vývojem. Tento vývoj shledávám dynamickým, a to dokonce v takové míře, že mi to umožňuje vidět dynamiku vývoje jako vlastnost specifickou pro CČS(H) a v ekumenickém kontextu českých zemí výjimečnou. Cílem práce je zjistit, nakolik jsou pohřební praxe a pohřební obřady Církve československé (husitské) svébytné a nakolik a jakým způsobem reflektují jiné křesťanské tradice. Domnívám se, že dodatečné ovlivnění z vnějšku není zásadní a nepřekračuje hranice obecných křesťanských pohledů.

Posuny v důrazech v jednotlivých agendách i samotná pestrost agendární tvorby CČS(H) je dána právě jejím překotným vývojem po dobu její ne příliš dlouhé existenci.

Těžiště práce spočívá v analýze teologických důrazů pohřebních agend, oficiálních dokumentů, odborných i popularizačních prací, které se nějakým způsobem vztahují k tématice pohřbívání v CČS(H).³ Práce reflektuje praxi CČS(H), a

kněze CČSH, Dr. Zbyňka Garského, působícího na universitě v Bernu, externím duchovním pro službu krajanům hlásícím se k CČSH. Sbor není součástí organizační struktury CČSH. Více <http://www.husuv-sbor.ch/> (cit. Dle 3. února 2015).

³ Podrobněji viz kap. 1.4.

to v kontextu doby a místa jejího vzniku a snaží se porozumět praxi CČS(H) při křesťanském pohřbu. Pro hlubší pochopení vývoje pohřební praxe v CČS(H) je důležité prozkoumat postoj jednotlivých teologů CČS(H) k problematice naší práce.

Tuto základní otázku sleduji v rámci celého ideového vývoje Církve československé (husitské), jehož součástí je i systematicko-teologická reflexe. Zkoumám, zda se ideový vývoj CČS(H) projevil na podobě jednotlivých pohřebních agend CČS(H) a zda přímo odrážel rozdílnou teologickou orientaci jednotlivých teologických generací a proudů CČS(H).

1.3. Metodický postup

Po metodologické stránce jsem postupoval v práci následovně:

1. Ve fázi výzkumu byly provedeny rešerše dostupných zdrojů a pramenů a následně byly vymezeny zdroje dat.
2. V další fázi byl proveden sekundární výzkum již existujících studií a výzkumů.
3. Studium písemných zdrojů byly získány informace, které byly řazeny podle své relevance k tématu práce. Byly to tyto kategorie:
 - agendy - analyzovány byly pohřební agendy CČS(H), tak i pohřební agendy vybraných relevantních konfesí,
 - odborné články a teologické diskuze - sledovány byly oficiální tiskoviny CČS(H), jako odborný časopis CČS *Theologická revue* (*Náboženská revue*) a také *Český zápas* (*Právo národa*), oficiální tiskový orgán CČS(H),
 - monografie,
 - sborníky,
 - brožury a jiné informační materiály - zejména v počátcích CČS, to byl základní naukový, pastorační a propagační kanál mladé

církve, který doplňoval a mnohdy i předbíhal oficiální věroučné texty nebo oficiální tisk církve,

- ročenky,
- katalogy,
- metodické předpisy,
- usnesení orgánů církve,
- zákony - tato práce se primárně nezabývá problematikou práva, proto jsou zákony zmiňovány, jenom pokud se dotýkají některého z dílčích aspektů práce,
- vyhlášky,
- zápisy z jednání,
- judikáty,
- rozhovory - práce není na rozhovorech závislá, jejich přínosem je doplnění oficiální praxe, kterou představují agendy a oficiální dokumenty o reálnou podobu života církve. Jedná se zejména o ústní vzpomínky a rozhovory s knězem a vikářem CČSH Mgr. Janem Švehlou (narozen 1920, zemřel 2010) na téma pohřebních obřadu praktikovaných v Ostravské (dnes Olomoucké) diecézi a Plzeňské diecézi v průběhu šesti desetiletí jeho duchovenské praxe.

Následně jsem usiloval o srovnání pohřebních obřadů CČS(H) s pohřebními obřady dalších církví, které ovlivnily relevantním způsobem vznik a další vývoj CČS(H).

4. Z Hlediska časové periodizace se ve své práci se zabývám převážně obdobím přímo předcházejícímu vzniku CČS a době její existence.

1.4. Přehled dosavadních poznatků

Tématu vývoje pohřební praxe v CČS(H) nebyla dosud věnována žádná odborná studie. Přesto je nutné zmínit několik prací, které sledují dílčí aspekty, s nimiž se ve své práci též vyrovnávám.

Nejnovější prací je kolektivní monografie Waleriana Bugela a kolektivu *Pohřební obřady v různých liturgických tradicích* z roku 2015.⁴ Práce je členěna podle jednotlivých církví a období. Judaismus (P.Damohorská), křesťanský starověk (F. Kunetka), současná římsko – katolická (P.Kopeček), tradice byzantsko – slovanská (W.Bugel), staroobřadnictví (J.A.Nováková a M.Řoutil), starokatolictví (P. B. Stránský – současný biskup starokatolické církve v ČR), Církev českobratrská evangelická (T.Landová), CČSH (T.Butta – současný patriarcha CČSH), desakralizace hřbitovů (M.Svobodová) a poreformační církve v severní Americe (P.Hradílek). Jednotlivé kapitoly zpracovali jak osobnosti z daných církví, tak i přední teologové zabývající se liturgikou. Význam práce je zcela zásadní. Nabízí velice cenný a fundovaný vhled do obřadů jednotlivých tradic. Část zabývající se CČSH je zpracována Tomášem Buttou koresponduje s jeho předmluvou k poslední agendou CČSH.⁵ Přínosem je rozbor pohřebních obřadu ve východních tradicích a v judaismu, kterážto témata byla dosud zpracována nedostatečně.

Srovnání pohřebních obřadů CČSH s největšími dvěma českými církvemi, se věnovala Gabriela Bjolková ve své diplomové práci obhájené pod názvem: *Komparace pohřebních obřadů ŘKC, CČE, CČSH*.⁶ Autorka podala základní přehled pohřebních obřadů uvedených církví a popsala jejich specifika. Práce je zdařilá, samotné její

⁴ BUGEL Walerian a kol.: *Pohřební obřady v různých liturgických tradicích*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2015.

⁵ Věnujeme se jí samostatně v kapitole 4.5.4.

⁶ BJOLKOVÁ Gabriela, *Komparace pohřebních obřadů ŘKC, CČE, CČSH*. Diplomová práce, Praha: HTF UK, 2010.

zaměření ji předurčilo spíše úkol komparovat strukturu a vnější stránku obřadů jednotlivých církví, než zkoumat otázku samotné CČS(H) a jejich teologické důrazy.

Pohledem zvenčí je diplomová práce Václava Váni obhájena pod názvem: *Pohřební obřady křesťanských církví*.⁷ Práce je zajímavá a přínosná. Autor vychází z pohledu římskokatolického, a přestože analyzuje postoj CČSH, dotýká se CČSH jenom okrajově. Cenným je popis řeckokatolických pohřebních obřadů, které nejsou v českém prostředí dostatečně známé.

Dalším významným příspěvkem k danému tématu je studie Pavla Koláře: *O eschatologii a pohřebních obřadech Církve československé husitské*.⁸ Práce je velmi důležitá, je ale zaměřena především na otázku eschatologie. Přesto se dotkla i našeho tématu a důležitým způsobem refletovala vývoj teologie CČS(H) v eschatologické otázce. Kolářova práce vyšla jako dílčí studie ve sborníku věnovanému pohřebnictví a pohřbívání.

Dalším důležitým příspěvkem k tématu práce z prostřední CČSH je 21. kapitola v práci patriarchy CČSH Tomáše Butty: *Praktický liturgický projev*.⁹ Přestože je našemu tématu věnována pouhá jedna kapitola, jedná se o důležité systematické uvedení do problematiky pohřbívání z pohledu praktické teologie pro potenciální kandidáty duchovenské služby.

Na závěr uvádím též práce Tomáše Kotrlého, teologa věnujícího se otázce pohřbívání v českém prostředí. Již ve své rigorózní práci, kterou obhájil pod názvem: *Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*¹⁰, sledoval téma vývoje pohřbívání s ohledem na jeho ideové pozadí. Dané téma pak ještě více rozvinul Kotrlý ve své disertaci obhájené pod

⁷ VÁŇA Václav, *Pohřební obřady křesťanských církví*. Diplomová práce, Praha: KTF UK, 2012.

⁸ KOLÁŘ Pavel, Praha. O eschatologii a pohřebních obřadech Církve československé husitské. In STEJSKAL, David, ŠEJVL, Jaroslav a kol. *Pohřbívání a hřbitovy*. 1. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR a. s., s. 257-275.

⁹ BUTTA Tomáš: *Praktický liturgický projev*, Husův institut teologických studií, Praha 2015.

¹⁰ KOTRLÝ Tomáš. *Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*. Rigorózní práce. Praha: KTF UK, 2007.

názvem: *Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky*¹¹. Jeho průkopnickým počinem byla šíře a hloubka zpracování tématu, zejména z oblasti překladů dosud nepublikovaných archiválií a nepřeložených dokumentů církevního práva.

Práce Tomáše Kotrlého jsou zasazeny zejména do prostředí Římskokatolické církve a významně se orientují na oblast církevního práva. Jeho práce plynule přecházejí z půdy církevního práva a teologie na půdu práva „světského“ a zasahují až do medicíny. Kotrlý neopomíná ani problematiku hřbitovů.

Obě práce jsou důležité pro náš pohled na Římskokatolické chápání smrti, pohřebišť, pohřbu a pohřebních obřadů. Problematikou CČS(H) se Kotrlý zabývá jenom marginálně. Přesto jsou tyto práce důležité a odkazují se na ně při analýze římskokatolického pohledu, z kterého při vzniku CČS vycházela. Poslední prací Tomáše Kotrlého je publikace: *Pohřebnictví, Právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*.¹² Tato práce je již zcela zaměřena na právní problematiku.

Ostatní práce v českém prostředí se tématům této práce nevěnují přímo. Přesto jistě stojí za zmínku pohled sociologie i antropologie.¹³ Z pohledu Architektury podává Markéta Svobodová mimo jiné popis architektonického řešení a slohu jednotlivých krematorií, které mohou umožnit zajímavým způsobem nahlédnout i do ideové orientace zadavatele stavby. Například otázka zda pojmout architektonické řešení jako zcela architektonicky moderní, nebo citovat odkazy na sakrální historizující slohy¹⁴. Další práce věnují pozornost hřbitovům i z hlediska krajinotvorby a především regionální historiografie. Velmi důležitým pohledem, jsou výzkumy historiků a filozofů. Jiří Rak ve své studii¹⁵ poukazuje na národně manifestační rozměr pohřbu

¹¹ KOTRLÝ Tomáš. *Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky*. Disertační práce, Praha: KTF UK, 2009.

¹² KOTRLÝ Tomáš. *Pohřebnictví, Právní zajištění piety a důstojnost lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde, 2013.

¹³ např. NEŠPOROVÁ Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: CDK, 2013, ISBN 978-80-7325-320-2.

¹⁴ SVOBODOVÁ Markéta. *Krematorium*. Praha: Artefaktum, 2013, ISBN: 978-80-86890-51-7.

¹⁵ RAK Jiří. Pohřeb jako národní manifestace. In KOVAŘÍK Petr. *Klíč k pražským hřbitovům*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, ISBN 80-7106-486-6, s. 311-323.

v 19. století. Pro téma této práce je zajímavá paralela mezi národně manifestačním rozměrem druhé poloviny 19. století a církevně (CČS a římskokatolická církev) manifestačním rozměrem první poloviny 20. století. Zásadní je příspěvek Mileny Lenderové,¹⁶ který se věnuje první kremaci české občanky. Studie Mileny Lenderové je z pohledu mé práce významná a odkazují se na ni i při sledování historie křesťanského hnutí v českém prostředí, na které nové vzniklá CČS nepřímo navazovala.

¹⁶ LENDEROVÁ Milena. Fenomén smrti v české kultuře 19. století. In: *Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 9. - 11. března 2000*, Lorenzová, Helena, Praha: KLP 2001, s.

2. Základní pojmy

Považuji na začátku práce za nutné krátce vymezit některé základní pojmy, s kterými budu operovat nejčastěji, a které by mohly být chápány nejednoznačně. Pojmy jako, *pohřeb, tělo zemřelého, místo pohřbu* jsou v současnosti upraveny zákonnou normou. Samy ale také podléhaly i etymologickému vývoji, který je v nich zachycen. Stejně tak i samotný název zkoumané církve, Církve československé husitské se v čase měnil a jednotlivé historické podoby názvu jsou v práci užívané v souladu s tím kterým historickým obdobím. Periodizaci názvu Církve československé husitské se rovněž věnuji v kapitole 2.5.

2.1. Pojem „pohřeb“

Slovanské jazyky se až do současné podoby výrazů pro pojem „pohřeb“ drží původního praslovanského výrazu „*grabiti*“. Samotné české slovo pohřeb odkazuje k slovesu „*hrabati*“. Slovenština užívá slova *pohreb*, polština *pogrzeb*¹⁷, srbo-chorvatština „*pokop*“, „*pogreb*“.¹⁸ Podobně jsou na tom i východní slovanské jazyky, ruština zná *похороны*.¹⁹ Všechny tyto výrazy odkazují zároveň i na techniku pohřbení (vyhrabání), to znamená způsob pohřbu do země. To, že se slovanské jazyky shodují v etymologii, naznačuje, že jiný způsob pohřbu nebyl praktikován v rozsahu hodném zřetele. Nenacházíme zde žádnou stopu po spalování těl zesnulých. Významově blízko k slovanskému základu slova stojí i německé *Das Begräbnis*.²⁰ Stejně tak i němčina tvoří pojem pro „pohřeb“ odkazem na hrabání a nikoli spalování. Lze se tímto nepřímým způsobem domnívat, že v době psané historie se v našem prostoru chápalo pohřbívání

¹⁷ OLIVA Karel, KULOŠOVÁ Marta, SVOBODA Josef Zdenko, : *Česko-polský, Polsko – český kapesní slovník*, SPN, Praha, 1963, s. 632.

¹⁸ NOHA Miloš, : *Srbochorvatsko – český, Česko –srbochorvatský kapesní slovník*, SPN, Praha, 1963, s. 632.

¹⁹ KOPECKIJ L. V.: *Rusko-český slovník*, Slovanské nakladatelství, Praha 1951, s. 820.

²⁰ KUMPRECHT Karel: *Malý česko-německý slovník unikum*, nakladatel A. Neubert, Praha 1941, s. 152.

jako pohřbívání do země. Latinský termín *funus* (kromě pohřebních obřadů odkazuje i na zármutek).²¹ K němu odkazuje i má blízko i anglické *funeral*,²² anebo francouzské *Les funeraillles*.²³ Později byla v západní církvi dávána přednost při popisu pohřbu a pohřebních obřadů termínu *Ordo exsequiarum*, který se stal i oficiálním názvem pro pohřební obřady v liturgických knihách. V termínu *Ordo exsequiarum* je více patrný sociální a vztahový rozměr pohřbu, kdy *sequor*²⁴ ukazuje na jítí, následování, neboli v termínu *exsequiale*²⁵ přímo na průvod. Tyto latinské výrazy odkazují spíše na průběh pohřebních obřadů, než na jejich způsob (pohřbení do země, nebo kremace).

Historickou podobu pohřebních obřadů i terminologii užívanou nejdéle, zachycuje zejména latinský pohřební obřad (*Ordo defunctorum* ze 7. století a dostupný ve znění *Ordo Romanus XLIX* z 11. století) ovlivnil v našem prostředí všechny pohřební obřady a praxi nejenom římskokatolické církve, ale pozdějších „reformačních“ církví.²⁶ Toto obecné pravidlo mohlo být upravováno zejména v otázkách pohřební pompy, nebo v pojetí symbolů užitých na náhrobcích a podobně.²⁷ V otázce způsobu pohřbu nebylo rozdílů a jiný způsob uložení těla než uložení do země (případně hrobky, krypty) se ani nepředpokládal. Dokonce i v případě morových ran se (pokud to bylo jen trochu možné) dávala vždy přednost pohřbení minimálně do společného hrobu než spálení těl.

Tento stav zachycuje i Kodex kanonického práva z roku 1917. Nový kodex z roku 1983 již reflektuje i otevření se církve ke kremaci. Problematika církevního pohřbu (*exequie*) se v Kodexu kanonického práva z roku 1917 (CIC/1917) nacházela

²¹ De VANN Michiel.: *Etymological dictionary of Latin and the other italic languages*, Leiden - Boston 2008, heslo *funus*, s. 251.

²² ANDERSON S., HIGGLETON E., RENNIE S.: *Mini English dictionary*, Chambers Harrap Publishers, Edinburgh 2002, s. 214.

²³ LYER Stanislav, *Francouzsko – český slovník*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1991, s. 299.

²⁴ De VANN Michiel.: *Etymological dictionary of Latin and the other italic languages*, Leiden - Boston 2008, heslo: *sequor*, s. 555.

²⁵ QUITT Zdeněk et. KUCHARSKÝ Pavel.: *Česko-Latinský slovník*, SPN Praha, 1992, s. 446.

²⁶ KUNETKA František. Nejstarší římské *Ordo defunctorum* v pohledu paradigmatu rites de passage. *Studia theologica*, 2005, roč. 6, č. 4, s 13-25.

²⁷ Srov. FROLEC V.(ed.). *Čas života*. Brno: Blok, 1985, s. 260.

v části *sepultura*. V Kodexu kanonického práva z roku 1983 CIC/1983 byla tato problematika přesunuta do čtvrté knihy Kodexu jednající o posvěcující službě církve (*De ecclesiae munere sanctificandi*) v její druhé části nazvané Ostatní úkony bohoslužby (*De ceteris actibus cultus divini*).²⁸

2.2. Problematika těla zesnulého

Tělo zesnulého je vždy jednoznačným faktem, a přes filosofické rozdíly jednotlivých konceptů a kultur staví společnost před požadavek na pietní rozloučení se s ním, na jeho uložení a stejně tak i na hygienickou ochranu společnosti. V křesťanském kulturním okruhu byl postoj k mrtvému tělu v minulosti vnímán i v souvislosti s biblickou zprávou o stvoření člověka k Božímu obrazu. Lidské tělo je chrámem Ducha svatého, určeným k podílu na vzkříšení. I mrtvé tělo ukazuje na toho, kdo je mrtvý a nepřítomný, a v mrtvole zanechává přechodnou formu tělesné blízkosti.²⁹ Zemřelý je prezentován v mrtvém lidském těle, ale nejen v něm; v každém ostatku je přítomno něco, co mrtvá osoba v životě představovala a realizovala. Zemřelá osoba *byla* v uplynulém životě tímto tělem a zároveň *měla* toto tělo.³⁰ Na rozdíl od průběhu pohřebních obřadů a podoby náhrobků bylo nakládání s mrtvým lidským tělem přísně regulováno zákony.

Právo České republiky definuje „*tělo zemřelého*“ jako mrtvé lidské tělo (mrtvý lidský plod), které zachovává formy živého těla, a na kterém ještě nezačal tlecí proces, a které ještě nebylo pohřbeno.³¹ Pojmům „*uložení mrtvol*“ nebo „*pohřbení zemřelého*“ se rozumí, uložení zbytků lidského těla bez rozdílu, v jakém stavu zetlení mrtvé tělo je.³²

²⁸ KOTRLÝ Tomáš. *Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*. Rigorózní práce, Praha: KTF UK, 2007, s. 47.

²⁹ Srov. VIRT G., KÖRTNER U. *Pieta a bliženská láska*, in: *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 3, s. 112-113.

³⁰ Tamtéž, s. 112-113.

³¹ KOTRLÝ Tomáš. *Pohřebnictví, Právní zajištění piety a důstojnost lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde, 2013, s. 36.

³² Na základě tohoto původního a i dnes ještě platného nejužšího významu slova „mrtvola“ - zvláště

Po smrti fyzické osoby přísluší uplatňovat právo na ochranu její osobnosti. Tato sekulární pietní ochrana se ovšem vztahuje i na nakládání s odebranými částmi těla a také s potraceným plodem.³³ „Lidskými pozůstatky“ se v souladu se zákonem o pohřebnictví rozumí mrtvé lidské tělo nebo jeho části do pohřbení, pokud nejsou za podmínek stanovených zvláštním právním předpisem použity pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům a zpopelněny ve spalovně zdravotnického zařízení podle zvláštního právního předpisu.³⁴ Zákonné označení lidské pozůstatky nepůsobí jako celek, ale jako něco, co zůstalo po již probíhajícím nebo již proběhnutším procesu – různé příklady neštěstí, kosterní pozůstatky, uhoření. „Lidskými ostatky“ je pak možno chápat mrtvolu nebo lidské pozůstatky – po pohřbení. „Pohřbením“ se míní uložení mrtvoly, lidských pozůstatků nebo ostatků do hrobu nebo hrobky, nebo jejich zpopelnění v krematoriu a následném uložení na k tomu určeném místě.³⁵

Toto právní vymezení je důležité pro rozlišení jednotlivých pojmů. Pro pohřební praxi církve není důležité, zda se jedná o kosterní pozůstatky, či pohřbení zemřelého. Rozlišuje se jenom pohřbení těla a uložení zpopelněného těla.

Církevní pohřeb je přípustný jenom na základě úmrtního a ohledacího listu. V současné době již není pravděpodobné, že by pozůstalý požádali o pohřeb bez ohledání mrtvoly a bez zprostředkování pohřební služby, která garantuje zákonné

užívá-li se toto slovo samo o sobě bez jakékoliv souvislosti - stížnost tehdy tvrdila, že uložení popela nelze klásti na roveň pohřbení: „Pod pohřbením nutno rozuměti jen postup, při němž mrtvola je odevzdána buďto zemi k setlení přirozenému anebo krematoriu k zetlení okamžitému. Uložení popela není žádným pohřbením, poněvadž každá mrtvola může míti jen jeden pohřeb.“ Srov. Boh. A 904/42 (1000/38), Pohřbení mrtvých, uložení mrtvoly a správa konfesních a veřejných hřbitovů, systém Aspi., více v KOTRLÝ Tomáš: *Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*, nepublikovaná rigorózní práce, KTF UK Praha 2007, s. 46.

³³ Srov. TELEČ Ivo: *Přirozené právo osobnostní a jeho státní ochrana*, Právní rozhledy 1, 15. ročník, 2007, s. 8.

³⁴ Zákon 256/2001 Sb. ze dne 29. června 2001.

³⁵ Srov. § 2 písm. a) a § 4 vyhlášky č. 11/1988 Sb., Více in: KOTRLÝ Tomáš: *Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*, nepublikovaná rigorózní práce, KTF UK Praha 2007, s. 46.

splnění podmínek (určení smrti a příčiny smrti s případným informováním úřadů činných v trestním řízení v případě podezření na násilnou smrt).

2.3. Místa pohřbu

Místem pohřbu myslím jednak širší místo – hřbitov i konkrétní místo – hrob. Jedním ze zdrojů, které ovlivnili křesťanskou terminologií byl vliv klasických jazyků, řečtiny a latiny. Především latina byla po dlouhá staletí *lingua franca* vzdělané západní evropy.

Latinský název pro hřbitov „*coemeterium*“,³⁶ který převzalo i kanonické právo, pochází z řeckého mimobiblického *κοιμητεριον*,³⁷ s původním významem „společně spící“, „ložnice“. Zesnulí křesťané odpočívají v pokoji v církevních „ložnicích“ a očekávají troubení soudného dne.

Novozákonní řecké *μνημειον*³⁸ a *το μνημα*³⁹ jsou od kmene „*μνη*“, který se nachází ve slovese *μιμνησκω*⁴⁰ (vzpomínám). Stejně tak i latinské *monumentum*⁴¹ je z kořene *moneo* - připomínat. Další latinský termín *sepulchrum*,⁴² - vychází od *sequi* - následovat doprovázet. Je zde silně cítit odkaz na „vzpomínku, památku“ (hrob, pomník). I doprovázení jako aktivní jednání stojí mezi vzpomínkou a rituálem. Děje se mezi obojím.

Klasické a speciální řecké slovo pro hrob je *ταφος*⁴³ a *η ταφη* (od *θαπιω* - pohřbívám) a obě znamenala také pohřeb, pohřební rítus. Významem je blízké také

³⁶ De VANN Michiel: *Etymological dictionary of Latin and the other italic languages*, Leiden - Boston 2008, heslo *cremo*, s. 142.

³⁷ KOTRLÝ Tomáš: *Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*, nepublikovaná rigorózní práce, KTF UK Praha 2007 s. 51.

³⁸ TICHÝ Ladislav, *Slovník novozákonní řečtiny*, in *Řecko – český Nový zákon*, Česká biblická společnost, 2011 s. 1680.

³⁹ Tamtéž, s. 1680.

⁴⁰ SOUČEK Josef B., *Řecko – český slovník k novému zákonu*, Kalich, Praha 1997, s. 169.

⁴¹ De VANN Michiel.: *Etymological dictionary of Latin and the other italic languages*, Leiden - Boston 2008, heslo *moneo*, s. 387.

⁴² Tamtéž, s. 555.

⁴³ TICHÝ Ladislav, *Slovník novozákonní řečtiny*, in *Řecko – český Nový zákon*, Česká biblická

řecké *η πομπη*⁴⁴ - vyslání, výprava; průvod. Z toho tzv. *pompa funebris* - pohřební průvod.⁴⁵

Druhým zdrojem slovní zásoby byli jazyky lidové, později národní, které mohly odrážet i starší, předkřesťanské vrstvy jednotlivých etnických a jazykových skupin.

Staročesky výraz *pohrzeb* měl dva významy: 1. uložení mrtvého do hrobu – in sepulturam; 2. místo pro pohřbení: hrob, hřbitov.⁴⁶

Ruský výraz pro hrob je „*Могила*“,⁴⁷ knižně „*зрoб*“.⁴⁸

Obdobný vztah mezi hrobem a způsobem pohřbu je cítit i v němčině – „*graben*“ - hrabat, „*grab*“ - hrob, „*grube*“ - jáma. Němčina rozlišuje významy těchto německých sloves: *Begraben* - zahrabat, *Beerdigen* - pohřbít do země, *Beisetzen* - uložit rakev (urnu) do hrobky, *Bestatten* - slavnostně pochovat a *Feuerbestattungen* - pohřbít žehem.⁴⁹

Anglické *funeral*⁵⁰ je adjektivem i substantivem označujícím obřady spojené s pohřbením *burial*⁵¹ nebo kremací *cremation*.⁵² *Funerate* – konat pohřební ritus, odpovídá lat. *Funeration*.

Podle Kodexu kanonického práva se hřbitovem, jako zvláštním místem vyčleněným pro pohřbívání se stává určené místo posvěcením, nebo žehnáním.⁵³ V případě, že to není možné, tak se doporučuje žehnat alespoň jednotlivé hroby.⁵⁴

společnost, 2011 s. 1737.

⁴⁴ KOTRLÝ Tomáš: *Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoje jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*, nepublikovaná rigorózní práce, KTF UK Praha 2007, s. 51.

⁴⁵ Tamtéž, s. 51.

⁴⁶ Viz NĚMEC I. : *Staročeský slovník*, Ústav pro jazyk český, Praha: Academia, 1987, s. 472.

⁴⁷ DLUGI D., RAJEVSKIJ B., BURAVCEVOVÁ N.: *Kapesní Česko – ruský a rusko – český slovník*, Ruský jazyk, Moskva 1982 s. 346.

⁴⁸ Viz MOKIENKO V. – WURM A.: *Česko-ruský frazeologický slovník*, 1. vydání, Univerzita Palackého, Olomouc 2002, s. 181.

⁴⁹ Viz *Deutsches Universalwörterbuch*, 5., überarbeitete Auflage, Dudenverlag; Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich 2003; s. 356.

⁵⁰ ANDERSON S., HIGGLETON E., RENNIE S. *Mini English dictionary*, Chambers Harrap Publishers, Edinburgh 2002, s. 214.

⁵¹ Tamtéž, s. 65.

⁵² Tamtéž, s. 120.

⁵³ *Kodex kanonického práva*, Zvon, Praha 1994, kánon 1205 CIC/1983 „*Posvátná místa jsou ta, která se posvěcením nebo žehnáním (dedicatione vel benedictione) vykonaným podle předpisů liturgických knih určují pro bohoslužbu nebo pohřbívání věřících, žehnáním a zasvěcením, podle obřadu žehnání hřbitova*“.

⁵⁴ *Kodex kanonického práva*, Zvon, Praha 1994, kánon 1240 CIC/1983 „*1. Tam, kde je to možné, ať má církev*

V otázce situování hrobů, byli tradičně křesťané pohřbíváni s nohama směřujícíma k východu (aby byli připraveni povstat). Kromě mimořádných okolností jako morové epidemie a jiné pohromy je pravidlem pohřbívat individuálně (s přihlédnutím k rodinným hrobům a hrobkám), v jednom hrobě pouze jednu osobu, což platilo většinou i u dětí.⁵⁵

Duchovní byli pohřbíváni se svými kněžskými rouchy a rituálními předměty předanými jim při vysvěcení (případně náhražkou, kdy byl drahocenný zlatý kalich nahrazený pro účely pohřbu levným dřevěným kalichem). Později byl tento způsob pohřbívání rozšířen na šlechtu, která byla ukládána do hrobu se symboly úřadu a společenského postavení.⁵⁶

Způsob vnímání míst pohřbu byl u protestantů formován menším důrazem na budoucnost duše a možnosti jí ovlivnit ze strany pozůstalých. Celý pohřeb se stal spíše záležitostí „společenského postavení než náboženským úsilím o pomoc duši“⁵⁷. Důležitost hrobu je v symbolickém komunikačním obsahu, jehož pomocí je konstruována sociální skutečnost. Tím vzrostl význam vnímání důležitosti místa pohřbení, zvláště pak okázalosti hrobek elit, která se tímto prezentovala navenek. Hrobky byly zdobeny vyobrazeními zemřelých anebo symboly už neodkazujícími na křesťanské symboly. Hrob je v tomto ohledu mnohovýznamový.

2.4. Kremace

Pojem „kremace“ vychází v evropských jazycích ze dvou základů. Ve většině případů z latinského „cremo“- spalovat.⁵⁸ Čeština zná výraz kremace, angličtina

vlastní hřbitovy nebo alespoň vymezené prostory na občanských hřbitovech pro pochovávaní zesnulých věřících. Tyto mají být řádně žehnány (benedikovány). 2. Nelze-li toho dosáhnout, ať jsou řádně žehnány (benedicantur) jednotlivé hroby při každém uložení mrtvého.“

⁵⁵ ŠTAUD Václav. Umírání dříve a dnes. *Katolický týdeník*, 2008, roč.19, č.9.s.8.

⁵⁶ KOTRLÝ Tomáš: *Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoje jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*, nepublikovaná rigorózní práce, KTF UK Praha 2007, s. 51.

⁵⁷ Tamtéž, s. 50.

⁵⁸ De VANN Michiel.: *Etymological dictionary of Latin and the other italic languages*, Leiden - Boston

„cremation“⁵⁹, ruština „кремация“.⁶⁰

Francouzština zná jak „cremation“⁶¹ tak i „incinération“⁶² stejně tak španělština „cremación“ i „incineración“⁶³, kdy incinerace odkazuje k latinskému „cinis“ - popel.⁶⁴ Stejně tak i čeština zná pojmy *zpopelnění*, i cizí slova *incinerace* (*cinerace*).

Němčina zná kromě „die Kremation“⁶⁵ i „der Einäscherung“ - zpopelnění⁶⁶, „die Feuerbestattung“ - pohřeb ohněm⁶⁷ a „der Totenverbrennung“ - spalování mrtvých.⁶⁸

V těchto jazycích je patrný společný zdroj, kterým je latina (ve výrazech *cremo* a *cinis*), které označují spálení a popel. V dalších případech (čeština a němčina) se jedná o jasné překlady nebo synonyma popisující spalování (oheň, popel a podobně). Všechny výrazy odkazují na faktický popis kremace (oheň, popel, spálení) a žádný z termínů neodkazuje na jiný symbolický význam. Jazyky křesťanských národů jsou poměrně chudé na nalezení výrazů označujících kremaci, a proto se domnívám, že pokud se kremace provozovala v předkřesťanských dobách, tak vzpomínku na ní si tyto jazyky (a kulturní paměť) neuchovaly.

Kremací je v této práci vždy myšlena výhradně kremace lidských pozůstatků prováděných k tomu speciálně určených krematoriích, řídicími se platnou legislativou. Výjimkou bude zmínka o kremaci v libereckém krematoriu po vzniku ČSR, které se ještě neřídilo zákonem o kremaci, neboť ten byl schválen až poté.

2008, heslo *cremo*, s.142.

⁵⁹ OSÍČKA Antonín, POLDAUF Ivan, : *Anglicko-český slovník*, ČSAV, Praha 1956, s.102.

⁶⁰ KOPECKIJ L.V.: *Rusko-český slovník*, Slovanské nakladatelství, Praha 1951, s. 408.

⁶¹ LYER Stanislav.: *Francouzsko – český slovník*, SPN, Praha 1991, s. 158.

⁶² Tamtéž, s. 349.

⁶³ DUBSKÝ Jan, REJZEK Vladimír: *Česko – španělský slovník*, SPN, Praha 1964, s. 307.

⁶⁴ De VANN Michiel.: *Etymological dictionary of Latin and the other italic languages*, Leiden - Boston 2008, heslo *cinis*, s. 115.

⁶⁵ SIEBENSCHHEIN Hugo et. al.: *Německo – český slovník I*, SPN, Praha 1970, heslo *kremation*, s.700.

⁶⁶ Tamtéž, heslo *einäscherung*, s.387.

⁶⁷ Tamtéž, heslo *feuerbestattung*, s.460.

⁶⁸ Tamtéž, heslo *toten*, s. 1164.

Krematorium však bylo postaveno již dříve a jeho uvedení do provozu před schválením zákona o kremaci⁶⁹ je jenom formálním rozporem.⁷⁰

2.5. Církev československá husitská

Nejfrekventovanějším pojmem v textu je výraz CČS(H), proto, i když zcela nezapadá mezi výběr předchozích pojmů, zařadil jsem jej jako vysvětlení toho, jak jej budu používat v textu. Dějinami církve se zde nechci zabývat, ale pro srozumitelnost užívání názvů zkratk pro CČS(H) považuji za užitečné načrtnout základní periodizaci.

Pro ujasnění používání zkratk CČS, CČM, CČSH a CČS(H) a názvů Církev československá, Církev českomoravská a Církev československá husitská upřesňuji, že po celou dobu se jedná o tentýž subjekt. Jednotlivé názvy byly historickými názvy dané denominace a budu je používat podle období, o kterém budeme pojednávat.

Církev československá husitská vznikla v roce 1920 pod názvem Církev československá (CČS). Po okupaci, a zániku Československa a vzniku Protektorátu Čechy a Morava byl úředně změněn název církve na Církev českomoravská (CČM). V roce 1945 se církev spontánně vrátila ke svému názvu Církev československá (CČS). V roce 1971, byl název rozšířen na Církev československá husitská (CČSH). Pod tímto názvem vystupuje církev dodnes. Budu-li mluvit o Církvi československé husitské v celém období jejích dějin, budu používat tvar CČS(H).

⁶⁹ Zákon je běžně nazýván *lex kvapil*, podle poslance Kvapila, který jej navrhl. (pozn. RF.)

⁷⁰ Více v kapitole 3.4 a dále.

3. Pohřební situace v českých zemích

3.1. Historické způsoby pohřbívání v českých zemích

Od počátku dochovaných písemných záznamů se v českých zemích a to až do sklonku devatenáctého století, stejně tak jako i v celém západoevropském okruhu praktikoval takřka výhradně způsob pohřbívání do země.

Soužití různých konfesí v českých zemích mělo dopad i na oblast pohřbívání. V období náboženského rozdělení bylo každému vyznání (minimálně formálně) zaručeno právo na vlastní pohřební ritus. Tyto záruky byly garantovány i po uzavření Kutnohorského smíru z roku 1485.⁷¹

Utravvistické víře odpovídaly spíše prosté náhrobky bez portrétu zemřelého, jen s rodovým erbem. V 16. století se od tohoto zvyku postupně upouštělo a šlechta a bohatší měšťané si nechávali zhotovovat epitafy. Bratrští Žerotínové sídlící v Židlochovicích si vybudovali hrobku pod podlahou bratrského sboru založeného roku 1566.⁷² V našem prostředí byla mimořádným počinem stavba pohřební kaple v areálu telčského zámku Zachariášem z Hradce v sedmdesátých a osmdesátých letech 16. století, která svým architektonicky inspirovala francouzskou královskou kapli z Ambois.⁷³

Uspořádání protestantských hřbitovů bylo na rozdíl od katolických spíše chronologické a hrobová místa se obvykle obsazovala postupně podle pořadí úmrtí. Běžně se stávalo, že jednotliví příbuzní a členové rodin, nebo dokonce i manželé, byli

⁷¹ Srovnej MACEK Josef. *Víra a zbožnost jagellonského věku*. Praha: Argo, 2001.

⁷² KRÁL Adolf Bunny: *Nálezy ze žerotínské hrobky v Židlochovicích*, in: *Jižní Morava* 5 (1969), s. 61-64.

⁷³ Po stránce výtvarné ji však vyzdobili italští umělci zvyklí zdobit pohřební kaple připojené k církevním stavbám KOTRLÝ Tomáš. *Viz Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*. Rigorózní práce, Praha: KTF UK, 2007, s. 21-36.

pochováni v jiných částech hřbitova.⁷⁴

*„V přesných zákrytech a řadách jiného protestantského hřbitova jsou všechny hroby stejné. Každé hrobové místo je opatřeno žulovým rámem obdélníkového tvaru a kamennou bílou deskou s nápisem. Úprava má připomínat, že předkové hlásící se k odkazu a ideálům protestantské Jednoty bratrské usilovali o soulad a rovnost i po smrti“.*⁷⁵

S výrazně odlišným způsobem pohřbívání se setkáváme u moravských novokřtěnců, kteří se úmyslně distancovali od katolického i protestantského způsobu pohřbívání a svoje zemřelé pohřbívali na zvláštních hřbitovech nedaleko od svých dvorů.⁷⁶ V jejich pohřebním ritu se projevil smysl pro kolektivnost a racionalita ve využívání času a prostoru, která vedla k jejich ekonomickým úspěchům.

Význam hřbitova v protestantismu byl posunut též díky odmítnutí uctívání relikvií. Hřbitov měl by být, jak napsal Martin Luther, „tichým místem určeným k rozjímání“. Tehdy se začaly zakládat hřbitovy s cestičkami, jednotlivé hroby však nebyly vyrovnané v řadách.⁷⁷

Tenze mezi reformací a protireformací se projevila i prakticky, a to zejména ve sporech ohledně pohřbívání, místa pohřbu a práva pohřbu. Bylo běžnou praxí, že příslušný katolický farář dovoľoval pohřební obřady pouze pro katolíky a měl právo vykonávat pohřební úkony i u nekatolických pohřbů.

Jedna z prvních zpráv o odmítnutí pohřbu nekatolíka se vztahuje k roku 1547, kdy se minorité zdráhali pohřbít Annu, manželku zemského hejtmána Jana z Ludanic, rozenou ze Šternberka, přestože Šternberkové byli podle tradice zakladateli tohoto kláštera, jehož kostel, byl od starodávna pohřebišťem příslušníků tohoto rodu. Jako důvod svého zamítavého postoje minorité uváděli, že Anna z Ludanic je kacířkou,

⁷⁴ KOTRLÝ Tomáš. *Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*. Rigorózní práce, Praha: KTF UK, 2007, s. 18.

⁷⁵ Tamtéž, s. 19.

⁷⁶ Tamtéž, s. 130.

⁷⁷ JÖCKLE Clemens. *Memento mori, historie pohřbívání a uctívání mrtvých*. Praha: Knižní klub, 2000, s. 13.

jelikož se zřejmě přiklonila k luteránství.⁷⁸ Nekatolíci byli pohřbíváni na zvlášť vyhrazeném místě, určeném zpravidla nepokřtěným dětem a sebevrahům.⁷⁹

Dvorský dekret z 12. 8. 1788 č. 1460 stanovil, že v obcích různých náboženství má být zřízen společný hřbitov (nebo více hřbitovů) rozdělený na oddělení pro příslušníky jednotlivých vyznání. Pobělohorský zákaz pohřbů nekatolíků byl jedním z nejúčinnějších prostředků unifikačních snah panovníka, který měl donutit „bezvěrce“ k odchodu ze země.⁸⁰

3.2. Sekularizace smrti a pohřbívání

Sekularizace památky mrtvých se objevuje počátkem novověku v Anglii, kde se představa smrti jako spojení s přírodou projevuje v sentimentálně pojímaných zahradních mauzoleích, která si stavěla bohatá a mocná venkovská šlechta. Menším příbuzným mauzoleí bylo „*campo santo*“, „svaté pole“ hřbitovní prostor ohraničený arkádovou architekturou. Na základě symboliky užívané v mauzoleích a camposantech je poměrně snadné rozlišit luteránské, reformované a katolické vyznání pohřbeného.⁸¹

Zcela zásadním krokem k sekularizaci pohřbívání se stal francouzský dekret o pohřebnictví ze dne 12. 7. 1804, nazvaný *Décret impérial sur sépultures*, který církvím odňal právo pohřbívat. Od osvícenství pokládala mnohá knížata pohřbívání za úkol vladaře a aktivně se ho ujímala. Známa jsou úsporná nařízení Josefa II. (1741-1790) s otevírací rakví, již lze používat opakovaně. Toto opatření narazilo na tak silný odpor

⁷⁸ Srov. SPÁČIL Vladimír. Z minulosti olomouckých hřbitovů. In BLÁHA Josef. *Olomoucké hřbitovy a kolumbária*. Olomouc: Memoria, 2001, s. 7-41.

⁷⁹ KOTRLÝ Tomáš. *Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*. Rigorózní práce, Praha: KTF UK, 2007, s. 22.

⁸⁰ Tamtéž, s. 26.

⁸¹ JÖCKLE Clemens. *Memento mori, historie pohřbívání a uctívání mrtvých*. Praha: Knižní klub, 2000, s. 13.

obyvatelstva, že ho císař musel krátce poté, co vstoupilo v platnost, zase zrušit.⁸² Reforma Josefa II. zakázala pohřbívání v městských centrech a vykávala pohřebiště na okraj obce. Tímto úkonem byla přerušena pupeční šňůra mezi kostelem a hřbitovem.

Obecní hřbitovy vznikaly na okrajích měst, protože pohřebiště uprostřed osídlených míst byla nehygienická. Na obecních hřbitovech mohl být pohřben každý, bez ohledu na vyznání. Místa podél hřbitovných zdí se za jistý obnos mohla stát majetkem konkrétní rodiny, levné řadové hroby se pronajímaly na určitou dobu.⁸³

V období *biedermeieru* se hřbitovy začali zřizovat podle městských plánů. Provedení náhrobků vypovídá spíše o pýše rodin a sociálních rozdílech obyvatelstva než o jejich náboženské příslušnosti. S výstavbou márníc skončilo i bdění u mrtvého v soukromých obydlích. Posun v pohřební praxi se však mezi obyvatelstvem prosazoval jen pomalu.⁸⁴

Odluka církve a hřbitova znamenala pro obec nutnost stavby obřadní síně pro různé typy smutečních obřadů. V 19. století se též objevují první krematoria. Jejich zřízení bylo vnímáno jako vědomé proticírkevní hnutí, organizované prostřednictvím samostatně zřizovaných pohřebních spolků. Tyto spolky také financovaly architektonicky náročné stavby krematorií.⁸⁵

Představa hřbitova jako místa naděje na zmrtvýchvstání zemřelých pozvolna mizela a byla postupně nahrazována představou sekularizovaného hřbitova jako místa památky živých na zesnulé.⁸⁶

Z melancholické zahrady se vyvinul parkově upravený hřbitov, kde se procházka městského návštěvníka pojila se zotavením a zážitkem z přírody.⁸⁷ V roce 1769 spojuje Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781) zkušenost konečnosti bytí s představou smrti jako spánku. Takové filozoficko-etické představy se naplňovaly

⁸² JÖCKLE Clemens. *Memento mori, historie pohřbívání a uctívání mrtvých*. Praha: Knižní klub, 2000, s. 13.

⁸³ Tamtéž, s. 13.

⁸⁴ Tamtéž, s. 13.

⁸⁵ Tamtéž, s. 13.

⁸⁶ Tamtéž, s. 14.

⁸⁷ Tamtéž, s. 14.

v sentimentálním nebo radostném pojetí a konkrétně vedly ke zřizování pohřebišť jako krajinných zahrad a lesních hřbitovů.⁸⁸

Sekularizace vedla i k odlišnému pohledu na smrt. Vytratilo se po staletí živé, zdrcující i inspirující *memento mori*. Typickým reprezentantem jsou americké parkové hřbitovy, které spíše než *memento mori*, připomínají odsunutí smrti na záchytné parkoviště.⁸⁹

Péče státu o pohřebnictví má své počátky v 18. století. O století později již stát ovládl celou oblast pohřebnictví. Přelomem se stala doba vlády císaře Josefa II., který v letech 1782 - 1786 provedl ve svých zemích jednotnou organizaci far. Vyžadoval, aby se při zřizování far přihlíželo k počtu obyvatelstva (700 obyvatel), ke vzdálenosti vesnic od farního kostela (jedna hodina chůze) a ke schůdnosti cest.⁹⁰ Byl vydán zákaz pohřbívat nejen v kostelech, ale vůbec ve městech a vesnicích. Kostel, který svým stínem přikrýval domy, pole i hřbitov, se jevil jako symbol rodné země, k níž se nejen venkovan cítil silně přitahován. Pokud farní kostel byl situován uvnitř obce, měl být vytvořen nový hřbitov mimo vesnici nebo město.⁹¹ Tehdy se veškeré pohřbívání přesunulo z částí obcí určených k zástavbě do nezastavených.

Do popředí se vedle hledisek etiky a piety dostal i veřejný zájem, hledisko hygieny a bezpečnosti (stát svým dohledem dbal i na to, aby nebyly pohřbem zahlazeny stopy trestného činu). Stejně tak se věnovala péče i tomu, aby nebyli pohřbeni zdánlivě mrtví, což se zabezpečovalo například přivazování zvonků reagujících na pohyb na tělo zesnulého. Od těchto opatření se ustupovalo v souvislosti

⁸⁸ JÖCKLE Clemens. *Memento mori, historie pohřbívání a uctívání mrtvých*. Praha: Knižní klub, 2000, s. 13.

⁸⁹ Tamtéž, s. 14

⁹⁰ Srov. CEKOTA Vojtěch. Farní organizace na Moravě v 18. století. In KORDIOVSKÝ Emil, JAN Libor ed. *Vývoj církevní správy na Moravě, XXVII. Mikulovské sympozium 9. -10. října 2002*. Brno: Vydal ČR-Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově a Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2003, s. 134.

⁹¹ KOTRLÝ Tomáš. *Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky*. Disertační práce, Praha: KTF UK, 2009, s. 210.

s rozvojem lékařské vědy a vzrůstající důvěry, že je medicína schopna bezpečně rozpoznat „zdánlivou“ a skutečnou smrt.

Subjekty veřejné správy na úseku pohřebnictví se staly stát a obce. *„Sekulární právo se v českých zemích bránilo tomu, aby církve těm, kterým odepřela církevní pohřeb, odepřela i pohřbení v rodinné hrobce na konfesním hřbitově“*.⁹²

Tím, že stát vstoupil jako subjekt do záležitostí pohřbívání i jako zřizovatel pohřebišť, začal regulovat a usměrňovat i způsob vybírání „štolného“ (Iura stolae). Podle dekretu ze dne 7. července 1794, označeném *„Taxa za hrobové místo“*, se stalo nepřipustným, aby byla štolová taxa za pohřební místo vybírána od duchovního k jeho vlastním rukám, ale musela být zaúčtována jako záduší do kostelní pokladny. Tyto taxy schvaloval příslušný státní úřad. Církevní hřbitovní poplatky byly tedy zároveň poplatky veřejnoprávní. *„Podle 3. odst. § 23 zák. č. 50/1874 ř. z., úkony hřbitovní správy nesměly být vázány na předchozí zaplacení štolových poplatků. Povinností okresních úřadů bylo zkoumat, zda štolové poplatky jsou v sazbách sekularizované pohřební služby uvedeny tak, jak byly stanoveny příslušnými farními úřady, v jejichž obvodu hodlala pohřební služba svou činnost provozovat. Štolový patent, v němž byly stanoveny pohřební sazby pro církevní funkcionáře, byl zrušen zákonem ze dne 25. června 1926, č. 122 Sb. Z.“*⁹³ Tehdejší pohřební služby (ústavy) byly podle cit. zákona povinny se s dotyčnými farními úřady dohodnout o stanovení jednotlivých pohřebních tříd, *„kde má býti vše zevrubně popsáno, z jaké výpravy ta či ona pohřební třída bude sestávat a farní úřady jsou oprávněny pro tyto třídy předepsat pohřebním ústavům příslušné štolové poplatky za církevní funkce a za dodání předmětů k nim potřebných, za zvonění, za kostelní zpěvy a hudbu a za všeliké jiné, s rituálními výkony spojené církevní služby a výkony (§1)“*⁹⁴.

⁹² Viz zákaz, obsažený v ustanovení § 10, odst. 1, věta 1. zákona č. 96/1925 Sb., který byl namířen proti všem hřbitovním správám bez rozdílu, zda se jednalo o hřbitov konfesní nebo obecní, a to i pokud jde o uložení mrtvol, respektive popela příslušníka náboženské společnosti, které hřbitov náleží.

⁹³ KOTRLÝ Tomáš. *Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky*. Disertační práce, Praha: KTF UK, 2009, s. 216.

⁹⁴ SOMMER J. Hřbitovy. In: *Slovník veřejného práva československého*, svazek I., Brno: Polygrafia, 1929, s. 228.

Ustanovení těchto poplatků bylo ze strany farních úřadů podmíněno celou řadou okolností:

- poplatky měly být tím vyšší, čím okázalejší je pohřeb,
- měly se řídit podle zámožnosti a sociálního postavení osoby zemřelé,
- byly odstupňovány podle postavení vykonávajícího duchovního,
- podle starých zvyklostí mají býti poplatky tak veliké, jaká byla cena rakve.⁹⁵

3.3. Znovuoživení kremace v moderní době

Prastarý zvyk spalování mrtvých byl v evropské kultuře po dlouhá staletí pozapomenutý. Až osvícenství podnítilo rozvoj a šíření myšlenky spalování mrtvých, kdy na počátku stál lord Byron, který spálil tělo svého přítele básníka P. B. Shelleye, zemřelého v roce 1822.⁹⁶ Výrazně tuto myšlenku začali propagovat němečtí materialističtí přírodovědci Karl Vogt a Jakob Molleschott kolem poloviny 19. století. V roce 1869 začal podporovat pohřeb žehem kongres italských zednářů. V Německu začaly vznikat spolky přátel žehu. Do propagace této myšlenky se zapojovaly i lékařské kongresy. K probuzení společenského zájmu a atraktivity této otázky velmi přispěl i pohřeb indického maharádži, který zemřel na svých cestách Evropou a nechal se podle vlastních zvyklostí zpopelnit. Dnešním jazykem lze říct, že jeho pohřeb byl velmi mediálně zajímavou a exotickou událostí a upoutal pozornost všech vrstev společnosti.⁹⁷

⁹⁵ „Poplatky hřbitovní nelze však čítati právně k poplatkům štolovým, poněvadž tyto určeny jsou duchovnímu správcovi za určité úkony ke zvýšení jeho příjmu, kdežto ony platí se za použití církevního ústavu a plynou do kostelního jmění. Zejména nejsou katolické poplatky hřbitovní placeny za pohřeb a nenáleží proto do 2. odstavce § 23 zák. č. 50/1872 ř. z., kterýžto odstavec byl zrušen § 6 zák. č. 122/1926 Sb. Hřbitovní poplatky katolické náležejí do 1. odstavce § 23 zák. č. 50/1874 ř. z., jenž zabezpečuje vymáhání politickou exekucí těm dávkám a jiným plněním k účelům církevním, jež náboženským příslušníkům s přivolením vládním byly uloženy.“ Srov. SOMMER J. Hřbitovy. In: *Slovník veřejného práva československého*, svazek I., Brno: Polygrafia, 1929, s. 228.

⁹⁶ KUNC F. J. *Od počátku až do skonání světa*. Praha: PIETA, 1937, s. 109.

⁹⁷ LENDEROVÁ Milena. Fenomén smrti v české kultuře 19. století. In: *Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 9. - 11. března 2000*, Lorenzová, Helena, Praha: KLP 2001, s.

Katolická církev protestovala proti skutečnosti, že se člověk 19. století vrací k postojům, které kdysi dávno, vlivem křesťanství, opustil. „Kromě zednářů a volnomyšlenkářů propagovali kremaci i liberálové, sociální demokraté i marxističtí kolektivisté. To samo byl už důvod k tomu, aby k pohřbu žehem přistupovala katolická církev negativně.“⁹⁸ Spor mezi přívrženci a odpůrci kremace tak dostával zřetelné politické zbarvení. Nabízí se však hledání i dalších souvislostí. Pohřeb žehem byl na jedné straně výrazem zesvětštění společnosti, na straně druhé odpovídal požadavkům komunální hygieny, jež se v Evropě objevily v polovině 18. století. Vedle již zmíněných, dostatečně známých opatření Josefa II. uveďme např., že v Paříži vznikla za zlepšení hygienických a zdravotních podmínek ve městě v roce 1763 komise, pověřená vyšetřením poměrů panujících na pařížských hřbitovech.⁹⁹ Do období těsně před revolucí spadají pokusy architekta a reformátora Pierra Girauda postavit racionálně koncipovaný hřbitov. Pohřby měly být prováděny žehem, popel z mrtvých účelově využit. Proti rušení hřbitovů u kostelů lidé protestovali, neboť hřbitov byl místem, kde byli pohřbeni předkové. Odpor však dlouho nevydržel. Podoba měst se změnila, uprázdněná místa kolem kostelů byla sekularizována a účelově využita.¹⁰⁰

Pohřeb žehem byl nesporně dalším z důkazů této postupující sekularizace. K jeho pozvolnému šíření přispěl i technický pokrok, hlavně nová koncepce spalovací pece, patentované roku 1873 Friedrichem Siemensem. K rostoucí přitažlivosti žehu přispěl i módní zájem o Dálný východ, buddhismus a cestování, zejména movitějších vrstev.¹⁰¹

238-244.

⁹⁸ LENDEROVÁ Milena. Fenomén smrti v české kultuře 19. století. In: *Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 9. - 11. března 2000*, Lorenzová, Helena, Praha: KLP 2001, s. 238-244.

⁹⁹ ARIÉS Philip. *Dějiny smrti Díl I*. Praha: ARGO, 2000, s. 200.

¹⁰⁰ LENDEROVÁ Milena. Fenomén smrti v české kultuře 19. století. In: *Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 9. - 11. března 2000*, Lorenzová, Helena, Praha: KLP 2001, s. 238-244.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 238-244.

První krematorium v Evropě bylo postaveno v Miláně v roce 1876. V Německu zahájilo provoz první krematorium 10. prosince 1878 v Gothě, v Prusku byla kremace schválena až v květnu 1911. V Anglii se s kremacemi začalo roku 1885 (roku 1864 vznikla v Londýně *Cremation Society*), ve Švédsku v roce 1887, ve Francii v roce 1889 (roku 1880 vznikla *Société pour la propagation de la crémation*). Ve Švýcarsku byl první pohřeb žehem proveden roku 1889, v Dánsku 1893. Před první světovou válkou přibýlo ještě Norsko a Holandsko (1914).¹⁰²

Pomineme-li výše zmíněné krematorium v Miláně, první se k myšlence pohřbu žehem přiklonily německé protestantské země. Do roku 1910 vzniklo v Německu postupně 23 krematorií¹⁰³, počet pohřbů žehem vzrůstal z 639 v roce 1900 na 6 094 o deset let později.¹⁰⁴ Nesporně zde sehrály důležitou úlohu praktické požadavky moderní doby (hygienické a prostorové, zejména ve velkých sídelních aglomeracích). Nemůže však být pochyb, že to byl i vítaný projev odporu vůči katolicismu a papežství z doby *risorgimenta*¹⁰⁵. Jestliže v prvních desetiletích byla krematoria budována na způsob sakrálních objektů, kolem přelomu letopočtu zasahují zejména v Německu úřady a prosazují u krematorií odlišnou typologii architektury.¹⁰⁶

¹⁰² LENDEROVÁ Milena. Fenomén smrti v české kultuře 19. století. In: *Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 9. - 11. března 2000*, Lorenzová, Helena, Praha: KLP 2001, s. 238-244.

¹⁰³ Tamtéž, s. 238-244.

¹⁰⁴ *Kronika křesťanství*. Praha: Fortuna Print, Knižní klub, 1998, s. 369.

¹⁰⁵ Italské národní hnutí směřující k sjednocení Itálie do jednoho národního státu v období po napoleonských válkách až do sjednocení Itálie 1815 -1870. (poznámka RF)

¹⁰⁶ Srov. POJSL Miloslav. Nástin vývoje sakrální architektury na Moravě. In KORDIOVSKÝ Emil, JAN Libor, ed. *Vývoj církevní správy na Moravě, XXVII. Mikulovské sympozium 9. - 10. října 2002*, Brno: Vydal ČR - Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově a Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2003, s. 41-73.

3.4. Vznik krematorií a počátky kremace v českých zemích

Až do první světové války zůstávaly kremace výjimkou. Nejen pro odpor katolické církve, ale námitky měla i vznikající kriminalistika, neboť kremace znemožňuje exhumaci zesnulého.¹⁰⁷ Překážkou byly i vysoké náklady, s kterými se potýkala i Společnost pro spalování mrtvol, založená v Praze roku 1899 městským fyzikem (lékařem - hygienikem) MUDr. Jindřichem Záhořem (1845-1927). MUDr. Záhoř stál v pozadí řady opatření, která zvyšovala kvalitu městského života. Dlužno připomenout například zavedení pitné vody do Prahy, zřízení kanalizace, ústředních jatek, městské tržnice, veřejných záchodků, školních a zubních lékařů. Podílel se i na přípravě asanačního zákona.

Společnost pro spalování mrtvol vydala vlastním nákladem brožuru o výhodách kremace. Díky ní víme, že náklad na převoz a kremaci v Gothě činil asi 350 zlatých, „přičemž ovšem nejdražší je doprava rychlíkem, která obnáší 234 zl., kdežto poplatek za spálení 60 zl.“ Aby se pozůstalí vyhnuli placení nákladného převozu, zasazují se autoři brožury o vybudování vlastního krematoria.¹⁰⁸

V Českých zemích bylo postaveno první krematorium v Liberci v roce 1915, vídeňským spolkem „Die Flamme“. Krematorium však nedostalo povolení k provozu.¹⁰⁹ Provoz byl zahájen až se vznikem ČSR 28. října 1918.¹¹⁰

Druhé krematorium bylo otevřeno 21. listopadu 1921 v Praze. Dne 28. září 1923 přibýlo krematorium v Pardubicích, následně 10. února 1924 v Mostě, 25. srpna 1924

¹⁰⁷ Kremace. In: *Ottův slovník naučný nové doby. Díl III., sv. 2.* Praha: J. Otto, 1935, s. 843.

¹⁰⁸ LENDEROVÁ Milena. Fenomén smrti v české kultuře 19. století. In: *Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 9. - 11. března 2000*, Lorenzová, Helena, Praha: KLP 2001, s. 238-244.

¹⁰⁹ Prvním takto zaměřeným spolkem na našem území byla „Společnost pro spalování mrtvol“ založena MUDr. Jindřichem Záhořem v roce 1899 v Praze. V roce 1909 vzniká spolek „Krematorium“, jehož předsedou je Jaroslav Kvapil. Posléze zaniká „společnost pro spalování mrtvol“ a její činnost přebírá spolek „Krematorium“. Současná „Společnost přátel žehu“ je pokračovatelkou Krematoria.

¹¹⁰ Kremace. In: *Technický slovník naučný VII.* TEYSSLER V., KOTYŠKA J., Praha: Borský a Šulc, 1932, s. 163.

v Nymburce a 1. února 1925 v Českých Budějovicích. Od vzniku republiky do konce dubna 1931 bylo vykonáno celkem 34 127 kremací.¹¹¹ Na Moravě byla zahájena stavba prvního krematoria v roce 1923 v Moravské Ostravě.¹¹² Stavba však byla na konci 60. let zbořena.¹¹³ V Brně bylo první krematorium realizováno podle návrhu Ernsta Wiesnera jako moderní architektonická stavba. V Olomouci byla navzdory protestům „lidovců“ i městských farních úřadů, v letech 1931 - 1932 postavena funkcionalistická budova krematoria na centrálním hřbitově.¹¹⁴

S rozvojem myšlenky kremace bylo nutné postavit i krematoria jako zcela nový typ stavby. Pro tento zvláštní účel bylo těžko myslitelné adaptovat jiné, již stojící budovy. V meziválečném Československu bylo organizováno několik velmi zajímavých veřejných soutěží na architektonický návrh krematoria, jejichž se účastnili ti nejlepší architekti.¹¹⁵

Na rozdíl od jiných zemí, kde se krematoria stavěla v historizujícím stylu, s citacemi a odkazy na sakrální architekturu, u nás tomu bylo právě naopak. Souviselo to i s celkovou sekularizací české společnosti.¹¹⁶

Čeští katolíci měli, vedle argumentu „pohanského“ původu kremace, ještě další výhradu - jeho „němectví“.¹¹⁷

Posun veřejného mínění ve prospěch kremací výmluvně dokládají české encyklopedie. V *Riegrově slovníku*, IV. Díl z roku 1865, chybí jakákoli informace, v *Ottově slovníku naučném* z roku 1900 je heslo „kremace“ odbyto dvěma řádky.¹¹⁸ V

¹¹¹ NOZAR K. *Pohřeb do země a kremace*. Praha: Krematorium, 1931.

¹¹² Na návrh Vlastimila Hofmana (stavba však byla na konci 60. let zbořena) srov. VEČEŘÁKOVÁ Markéta. Krematoria v české architektuře 10. - 30. let 20. století. In *Umění*, 1997, roč. 45, č.1, s.72-92; citováno z <http://www.archiweb.cz/salon.php?type=10&action=show&id=2731> (cit. dle. 2. března 2007).

¹¹³ srov. VEČEŘÁKOVÁ Markéta. Krematoria v české architektuře 10. - 30. let 20. století. In *Umění*, 1997, roč. 45, č.1, s. 72-92; citováno z <http://www.archiweb.cz/salon.php?type=10&action=show&id=2731> (cit. dle. 2. března 2007).

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Kremace. In: *Ottův slovník naučný XV*. Praha: J. Otto, 1900, s. 113.

heslu „pohřbívání“, jsou sice důkladně popsány „pochody hnilobní“, ale spalování (incineraci) mrtvých uvádí neznámý autor hesla jen jako jeden z možných způsobů pohřbu, ale nijak jej nespecifikuje.¹¹⁹ *Masarykův slovník naučný* z roku 1929 už věnuje kremacím a krematoriu důkladnou pozornost, včetně citování příslušných zákonů a výčtu krematorií existujících v českých zemích.¹²⁰ *Technický slovník* Teysslera a Kotyšky z roku 1932 již podrobně vysvětluje podstatu kremace a přináší statistiku pohřbů žehem v Československé republice.¹²¹

V Československé republice byla kremace povolena zákonem č. 180 z 1. dubna 1919 (takzvaným *Lex Kvapil*, podle předkládajícího poslance Jaroslava Kvapila).¹²² Další náležitosti ohledně postupu fakultativního pohřbívání žehem upravovalo Nařízení vlády č. 517 ze dne 18. září 1919.¹²³ Tato norma neošetřovala některé situace (např. kremaci exhumovaného těla), nebo nebyla dostatečně podrobná (např. v případech pohřbů žehem sebevrahů)¹²⁴ a byla zrušena novým zákonem č. 264 ze 7. prosince 1921. Následně na to bylo vydáno vládní nařízení č. 194 Sbírky zákona a nařízení z 9. října 1923, které již zohlednilo připomínky k předchozímu zákonu.¹²⁵

Spalovat se smělo jen v úředně schválených krematoriích (do roku 1930 jich vzniklo devět), na základě dokladu, že si nebožtík tento způsob pohřbu přál. Nezbytný byl úmrtní list a výslovné vyjádření lékaře, že neexistuje sebemenší podezření trestného činu, sebevraždy, že se nejednalo o nahodilé úmrtí. Nutné bylo také vyjádření ohledávající mrtvol.¹²⁶ K propagaci kremace přispěly pohřby některých

¹¹⁹ Kremace. In: *Ottův slovník naučný XV*. Praha: J. Otto, 1900, s. 112-115.

¹²⁰ Kremace. In: *Masarykův slovník naučný IV*. Praha: Československý kompas, 1929, s. 169.

¹²¹ Kremace. In: *Technický slovník naučný VII*. TEYSSLER V., KOTYŠKA J. Praha: Borský a Šulc, 1932, s. 163.

¹²² Tento zákon má jenom dva paragrafy: § 1. Pohřbívání žehem jest dovoleno § 2. Provedením zákona jest pověřen ministr veřejného zdravotnictví ve srozumění s ministrem vnitra a spravedlnosti. Dostupné na z <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1080&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> (cit. dle 5.března 2015).

¹²³ Viz příloha č. 1.

¹²⁴ Vice příloha č.3, Zpráva k návrhu zákona o pohřbívání ohněm z 23. listopadu 1921.

¹²⁵ KUNC F. J. *Od počátku až do skonání věku*. Praha: PIETA, 1937, s. 120.

¹²⁶ Kremace. In: *Technický slovník naučný VII*. TEYSSLER V., KOTYŠKA J. Praha: Borský a Šulc, 1932, s. 163.

významných osobností politického a kulturního života. Za jiné jmenujme Aloise Rašína, Josefa Holečka, Karla Václava Raise, Aloise Mrštíka.

Navzdory tomu, že přibývalo osob katolického vyznání, které se nechaly po smrti zpopelnit, byla katolická církev nesmlouvavá. Do roku 1926 zákaz kremace třikrát obnovila. Její postoj se změnil až po druhé světové válce, kdy uznala hospodářské a hygienické přednosti pohřbu žehem. K úplnému povolení došlo až roku 1962,¹²⁷ tedy více než 70 let po prvním realizované kremaci českého občana.¹²⁸

Prvním zaznamenaným případem kremace vázaného k českým zemím je případ paní Augusty Braunerové. Kremace samotná neproběhla v českých zemích, ale ve Francii.¹²⁹ Paní Augusta Braunerová zemřela 18. října 1890 v osm hodin ráno v Paříži, a ještě téhož dne byly její tělesné ostatky zpopelněny v krematoriu na pařížském hřbitově *Père-Lachaise* zpopelněny a následně převezeny do Prahy k uložení do hrobky.¹³⁰

Augusta Braunerová byla známá osobnost, mecenáška, filantropka, manželka českého politika Františka Augusta Braunera, matka malířky Zdenky Braunerové a významného chemika, univerzitního profesora Bohuslava Braunera.¹³¹

Plánovaný obřad způsobil veliký rozruch v pražském tisku. V Praze se jednalo o první pohřeb nikoli mrtvého těla, ale popela. Přesto, že se zesnulá veřejně hlásila k římskokatolické církvi a projevila přání po církevním obřadu, nesměla být urna s popelem přenesena do kostela. Nepomohla ani osobní intervence u arcibiskupa Františka hraběte Schönborna, s nímž se Augusta Braunerová osobně znala. Při obřadu kněz vykropil rodinnou hrobku na Vyšehradě, nikoli však urnu, pomodlil se

¹²⁷ *Kronika křesťanství*. Praha: Fortuna Print, Knižní klub, 1998, s. 369.

¹²⁸ LENDEROVÁ Milena. Fenomén smrti v české kultuře 19. století. In: *Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 9. - 11. března 2000*, Lorenzová, Helena, Praha: KLP 2001, s. 238-244.

¹²⁹ v Rakousku-Uhersku v té době nebylo žádné krematorium (pozn. RF).

¹³⁰ LENDEROVÁ Milena. Fenomén smrti v české kultuře 19. století. In: *Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 9. - 11. března 2000*, Lorenzová, Helena, Praha: KLP 2001, s. 238-244.

¹³¹ Tamtéž.

za všechny věrné duše, jež v hrobce odpočívají, a odešel. Nad hrobem promluvil jeden přívrženců pohřbívání žehem, přítel rodiny Braunerovy,¹³² Vojtěch Náprstek¹³³, který mimo jiné poukázal na činnost Augusty Braunerové ve prospěch církve.

Velmi negativní reakci přinesl list Čech, pod titulkem *První česká matka po smrti upálena* útočil především na Vojtu Náprstka, a inteligenci, která se „*nasycuje mlátem rouseaouovské a schopenhauerovské filosofie*“, na dcery paní Augusty Braunerové, „*které se obě provdaly do Francie, a tak se údajně odnárodnily. „Národ se prý napájí ze stok francouzské a německé beletrie, to se nazývá zušlechťováním vzděláním národa. Jedním výkořetem ateistické, cizácké kultury je též spalování mrtvol, koníček to starého zednáře Vojty Fingerhuta, který sice počestil své jméno, ale uvnitř prosycen jest voltairismem*“.¹³⁴ List se, vzhledem k zásluhám paní Braunerové o církev, pokusil o určitou omluvu nebožčina „*bezbožného*“ skutku. Vysvětlil, že manželka „*vynikajícího vlastence*“ podlehla nebezpečné agitaci zmíněného Náprstka. Skutečnost, že si takový pohřeb přála sama z ryze praktických důvodů, odmítl připustit. Skutečnost, „*že zesnulá věnovala větší sumy na staobu chrámů, nemůže býti důvodem k neplnění církevních předpisů*“, uzavřel nepodepsaný novinář. Rozsáhlý článek akcentoval jen jeden z důvodů, pro které katolická církev tak tvrdošíjně odmítala pohřeb žehem: *jeho ateistickou, volnomyšlenkářskou, zednářskou konotaci*“.¹³⁵

První kremace proběhla krátce po vzniku Československa v libereckém krematoriu 31. října 1918. Zpopelněn byl liberecký měšťan Robert Ján. Kremace nebyla ještě v této době právně podložena. Zákon o povolení pohřbu žehem byl schválen až

¹³² LENDEROVÁ Milena. Fenomén smrti v české kultuře 19. století. In: *Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 9. - 11. března 2000*, Lorenzová, Helena, Praha: KLP 2001, s. 238-244.

¹³³ sám byl po smrti zpopelněn (pozn. RF).

¹³⁴ *První česká matka po smrti upálena*. Čech, 1890, roč. 22, č. 247, ze dne 27. října 1890, s. 2.

¹³⁵ LENDEROVÁ Milena. Fenomén smrti v české kultuře 19. století. In: *Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 9. - 11. března 2000*, Lorenzová, Helena, Praha: KLP 2001, s. 238-244.

v roce 1919. Do konce roku 1918 zde bylo zpopelněno dalších 83 zesnulých.¹³⁶ Všechny tyto kremace byly v podstatě nelegální.

Po vzniku Československa se ke kremaci přiklonily nejen „liberální a pokrokové“ vrstvy společnosti, ale zvláště Církev československá.¹³⁷

3.5. Propagátoři kremace v českých zemích

Šíření kremace v českých zemích proběhlo postupně. Přípravná fáze, je charakteristická individuální iniciativou. První návrhy na fakultativní pohřbívání ohněm byly u nás podány již v roce 1888 pražské zdravotnické komisi Vojtěchem Náprstkem a v roce 1899 na českém sněmu Jindřichem Záhořem, pražským městským lékařem.¹³⁸

K neznámějším zastáncům žehu patřili ještě Jan Neruda a vyškovský advokát Ctibor Helcelet. V tomto období je typické zakládání kremačních spolků a osvětová činnost.

Dne 16. března 1909 byl v Praze ustanoven spolek pro spalování zemřelých „Krematorium“, který za roční příspěvek 12 korun obstarával zpopelnění. Spolek funguje dodnes pod názvem „Společnost přátel žehu“. Do doby zahájení kremací v českých zemích působil spolek hlavně osvětově. Realizace kremace byla možná jenom v zahraničí, což bylo finančně náročné. Skutečnost, že spolek nezánikl a rozvíjel

¹³⁶ Viz PATKOVÁ Jana. Krematorium se žhavou minulostí. In: *Eternity skrze smrt k životu*, 2006, roč. 2, č. 1, s. 19.

¹³⁷ *Kolumbarium* či urnový háj je charakteristickým rysem mnohých sborů Církev československé husitské. Stalo se tak v reakci na dobové odmítání pohřbu žehem římskokatolickou církví. Výnos z těchto pohřebišť a výhodné půjčky od spolku Krematorium pomáhaly často řešit tíživou finanční situaci při výstavbě sborů. Jednotně prosté řešení některých těchto pohřebišť se inspirovalo odkazem Obnovené Jednoty bratrské, který nám zanechala pojetí hřbitova, kde všichni jsou si ve smrti před Bohem rovni Herrnhut/Německo). Srov. BÖHM Václav. Církev československá husitská. In: MACH Jiří (ed.). *Křesťanství v Podorlicku (Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti)*. Nové Město nad Metují: Státní okresní archiv v Rychnově n. Kn. a Městské Muzeum v Dobrušce, 2000, s. 122.

¹³⁸ Poté, co se ke kremaci kladně vyjádřily mezinárodní lékařské sjezdy v Římě roku 1871 a Florencii roku 1869. (poznámka RF).

se dál i přestože nebyla kremace v Rakousku – Uhersku povolena, svědčí o důvěře jeho členů v brzké zavedení kremace i na našem území. Jinak se dá předpokládat, že by spolek nepřežil do vzniku Československé republiky. Je zajímavé, že spiritisté¹³⁹ se stali hlavními propagátory kremace i významnými podporovateli spolku.¹⁴⁰

3.5.1. Společnost přátel žehu a spolek Die Flamme

Nejstarším křemačním spolkem v Rakousku – Uhersku byl vídeňský spolek „Die Flamme“ (*Verein der Freunde der Feuerbestattung*), založený ve Vídni 10. dubna 1885.¹⁴¹ Pod obdobným názvem byl z iniciativy malé skupiny sociálních demokratů založen 29. března 1904 taktéž ve Vídni další spolek „Die Flamme“ (*Arbeiter Feuerbestattungsverein*). Tento spolek, vycházel ze sociálně - demokratické prostředí a byl mnohem aktivnější. Postupně rozšířil svoje působení i mimo Vídeň. Založil pobočky v Liberci (1903), Teplicích – Šanově (1907) a v Olomouci (1911).¹⁴² Liberecká pobočka se zasloužila o výstavbu prvního krematoria v českých zemích. Spolek „Die Flamme“ působil zejména mezi německy mluvícím obyvatelstvem. Spolky byly v té době běžně organizovány na základě národnostního klíče.

V počátcích českého křemačního hnutí „českého jazyka“ stál již výše zmíněný MUDr. Jindřich Záhoř, který se stal předsedou „Společnosti pro spalování mrtvol“, úředně schválené 8. prosince 1899.

V roce 1909 byl založen spolek „Krematorium“, jehož prvním předsedou se stal autor prvního zákona o kremaci „Lex Kvapil“ pozdější poslanec František Kvapil. Nedlouho po založení spolku „Krematorium“, zaniká „Společnost pro spalování mrtvol“ a její nástupkyní se stává spolek „Krematorium“.¹⁴³ Ten působí až dosud pod současným

¹³⁹ Více v o vztahu spiritistů ke kremaci kapitola 3.5.2.

¹⁴⁰ KOZÁK Jaromír. *Spiritismus zapomenutá významná kapitola českých dějin*. Praha: Eminent, 2003, s. 196.

¹⁴¹ DAVIES J. Douglas et MATES H.Lewis. *Encyclopedia of Cremation*. Aldershot: Ashgate, 2005, s. 77.

¹⁴² Tamtéž, s. 76.

¹⁴³ <http://www.pohreb.cz/spolecnost-pratel-zehu> (cit.5.4.2017)

názvem „Spolek přátel žehu“. V průběhu svého více než sto letého působení se stal „Spolek přátel žehu“ symbolem pro kremační hnutí v Československu.

V německy mluvících oblastech došlo v období První Československé republiky v letech 1918 – 1938 ke vzniku „Svaz německých kremačních spolků v ČSR“.

Po druhé světové válce a odsunu německy mluvícího obyvatelstva zanikla i naprostá většina německojazyčných spolků a svoji činnost si z významných kremačních spolků udržel jenom „Spolek přátel žehu“.

3.5.2. Spiritismus jako první masová podpora kremace

V počátcích moderního spiritistického hnutí byli spiritisté často vylučováni z církve na základě oběžníku, který vydala inkvizice 4. září 1856.¹⁴⁴ Bylo jim odepřeno uzavírat sňatky a pohřbívat své mrtvé na hřbitově. Zatímco ve středověku byl podobný trest skutečnou pohromou, v 19. století byla už situace zcela jiná.

Nepřátelství církve vůči spiritistům, přimělo spiritisty využít možnost vystupovat z církve. Došlo to tak daleko, že místo aby spiritisté byli z církve vylučováni, sami jí hromadně a dobrovolně opouštěli. Tato vlna byla zvláště masivní nedlouho po vzniku Československé republiky, kdy byli významnou částí vystoupivších kromě budoucích příslušníků CČS i spiritisté. Údaje o jejich počtech se velmi liší. Spiritisté sami uvádějí, že v období mezi lety 1918 až 1938 jich mělo být až 600 000.¹⁴⁵

Nakonec se bezkonfesnost stala jedním z požadavků, který bylo třeba splnit pro získání řádného členství v *Bratrském sdružení československých spiritistů*.

Ze společnosti vyhánění spiritisté si postupně vytvořili svébytnou kulturu. Spiritisté se vystupením z církve vzdali obřadů, které byly považovány za

¹⁴⁴ KOZÁK Jaromír. *Spiritismus zapomenutá významná kapitola českých dějin*. Praha: Eminent, 2003, s. 449.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 474.

neodmyslitelnou součást života. Šlo především o svatby a pohřby. Následně už ani jejich děti nebyly křtěny. Právě pro toto odtržení od církve vznikla potřeba tyto obřady nějak nahradit.¹⁴⁶ Spiritisté jako první začali využívat možnosti občanských svatebních a pohřebních obřadů.¹⁴⁷ Stejně tak si i postupně vytvořily vlastní obřady.

Spiritisté samy na první konferenci slezkých spiritistů 15. srpna 1908 se v Loukách (časopis *Proč žijeme?* Uvádí Louny) prezentovali spiritismus jako životní filosofii, která nepřichází, aby ničila státy nebo náboženství. Odmítá však nauku o věčném trestu a přitaká myšlence stěhování duší. Členové Bratrského sdružení československých spiritistů navrhli, aby byly pohřby spiritistů bez církevních obřadů. Karel Sezemský s návrhem souhlasil a přiklonil se k pohřbům žehem.¹⁴⁸

Byla to sice Volná myšlenka, která u nás zahájila kampaň za kremace a vybudování krematorií, ale Karel Sezemský (vůdčí postava spiritistického hnutí)¹⁴⁹ ji hned využil se souhlasem ostatních spiritistů k přihlášení se k spalování jako k doporučenému způsobu pohřbu spiritistů.¹⁵⁰

O „spiritistickém pohřbu“ jako speciálním a formálně závazným obřadu nelze mluvit. Charakteristická byla pro spiritisty velká svoboda v projevech vlastní spirituality a silná nechuť k vnějšímu omezování duchovního života. Přesto se i spiritisté s touto otázkou potýkali. Jsou dochovány například modlitby nad hrobem spiritistů i nespiritistů.¹⁵¹ Nejedná se o obřad přísně liturgické povahy, ale spíše o veřejnou a osobní výpověď blízkého člověka. Stejně tak i jiné spiritistické zpěvníky obsahují různé modlitby před smrtí nebo po úmrtí blízkého člověka i písně určené k pohřbům.¹⁵² Ty ale zásadně nevybočují z dobového vkusu (například pohřební píseň

¹⁴⁶ KOZÁK Jaromír. *Spiritismus zapomenutá významná kapitola českých dějin*. Praha: Eminent, 2003, s. 162.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 452.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 195.

¹⁴⁹ Nejvýznamnější postava českého spiritismu a organizační i ideový vůdce a autor většiny spiritistické literatury. (poznámka RF).

¹⁵⁰ KOZÁK Jaromír. *Spiritismus zapomenutá významná kapitola českých dějin*. Praha: Eminent, 2003, s. 451.

¹⁵¹ SEZEMSKÝ Karel. *Sebrané spiritistické modlitby a „hephata“*. Nová Paka: Nákladem Karla Sezemského, 1922, s. 11.

¹⁵² Srovnej BĚLOHRADSKÝ Stáňa J. *Posila duše. Sborník modliteb a písní Československých spiritistů*. Praha: Knihovna „Nového života“, 1922.

na melodii „*Kolíne, Kolíne*“).¹⁵³ Již z povahy spiritismu je těžké stanovit, nakolik byla tato konkrétní forma všeobecně rozšířená nebo byla jenom jednou z možných variant.

Vztah spiritistického hnutí a Církve československé sice není obsahem práce, ale přesto je zajímavé uvést několik souvislostí. Je pozoruhodné, že se jak nově vzniklá CČS tak i spiritisté stali propagátory kremace. Masový růst spiritismu a CČS probíhal souběžně a obě tato hnutí byla nesena vlnou masových výstupů z církve římskokatolické. S velkou pravděpodobností byla řada účastníků spiritistického hnutí zároveň členy Církve československé. Buďto současně, nebo postupně. K této souvislosti ovšem dosud nebyla zpracována relevantní studie. Můžeme si klást otázku, kam zmizelo oněch údajných 600 000 až 1 milion spiritistů. Se svým důrazem na svobodu svědomí, liberální orientaci a pokrokový demokraticismus se nabízejí Náboženská společnost československých unitářů a CČS jako nejbližší alternativy k spiritistickému hnutí. Jediná spojnice, kterou jsem odhalil, byla vysoká aktivita především ochotnické činnosti u obou hnutí a lokální kontakty, kdy některé náboženské obce CČS půjčovaly spiritistům svoje prostory k osvětové a kulturní činnosti.

Za povšimnutí stojí několik dat: V roce 1912 byla postavena první socha mistra Jana Husa v rámci městské aglomerace, a to v Nové Pace. Došlo k tomu díky spiritistickému spolku „Hus“.¹⁵⁴ Dále 15. května 1932 se konal okrskový sjezd moravských spiritistů v sále Husova sboru církve československé v Brně.¹⁵⁵ Dne 6. března 1933 se v Brně – Žabovřeskách, ve spolkové místnosti Husova sboru, konala slavnostní akademie u příležitosti 83. narozenin prezidenta republiky, taktéž za účasti spiritistů.¹⁵⁶ Dne 23. dubna 1933 bylo v Olomouci spolkem „Havlíček“ uspořádáno divadelní představení *Mrtví se vracejí* v Husově sboru.¹⁵⁷ Ve dnech 19. - 21. května 1934

¹⁵³ BĚLOHRADSKÝ Stáňa J. *Posila duše. Sborník modliteb a písní Československých spiritistů*. Praha: Knihovna „Nového života“, 1922, s. 77-84.

¹⁵⁴ KOZÁK Jaromír. *Spiritismus zapomenutá významná kapitola českých dějin*. Praha: Eminent, 2003, s. 206.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 278.

¹⁵⁶ KOZÁK Jaromír. *Spiritismus zapomenutá významná kapitola českých dějin*. Praha: Eminent, 2003, s. 281.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 281.

byl v Olomouci uspořádán sjezd moravskoslezských spiritistů. Zahájení proběhlo ve velkém sálu Husova sboru. Ve 20 hodin bylo docíleno řady mediálních projevů v Husově sboru.¹⁵⁸ Dne 21. května 1934 se ustavil v Semilech pěvecký sbor, který pak vystupoval na všech spiritistických pohřbech a jiných slavnostech.¹⁵⁹ Dne 20. října 1935 hrál divadelní soubor spolku „Bratrství“ z Radvanic v sále Husova sboru v Olomouci divadelní hru *Mistrův odkaz* od E. Horské.¹⁶⁰ Záznam z 24. července 1949 mluví o tom, že spiritistický spolek „Světlo“ z Lomnice nad Popelkou pořádal pravidelně každou čtvrtou neděli v měsíci spiritistickou duchovní školu v prostorách Husova sboru Církve československé.¹⁶¹

Žádné další poznatky, které by mohly vést k jasnějším závěrům, my nejsou známy.

3.6. Postoj církve katolické ke kremaci

Pro katolickou církev byla představa ohně stravujícího tělo zemřelého nepřijatelná, a pohřeb žehem nepřípustný. Hlavním důvodem byla víra v tělesné vzkříšení. Řada biblických pasáží tuto víru podporují, například údolí suchých kostí Ez, 37, 1-14, atd. Svou roli sehrála též představa ohně jako symbolu věčného trestu.¹⁶² Spálení ohněm platilo za největší potupu. Smrtí ohněm byli trestáni kacíři a čarodějnice. V pojetí příznivců kremace však přestal být „*oheň trestem a stal se dobrem být*“.¹⁶³ „*Oheň koná službu zdravotní,*“ pravil jeden z propagátorů pohřbu žehem, pražský inženýr Ludvík Čížek.¹⁶⁴

¹⁵⁸ KOZÁK Jaromír. *Spiritismus zapomenutá významná kapitola českých dějin*. Praha: Eminent, 2003, s. 289.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 290.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 295.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 321.

¹⁶² AUGUSTIN B. *Věrouka. Liturgika. Pro I. a II. třídu středních škol*, Praha: 1936, s. 53.

¹⁶³ LENDEROVÁ Milena. Fenomén smrti v české kultuře 19. století. In: *Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 9. - 11. března 2000*, Lorenzová, Helena, Praha: KLP 2001, s. 238-244.

¹⁶⁴ ČÍŽEK L. *Oheň ve službách hygieny. Se zvláštním zřetelem k technickým za nové doby ku spalování mrtvol*,

Kolumbária již samotnou absencí země a kostí, odporovala pojetí křesťanského hřbitova, kde „jako ze zrn nasetých na pole klíčí nové rostliny“.¹⁶⁵

Katolíci viděli „v mrtvole člověka samého, z něhož má pučeti život nový, kterýž my na hrobech pěstujeme ve vši pietě o něj pečujeme“.¹⁶⁶ Katolická církev vnímala volání po pohřbu žehem stejně negativně jako pokusy o sekularizaci manželství a škol.

Svou roli sehrálo i rozhodnutí Apoštolského stolce z roku 1866,¹⁶⁷ kterému se dostalo stvrzení v Codex iuris canonici z roku 1917¹⁶⁸ a které bylo potvrzeno odpovědí Apoštolského stolce biskupům z Linze z roku 1926.¹⁶⁹ CIC uvádí „ukládá jako zásadní povinnost vyjádřenou církví a znovu potvrzenou právem pohřbívat zemřelé. Současně ale zavrhuje jejich zpopelnění“.¹⁷⁰

Ti, kteří by požádali nekatolického duchovního, aby provedl poslední službu nad tělem před kremací, byli považováni za podezřelé z hereze, a pokud nezměnili své způsoby, měli být exkomunikováni. Je evidentní, že zákaz kremace Kodexem kanonického práva z roku 1917 byl velmi přísný.¹⁷¹

Odmítnutí kremace církví se ale nevztahovalo na některé výjimečné situace, jako jsou různé katastrofy, války a epidemie.

Komentář z roku 1924 k citovanému kánonu Kodexu dodává: „Těmito slovy se nařizuje, aby mrtvá těla věřících byla buď zbožně svěřena zemi, nebo byla umístěna do schránek nebo do kolumbárií (avšak nezpopelněná). Za zvláštních okolností, při nákazách, při válečných

zdechlin, smetí a odpadků měst. Praha: 1897, s. 1-17.

¹⁶⁵ AUGUSTIN B. Věrouka. *Liturgika. Pro I. a II. třídu středních škol*. Praha: 1936, s. 86.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 86.

¹⁶⁷ 1. května 1886, AAS 19 (1886-1887) 46n., citováno z: KOTRLÝ Tomáš. *Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky*. Disertační práce, Praha: KTF UK, 2009, s. 185.

¹⁶⁸ Kán. 1203 § 1., citováno z: KOTRLÝ Tomáš. *Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky*. Disertační práce Praha: KTF UK, 2009, s. 185.

¹⁶⁹ Přeloženo T. Kotrlým v: KOTRLÝ Tomáš. *Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky*. Přílohy, disertační práce, Praha: KTF UK, 2009.

¹⁷⁰ Stať XII „De sepultura ecclesiastica“ v CIC 1917, vložena do třetí knihy „De Rebus“, citováno z: KOTRLÝ Tomáš. *Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky*. Disertační práce, Praha: KTF UK, 2009, s. 184.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 184.

porážkách není zpopelnění zakázáno. Církevní zákon věřící v takové nepřízni nechce zavazovat, zoláště když zpopelnění za těchto okolností nemá bezbožný úmysl, což bylo jedním z hlavních důvodů zavrnutí zpopelnění. Přece v průběhu války 1914 - 1918 nebylo všeobecně používáno a prý odporovalo smýšlení vojáků“.¹⁷²

Posun postoje Římskokatolické církve ke kremaci a pohřbu žehem nastal až příchodem II. Vatikánského koncilu. Kremace již přestala být vnímána jako demonstrace proticírkevního postoje a Výnos Sv. Officia z 8. května 1963, připouští „výkrop“ urny a uložení urny za spoluúčasti duchovního.¹⁷³ Vyrovnaní postoje ke kremaci pokračovalo a pomalu nalézalo svou podobu v dokumentu *Ordo Exsequiarum* z 15. srpna 1969 (s platností od 1. června 1970).¹⁷⁴

3.7. Postoje evangelíků a Církve bratrské ke kremaci

Protestantské církve se s kremací smířily rychleji. Evangelická církev nebyla v této otázce tak přísná, snad proto, že od dob reformace patřil pohřeb k méně důležitým obřadům. Zrušeny byly modlitby za zemřelé a zádušní bohoslužby. Roku 1898 povolila konference představitelů evangelických církví v Eisenachu svým duchovním oficiální účast na pohřbu žehem.¹⁷⁵

V našich zemích, se s pohřbem žehem prakticky vyrovnala Církev bratrská, která si v roce 1904 ustavila pohřební spolek „*Podpora*“ se sídlem v Praze v Soukenické ulici. Bratrský pohřební spolek se postupně stal spolkem kremačním. Církev bratrská se tímto krokem patrně vymezila vůči postojům katolické církve, která se od zákazu zpopelňování distancovala. Až do začátku 90. let 20. století, kdy byl spolek zrušen, vybíral kazatel pražského sboru od věřících pravidelně každou neděli 10 Kčs na

¹⁷² KOTRLÝ Tomáš. *Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky*. Disertační práce, Praha: KTF UK, 2009, s. 184.

¹⁷³ ADAM Adolf. *Liturgika*, Praha, Vyšehrad 2008, s. 316.

¹⁷⁴ POHREBNÉ OBRADY, Bratislava, Spolok Sv. Vojtecha v Trnave v UCN, 1976, s. 9.

¹⁷⁵ AUGUSTIN B. *Věrouka. Liturgika. Pro I. a II. třídu středních škol*, Praha: 1936, s. 53.

proplacení kremace za zemřelé členy.¹⁷⁶ Nejvýznamnější církvi co do počtu členů, tak i v samotném postoji ke kremaci se stala Církev československá.

3.8. Zákonná úprava kremace

Oficiálně byla kremace v Československu povolena zákonem o fakultativním pohřbu č. 180 Sb. ze dne 1. dubna 1919 (*lex Kvapil*).¹⁷⁷ Další náležitosti ohledně postupu fakultativního pohřbívání žehem upravovalo Nařízení vlády č. 517 ze dne 18. září 1919, obsahující již 20 paragrafů.¹⁷⁸ Tento zákon byl brzy nahrazen novým, rozsáhleším zákonem č. 464 Sb. ze 7. prosince 1921.¹⁷⁹ Záhy na to bylo vydáno vládní nařízení č. 194/1923 Sb. z 19. října 1923. Toto vládní nařízení upravovala zřizování a provoz krematorií.¹⁸⁰

Otázky pohřbů a kremace se dotýkaly i další zákony. Pro naši práci již tak významné nejsou. Legislativa v první republice vytvořila dostatečný prostor pro provoz sekularizovaných pohřebišť i pro realizaci všech způsobů pohřbů, včetně kremace. V tomto období se zformuloval i postoj ČČS k pohřbívání žehem a provozu kolumbárií.

K dovršení sekularizace pohřebnictví v českých zemích došlo až po roce 1948, faktickým zestátnění pohřebišť. Konkrétně směrnicí ministerstva místního hospodářství ze dne 29. 4. 1956. O převedení konfesních pohřebišť do správy místních

¹⁷⁶ KOŠTÁL Miloslav. *Sto let ve službě Evangelia (1880-1980)*. Praha: Církev bratrská, 1980, s. 169.

¹⁷⁷ Jednalo se historicky o nejstručnější zákon vůbec. Měl pouhé dva paragrafy, kdy § 1 praví: „Pohřbívání ohněm jest dovoleno a § 2 doplňuje: Provedením zákona jest pověřen ministr veřejného zdravotnictví ve srozumění s ministrem vnitra a spravedlnosti.“ Citováno z KUNC F. J. *Od počátku až do skonání věku*. Praha: PIETA, 1937, s. 119.

¹⁷⁸ Viz příloha č. 1.

¹⁷⁹ Viz příloha č. 2.

¹⁸⁰ Více o vývoji právní úpravy a praxe pohřbu žehem v ČSR viz.: KUNC F. J. *Od počátku až do skonání věku*. Praha: PIETA, 1937, s. 120.

národních výborů.¹⁸¹ Pohřebiště, která byla ve vlastnictví a správě organizací církví a náboženských společností, byla převáděna do správy místních Národních výborů. Výjimku tvořily židovské hřbitovy (na kterých se však téměř nepohřbívalo) a kolumbária jako součásti bohoslužebných budov.¹⁸² Toto legislativní opatření zasáhlo zejména katolickou církev, Církve československé se příliš nedotklo.

3.9. Shrnutí

Kremace byla v Československu povolena č. 180 Sb. ze dne 1. dubna 1919. První kremace však již byla realizována dokonce krátce před vstoupením zákona v platnost. Období první republiky bylo dobou budování krematorií i etablování CČS. Církev československá se stala jak propagátorem kremace, tak investorem kolumbárií. Svoji duchovní autoritou se zasloužila o „zlidovění“ kremace a pozitivní vnímání kremace v československé společnosti, která je v současnosti světovým lídrem v pohřbívání formou kremace. CČS tak navázala na moderní a pokrokové směry v soudobé české společnosti. Jako významná křesťanská církev svojí podporou žehu zbavila kremaci protikřesťanského ostnu a domnívám se, že zásluhou CČS se z kremace stala seriózní alternativa pohřbu do země.

¹⁸¹ MÜLLER Zdeněk. Hřbitovní právo, in: Právní rozhledy, číslo 6/1997, s. 303.

¹⁸² KOTRLÝ Tomáš. *Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky*. Disertační práce, Praha: KTF UK, 2009, s. 202.

4. Církev československá husitská

4.1. Vznik církve

Dne 11. listopadu 1918 v 11 hodin byly ukončeny boje světové války. Rozpadlo se Rakousko-Uhersko a vznikla Republika Československá. Evropu sužoval nedostatek všeho, od jídla až po otop, milióny lidí zemřeli na španělskou chřipku. Mírové konference ve Versailles a Trianonu vytýčily hranice nové Evropy. Republika Československá musela hájit své hranice vůči Maďarsku a Polsku i proti odstředivým snahám německy mluvící menšiny.

Pro nově vzniklou Československou republiku bylo typické nadšení z budování nezávislého státu. Odrakouštění, pryč od Říma, pryč od Vídně se staly hlavními hesly doby. V protirakouských náladách byl stržen mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze. V katolické církvi bylo obnoveno obrodné hnutí z přelomu 20. století, z kterého se konstituovala nová Církev československá.

Spojení staré církve a starého státu, trůnu a oltáře vyvolávalo v mnoha lidech nedůvěru ve stávající systém vnějšího náboženského řádu. Spolu s krizí víry moderního člověka, postupovala i krize důvěry k církevní instituci. „Dříve šlo o to: Věřit či nevěřit? Dnes člověk chce věřit, uznává potřebu náboženské víry, ale nemá ji. Starým způsobem věřit nelze. A nového způsobu nemá. Odtud akutnost náboženské krize dneška. Člověk však toho kritického stavu nesnese. Chce a potřebuje jednotný, jasný, ucelený názor světový a životní, založený na vědě i náboženství. Proto hledá moderní člověk východisko z té krize dnešní, aby našel uspokojení!”¹⁸³

Dne 3. září 1918 na schůzi duchovenstva v Praze uzrála myšlenka obnovení Jednoty českého katolického duchovenstva.¹⁸⁴ Poměry se začaly velmi dynamizovat a dalším zlomem byla následující schůze kněžstva v Národním domě na Smíchově 28.

¹⁸³ SPISAR Alois. *Ideový úkol církvi v náboženské krizi dneška*. Praha: Blahoslav, 1926, s. 21.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 423.

října 1918. Ve velmi vyhrocené atmosféře společenských změn a po značných vytáčkách odmítl arcibiskup Paul hrabě Huyn svolení k obnovení Jednoty.¹⁸⁵ Přesto byla již 7. listopadu 1918 Jednota obnovena a přijala přerovský program, který se stal východiskem všech ostatních reformních požadavků a vedl až ke vzniku CČS. Pro lepší představu jej uvádím v poznámce v plném znění.¹⁸⁶ Do konce roku se rozrostla

¹⁸⁵ SPISAR Alois. *Ideový úkol církvi v náboženské krizi dneška*. Praha: Blahoslav, 1926, s. 425.

¹⁸⁶ Program přijatý 31. července 1906 v Přerově.

„1. Odmítáme útoky na katolickou církev, jakoby se byla přežila a jakoby byla ona příčinou nedostatků našeho národa. Naopak jsme přesvědčeni, že pravý katolicismus hlásá a podporuje ony pravdy a cnosti, které každému národu pomáhají k rozkvětu mravnímu, kulturnímu i hmotnému. V církvi katolické vidíme skálu a baštu civilizace v příboji podvratných a protikulturních instinktů evropského lidstva. Odmítáme tudíž heslo Pryč od Říma. Naším heslem jest: Uplatniti se v Římě, imponovat vedení církevní silou mravní a kulturní i hmotnou a získat jeho vlivu a autority ku prospěchu a slávě církve české.

2. Lásky k církvi Kristově nečiní nás slepými k jejím časovým a místním nedostatkům. Právě proto, že ji milujeme, snažíme se o odstranění jejich vad. Přední vadou církve v zemích našich vidíme v tom, že hierarchie namnoze vládou volená a to někdy i ze živelů národu cizích a odvislá, příliš lpíc na názorech a ústavech středověkých, staví se na odpor snahám po časových reformách, nedbá dostatečně ducha lidu a rozvoje vědeckých ústavů církevních. Žádáme tudíž, aby hierarchie byla volena kněžstvem bez ohledu na středověká privilegia a aby statků církevních užívala ve prospěch církevních účelů kulturních a humanitních v naší zemi, aby v kněžstvu neviděla svých němých sluhů, nýbrž bratry pomocníky, kteří mají býti slyšeni a podporováni. Mají-li kněží míti skutečně bratrský styk se svými biskupy, žádáme, aby děkanové (vikáři) byli od biskupů jmenováni z kněží od kněžstva děkanátního navržených. Žádáme, aby i katolickým laikům popřáno se více vlivu na záležitosti církevní.

3. My kněží českoslovanští máme za zvláštní povinnost hájiti dědictví našich velebných věrozvěstů sv. Cyrila a Metoděje. Dědictví to vidíme nejen ve víře katolické, nýbrž i v bohoslužbě národní a v církevní samostatnosti české. Žádáme tudíž o zavedení slovanského jazyka do bohoslužby a vymanění episkopátu primatiální oblasti české z područí Vídně. Prosíme o zřízení bohoslovné akademie Cyrilo-Methodějské, která by sdružila všechny kmeny slovanské na poli bohovědném.

4. Protestujeme proti zneužívání církevní moci se strany biskupů maďarských proti národům a církevním snahám kněžstva a lidu bratrského kmeny slovenského a v zájmu církve žádáme P.T. episkopát moravský o intervenci.

5. V zájmu víry katolické žádáme církevní vrchnost vídeňskou, litoměřickou a jiné, aby daly českému lidu české služby Boží.

6. Vzhledem k tomu, že celibát kněžstva je čistě disciplinárním zřízením a vzhledem k tomu, že stává se mnohým kněžím kamenem úrazu, takže působnost i kněží bezúhonných ochromuje, rozervanost duševní zaviňuje, ba část kněžstva dokonce k odpadu od církve dohání, žádáme časovou úpravu tohoto čistě disciplinárního zřízení.

7. Odsuzujeme zásadu, jakoby škola patřila pouze učitelstvu. Škola v své řadě patří těm, komu patří dítě: rodičům. Jménem pak rodičů smí působiti na školu národ a společnost náboženská a veřejnoprávní, kterýmž rodičové přináležejí. Ve smyslu těchto faktorů vychovávající dorost stav učitelství, k svému předuležitému úkolu co nejlépe vzdělaný. Svobody občanské, pokud se nepříčí tomuto úkolu učitelstva, nebud'te nijak ztenčovány. Tak jako je nám samozřejmou zásada: české dítě do české školy, tak je nám samozřejmá zásada: katolické dítě patří do katolické školy, nekatolické dítě do nekatolické školy. Katolická škola pak předpokládá katolického učitele, neboť výchova musí býti jednotná. Ve vyučování náboženství na školách žádáme zachování nejčasovější metody. Zvláště důležitými jsou nám místa katechetů na středních školách; žádáme tudíž, aby na místa ta

na 1300 členů. Na schůzi 9. května 1919 se jednalo o vyslání delegace k papežské kurii, která byla skutečně 4. července 1919 Benediktem XV. přijata. Reformní požadavky Jednoty však papež odmítl. Vzápětí následovalo vystoupení radikální skupiny dne 7. srpna 1919, která si dala jméno *Ohnisko*, a deklarovala odhodlání pokračovat v prosazování reformy. Po neúspěších v jednání s novým pražským arcibiskupem Františkem Kordačem, dospělo *Ohnisko* k závěru, že legálním postupem nelze docílit přijetí modernistických požadavků Jednoty. Následně se proto na schůzi 15. září 1919 *Ohnisko* rozpustilo. Část duchovních, odhodlaných pokračovat v realizaci reformních požadavků i za cenu církevního rozkolu, ustavila *Klub reformních kněží*.¹⁸⁷ Toto úsilí vyvrcholilo 8. ledna 1920, kdy byl na schůzi kněží Klubu reformního duchovenstva v Národním domě na Smíchově odhlasován vznik Církve československé.¹⁸⁸

Nejsilnějším ideovým impulzem, předcházejícím vznik Církve československé (husitské), bylo svolání z 18. prosince 1919 „*Lide československý*“, které vyzývalo ke sloužení liturgie o vánocích v řeči mateřské. Toto svolání bylo otištěno v Národních Listech a Venkově.¹⁸⁹ Následně o Vánocích skutečně řada reformně uvažujících

dosazování byli lidé nejvzdělanější.

8. *Katolická moderna sympatizuje s pracujícím lidem, cítí důležitost otázky sociální, vidí v ní též otázku mravní a náboženskou, a vítá s potěšením organizace na základě křesťanském a vybízí své stoupence k účinnému spolupůsobení. Žádá se též spravedlivá úprava sociálních poměrů kněžstva, zvláště úprava kongruy, patronátů, štoly atd.*

9. *K politice zaujímáme stanovisko: Poněvadž v konstitučním státě politika zasahuje do všech oborů života i do náboženství, uznáváme potřebu, aby uvědoměli katolíci zúčastnili se veřejného života politického a hájili zájmů katolického občanstva, ať už ve straně kterékoliv, pokud nestojí na stanovisku protikřesťanském.*

10. *V době, kdy se všechny stavy organizují, a kdy se úspěchu dosahuje pouze organizací, žádáme také pro katolické kněžstvo svobody sdružování k hájení jeho zájmů.*

11. *Žádáme, aby katolický tisk byl na výši doby, aby byl v rukou lidí skutečně vzdělaných a neodvislých a dobře placených a aby už bohoslovci byli vedeni ke sledování všech časových proudů, k publicistické činnosti a aby vychování ku charakterní samostatnosti. Žádáme, aby nejen klérus nižší dopisováním a řádným předplácením katolický tisk podporoval, nýbrž aby i hierarchie ze statků církevních tento moderní apoštolát podporovala.*

12. *Sjezdovému výboru ukládáme, aby zřídil Sbor katolické inteligence československé.“ citováno z MAREK Pavel.: *Apologetové nebo kacíři?*, Olomouc 1999, s. 55-57, ISBN:80-86200-11-6.*

¹⁸⁷ VOGEL Jiří. *Herman Schell, Apologeta a dogmatik*. Brno: L. Marek, 2001, s. 23.

¹⁸⁸ PRAŠEK František. *Vznik Československé církve a patriarcha G. A. Procházka*. Praha: Blahoslav, 1932, s. 60.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 59.

katolických kněží sloužila bohoslužby v národním jazyce, podle českého misálu.¹⁹⁰ Do svébytnosti nově vzniklé církve nás uvádí už název Církev československá (CČS). Církev se ustavila jako církev národní. Dne 11. (10.) ledna se církev představila veřejnosti v svolání „Národu československému“¹⁹¹, a to jako „sbor Páně na základě evangelia Kristova, jako společenství respektující svobodu svědomí“.¹⁹² Jejimi zakladateli byli katoličtí kněží, kteří se inspirovali myšlenkami katolického modernismu. Církev se ustavila na demokratických principech a položila velký důraz na laický apoštolát. Dne 24. ledna vydali reformátoři *Zatímní organizační řád církve římskokatolické, obnovený v duchu demokracie*.¹⁹³

Zakladatelská generace CČS vycházela a navazovala na činnost Jednoty duchovenstva, které byla v roce 1907 biskupy zakázaná činnost. Světová válka a situace těsně po jejím ukončení pomohly tyto myšlenky oživit a vznik nové republiky dodal důvěru v proveditelnost změn (i cestou *via facti*).

4.2. Počátky pohřbívání v CČS

Obřady, jejich liturgická a praktická podoba a platnost z hlediska státní legislativy, byly jednou z prvních otázek, se kterými se musela nová církev vyrovnat. Prvním obřadním textem se stal Český misál, který neobsahoval pohřební obřady. Do vytvoření „pohřební agendy“ CČS byla závaznou „agendou“ agenda římskokatolická. Jak stojí v Prohlášení Církve československé ze dne 8. ledna 1920 „až do ustanovení vlastního zákona přejímá dosavadní náboženský řád církve římskokatolické, ale hned v

¹⁹⁰ Český misál vytiskla tiskárna „Politika“ v Praze, na základě usnesení schůze Klubu reformního duchovenstva z 27. listopadu 1919.

¹⁹¹ PRAŠEK František. *Vznik Československé církve a patriarcha G. A. Procházka*. Praha: Blahoslav, 1932, s. 65.

¹⁹² SALAJKA Milan. *Portrét Církve československé husitské*. Praha: Blahoslav, 2007, s. 27.

¹⁹³ Tamtéž, s. 27.

*organizaci a v administrativě obnovený v duchu demokracie.*¹⁹⁴ Na lokální úrovni však již v tomto období začaly vznikat nové pohřební liturgické tvary.

Karel Farský si od počátku uvědomoval důležitost liturgické kázně a jednoty církve. Krátce po vzniku ČČS, v roce 1920, vydal vlastním nákladem „*Obřadní příručku pro církev československou*“.¹⁹⁵ Následně, ještě v roce 1920 byl vydán i „*Druhý návrh obřadní příručky pro Církev československou*“.¹⁹⁶ O míře rozšíření těchto dvou příruček neexistují přesné doklady. Poměrně brzy, v roce 1922 byl vydán „*Zpěvník písní duchovních*“¹⁹⁷ upravený Karlem Farským, který obsahuje *Obřadní příručku církve Československé*, vydanou vlastním nákladem Karla Farského v roce 1920. Pro nás je podstatné, že součástí *Obřadní příručky* byly i pohřební obřady.¹⁹⁸ Díky rozšířenosti a dostupnosti „*Zpěvníku*“, lze již od roku 1922 mluvit o vlastním, a víceméně jednotném, postupu Církve československé při pohřbu. *Zpěvník* se tak stal na dlouhou dobu nejdůležitější obřadní knihou ČČS.

Pohřbívání žehem bylo jedním z reformních požadavků Jednoty československého katolického duchovenstva, jak upravit církevní praxi. Výbor Jednoty navrhoval změnit pravidla tak, že církevní asistence nebude odírána tam, kde rozhodnutí zemřelého nechat se zpopelnit, nevycházelo z nevěrectví nebo z pohrdání církví.¹⁹⁹ Církev československá proto od počátku na rozdíl od katolické církve podporovala kremaci. Z praktického hlediska měl příklon ke kremaci v ČČS vliv i na dispozici nově budovaných kostelů a sborů ČČS. Mladá církev neměla vlastní hřbitovy a v době jejího vzniku bylo nad její finanční možnosti zakládat hřbitovy klasické. Proto bylo od počátku při stavbě nových liturgických prostor myšleno i na

¹⁹⁴ SPISAR Alois. *Ideový vývoj Církve československé*. Praha: Blahoslav, 1936, s. 93.

¹⁹⁵ FARSKÝ Karel. *Obřadní příručka pro Církev československou*. Nákladem vlastním, Politika, 1920.

¹⁹⁶ *Druhý návrh obřadní příručky pro Církev československou*. Nákladem tiskového družstva ČČS, Politika, 1920.

¹⁹⁷ FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních doporučitelných bratřím a sestrám Církve československé se stručným přídavkem věroučné nauky a modliteb*., Praha: Vlastním nákladem tiskem Politika, 1922.

¹⁹⁸ *Obřadní příručka* obsahoval zpěvník ČČS, až do svého čtrnáctého vydání z roku 1951 (poznámka R.F.).

¹⁹⁹ FRÝDL David. *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky: snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě*. Brno: L. Marek, 2001, s. 73.

kolumbária. Ta jsou dodnes součástí kaplí a kostelů. Buď jako samostatné prostory, nebo i běžně umístěná kolem oltářů nebo u zdí kostelů, či v předsálí. O významu pohřbívání, a to zejména formou žehu, pro Církev československou (husitskou) svědčí fakt, že jenom v Praze je kolumbárium součástí čtrnácti sborů.²⁰⁰

Potřeba nové církve pohřbívát své příslušníky přinášela v mnoha místech důvody ke sporům, zejména mezi katolickou částí obyvatel obce, správou místního hřbitova a novou církví. V mnoha případech byla ze strany pozůstalých, nebo katolického duchovního zpochybňována i samotná příslušnost zemřelého k CČS. Případně spory o „jeho vůli“, být pohřben duchovním CČS. Tyto spory byly velice živé a často se stávalo, že bylo zesnulým odepíráno právo na československý pohřeb a pozůstalí byli nuceni k římskokatolickému obřadu. Tyto problémy se vyskytovaly na mnoha místech, a proto již v roce 1922 publikuje Český zápas, jako periodikum s nejširším dosahem na členskou základnu CČS i veřejnost obecně, výběr z platných zákonů upravujících možnost odepření pohřbu zesnulému.²⁰¹

Na mnoha místech však spory přerostly rovínu diskuze a musela zasáhnout i policie či četnictvo k utišení rozruchu, často přímo u hřbitova. I tyto případy jsou zachyceny v církevním tisku.²⁰² Tyto spory byly mnohdy vnímány jako zápas o pokrok, moderně vnímané a prezentující se CČS a církve římskokatolické, části společnosti považované za zastaralou.²⁰³

Již měsíc po vzniku Církve československé musela nově vzniklá církev pohřbít prvního svého zemřelého příslušníka. „Dne 7. února o půl 4. konal první církevní pohřeb

²⁰⁰ KOVAŘÍK Petr. *Klíč k pražským hřbitovům*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, Praha, s. 26.

²⁰¹ „Pro nás, dokud se spravujeme rakouskými zákony, platí tedy ustanovení zákona ze dne 25. května 1868 ř. z. č. 49, jehož článek 12. praví: že žádná náboženská obec nesmí odepírat slušného pohřbu mrtvole osoby, jejímu vyznání nepřísluší, na svém hřbitově, když se jedná o pohřbení v rodinné hrobce, aneb jestliže tam, kde úmrtí se stalo aneb mrtvola nalezena byla, pro příslušníky té církve, k níž mrtvý přísluší, ustanoveného hřbitova není“, Pohřeb in *Český zápas*, 1922, roč. 3, č. 29 z 21. července 1922, s. 1.

²⁰² Přečin urážky církve při pohřbu v Polici nad Metují, více in *Český zápas*, 1922, roč. 3, č. 42 z 20. října 1922

²⁰³ Církev římská a čl. interkonfesní zákon o hřbitovech a pohřbívání ohněm, *Český zápas*, 1925, roč. 6, č. 42 z 15. října 1922, s. 2.

zesnulého br. 80letého mistra tesařského Fr. Trnky z nádherné síně bezkonfesních duch. správce br. Dlouhý-Pokorný. Krucifix v háji květin, v této síni nezvyklý zjev, dojemné zpěvy žalmu, „Zdrávas královno“ nesly se velebně kopulí síně. U hrobu rozloučil se s br. Trnkou, jenž dosud bez konfese k církvi naší přistoupil, jadrným proslovem, v němž kladl důraz na to, že život pozemský je průpravou k životu věčnému, a přál zesnulému v osvobozené zemi klidného odpočinku.“²⁰⁴

Musíme připomenout, že v té době ještě neexistovala žádná oficiální agenda nebo postup obřadu. Vlastní podoba obřadu, a to počínaje překladem do češtiny, byla zcela v režii každého duchovního.

„Dne 7. února konal se první pohřeb příslušníka církve československé na Olšanech. Když kněz vykonával obřady a modlil se za zesnulého, ozval se v pozadí kaple hlas: „Hleďte, on se modlí také Otče náš!“ – Když pak průvod došel ke hrobu a kněz po vykonaných obřadech promluvil nad hrobem, louče se, ze zesnulým, a odevzdáváje ho zemi, nezůstalo jediné oko suché. Cizí kolemjdoucí projevovali nahlas úsudek, že český obřad je krásnější, což bylo tím víc zesíleno, když od blízkého hrobu (přes dvě řady hrobů) se ozvalo: „A porta inferi“ a kostelníkovo „Erue Domine Animam eius.“²⁰⁵

Velmi zajímavou zmínku o nejranějším postoji k pohřbívání v Církvi československé můžeme najít v Českém zápase z 9. dubna 1920. Je zde uváděn pravoslavný pohřeb v CČS. „Pravoslavný pohřeb konán v církvi čsl. poprvé na bílou sobotu. Zemřel v Praze černoهورský student medik Michal Golubovič. Náboženská obec pravoslavná přišla požádat církev čsl. o pohřeb a bylo jí ochotně vyhověno. Obřady pravoslavným způsobem vykonal dr. K. Farský za asistence odb. r. Zahradníka – Brodského z českého ústavu patologického a na hřbitově olšanském. Četní jihoslovanští studující přijali úsluhu, prokázanou jejich zemřelému druhovi, s uznanou vděčností“.²⁰⁶

Zmíněná událost svědčí o otevřeném postoji Církve československé k pohřbívání nečlenů CČS, který byl od počátku zaměřen ekumenicky, zejména ve

²⁰⁴ Různé zprávy. *Právo národa*, 1920, roč. 3, č. 4, ze dne 15 února 1920.

²⁰⁵ Naivnost? *Právo národa*, 1920, roč. 3, č. 6, ze dne 27 února 1920, s. 8.

²⁰⁶ Pravoslavný pohřeb. *Český zápas*, 1920, roč. 1, č. 12 ze dne 9. dubna 1920, s. 8.

srovnání s postojem mnoha římskokatolických kněží, kteří mnohdy velmi důrazně bránili důstojnému pohřbívání příslušníku CČS na „svých“ hřbitovech²⁰⁷. Tento postoj dosvědčuje ve vzpomínkách i farář Jan Švehla když vzpomíná „naší duchovní chodili na kremaci římských katolíků. Římsko katolický duchovní nesměl konat obřady u kremace. Pokud se římský katolík nechal spálit a lidé chtěli církevní obřad, tak si zvolili duchovní CČS. Bylo pro ně důležitější, aby tam byl nějaký farář, než aby to byl přímo farář katolický. Když tam nesmí být ten katolický, tak alespoň československý, oni se taky modlí otčenáš. V případě rozhodnutí pro kremaci ani nepřítomnost římsko katolického faráře nezměnila rozhodnutí ve prospěch pohřbu do země.“²⁰⁸

Jak bylo výše uvedeno, tvar a koncepce pohřbu CČS reagovaly na potřeby doby. Jejím východiskem byla praxe Církve římskokatolické. Jistá živelnost byla typická především v období vzniku církve než Karel Farský, sestavil pohřební agendu, která postupně konsolidovala a sjednocovala praxi církve v této otázce.²⁰⁹

Důležité je nahlédnout na vlastní a osobitý pohled přímých účastníků jejich vlastním pohledem, mnohdy subjektivním a podmíněným okolnostmi. Právě tím, že představuje „hlas zdola“, konkrétní praxi jednotlivců a společenství, je důležitý k pochopení pramenů, které mohly ovlivnit i konečný výsledek oficiální agendy a její chápání širokou obcí duchovních a příslušníků Církve československé.

V roce 1923 publikoval Vilibald Růžička v Českém zápase článek s názvem „Náš duchovní při pohřbu“. Jedná se o jeden z prvních příspěvků k dané problematice publikovaných na tak vlivném místě jako je Český zápas, oficiální list CČS. Tento příspěvek byl o to důležitější, že se jednalo o osobní názor autora, který vycházel ze situace a praxe v náboženské obci. Růžička zde došel k několika základním specifikům (rozdílům od praxe římskokatolické církve). Mezi hlavní rozdíly počítá:

²⁰⁷ Více v kapitole 4.2.2.

²⁰⁸ Rozhovor se ŠVEHLOU Janem, farářem CČSH nar. 1920, Tábor, 15. 10. 2008.

²⁰⁹ Postup obřadu podle Farského je popsán v kapitole 4.5.1.

1. Jednodušší forma obřadu: *„Snažíme se vždy, aby celý obřad byl jednoduchý, neboť právě jednoduchost vyznačuje křesťana“*.²¹⁰

2. Masivní účast a vzorná disciplína účastníků: *„Ze zkušeností víme, že pohřby CČS liší se valně od pohřbů římských. Nemysleme snad naším jednodušším obřadem, ale hlavně vždy imponantní účastí bratří a sester a důstojným rázem celého průvodu. K důstojnému rázu však neplatí pouze rychlé a řádné uspořádání průvodu samotnými jednotlivci bez jakéhokoli pobízení – k tomu se naši příslušníci sami převychovali – ale patří sem zejména zachování důstojného klidu, aby průvod pohřební nevypadal jako římské procesí o křížových dnech, jež nebývá pobožností“*.²¹¹

3. Další klíčový důraz byl kladen na promluvu kněze, který by měl dbát především na vyváženost promluvy s ohledem na citlivou situaci. Jako největší nešvar uvádí Růžička nekritické chvalořeči na zesnulého: *„musíme být velmi opatrnými, abychom zbytečně nechvalořčili zesnulého, nebo je tu velké nebezpečí, že nebudeme vždy mluvit pravdu. Kněz zde ovšem není soudcem, a byť by dobře působilo někdy snad i slovo pokárání, zpravidla je záhodno je pominouti. Nezmiňovati se je lepší než chváliti ty, kteří v Pánu neusnuli.“*²¹²

4. Podle Růžičky je důležitý pastorační rozměr pohřební řeči, tj. zacílit promluvu k shromážděné církvi a pozůstalým, ne k osobě zesnulého: *„v promluvě na hřbitově mluví dluže ke shromážděným, méně k mrtvému. K zemřelým však mluvíme se stanoviska duševního života zásvětného a božího soudu, jako konečného cíle zemského žití. Nestydíme se učiniti u hrobu přiznání naší nedostatečnosti a pomíjejícího, ale také naší naděje v Bohu. To všechno ovšem míníme v dobrotě a lásce.“*²¹³

Typický byl důraz CČS na jednoduchost a jistou demokratičnost pohřbů. CČS nikdy nemluvila o „třídách pohřbů“ a nenabízela možnost různého přístupu k zesnulým v „kvalitě“ a pompě v závislosti na významu zesnulého. Bylo to v

²¹⁰ RŮŽIČKA Vilibald. Náš duchovní při pohřbu. In Český zápas, 1923, roč. 4, č. 23 z 8. 6. 1923, s. 2.

²¹¹ Tamtéž, s. 2.

²¹² Tamtéž, s. 2.

²¹³ Tamtéž, s. 2.

pozitivním smyslu slova dáno „demokratičností“ církve a v negativním smyslu opozicí proti římskokatolické praxi pohřebních tříd.

Fakt, že názor uvedený v tomto článku nevzbudil žádné negativní ohlasy a polemiky, nám umožňuje domnívat se, že byl všeobecně přijímán.

Za zmínku stojí, že římskokatolická církev oficiálně ustoupila od systému „pohřebních“ tříd až dle směrnic Druhého vatikánského koncilu (SC 32): „*Při liturgii ať se ani v obřadech ani vnější okázalostí nedává přednost soukromým osobám nebo společenskému postavení, kromě rozdílů, vyplývajících z liturgické funkce a ze svátostného svěcení a kromě poct, které podle liturgických předpisů náležejí světským představitelům.*“²¹⁴ Zároveň Římskokatolická církev napomínala ke střídmosti co do „*pompy funebris*“ a nabádala věnovat tyto prostředky spíše k charitativním účelům.²¹⁵

Postoj Církve československé k pohřbívání vyrůstal ze základních demokratických postojů a pokrokové orientace církve. V praxi však nebylo vždy vše a všem hned zřejmé. Jako signifikantní příklad nám poslouží konkrétní dotaz věřících z náboženské obce CČS v Březnici, který pro jeho širší aktuálnost byl otištěn i s odpovědí v Českém zápase z 23. července 1925: „*Bratrská rada CČS v Březnici se obrátila na redakci „ČZ.“ s několika dotazy. Které ochotně zodpovídáme. Poněvadž význam těchto otázek je všeobecný, uveřejňujeme odpověď v listě.*

Otázku: “Je-li přípustné uložení popelu matky do rodinného hrobu na obecním hřbitově”. Zodpovídáme samozřejmým ANO! Fakt, že manžel zemřelé byl pohřben teprve před třemi lety, na tom nic nemění.

Žádost k městské radě o uložení urny do hrobu nebo do pomníku podávati není nutno, poněvadž postačí záležitost sdělit – je-li hřbitov obecní – zádušnímu úřadu a dle jeho pokynů se řídit.

²¹⁴ *Sacrosanctum Concilium*, Konstituce o posvátné liturgii. Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_cs.html (cit. dle 5. dubna 2014).

²¹⁵ ADAM Adolf. *Liturgika, Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad 2008, s. 315.

Na všeobecnou otázku „jaký by byl postup v tom případě, kdyby hřbitov nebyl obecním“, odpovídáme tolik, že ani zádušní úřad římsko-katolické církve (a o ten jedině by se snad mohlo jednat), nesmí činiti překážek uložení urny, jsou-li zachovány všechny podmínky a předpoklady § 14 zák. č. 464 ze 7. prosince 1921²¹⁶ v případě nesnáží se nutno obrátiti na okresní politickou správu a na toto prosté oznámení musí okresní správa politická zjednatí průchod právu.“²¹⁷

Přes brzkou stabilizaci podoby obřadů docházelo ještě dlouho na místních úrovních k dvoukolejnosti a k paralelnímu užívání i místních variant obřadů, nebo neschválených návrhů. *„Původně nebyla ještě agenda vydaná, církevní obřady se konaly podle formulace ve Farského zpěvníku vzadu. Následně si mnozí duchovní udělali svůj vlastní řád obřadu, dokonce byla vydaná no Ostravsku taková útlá brožurka. Tak tam zase duchovní jiných diecézí lišili se v tomhle tom od té knihy pohřební tady v Čechách nebo dole na Moravě.“²¹⁸* Je zde patrná jistá volnost v přístupu jednotlivých duchovních k přizpůsobování podoby pohřebních obřadů k místním zvyklostem, nebo svému osobnímu teologickému pohledu.

4.2.1. Vzpomínky na zesnulé a dušičkové pobožnosti

Původní Český misál²¹⁹, jenž stál u zrodu Církve československé (první sešit byl vydán k vánocům 1919, ještě před vznikem CČS), obsahuje standardní formulář pro „Mši za zemřelé“.²²⁰ Formulář „Na Dušičky“ (památka zesnulých, 2. listopadu) je

²¹⁶ Plné znění zákona viz příloha 2.

²¹⁷ *Český zápas*, 1925, roč. 6, č. 30, ze dne 23. července 1925, s. 3.

²¹⁸ Rozhovor se ŠVEHLOU Janem, farářem CČSH nar. 1920, Tábor, 15. 10. 2008.

²¹⁹ Výcházel v sedmi sešitech, kdy první sešit vyšel z podnadpisem „Vánoce 1919“ a vyšel před vánočním svátkem a obsahoval i mešní kánon. Poslední sedmý sešit je uváděn s podnadpisem Podzim 1920 (poznámka RF).

²²⁰ *Český Misál sešit II, Doba po zjevení Páně a postní*, Vydáno péčí klubu reformního duchovenstva, s. 32.

součástí sedmého sešitu vydaného k podzimu 1920.²²¹ Jednalo se o standardní mešní formuláře jenom s tím rozdílem, že byly přeloženy do češtiny.²²²

Vzpomínky za zesnulé byly nadále integrální součástí bohoslužeb, tak, jak bylo obecně zvykem v církvi římskokatolické, jak bezprostředně po pohřbu, tak při výročí (narození nebo úmrtí) i na Památku zesnulých 2. listopadu (dušičky). Důraz se ale přesunul na obsah a zacílení vzpomínky. Církev československá přesunula těžiště z „oběti za duši zemřelého“ na vzpomínku a připomínku života zesnulého a živého společenství církve: „*Naše církev nemůže se spokojit s modlitbou za zemřelé. Ta u nás mění se v důstojnější vzpomínku za zemřelé, kteří neumírají, ale žijí s námi životem věčným*“.²²³ „*Ježíš nerozděloval život na dočasný a posmrtný, nýbrž uznával jednotu života duševního, při němž není umírání, ale stálý život*“.²²⁴ Postoj Církve československé k dušičkovým pobožnostem a vzpomínkám za zesnulé, byl od samého počátku vnímán jako specifický, odlišný od „staré“ římskokatolické církve i od chápání českobratrského. O tom, že postoj k slavnosti Dušiček nebyl identický v celé CČS, svědčí i narážka v Českém zápase z 24. 11. 1922, kde se autor distancuje od odmítnutí svátku Dušiček, jak to navrhoval v jiném článku br. Kubát. „*Názorem na něj lišíme se od Čes. bratří a nemůžeme souhlasit s článkem bratra Kubáta, který svátek Dušiček zavrhuje*“.²²⁵ Proud přející si zachování svátku Dušiček převážil a do současnosti je tento svátek v CČSH vnímán jako jeden z nejdůležitějších.

V počátcích existence Církve československé bylo národní uvědomění velmi silné a dušičkové pobožnosti mnohdy do sebe integrovaly například i vzpomínku na Bitvu u Bílé Hory připadající na blízký 8. listopad. Příkladem může být praxe na Příbramsku, kde byla CČS od počátku velmi silně zastoupena „*Tento úkol svůj právě při bohoslužbě si připomínáme každé neděle. Ale jsou určité dny, kdy tato vzpomínka je živější.*“

²²¹ Český Misál sešit VII, Podzim 1920, Vydáno péčí klubu reformního duchovenstva, 1919, s. 185.

²²² Srovnej. Český Misál, Vánoce 1919, Vydáno péčí klubu reformního duchovenstva, tiskem Politika, 1919.

²²³ Slavnost Dušiček na hřbitově příbramském. In Český zápas, 1922, roč. 3, č. 47 ze dne 24. 11. 1922.

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ Tamtéž.

*Takovým dnem pro nás všechny jest den Dušiček. Připomínajíce si počátkem listopadu – měsíce bitvy bělohorské – tuto posmrtnou památku, spojujeme úctu k zesnulým s tradicí národní, pro nás truchlivou a stále živou“.*²²⁶

Pro úplnost musíme zmínit některé regionální zvláštnosti při dušičkových pobožnostech. Například na výše zmíněném Příbramsku se v roce 1922 konala dušičková pobožnost na hřbitově, „*na místě, které pro pohřbívání zemřelých, kteří nehlásí se k církvi římské – i našich bratří a sester – jí je vykááno“.*²²⁷ O podobě pobožnosti máme přesné svědectví: „*obec se shromáždila kolem vzrostlého stromu a zahájila pobožnost zpěvem písně „Již pokaždé listové v jeseni šeptají znova“ kolem improvizovaného oltáře s bílým ubrusem a dvěma svíčkami. Každý z účastníků měl rozsvícenou svíčku (po vzoru pravoslavných). Kněz byl oděn v černém taláru (při pravidelných bohoslužbách kněz užíval ještě bílé roucho). Následovala společná píseň „Důvěřuj se v Pána“, několik improvizovaných modliteb a zpěv husitského Otčenáše. Po dušičkovém evangeliu následovala kratičká promluva. Celá slavnost nebyla delší 15 minut.“*²²⁸

Stejně tak i na Moravě, konkrétně v Kunčicích měli dušičkové bohoslužby podle vzpomínek faráře Jana Švehly svá specifika: „*V Kunčicích bylo zvykem, že kostelník před oltářem obrátil necky, obložil mechem větvičkami zelenými smrkovými. Daly se tam svíčky, bylo to jako hrob. K oltáři se postavil dřevěný kříž, a kdo chtěl na ty bohoslužby o dušičkách, tak tam přinesl svíčky, u toho hrobu. Vzpomínalo se i jmény na každého toho zesnulého. Pozůstalí požádali, nebo přinesli na lístečku jméno.“*²²⁹

V roce 1925 František Kalous v Českém zápase z 12. 11. 1925, referuje v článku *Vzpomínková slavnost večer 1. listopadu na našem hřbitově* o této slavnosti jako o pravidelné, a zmíněný obřad se shoduje s tím z roku 1922. Doslova uvádí, že „*byla tklivá a náboženským založením jemná a radostná“.*²³⁰ Tento zvyk přetrval až do

²²⁶ Slavnost Dušiček na hřbitově příbramském. In *Český zápas*, 1922, roč. 3, č. 47 ze dne 24. 11. 1922.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Rozhovor se ŠVEHLOU Janem, farářem CČSH nar. 1920, Tábor, 15. 10. 2008.

²³⁰ KALOUS František. *Vzpomínková slavnost večer 1. listopadu na našem hřbitově*. In *Český zápas*, 1925, roč. 6, č. 46 ze dne 12. listopadu 1925, s. 3.

současnosti a na některých místech získal nový ekumenický rozměr. Proti minulosti, kdy zvyk slavit dušičky na hřbitově byl jenom místní tradicí, ne však obecnou. „Zvykem připomínat si dušičky na hřbitově nebylo. Tento zvyk zavedla naše církev jako ekumenickou památku za přítomnosti všech duchovních. Jmenovitě v Mariánských Lázních.“²³¹

Další velmi zajímavou vzpomínkou pobožnost uvádí Český zápas ze 4. června 1920. Je zajímavé, že se nejednalo o obvyklou listopadovou pobožnost ve sboru nebo na hřbitově, ale o období májové pobožnosti.

„V neděli 30. května byla konána na zdejším hřbitově obvyklá májová slavnost zcela odlišně od jiných roků. Tolika lidu a takové vroucnosti ještě náš hřbitov neviděl. Již ke třetí hodině odpoledne pozorovati bylo zvláštní ruch kolem kříže uprostřed svatého pole. To zástupy lidu shromažďovaly se kolem oltáře, postaveného tam Církví československou k vykonání oběti za drahé zesnulé. Českou mši sloužil katecheta Šimlík. Jeho promluva, v níž cit náboženský tak krásně sloučen byl s vřelostí vlasteneckou, dojala i ty, kteří mimoděk u oltáře stanuli. Rozcházelí jsme se dojati a jaksí lepší, s touhou přispěti též nějak k úplnému vzkříšení naší drahé vlasti“.²³²

4.2.2. Soudní spory a rozepře o pohřbívání

Kromě oficiální právní úpravy poměrů ve státě a pohřebnictví se musela CČS potýkat i s konkrétními problémy mnohdy velice individuálními a řešit je *ad hoc*.

V případě, že vůle zesnulého a jeho příslušnost k CČS nebyla zcela zřejmá, se v praxi vyskytovaly rozepře mezi pozůstalými ohledně pohřebního ritu, podle kterého má být zemřelý pohřben.

Ústřední rada CČS v Praze vydala dne 3. července 1929, pod číslem jednacím 3682/29, doporučení, aby si každý duchovní před pohřbem jinověrce opatřil svědky podepsaný protokol, že zesnulý souhlasil a bylo jeho výslovným přáním, aby byl

²³¹ Rozhovor se ŠVEHLOU Janem, farářem CČSH nar. 1920, Tábor, 15. 10. 2008.

²³² Český zápas, 1920, roč. 1, č. 20 ze dne 4. června 1920, s. 8.

pohřben dle obřadu CČS, protože „podle §7 zákona ze dne 23. dubna 1925 č. 29 sb. z. a nař.²³³ O vzájemných poměrech náboženských vyznání, nesmějí orgány nebo příslušníci určité církve vykonati náboženský úkon ani úkon duchovní správy vůči příslušníku jiné církve, o něžž nebyli oprávněnými k tomu osobami požádáni. Nejvyšší správní soud vyložil v nálezech „Boh A 5505-26 a 7377-28“, že onou „oprávněnou osobou“ není ani duchovní správce církve, jejímž příslušníkem zemřelý až do své smrti byl, ani nejbližší jeho příbuzní (pozůstalí), nýbrž jednotlivý příslušník církve sám. Každý příslušník církve může pro případ své smrti učinit opatření o církevní formě svého pohřbu. Neučiní-li tak, nemůže po jeho smrti již nikdo v tomto směru činit nějaké dispozice“.²³⁴

Dokladem toho, že asistence duchovního CČS na pohřbech jinověrců nebo bezvěrců byla otázka velmi citlivá, je diskuze mezi náboženskými obcemi v Ostravské diecézi z roku 1933. Podnětem bylo pravděpodobně doporučení Diecézní rady v Hradci Králové Ústřední radě o vydání celocírkevního zákazu účasti duchovních na pohřbech jinověrců, na základě stížností místních duchovních a rad starších, že se tyto pohřby konají pod příslibem přestupu pozůstalých k CČS, ke kterému pak nedojde. „Zároveň duchovní vysluhuje pohřeb místo plánovaného vyučování na školách, čímž utrpí finanční újmu, navíc je pro něj obtížné vést nábožensky orientovanou promluvu na pohřbech lidí bez vyznání. Bylo by tedy vhodné, místo prohlášení se souhlasem k pohřbu, vybědnout nemocného k podepsání přestupních blanketů a pozůstalé odkázat na poznatek, že církev za její 13-ti letou působnost mohl poznat a přestoupit k ní každý, kdo o její obřady stojí. V dalším přípisu byl i důvod, že prestiž církve trpí, neboť v novinách se psalo, že čsl. kněz pohřbí za peníze každého.“²³⁵

Odpovědí na otázku koho pohřbívat a koho ne, bylo usnesení Ústřední rady z 8. listopadu 1933, kdy byla v reakci jisté nedůstojné události výslovně zamítnuta při pohřbech vykonávaných duchovními CČS účast politických řečníků.

²³³ Viz příloha č. 4.

²³⁴ BJOLKOVÁ Gabriela. *Komparace pohřebních obřadů ŘKC, CČE, CČSH*. diplomová práce, Praha: HTF UK, 2010, s. 53.

²³⁵ Tamtéž, s. 54.

Jako závěr diskuze a ukázkou jejího posunu může sloužit usnesení z roku 1952. Bylo to již v době zcela nepodobné období dvacátých a třicátých let, kdy vzájemná nevraživost mezi církvemi přestala být hlavním problémem a všem společným protivníkem se stala politická moc. V „zásadách služby při pohřbech jinověrců“, jsou duchovní vyzýváni, aby „posloužili kázáním či modlitbou všude, kde jsou požádáni s dobrým úmyslem“.²³⁶

Pohřební praxe Církve československé (husitské) má dvě východiska. Jednak vychází ze schválených liturgických textů a postupů, tj. konkrétní obřady byly dány oficiálními obřadními příručkami²³⁷, na straně druhé místní poměry postavily kněze před konkrétní společenství lidí, jejich místní zvyky a tradice i přání pozůstalých. Mnohé vzniklé situace nebylo možné předjímat ve standardních příručkách a stavěly církev, potažmo kněze do situace, kdy musel vykonat pohřeb za účasti pozůstalých, kteří byli věroučně, nebo ideologicky rozdělení, nebo mu byly činěny překážky ze strany správy (konfesního) hřbitova ve vykonání důstojného rozloučení.

Církev měla v zásadě dvě možnosti co do místa pohřbu – pohřbívat na hřbitovech nebo v kolumbáriích. Pohřebiště se lišila i vlastnickou strukturou. Mohla být veřejná, nebo konfesní. Ve svých počátcích CČS nevlastnila žádná vlastní pohřebiště. Až časem si vybuchovala vlastní síť pohřebišť a stejně tak i stát upravil provoz na konfesních hřbitovech a dohlížel na prosazování výkonu práva na pohřeb jinověrců, myšleno zejména věřících CČS na konfesních hřbitovech.

Postoj Církve československé k pohřbívání „jinověrců“ byl jasně proklamovaný i daný praxí. Kupříkladu výše zmíněný pohřeb pravoslavného studenta Karlem Farským. V této oblasti církev nejvíce narážela na neochotu místních duchovních římskokatolické církve umožnit pohřbení příslušníku Církve československé na „svých“ hřbitovech duchovními CČS. Některé tyto spory musely skončit až u soudu.

Pro pochopení dané situace uvádíme několik konkrétních příkladů:

²³⁶ BJOLKOVÁ Gabriela. *Komparace pohřebních obřadů ŘKC, CČE, CČSH*. diplomová práce, Praha: HTF UK, 2010, s. 55.

²³⁷ Jejich vývojem a členěním se věnuje kapitola 4.5.

Na prvním místě se jednalo o svévolné omezení římskokatolického duchovního správce hřbitova pohřbít příslušníka CČS na důstojném místě hřbitova. Zesnulý byl vykázán na nedůstojné místo. Zde bylo vše napraveno zásahem úřední autority.²³⁸ Na tuto situaci byla nucena reagovat i nejvyšší místa, jak o to svědčí i interpelace předsedovi vlády.²³⁹

Druhá situace bylo povolení římskokatolického duchovního správce hřbitova k pohřbení těla na zvoleném místě. Duchovnímu CČS, ale nebylo umožněno provést pohřební obřady příslušným způsobem, přímo u hrobu, a na hřbitově. Pohřební obřady byly násilím přesunuty za hřbitovní zeď, což bylo vnímáno velmi urážlivě.²⁴⁰

²³⁸ „Z Německého Brodu. Dne 22. června pochovávali jsme v Krásné Hoře staříčkého výměnkáře z Mozolova. Byl to pohřeb, na který dlouho budou pamatovati obě vsi, a k jehož památnosti a slávě přispěl nejvíce – římský kněz. Odepřel svému odpadlému příslušníku místo na hřbitově, odkázav jej konečně po důkladném odsudků „kacířů“ milostivě do kouta sebevrahů. Ale náš duchovní správce p. Leixner, k němuž si přišel syn nebožtíkův postěžovat, věděl si rady. Šlo se na okresní politickou správu v Německém Brodě a ta vydala písemné vyrozumění pro vzpínajícího se římského faráře v tom smyslu, že hrob musí být vykopán na hřbitově na místě, kde si pozůstali přejí.“ Dopisy. In *Český zápas*. 1920, roč. 1, č. 24, ze dne 2. července 1920, s. 5.

²³⁹ Viz příloha č. 5.

²⁴⁰ „Ve Zdounkách u Kroměříže konal se první čsl. pohřeb. Zemřel příslušník církve čsl. br. František Fries a proto záleželo našim odpůrcům na tom dokázati, že býti dnes Čechoslovákem znamená počítati s protivensstvím za živa i po smrti. Pro zemřelého nebylo lze dostati ani pohřebního vozu, až teprve na zakročení Sokola byl vůz dodán. Ale to nebylo vše. Kaplan Alois Černý zaslal duchovní správě čsl. následující upozornění:

P.T. duchovnímu církve československé!

Farní úřad římskokatolický ve Zdounkách upozorňuje, že hřbitov je majetkem církve římskokatolické, že není zvykem u hrobu jakýkoliv projev kromě modliteb vykonávati, žádá tedy, aby bylo vše dodrženo tak, aby nevznikly nějaké nepříjemnosti.

Farní úřad ve Zdounkách, 21. XII. 1927.

Aby nebylo třeba pohřební proslov předkládati římské faře k censuře a aby nevznikly nepříjemnosti, vykonal duchovní správce prostý obřad; proslovy a vzpomínky na rozloučenou musely býti proneseny teprve za hřbitovními vraty.

Toto stalo se příslušníku národní církve československé v desátém roce svobodného národního života.“ Časopis Čechoslovák ze dne 12. ledna 1928 přinesl tuto zprávu. Dostupné na http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t1433_02.htm (cit. dle 25. března 2015).

4.2.3. Pohřebiště CČS(H)

Církev československá (husitská) vznikla jako církev národní a lidová. Nesena velkým přestupovým nadšením se „přes noc“ stává velkou církví. Za třicet let se přiblížila magické hranici milion příslušníků. Mimo dlouhodobých teologických a organizačních úkolů byla církev nucena reagovat neodkladně na praktické úkoly, jako pohřbívání zesnulých členů. Mimo otázek prakticko - teologických „jak“ pohřbívát, zde stála i nová otázka praktická, „kde“ pohřbívát.

Již na prvním sněmu byl vznesen požadavek na sekularizaci hřbitovů. Referent br. poslanec Prášek, vyjadřuje tento požadavek jasně, kdy požaduje: „...všechny patronáty bud'těž zveřejněny. Všechny. Kostely a hřbitovy bud'těž zveřejněny“.²⁴¹ Tento požadavek byl naplněn interkonfesionálním zákonem z 3. dubna 1925 č. 96 Sb.²⁴², konkrétně § 10.²⁴³ Tyto spory byly nejživější v prvních letech existence Církve československé. Již od samého počátku se církev i jednotlivé náboženské obce snažily co nejrychleji postavit vlastní budovy. Od počátku se při přípravě projektu stavby kostela počítalo i

²⁴¹ Zpráva o I. řádném sněmu církve československé konaném ve dnech 29. a 30. srpna 1924 v Praze-Smíchově. Praha: ÚR CČS, 1924.

²⁴² Viz příloha č.4.

²⁴³ O pohřbívání § 10 Zákon byl zrušen novým zákonem č. 218/1949 Sb. (1) Nikdo nesmí brániti slušnému pohřbení na hřbitově, ani je zakazovati, ani rušiti. Slušným pohřbením rozumí se výkon pohřebních obřadů a projevů, jakož i pohřbení v rodinném hrobě nebo ve zvláštním oddělení pro souvěrce zemřelého zřízeném se souhlasem politického úřadu (administrativní vrchnosti) I. stolice nebo, není-li takového oddělení, v běžné řadě hrobů. Totéž platí o náhrobcích, pomnících a jinakých zařízeních památce zemřelého sloužících. Obřady, projevy, náhrobky a pomníky nesmějí obsahovati urážky náboženské obce (společnosti), jíž hřbitov patří. (2) Duchovní správci nebo jiní představitelé náboženské obce (společnosti, spolku) smějí odepřítí pohřbení mrtvoly zemřelého, jenž nebyl jejím příslušníkem, na svém hřbitově jen, je-li v obvodu místní obce, kde smrt nastala nebo mrtvola byla nalezena, hřbitov obecní nebo hřbitov pro příslušníky církve nebo náboženské společnosti, jíž zemřelý patřil. Pohřbení v rodinném hrobě nesmějí však ani v těchto případech odepřítí. (3) Je-li v politické obci několik cizích náboženských hřbitovů, ale žádný obecní, pohřbí se zemřelý na hřbitově podle přání toho, kdo objednává pohřeb. (4) Kdo jedná proti ustanovením odst. 1. až 3. tohoto paragrafu, budiž potrestán politickým (policijním) úřadem první stolice (administrativní policejní vrchností) pokutou do 1000 Kč, za přitěžujících okolností však pokutou do 4000 Kč nebo vězením (uzamčením) do 14 dnů. Nedobytná pokuta budiž proměněna v přiměřené vězení (uzamčení) do 14 dnů. Dostupné na: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/96-25.htm> (cit. dle 21. března 2015).

s kolumbáriem. Tato skutečnost dodnes nedoceneným způsobem změnila a navždy poznamenala způsob pohřbívání v českých zemích. Církev tímto získala vlastní *pohřebiště*, čímž se postupem času zamezilo sporům ohledně pohřbívání na hřbitovech. Zároveň skrze kolumbária církev vstoupila i do životů lidí bezkonfesních, kteří by jinak žádný kostel nenavštívili, ale díky kolumbáriu vstoupili do vztahu s církví.

Konec třicátých let a druhá světová válka přinesly útlum veškerých stavebních aktivit a s příchodem roku 1948 postavily všechny církve před otázku holého přežití a marginální spory, jako spory o pohřebiště, přestaly být významné.

V průběhu šedesátých let dvacátého století a zejména po II. Vatikánském koncilu se i Církev římskokatolická zásadním způsobem otevřela i k pohřbívání žehem. V dnešní době již v otázkách pohřbívání není mezi církvemi napětí.

Záhy po vzniku CČS docházelo k mnoha konfliktům ohledně kompetence jednotlivých správců pohřebišť a přání zesnulého na denominační podobu pohřebního obřadu. V Církvi československé byla od počátku příznivě přijímaná myšlenka pohřbu žehem a ve spojení se stavebním rozmachem, vedla náboženské obce k úsilí budovat v nově postavených nebo získaných sborech kolumbária k uložení uren s popelem zesnulých. Tím se CČS(H) stala i ve světovém měřítku zcela výjimečným fenoménem co se týče počtu žehů a počtu kolumbárií a vybuodovala nejrozsáhlejší síť kolumbárií v ČSR. Protože však vedení církve nevydalo jasné normy o podobě těchto kolumbárií, navrhovatelé a stavitelé řešili kolumbária různě. V některých místech si rada starších vzpomněla na vybudování kolumbária pozdě, když už byla budova postavena. V některých případech věřící žádali, aby jejich popel byl uložen do sboru, tak vybuodovala rada starších kolumbárium přímo v liturgickém sále. *„Dnes je již v takovém sboru těžko co měnit, ale do budoucnosti musí být jasno, že kolumbárium do bohoslužebné síně nepatří a má být v budově sboru vybudováno ve zvláštní samostatné místnosti“.*²⁴⁴

²⁴⁴ HORSKÝ Rudolf. *Bohoslužebné předměty a symboly v církvi československé*. Praha: Blahoslav, 1963, s. 70.

„I při tomto řešení je třeba pak vždy dbát na to, aby popelníkové pohřebiště bylo nejen uložením ostatků, ale také poctou těm, kteří tu budou odpočívat, aby bylo krásné a pietní... Vynikající odborník v oboru chrámové architektury Emil Edgar o tomto kolumbáriu²⁴⁵ napsal v časopise Český zápas (1944, č. 23), že je to nejkrásnější české kolumbárium vůbec, které nemá daleko k prostoru, jež představuje maximum piety, úcty a citu na poli naší křesťanské kultury. Ani v antickém Římě nenajde se dnes větší kolumbárium takovou měrou duchovně podložené, tak uceleně a s takovou básnickou promyšleností vytvořené... Málokdy – píše Edgar – prožije člověk tak výrazný dojem, že také prostor může vznikati jako báseň, na niž má duše i srdce nemenší podíl než chladně uvažující rozum“.

I toto svědectví vyjadřuje vážnost, kterou CČS krematoriím a pohřbům žehem přikládala. Rozhodnutí pro pohřeb žehem byl vnímán jako pozitivní postoj s duchovní hloubkou. Obecné povědomí ve společnosti se v současnosti již značně posunulo a volba kremace jako způsobu pohřbu v mnoha případech neodpovídá vědomému rozhodnutí zesnulého, ale je „cestou nejmenšího odporu“ jak se zbavit problému smrti blízkého člověka.²⁴⁶

Domnívám se, že i samotná skutečnost existence kolumbárií, které byly situovány do kostelů, tj. do center měst, výrazně zjednodušila přístup k „hrobům“ svých blízkých, které by se v případě pohřbu do země mnohdy nacházely na hřbitovech za městem. Zvláště v zimě těžko dostupných. Fenomén tohoto návratu „mrtvých“ zpět do center měst by stál za další studium.

²⁴⁵ Kolumbárium Náboženské obce CČS Praha Vinohrady. (Poznámka RF.)

²⁴⁶ Více o vztahu současné české společnosti k pohřbívání: NEŠPOROVÁ Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno, CDK 2013.

4.2.4. Liturgický oděv při pohřbu

Oficiálním liturgickým rouchem duchovních Církve československé (husitské) se stal černý talár s rudým kalichem,²⁴⁷ „u krku uzavřený“.²⁴⁸ Tato praxe je, až na úplné počátky, kdy se zvažovalo i bílé liturgické roucho či se ještě používaly rochetky, platná až dodnes. Pokrývkou hlavy byl určen biret. Jáhnové užívali jenom talár, bez štolu.²⁴⁹ Pro kazatele z povolání, byl určen zvláštní talár, který je u krku otevřený a na levé straně prsou má kříž s kalichem.²⁵⁰

Podle současné převažující praxe lze říci, že biret v Církvi československé husitské užívá jenom několik málo duchovních. Stejně tak výjimečně lze vidět i kazatelský talár. Většina kazatelů užívá duchovenský talár. V současné době se začíná opět užívat alba.

Bohoslužebný řád CČS z Liturgie z roku 1939 předepisoval duchovnímu při obřadech štolu bílé nebo světlé barvy a při pohřbu štolu černou. Jáhen štolu neužíval (ani jáhenskou), vyjma pohřbu, kdy směl s dovolením svého faráře užít černou štolu.²⁵¹ Nový bohoslužební řád k Liturgii patriarchy Dr. Karla Farského z roku 1960 se již o štolu nezmiňoval.

Bohoslužebný řád z roku 1971 k liturgii podle patriarchy Karla Farského se zmiňoval jenom o štolu všeobecně, jako o štolu bílé.²⁵²

²⁴⁷ HORSKÝ Rudolf. *Bohoslužebné předměty a symboly v Církvi československé*. Praha: ÚCN, 1963, s. 31.

²⁴⁸ Bohoslužební řád Církve československé husitské přijatý prvním zasedáním VI. Řádného sněmu CČSH dne 17. 10. 1971 a vyhlášený ústřední radou CČSH dne 5. 11. 1971, in *Liturgie*. Praha: Blahoslav, 2004, s. 20.

²⁴⁹ Bohoslužební řád Církve československé husitské přijatý prvním zasedáním VI. Řádného sněmu CČSH dne 17. 10. 1971 a vyhlášený ústřední radou CČSH dne 5. 11. 1971, in *Liturgie*. Praha: Blahoslav, 2004, s. 20.

²⁵⁰ HORSKÝ Rudolf. *Bohoslužebné předměty a symboly v Církvi československé*. Praha: ÚCN, 1963, s. 34.

²⁵¹ *Liturgie Patriarchy Dr. K. Farského*, Praha: ÚR CČS, 1939, s. 9.

²⁵² Bohoslužební řád Církve československé husitské přijatý prvním zasedáním VI. Řádného sněmu CČSH dne 17. 10. 1971 a vyhlášený ústřední radou CČSH dne 5. 11. 1971, in *Liturgie*. Praha: Blahoslav, 2004, s. 20

V dnešní době je užívání černé štoly již zcela výjimečné a téměř vymizelo. Ve větší míře se dnes kněží vrací k používání štoly fialové barvy. Znovuožívání citu pro liturgii a vnímání liturgických barev a symbolů je zachyceno i v nejnovější pohřební agendě z 18. 10. 2014, přijaté na VIII. Sněmu CČSH, kde je připomenuta vhodnost liturgických barev patriarchou Tomášem Buttou *„Barvy užívané při pohřebních obřadech jsou v naší kultuře tmavé. Liturgickou barvou je černá a fialová, v případě smrti dítěte barva bílá“*.²⁵³

4.3. Postoj CČS(H) k otázkám pohřbu a pohřebních obřadů v naukových a pastoračních dokumentech

4.3.1. Počátky CČS a první řádný sněm CČS

V roce 1920 vychází dva návrhy obřadní příručky pro CČS. Práce nad pohřební agendou neustala, jak to potvrzuje i oficiální oznámení z roku 1921 o práci na pohřební agendě a výzva duchovním k účasti na její tvorbě.²⁵⁴ *„Upozorňujeme na vyšlé dva návrhy obřadní příručky Církve československé a žádáme bratry duchovní i laiky, by případné návrhy na změnu některých částí zasílali prostřednictvím Biskupské rady komisi liturgické. Na základě těchto dvou příruček a došlých návrhů bude pak vydána příručka definitivní“*.²⁵⁵ Důležitým momentem bylo i oficiální stanovisko CČS k pohřbívání „jinověrců“, které odráželo jednak konkrétní potřebu a situaci mnohých náboženských obcí i otevřeného ducha Církve československé. Ohledně pohřbívání příslušníků církve římskokatolické se usnesla Biskupská rada ve své schůzi dne 15. února 1921 na tomto postupu: *„zásadně svolujeme k tomu, aby naši duchovní vykonávali pohřební obřady také v případě, že by šlo o příslušníky církve římskokatolické. Nezbytnou podmínkou však jest souhlas nebo žádost*

²⁵³ Obřadní příručka Církve československé husitské, Agenda, Druhá část, pohřební obřady, Praha, Blahoslav 2015, s. 19.

²⁵⁴ Úřední věstník Církve československé číslo 2. příloha ČZ. In *Český zápas*, 1921 roč. 2, č. 18 ze dne 6. května 1921.

²⁵⁵ Tamtéž.

pozůstalých a jich výslovné a dokazatelné prohlášení, že byl pohřební úkon knězem římskokatolickým odepřen.“²⁵⁶

Následně v roce 1922 vychází Zpěvník CČS obsahující Farského pohřební obřad podle návrhu z roku 1920. Zpěvník CČS se stal základem pro sjednocování liturgické praxe. Sněm v roce 1924 stanovil liturgii a agendu Dr. Karla Farského, jako závaznou formu pro CČS.²⁵⁷

Jediná oficiální zmínka o pohřbech Církve československé je v dokumentech I. Řádného sněmu Církve československé z 28. - 30. března 1931, kde se uvádí ve stati o obřadech mimosvátostných, *“Církev československá připomíná svým pohřebním obřadem účastníkům pohřbu, aby smrti své stejně nezbytné se nebáli, zato však dnů a úkolů života sobě vyměřeného tím více si vážili a jeden druhému vzájemné ublížení odpustili”*.²⁵⁸ Jedná se spíše o morální apel typu *memeto mori*, než o postoj k pohřbu a pohřebním obřadům.

Ústava církve československé z roku 1931 se o pohřbu nezmiňuje.²⁵⁹

Lze konstatovat, že oficiální dokumenty CČS(H) se o pohřbu téměř nezmiňují. Základy víry z roku 1971 zmiňují pohřeb jako jeden z mimosvátostných úkonů církve. K pohřbům přistupovala CČS(H) prakticky a reflexe i normotvorba byla až následná. K diskuzi o návrhu pohřební agendy i k stabilizaci podoby agendy došlo relativně záhy a to masovým rozšířením Farského zpěvníku, jehož součástí agenda byla. Přesto vzniklo několik partikulárních agend, ale jejich význam nikdy nepřekročil rámec individuálních aktivit.

²⁵⁶ Pohřbívání příslušníků církve římskokatolické. *Český zápas*, 1921 roč. 2, č. 18 ze dne 6. května 1921, s. 6.

²⁵⁷ RUTRLE Otto. *Liturgika I., II.* Praha: ÚCN, 1954, s. 97.

²⁵⁸ *Sbírka sněmovních usnesení Církve československé.* Praha: Blahoslav, 1947, s. 30.

²⁵⁹ *Ústava CČS, přijata sněmem Církve československé dne 29. března 1931.* Praha: ÚR CČS, 1935.

4.3.2. Vyznání víry CČS

Krédo nové církve - vyznání víry, bylo schváleno usnesením I. Řádného sněmu Církve československé ze dne 28. – 30. března 1931 (jedná se o dokončení zahájeného sněmu ve dnech 29. a 30. srpna 1924). Otázka smrti a posmrtné existence tvoří významnou část vyznání víry.²⁶⁰ Vyznání víry obsahuje jednoznačné mantinely vůči teistickým spekulacím ohledně konečného oddělení dobra a zla a konečného vítězství dobra. Výpověď je jasná: „*Věříme v Život věčný, Dobra, Pravdy a Krásy – tak, jako jsme přesvědčeni o smrti zla i zlých.*“ Přestože formulace dobra, pravdy a krásy může někoho odkazovat do neosobního světa idejí, k Platonovu pojetí Krásna coby nejvyšší ideje, která je sepeřím dobra, pravdy a krásy; kdy je za tu nejvyšší ideu dosazený křesťanský Život věčný. Tato formulace ve Vyznání víry neodkazuje k teistické neosobnosti. Ve vyznání víry jsou přítomné obě varianty lidského konečného určení a to jak přesvědčením o smrti zla i zlých, kdy slovo zlých lze chápat jednoznačně jako individuality, tak i následné použití zájmena nás: “ *Věříme, že Otec nebeský nás proto stvořil – abychom, Ducha božího v sobě majíce – šťastni byli – život Pravdy žili – Pravdy boží hájiti se nebáli – a Života věčného tak jistě dosáhli! Tak staň se!*“²⁶¹ Tyto formulace potvrzují víru v individuální nesmrtelnost duše, vzkříšení a věčný život. Přes jisté neurčitosti některých jazykově nezvyklých formulací, CČS(H) uznává posmrtný život a rozlišuje individuální posmrtný úděl.

²⁶⁰ Pro úplnost uvádíme plné znění Velkého vyznání víry CČS(H). (Poznámka RF).

„Věříme v Boha jednoho, Ducha věčného a Tvůrce všeho, Otce Ježíše Krista i Otce našeho, jenž od věčnosti vládne královstvím duší našich.

Věříme v Ježíše Krista, Syna Božího, Světlo ze Světla, Život ze Života, jenž od Otce přišel, životem svým zlo světa i smrti přemohl, aby nám získal království Boží věčné.

Věříme v Ducha Božího, jenž od věčnosti do věčnosti vše oživuje, v Ježíši Kristu se zjevil, skrze proroky a Otce naše mluvil a v nás chce přebývat.

Věříme v život věčný, Dobra, Pravdy a Krásy, tak jako jsme přesvědčeni o smrti zla i zlých.

Věříme, že Otec nebeský nás proto stvořil, abychom, Ducha Božího v sobě majíce, šťastni byli, život Pravdy žili, pravdy Boží hájiti se nebáli a života věčného tak jistě dosáhli.

Tak staň se!“

²⁶¹ Zpráva o I. Řádném sněmu Církve československé. Praha: ÚR CČS, 1931, s. 153.

V přístupu ke smrti a posmrtnému životu CČS jasně deklarovala víru v posmrtný život a v království nebeské. Už Karel Farský jasně potvrdil svojí víru v život věčný. Jeho pokus o vyjádření tohoto tajemství jazykem a způsobem své doby, může dnes působit nezvykle, víru v posmrtný život a nebeské království však nezpochybňoval.²⁶²

Vyznání víry bylo přijaté jako součást dokumentu „Učení náboženství křesťanského“²⁶³, které v hlavě IV. v článku 6. Obřady mimosvátostné uvádí jedinou zmínku o pohřbu a pohřebních obřadech „CČS má i obřady mimosvátostné; uvítání matky, pohřeb, kladení základního kamene, otevření chrámu, zavěšení zvonů, rozvinutí praporu a j.v.

Z mimosvátostných obřadů nejčastěji se koná obřad pohřební. Církev československá připomíná svým pohřebním obřadem účastníkům pohřbu, aby „smrti své stejně nezbytně se nebáli, zato však dnů a úkolů života sobě vyměřeného tím více si vážili a jeden druhému vzájemně ublížení odpustili.“²⁶⁴

Učení náboženství křesťanského se omezuje na konstatování faktu konání pohřbů a opakuje pastýřský apel Karla Farského na důvěru v Boha a vzájemné odpouštění věřících. K formě a důrazům pohřebních obřadů se nevyjadřuje.

4.3.3. Základy víry

Pro praktickou potřebu církve byl nezbytně nutný „katechizmus“, či jiná příručka tohoto typu a obsahu. Jako závazný dogmatický dokument, přijímá VI. Sněm

²⁶² „... a my, hledíce na život tak, jak jej vidíme, musíme jej pokládati za úsek věčného dění...tělem člověk trpí, tvoří, odumírá, hyne, ale ten obraz boží a podobenství jisté části věčné pravdy a dobroty v tomto odumírajícím, k smrti odsouzeném těle roste, zušlechťuje se – a žije dál i když skleněný či hliněný hranol se rozsype. ... jsme –li každý vlastně Adam, pozemšťan, duch žijící v těle, kus duhy, v které se zobrazil jistý paprsek Věčnosti, která tu zazáří, žije a zdánlivě mizí, ale jejíž zjev ukládá se v náplň nekonečna času a prostoru? ...nic na světě nehynie vniveč. A z tohoto zákona nebude jistě vyňato ani to, čemu sami v sobě říkáme „já“. I to naše „já“ jemuž nelze upřít, že jest něco, sejde sice třeba s očí světa, ale odejde v náplň Věčnosti, nejen nesmírné prostorově a časově, nýbrž také té duchovní, jež jest sama Pravda, Dobrota a Krása Bohem uskutečněná...“
FARSKÝ Karel. *Stručný výklad náboženské nauky*: in Zpěvník CČS. Praha Politiky 1923. s. 164.

²⁶³ Učení náboženství křesťanského, přijato I. Řádným sněmem církve československé dne 28. až 30. března 1931, Praha: Blahoslav, 1948.

²⁶⁴ *Základy víry církve československé husitské*. Praha: ÚR CČSH, 1975, s. 26.

dne 17. 10. 1971 Základy víry jako oficiální naukovou normu ve znění vydaném Ústřední radou v roce 1958.²⁶⁵ Základy víry se zmiňují o pohřbu jenom jednou, a to v článku 348. Na otázku: *Má církev vedle svátostí i jiné obřady? Odpovídá: Vedle svátostí má církev i obřady mimosvátostné (např. pohřeb), které jsou zvlášť vhodnou příležitostí k hlásání Božího Slova*“.²⁶⁶

Pohled na smrt v Základech víry je vyložen v člancích 179 - 201.²⁶⁷

Tělesnou smrt chápou Základy víry jenom jako uzavření časného života, jasně zacíleného eschatologicky, ke konečnému soudu (článek 179).²⁶⁸ Věří v posmrtný život, ne však ve smyslu pokračování pozemského života, ale v jeho duchovní obnově (článek 180)²⁶⁹, která se děje formou vzkříšení (článek 181)²⁷⁰, které nastává vzápětí po smrti (článek 184).²⁷¹ Vzkříšení se podle Vyznání víry týká všech lidí (článek 183)²⁷², přičemž vzkříšení a úděl zesnulých nejsou na tomto světě poznatelné (článek 187).²⁷³ Údělem „*nekajících a zatvrdzelených*“ hříšníků je zoufalství odloučenosti od Boha i lidí (článek 185)²⁷⁴, což je chápáno jako věčná smrt (článek 192)²⁷⁵, která jako smrt zlých je údělem zatvrdzelených hříšníků (článek 191).²⁷⁶ Smrt zla je nejzazším horizontem pro konec hříchu a všeho zla, i smrti (článek 190).²⁷⁷

Údělem „*kajících a spasených*“ hříšníků je blaženost v Bohu a ve společenství spasených (článek 186)²⁷⁸ a povýšení lidského života ospravedlněného v Kristu (článek

²⁶⁵ *Základy víry církve československé husitské*. Praha: ÚR ČČSH, 1975, s. 1.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 18.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 70-76.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 170

²⁶⁹ Tamtéž, s. 71.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 71.

²⁷¹ Tamtéž, s. 72.

²⁷² Tamtéž, s. 71.

²⁷³ Tamtéž, s. 73.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 72.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 74.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 74.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 74.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 72.

197).²⁷⁹ Před věčnou smrtí zachraňuje Bůh v Ježíši Kristu (článek 193).²⁸⁰ Ospravedlnění je z víry, způsobenou láskou (článek 194).²⁸¹

Základy víry se u výpovědi k otázce věčného života důsledně drží personalistického pohledu, když do zaslíbení věčného života zahrnují i hmotný svět (článek 199)²⁸², především jeho vztahy k bytostem a dokonce i předmětům hmotného světa (článek 201).²⁸³ Z toho plyne i naděje na opětovné, vzájemné setkání ve věčnosti (článek 202).²⁸⁴

Přesto, že ke vzkříšení dojde hned po smrti (článek 184)²⁸⁵, úděl zesnulých bude zjeven a zpečetěn až na konci věků, při posledním soudu (článek 187).²⁸⁶

Základy víry (a Velké vyznání CČSH, které vykládají) stojí jasně na pozici zachování individuality, jejího vědomí a vztahů i v posmrtném životě.

Základy víry se však podobě pohřebních obřadů nevěnují. Skutečnost přesahu lidských vztahů přes hranici smrti, přiznává samotnému pohřebnímu obřadu váhu a smysl.

4.3.4. Pastorační příručky

Kromě výše zmíněných oficiálních věroučných dokumentů vyžadoval život církve i řadu praktických pastoračních pomůcek. Tato potřeba vedla k tisku řady materiálů, zejména liturgicko – pastorační povahy. Našeho tématu se jich většina vůbec nedotýká, případně se o něm jenom okrajově zmiňuje formou citace z oficiálního dokumentu. Jsou mezi nimi jak tisky vyjadřující oficiální stanovisko CČS,

²⁷⁹ *Základy víry církve československé husitské*. Praha: ÚR CČSH, 1975, s. 76.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 75.

²⁸¹ Tamtéž, s. 75.

²⁸² Tamtéž, s. 76.

²⁸³ Tamtéž, s. 77.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 78.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 73.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 73.

tak i řada brožur vyšlých z iniciativy a pro potřebu náboženských obcí, nebo jednotlivých členů církve.

S ohledem na téma naší práce stojí za pozornost spisek *Církev československá (stručné informace)* z roku 1946 od autorů B. Macháčka a J. Vrhela²⁸⁷ a *Rozhovory o Církvi československé* od b. Bezděčky z roku 1949²⁸⁸.

Macháček a Vrhel se ve své stručné informaci o Církvi československé, určené pro pastorační potřeby a vydané v Táboře, věnují relativně obsáhle i problematice pohřbu. „Vedle obřadů svátostných má naše církev též obřady mimosvátostné. Z nich je neznámější pohřeb. Pohřebním obřadem si připomínáme, že každý z nás dříve či později ukončí svou pozemskou pouť a proto, že je nutno, abychom se mravným a bohumilým životem připravili na návrat do náplně věčnosti. Dále je nutno, abychom se naučili vážit všech svých dnů a úkolů svého života a dovedli si navzájem odpouštět svoje poklesky. CČS neodmítá pohřební obřady nikomu ze svých členů, ba ani sebevrahům. I jinověrcům poskytuje pohřební obřady, jestliže projeví za svého života úmysl dáti se pohřbítí jejím obřadem. Případy, kdy CČS je žádána o křesťanský pohřeb, se nejčastěji vyskytují při zpopelňování zemřelých. Naše církev ze stanoviska náboženského i zdravotního svým příslušníkům vřele doporučuje pohřeb žehem.“²⁸⁹ Důležitým akcentem v tomto textu, který je v souladu s oficiálním stanoviskem CČS, bylo jednoznačné doporučení kremace. Byl to výrazný rozdíl vzhledem ke stanovisku Církve římskokatolické, která svůj kladný poměr ke kremaci našla až po II. Vatikánském koncilu.

Bezděčka ve svých rozhovorech o Církvi československé, kladl důraz především na prostotu a jednoduchost. „Pohřeb je v naší církvi pouze obřad, kterým zesnulému vzdáváme dík za to, co v životě dobrého vykonal a zároveň si uvědomujeme, „abychom smrti své, stejně nezbytné, se nebáli, zato však dnů a úkolů života sobě vyměřeného

²⁸⁷ MACHÁČEK B., VRHEL J. *Církev československá (stručné informace)*. Tábor: nákladem Stráže na Táboře, 1946.

²⁸⁸ BEZDĚČKA. *Rozhovory o Církvi československé*. Praha: Blahoslav, 1949.

²⁸⁹ MACHÁČEK B., VRHEL J. *Církev československá (stručné informace)*. Tábor: nákladem Stráže na Táboře, 1946, s. 11.

tím více si vážili“. Pohřeb v naší církvi, stejně jako ostatní obřady, je prostý a jednoduchý. V prostotě je vlastně krása a tím více vyniká smysl a poslání věci. Pompa a nádhera není pietou. Neobracíme se na vnějšek, ale k nitru“.²⁹⁰ Například distancování se od pompy funebris není v roce 1949 aktuální, neboť samotné kritizované pohřební třídy již byly zrušeny. Tato příručka vychází v roce 1949, tedy dva roky před vydáním Drtinovy agendy.²⁹¹

4.3.5. Katechismus Rudolfa Medka

Prvním katechismem byl nejspíše Farského katechismus z roku 1922, který ale neobsahuje žádné poučení o podobě pohřebních obřadů a o smrti. Farský uvádí, že „člověk, sjednocený s pravdou Boží, účasten je života božího a žije život věčný“.

Dalším katechismem byly výše zmíněné Základy víry z roku 1958, oficiálně přijaté v roce 1971.

Katechismus v duchu Církve československé biskupa ThDr. Rudolfa Medka nebyl oficiálním dokumentem církve. Dle slov autorových je „osobním vyznáním jednoho z jejích teologů“.²⁹² Medek se o pohřbu zmiňuje jenom jednou, jako o jedné ze svátostí, a odkazuje na agendu.²⁹³

Jmenovitě v článku 246. Katechismus definuje okruh svátostí takto: „Za svátostiny považujeme např. pohřeb, ordinaci, obřadné požehnání (lat.: benedictio), obřadné uvedení duchovních a laických funkcionářů v úřad (lat.: instalatio), apod.“²⁹⁴ Katechismus popisuje svátostiny v článku 245. takto „Pod pojmem „svátostiny“ (lat.: sacramentalia) rozumíme některé církevní obřady, které mají (podobu svátostí, ale charakter svátostí nemají a jsou proto označeny za „obřady mimosvátostné“. Jsou z ustanovení církve a jejich účinek je dán

²⁹⁰ BEZDĚČKA. *Rozhovory o Církvi československé*. Praha: Blahoslav, 1949, s. 39.

²⁹¹ Více o drtinově agendě kapitola 4.5.2.

²⁹² MEDEK Rudolf. *Katechismus v duchu Církve československé husitské*. Praha: Blahoslav, 1990, s. 5.

²⁹³ Tamtéž, s. 122.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 122.

zbožným úmyslem a modlitbami věřících".²⁹⁵ V otázce na konkrétní liturgickou formu jednotlivých obřadů, svátosti, Katechismus odkazuje v článku 247. na příslušnou agendu, „*Obřadní náplň těchto svátostí ustanovuje tzv. "církvní agenda", tj. Obřadní řád (příručka) příslušné církve*".²⁹⁶

V království Božím vidí Medek zřízení věku spásy, kdy Bůh obnoví s lidstvem přímý styk a zničí smrt a všechno zlo a na zemi bude nastolen Boží řád (oddíl III. 33).²⁹⁷ Věčný život neboli naděje věčného života, jak ji formuluje Medek, spočívá ve čtyřech momentech 1. naděje našeho vzkříšení z mrtvých, 2. naděje našeho oslavení u Boha, 3. naděje poznání Božích tajemství (přímé vidění Boha), 4. naděje radostného života v Boží přítomnosti (oddíl III. 98).²⁹⁸ Boží soud vnímá Medek jako postih za zlo a hřích (oddíl V. 49)²⁹⁹ a soud je přenesen na Ježíše Krista (oddíl V.50).³⁰⁰ Boží soud nastává již tady a teď v okamžiku přijetí, nebo odmítnutí Božích nároků (oddíl V. 51).³⁰¹ Smrtí končí lhůta milosti (oddíl V.52).³⁰² Na konci dějin se odehraje druhý, poslední soud, který bude obecný (oddíl V.53)³⁰³, kdy však k němu dojde je tajemství (oddíl V.76.).³⁰⁴ Při vzkříšení všech nastane rozdělení lidstva (oddíl V. 54)³⁰⁵ a bude s ním spojena parúsie, ukončení dějin a zřízení Božího království v plnosti (oddíl V.57)³⁰⁶, tj. stane se skutečností jak na nebi, tak i na zemi (oddíl V.58.).³⁰⁷ Starší termín náplň věčnosti definuje Medek jako kvalitu a ne kvantitu (oddíl V. 59.)³⁰⁸, kdy Bůh bude vše ve všem (oddíl V.60.).³⁰⁹

²⁹⁵ MEDEK Rudolf. *Katechismus v duchu Církve československé husitské*. Praha: Blahoslav, 1990, s. 122.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 123.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 37.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 47.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 69.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 69.

³⁰¹ Tamtéž, s. 70.

³⁰² Tamtéž, s. 70.

³⁰³ Tamtéž, s. 70.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 74.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 70.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 70.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 71.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 71.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 71.

Záhrobní život je charakteristický zcela novou ontologickou kvalitou (oddíl V. 62.)³¹⁰, bude určena jenom pro ty, kteří do něj vejdou (oddíl V.63.)³¹¹ a peklo nechápe Medek jako místo a utrpení, ale jako uděl, těch, kteří nevejdou do království nebeského (oddíl V.64.).³¹² Perspektivu života za hranicí smrti otevírá vzkříšení (oddíl V.69.),³¹³ kterého bude účastno i tělo, a to pro nás momentálně nepoznatelným způsobem (oddíl V.74.).³¹⁴

Medek se ve svém Katechismu věnuje otázce posledního soudu a království Božího. Problematice pohřebních obřadů se však nevěnuje, pouze je konstatuje.

4.4. Teologický vývoj CČS(H) s ohledem na teologii svátostí a koncepci pohřebních obřadů

4.4.1. Teologické východiska první generace teologů CČS

Církev československá své ideové podklady čerpala z hnutí katolického modernismu (konec 19. století a počátek 20. století), z tradice české reformace (15. století), reflektovaného odkazu cyrilometodějského, staré církve a Písma svatého.³¹⁵ Generace zakladatelů CČS vzešla z okruhu Jednoty duchovenstva,³¹⁶ a spoluvytvářela i *Přerovský program* z roku 1906.³¹⁷ Kritika se vztahovala zejména na způsob obsazování vysokých církevních postů, především biskupských a to kladením důrazu na

³¹⁰ MEDEK Rudolf. *Katechismus v duchu Církve československé husitské*. Praha: Blahoslav, 1990, s. 71.

³¹¹ Tamtéž, s. 71.

³¹² Tamtéž, s. 72.

³¹³ Tamtéž, s. 73.

³¹⁴ Tamtéž, s. 74.

³¹⁵ Viz preambule *Základy víry CČSH*. Praha: ÚR CČSH, 1975.

³¹⁶ Text Přerovského program, viz kapitola 4.1.

³¹⁷ KUČERA, Brno. Užitečné návraty: O přesvědčivosti křesťanského poselství. In KUČERA Zdeněk, LÁŠEK Jan Blahoslav. *Modernismus historie nebo výzva*. Brno: L. Marek, 2002, s. 233.

demokratizaci a zapojení nižšího kléru jako volitelů svých představených. Dále byl kladen požadavek na respektování národnostní příslušnosti vysoké církevní hierarchie. Byl vznesen požadavek samostatné církevní správy, žádost o zavedení národního jazyka do bohoslužeb a prosba o zdobrovolnění celibátu.³¹⁸

Nově vzniklá církev se hlásila k biblickému základu. Nehledala žádné jiné možnosti než ty zjevené skrze Ježíše Krista a jeho apoštoly, učedníky. Tato teologie byla však dynamická, kladla si za cíl hledat „Boží pravdu“ v součinnosti s „pravdou vědeckou“. Nevymezovala se tedy vůči světu, společnosti, technickému pokroku nepřátelsky; teologie CČS(H) se konstituovala jako otevřená. Otevřená pro dialog. Otevřená naslouchat i hledat společná stanoviska, byť by se na první pohled zdálo, že neexistují. V tomto smyslu obracela svou pozornost i k autoritě Svatého písma, k liturgické praxi, ke spiritualitě, ke svátostnému naplnění, atd. Svátosti a svátostiny nevyjímaje.

Nově vzniklá Církev československá převzala římsko-katolickou koncepci svátostí a svátosti a záhy začala teologicky pracovat na vlastním způsobu jejich chápání. Věřoučné dokumenty CČS(H) se o svátostinách, vyjma jejich výčtů zmiňují zcela okrajově. Pohřeb náleží mezi svátostiny a byl od počátku chápán jako jednání celého společenství a to nejenom k zesnulému a Bohu, ale i k pozůstalým. Přesto je nezbytné dotknout se samotné sakramentologie CČS(H), ač ta se věnuje zejména svátostem.

CČS(H) definuje svátosti jako *„jednání, jímž se obecnství věřících v Duchu svatém činně podílí na milosti Božího Slova přítomného skrze slyšené svědectví Písma svatého a svátostné úkony“*.³¹⁹ Mimo svátosti zná církev ještě obřady či svátostiny. Tito úkony jsou v Základech víry definovány jako *„obřady mimosvátostné (např. pohřeb), které jsou zvlášť vhodnou příležitostí k hlásání Božího Slova“*.³²⁰

³¹⁸ VOGEL Jiří. *Herman Schell, Apologeta a dogmatik*. Brno: L. Marek, 2001, s. 22.

³¹⁹ *Základy víry CČSH*. Praha: ÚR CČSH, 1975, s. 109.

³²⁰ Tamtéž, s. 118.

CČS(H) uznává tradiční dělení svátostí na sedm, v souladu s katolickou i východní tradicí a rozlišuje svátosti a svátostiny.

Nejpregnantněji lze shrnout postoj první generace teologů CČS k pohřbu vyjádřením „Učení náboženství křesťanského“ přijatého sněmem v roce 1931, které vzniklo pod vedením Aloise Spisara a Františka Kalouse³²¹ „Církev československá připomíná svým pohřebním obřadem účastníkům pohřbu, aby **„smrti své stejně nezbytné se nebáli**, zato však **dnů a úkolů života** sobě vyměřeného tím více si vážili“ a jeden druhému **vzájemně ublížení odpustili.**“³²²

4.4.1.1. Pohled Karla Farského

Karel Farský definuje svátosti jako *„náboženské úkony, zavedené obyčejem provokřesťanským ve jménu evangelia Ježíšova. Podstatou úkonu svátostného jest duchovní zážitek přijímajícího, tj. duchovní rozhodnutí, usjednotit se v dané životní otázce s Bohem a jeho milostí.*“³²³

Karlu Farskému byl bližší pastýřský přístup než spekulativně teologické myšlení. Jako teolog, se snažil v první řadě vyjadřovat evangelium soudobým jazykem a inkulturovat jej do společnosti. I proto mnohdy Farský nezanechává dogmaticky důsledné formulace, ale spíše výpovědi kněze, pastýře a patriarchy. Předčasné úmrtí mu neumožnilo teologicky dopracovat a publikovat jeho myšlenky v plné šíři.

Ve Stručném výkladu z roku 1922 Farský definoval svátostiny takto: *„Mimo tajemstva konají se příležitostně i jiné obřady, např. svěcení pomníků, chrámů, zvonů a podobně. Podstata těchto obřadů nesmí býti spatřována v kněžově úkonu, nýbrž v náboženských*

³²¹ Předlohou je stejnojmenný spis vydán vlastním nákladem jako návrh v roce 1929, KALOUS František, SPISAR Alois. *Učení náboženství křesťanského pro věřící Církve československé (návrh)*. Příbram: vlastním nákladem, 1929, s. 48.

³²² *Učení náboženství křesťanského, přijato I. Řádným sněmem Církve československé dne 28. až 30. března 1931.* Praha: Blahoslav, 1948, s. 26.

³²³ SPISAR Alois. *Věrouka v duchu církve československé II.* Praha: Blahoslav, 1945, s. 148 – 149.

*citech, které smyslem obřadu a živým výkladem jsou vzbuzovány v přítomných. Úspěch těchto citů má zlepšit život“.*³²⁴

Farský stavěl člověka tam, kde je jeho místo – do polaritního vztahu k Bohu, pod Boží soud i pod Boží milost. Zná „slávu života věčného“, do níž se vchází Ježíšem Kristem (Jan 17, 1; 21-27). Obřadní příručka Farského nikde nerozvíjela biblickou zvěst vzkříšení, nového nebe a nové země, na niž bude uskutečněno plné království Boží, jež se již vlomilo do našeho světa v Ježíši Kristu. Některá místa agendy nasvědčují, že Farskému nebyl cizí ani tón biblické eschatologie (vzývání Ducha svatého). Ten zněl i v hlavním textu Janova evangelia, který Farský zvolil jako rozhodující slovo nad rakví v domě smutku. Obřadní příručka má ovšem také formulace, které předpokládají existenci lidské osobnosti bezprostředně po smrti těla: *„Bože, Otče všehomíra, Jenž dušičku tohoto dítěte k sobě předčasně povoláváš, aby... s Tebou u věčném lůnu Nekonečna splynula“.*³²⁵

O postoji Církve československé k eschatologii svědčí článek Karla Farského v Českém zápase ze dne 2. dubna 1920 slovy: *„Namítne se tomuto vytčenému úkolu Církve československé nedostatek zření k životu záhrobnímu, k blaženosti posmrtné. Neprávem. My jsme si až příliš dobře vědomí, že žádný člověk, ani biskup, ani papež, ani církevní sněm náš nedisponuje a nemůže disponovat soudy Božími. „Já odplatím“, praví Pán. A povinností církve je vésti lidi k mravnosti, která je cestou k věčné spáse nejjistější“.*³²⁶

Nejstarším ucelenějším příspěvkem Karla Farského k otázce smrti a posmrtného života byl jeho referát z pracovního sjezdu v Praze ze dne 9. a 10. června 1920: *„Na základě Kristova učení uznáváme, že duše dále žije, ovšem ne tak hmotně jako učí římské církve. Celá tato nauka souvisí s tím, co je vlastně život. Je nebe: blahé vědomí duše odcházející ze světa. Je peklo: zlé svědomí. Obrazné rčení: pálí mne to (mrzí mě to) vysvětluje „oheň pekelný“.*

³²⁴ SPISAR Alois. *Věrouka v duchu církve československé II*. Praha: Blahoslav, 1945, s. 263.

³²⁵ RUTRLE Otto. Poselství obřadní příručky Dr. Karla Farského. *Náboženská revue*, 1952, roč. 23, č. 3, s. 114.

³²⁶ FARSKÝ Karel. Naše tradice o životě věčném. *Český zápas*, roč. 1, č. 11, ze dne 2. 4. 1920.

Tajemství je, jak dalece žije člověk po smrti jako jedinec“.³²⁷ Tento výrok je jasným dokladem o snaze jak Karla Farského tak i CČS vysvětlovat některé ustálené teologický výpovědi obrazně, moderně a psychologicky. Distancovat se od mnoha historicky podmíněných obrazů, které tvoří jádro kérygmatu, jako např. obrazných popisů pekelných muk.

Prvním systematickým věroučným spisem Karla Farského byl jeho Katechismus z roku 1922.³²⁸ Farský se v něm nevěnuje přímo posmrtnému životu, tématu se dotýká jenom náznakem: „Člověk sjednocený s pravdou boží, účasten je života božského a žije život věčný Jan 17,3, Mar. 12,34“.³²⁹

Postojem Karla Farského k eschatologii se systematicky zabýval Otto Rutrle ve své stati z roku 1952, kde se snažil systematicky shrnout Farského stanovisko. Farského myšlení, ve snaze vyjádřit kérygma soudobým jazykem, využívá metody stavění protikladů a podobností, kdy katechetickým jazykem popisuje eschatologii formou dvojic protikladů, jako života a smrti. „Slabost a zloba vede člověka k záhubě a smrti“.³³⁰ Stejnou metodou podobností staví do jedné řady život věčný a poznání Boha. Neboť, jak píše, „Sjednocení s pravdou Boží, zde na zemi jest účastí na životě Božím, jest životem věčným. Poznání Boha a Ježíše Krista jest životem věčným. Milování Boha a člověka jest životem věčným“.³³¹

Toto Farského pojetí posmrtného života bylo zformulováno jinak, než bylo obvyklé. Otázka zachování individuality v posmrtném životě nebyla v katechizmu dostatečně jasně formulována.

Dalším eschatologickým textem Karla Farského byla útlá práce CČS z roku 1925, která převzala Stručný výklad náboženské nauky z roku 1922 a doplnila jej statí o duši z roku 1923. Tato stať byla vložena i do *Zpěvníku písní duchovních Církve československé* z roku 1923, kde bod „Duše“ praví: „Nic na světě nehyne vniveč. A říkáme „já“. I to naše

³²⁷ FARSKÝ Karel. Naše tradice o životě věčném. *Český zápas*, roč. 1, č. 11, ze dne 2. 4. 1920. str. 8.

³²⁸ FARSKÝ Karel.: *Československý katechismus: učebnice pro mládež a věřící Církve československé*, Vlastním nákladem, tisk Politika, Praha 1922.

³²⁹ RUTRLE Otto. Naše tradice o životě věčném. *Náboženská Revue*, 1952, roč. 23, č. 1, str. 9.

³³⁰ Tamtéž, str. 9.

³³¹ Tamtéž, str. 9.

„já“, jemuž nelze upřít, že jest něco, sejde sice třeba s očí světa, ale odejde v náplň Věčnosti, nejen nesmírné prostorové a časové, nýbrž také duchovní, jež jest sama Pravda, Dobrota a Krása Bohem uskutečněná“.³³²

Jak vyplývá z výše uvedeného, Karel Farský zřejmě nepovažoval otázku posmrtného života za klíčovou.. Nejednoznačné bylo jeho konkrétní chápání této otázky. Osobně mu byl bližší výklad „spirituální“ - v protikladu k příliš materialistické a antropomorfní představě lidové zbožnosti. Jeho představa nebyla svázaná s hmotou, ať už ve smyslu posmrtné existence nebo vzkříšení či pekla.³³³ Peklem Farský chápe „lidský život bez zákona Božího“.³³⁴

Farský sice věřil v pokračování života lidské „duše“ po smrti těla, ale nebyl si jist, zda toto posmrtné žití je vědomé. Proto užíval k vyjádření povahy tohoto posmrtného života „duše“ výrazů „snění“ a „sen“, které naznačují spíše podvědomý charakter onoho života. Český zápas III. č. 14: Farský tu v besídce nazvané „V narkose“, napsané dne 21. dubna 1920 píše tato slova: „A přemýšlím, jako dávno už: Co je duše? Co je život? Je život duše po tělesné smrti vědomý, podvědomý nebo bezvědomý? Neboť ač nechci svého přesvědčení o nesmrtelnosti duše vnucovat nikomu, netajím se jím. Ale netajím se také svými pochybnostmi o podstatě života posmrtného podle šablony římskokatolické.“³³⁵ Toto vyjádření lze chápat jako potvrzení nejistoty Karla Farského v této otázce.

Poslední Farského věroučný příspěvek k tomuto tématu a jeho názorové shrnutí byl napsán ve spisku „Odlišné názory CČS“, vydáno v roce 1927. Byl přetištěný ve Zpěvníku z roku 1930, kde Farský praví: „Smrtí lidskou nemáme za to, že končí se existence člověka, nýbrž věříme, že účast života našeho trvá v náplni všeho vesmírného dění i nadále

³³² FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních Církve československé, vydání čtvrté*. Praha: Blahoslav, 1923, s. 164.

³³³ Více o postoji Farského k nebi a peklu in TRTÍK Zdeněk. Nejstarší pokus dr. K. Farského o systematické vyjádření hlavních principů. *Náboženská revue*, 1942, roč. 14, č. 14, s. 193-201.

³³⁴ Katechismus. D, 58, Citováno z RUTRLE Otto. Naše tradice o životě věčném. In *Náboženská Revue*, 1952, roč. 23, č. 1, str. 14.

³³⁵ FARSKÝ Karel. „V narkose“, Český zápas č. 14 ročník III.

věčně“.³³⁶ Zde Farský odmítl učení o pekle: „Věříme v odplatu činů dobrých i zlých a u věčné vyrovnání. Nepřijímáme víry v hmotné nebe nebo peklo po smrti“.³³⁷

A dále ještě popisoval své stanovisko k očistci „Očistce posmrtného nepřijímáme; proto se nemodlíme za mrtvé, nýbrž na jejich památku“.³³⁸ Nejdůležitějším hodnotitelem Karla Farského byl bezpochyby Alois Spisar, který na dílo Karla Farského navazoval a kriticky jej překonával. Důležité je zmínit jeho vlastní hodnocení postoje Farského. Podle Spisara jsou ve Farského pohřebním obřadu slova, které se nedají vyložit neosobně, a tudíž svědčí o víře v osobní nesmrtnost člověka, v individuální nesmrtnost lidské osobnosti. „Jsou to tato slova rozhrěšení, kdy větu: „A odpušť“ nelze chápat jinak, než osobně. Jak dále uvádí profesor Spisar „Farský vzpomíná a káže vzpomínat zemřelých v liturgii. Čteme tam slova „Jím pak...“.³³⁹ Slovní spojení „jím pak“, jasně odkazuje k individualitě zmiňovaných zesnulých.

Farský nepublikoval vyčerpávajícím a uceleným způsobem svoje názory na otázku nesmrtnosti duše a posmrtného údělu člověka. Přesto je možné jeho postoj poskládat z jednotlivých textů. Lze říci, že Farský věřil ve vědomé a sebeurčující trvání lidského já po smrti člověka, a to každého člověka, ať umírá jako spravedlivý, tj. sjednocený s Bohem, nebo ve stavu hříchu, v blahém vědomí, nebo se zlým svědomím. A dále, že i po smrti, v náplni věčnosti, může Bůh člověku odpouštět, vésti ho k sobě blíž, jak je ostatně zpíváno i ve známé písni.³⁴⁰

Alois Spisar velice trefně shrnuje Farského postoj slovy: „Je ovšem pravda, že byl Farský zdrženlivý v otázkách eschatologických, pokud se týče formy a způsobu života po smrti těla. Ano vyhýbal se slovnímu znění, ale nikoli obsahu těch slov.“³⁴¹

Nad tajemství smrti učil Farský spoléhat se na pravý život v Kristu (janovské

³³⁶ FARSKÝ Karel: *Odlišné názory v CČS o věcech víry*, in *Zpěvník CČS*, Blahoslav, Praha 1930, s. 372.

³³⁷ Tamtéž, s. 372.

³³⁸ Tamtéž, s. 374.

³³⁹ SPISAR Alois. K naší tradici o životě věčném. *Náboženská revue*, 1953, roč. 24, č. 1, s. 15-23.

³⁴⁰ Píseň Blíž tobě Bože můj, ve Farského zpěvníku č.67 a v současném zpěvníku CČSH č.23. (Píseň v CČS(H) velice oblíbená, jak v minulosti, tak i v přítomnosti a často zpívána i při pohřbech. poznámka RF.)

³⁴¹ SPISAR Alois. K naší tradici o životě věčném. *Náboženská revue*, 1953, roč. 24, č. 1, s. 15-23.

texty). Spolehnutím, důvěrou a poslušností Bohu překonává strach ze smrti a obrací zraky pozůstalých k životu z perspektivy kříže a vzkříšení, „abychom smrti své stejně nezbytné se nebáli, zato však dnů a úkolů života sobě vyměřeného tím více sobě vážili: „Tak, jak tomu chce Pán náš Ježíš Kristus...“.³⁴²

4.4.1.2. Pohled Aloise Tuháčka

Další klíčovou osobností první generace teologů CČS byl Alois Tuháček. Patřil k nevlivnější liturgikům CČS. Už na I. valném církevním sjezdu v lednu 1921 nastínil základní liturgické směrnice CČS.

Jeho práce na tomto poli dosáhla vrcholu na počátku 40. let vydáním tří částí Bohoslužebné knihy CČS (CČM). Alois Tuháček stejně tak připravil pro CČS i návrh misálu. Ten však nebyl nikdy přijat. Jeho rukopis, kaligraficky krásně vyvedený, se dochoval na biskupství Plzeňské diecéze CČSH. Návrh jeho obřadní příručky vyšel tiskem v roce 1944.³⁴³

Důležité pro nás je, že se Tuháček zabýval i praktickými otázkami, jak postupovat při konkrétním obřadu, případně co použít a co vynechat.³⁴⁴ K otázce vnímání smrti a „teologie“ pohřbu se Tuháček nevyjadřoval.

4.4.1.3. Pohled Aloise Spisara

Teologii církve československé v období 30. a 40. let XX. století nejlépe vystihuje dogmatické dílo „*Věrouka v duchu církve československé*“ od Aloise Spisara.

³⁴² RUTRLE Otto. Poselství obřadní příručky Dr. Karla Farského. *Náboženská revue*, 1952, roč. 23, č. 3, s. 100-115.

³⁴³ TUHÁČEK Alois. *Obřadní příručka CČM*. Praha: UR CČM, 1944.

³⁴⁴ Více k Tuháčkovu návrhu pohřebních obřadů v kapitole 4.5.5.2.

Spisar naznačil, že Farského i jeho vlastní chápání svátostí bylo laděno liberálně, a to spíše symbolicky. Oba hledají spiritualitu a transcendenci ve svátostech a jsou citliví pro Kristovo působení v člověku a ve světě. Považují svátosti v životě člověka za důležitou. Nepřikládají však svátostem tak radikální výlučnost a nepostradatelnost jako dnešní CČSH pod vlivem Zdeňka Trtíka a Zdeňka Kučery. Současné pojetí svátostí v CČSH je mnohem bližší k starokatolickému, nebo anglikánskému pojetí, než k Spisarovi. Spisar říká: „*Církev československá uznává potřebu svátostí, ale jen, jak bylo již řečeno, potřebu relativní, tj. jednak se zřetelem na povahu lidskou, jednak na historický vývoj církve křesťanské. Možno dokonce říci, že svátosti jako zevní obřady nejsou podstatnou složkou křesťanství, že je možná křesťanská církev i bez svátostí jako zevních obřadů, nebo že může mít jiné obřady, než jsou dosud zavedené církevní svátosti.*“³⁴⁵ Spisar se klonil k liberalismu a k volněji interpretovaným křesťanským dogmatům i v otázkách výkladů svátostí.

Spisar vnímá nauku o svátostech relativisticky, jako otevřenou, v historii se měnící a vyvíjející. Zdůrazňuje existenci „protosvátostí“, již v apoštolské době, která měla vedle kazatelské praxe i zevní náboženské úkony jako prostředky posvěcení. Nechyběl mezi nimi křest, vkládání rukou, pomazání nemocných olejem a večeře Páně. Následně „*počátkem 4. století měla církev starokřesťanská již celou řadu posvátných úkonů, tajemstev, chcete-li svátostí*“.³⁴⁶

Spisar zdůrazňuje význam postoje Martina Luthera, který zdůraznil vnitřní víru komunikantů proti objektivní platnosti svátostí. Spisar parafrázuje Luthera: „*Svátosti slouží odpouštění hříchů; nejsou naplňovány, když se konají, nebo tím, že se konají (ex opere operato), nýbrž když se v ně věří*“.³⁴⁷

Svátosti nejsou podle Spisara v křesťanské církvi z ustanovení Božího ani z nařízení Ježíše Krista, nýbrž jsou zavedeny církevním ustanovením a jsou jen

³⁴⁵ SPISAR Alois: *Věrouka v duchu církve československé II*. Praha: Blahoslav, 1945, s. 141

³⁴⁶ Tamtéž s. 139.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 141.

symbolickým náznakem. Doporučuje církvi svátosti ponechat z důvodů psychologických, a také vzhledem k historickému vývoji v křesťanství.³⁴⁸

Novou periodou vývoje liturgického života Církve československé se stalo období po sněmu v roce 1931, kdy byla Farského liturgie podrobená revizi a začalo se pracovat na novém misálu a obřadní příručce.³⁴⁹ Na revizi pracovala liturgická komise, která pokračovala v práci sněmovní komise (hlavně Alois Tuháček, Alois Spisar). Novou obřadní příručku připravil Alois Tuháček.

Dílo Aloise Spisara dále domýšlelo to, co Farský naznačil, nebo to, k čemu nestihl zaujmout jasnější postoj. Také Farského Katechismus z roku 1922 neobsahoval poučení o záhrobí. Zpráva ze sněmu v roce 1924³⁵⁰ uznala, že o způsobu a formách života posmrtného málo víme. Zároveň Farský před tímto tématem neutíkal, a k víře v pokračování života po smrti se hlásil ve spise „*O odlišných názorech v CČS o věcech víry*“ z roku 1927. V tomto spise se Farský jednoznačně distancuje jedině od učení o očistci.³⁵¹

Alois Spisar ztotožňoval království Boží s věčným životem, jímž mu byl život z Boha, v Bohu a pro Boha, tedy život dokonalý. „*Království Boží je věčné, ale vzchází nebo nadchází lidstvou v čase; svého naplnění nenalézá v čase, nýbrž na věčnosti v nekonečném pokroku*“.³⁵² „*Ježíšovo evangelium království Božího zná jen jeden život, život dokonalý, z Boha, v Bohu a pro Boha, v jehož dokonání je plnost, náplň věčnosti. Sjednocovat se s Bohem – to je obsah a náplň věčnosti. To je cíl a smysl lidského života, jednotlivců i celku*“.³⁵³

Z toho Spisar vyvozuje i postoj k učení o dědičném hříchu.³⁵⁴ Píše: „*Proto Církev československá odmítá učení o dědičném hříchu a chápe smrt jako přirozené zakončení lidského života v tělesné a živočišné formě. Nikoli trest za hřích. Není však zakončení života člověka jako*

³⁴⁸ DURCHÁNEK M., HORSKÝ R. *O svátostech a o křesťanském pohřbu s připojením pohřebních kázání*. Praha: ÚCN, 1976, s. 4.

³⁴⁹ viz historická část ve Spisarově věrouce i výklad Kovářův ve „Svobodě Svědomí IX“.

³⁵⁰ *Zpráva o I. řádném sněmu církve československé konaném ve dnech 29. a 30. srpna 1924 v Praze-Smíchově*. Praha: ÚR CČS, 1924, str. 121.

³⁵¹ více v kapitole 4.4.1.1.

³⁵² SPISAR Alois. *Věrouka v duchu církve československé II*. Praha: Blahoslav, 1945, s. 302.

³⁵³ Tamtéž, s. 302.

³⁵⁴ Více o eschatologii v CČS a u Aloise Spisara in KOLÁŘ Pavel: *Husitská církev*. In STEJSKAL David, ŠVEJVL Jaroslav a kol.: *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011, s. 257-275.

takového. Je to jenom přechod z jedné formy do jiné“.³⁵⁵ Spisar spolu s Farským uznal, že nám nejsou známy podrobnosti o posmrtném životě. Zdůraznil, že „hlavní myšlenka církve ve víře v náplň věčnosti není určitý způsob existence, nýbrž naplňování království Božího v Duchu Ježíšově“, tedy ustavičná snaha o sjednocení s Bohem. To je pro něj především otázka etická. Zároveň je osobně tolerantní i k jiným představám o způsobu existence a trvání života lidské osobnosti v náplni věčnosti (zejména východní a panteistické představy), do učení CČS však tyto neprosazuje.³⁵⁶

Spisarova věrouka chápe stav člověka po smrti dynamicky. „Církev československá věří, že život v náplni věčnosti je dynamický, ve smyslu stálého sjednocování s Bohem a blíženi se Bohu.“³⁵⁷ S tím souvisel i pohled na odvrácenou stranu problému, a to učení o pekle. „Peklo není nějaké místo, nýbrž nešťastný stav duše těch, kdož jsou odloučení od Boha. I tento stav duše se mění podle snahy a života lidské osobnosti.“³⁵⁸ Spisar uznává, že to, „jakými cestami vede Bůh duše zemřelých k sobě blíž, není nám dáno znáti. Nevěříme však ve smyslovou blaženost nebe ani v tělesné tresty pekla“.³⁵⁹

Spisar tvrdí, že lidská duše (čili i duše Kristova) je nesmrtelná.³⁶⁰ Duch naproti tomu, "znamená tolik co život".³⁶¹ Spisar však nečinil přesný terminologický rozdíl mezi duší a duchem, neboť u něj nalézáme i konstatování, že "duše lidská je duch".³⁶²

4.4.2. Pohled druhé generace CČS(H) a kopernikánský obrat

Teologie druhé generace CČS bývá charakterizována výrazem „kopernikánský obrat.“ Jednalo se o ústup od liberální teologie a demokratického étosu a

³⁵⁵ SPISAR Alois. *Věřouka v duchu církve československé II*. Praha: Blahoslav, 1945, s. 303.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 303.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 307.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 309.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 309.

³⁶⁰ Tamtéž, s. 192.

³⁶¹ Tamtéž, s. 8.

³⁶² Tamtéž, s. 183.

optimistického pokrokářství první generace teologů CČS k přenesení důrazu na biblicismus, společenství, osobní spiritualitu a dialogický personalismus, který vstupuje do myšlení teologů CČS spisem Zdeňka Trtíka z roku 1948 „Vztah Já – Ty a křesťanství“.³⁶³

Doba, do které svými myšlenkami Trtíkův spis mířil, byla dobou zhroucení metafyzického obrazu světa, který reflektovala dosavadní teologie zakladatelské generace CČS.³⁶⁴ Na myšlenky Zdeňka Trtíka navazoval jeho žák Zdeněk Kučera, který dál pokračuje v naznačeném směru a na půdě biblického personalismu rozvíjí teologii prostého života.

4.4.2.1. Pohled Zdeňka Trtíka

Zdeněk Trtík se odklonil od relativizace svátostí a jejich chápání v čistě symbolické úrovni ve srovnání s Věroukou Aloise Spisara.³⁶⁵ Trtík píše: „*Svátost je smyslově poznatelné jednání církve jakožto Kristova těla a proto je v ní přítomen Kristus jakožto hlava v moci Ducha svatého. Je to Boží slovo ve formě jednání a obecnství církve*“.³⁶⁶ Tím proti Spisarovi výrazněji akcentoval jednání a přítomnost Krista ve svátostech, proti důrazům na svátosti jako symboly ustanovené církví. Pro Trtíka je ztotožnění svátosti a živého slova Božího výchozím bodem, který nelze obejít. Svátost má totální rozměr neboť v sobě zahrnuje veškeré projevy Boží ve světě i odpověď na ně v jednání církve.³⁶⁷ *To vše jsou svátosti proto, že se tu stává mezi námi přítomnou jediná pravá svátost, jíž jest Kristus sám*“.³⁶⁸

³⁶³ TRTÍK Zdeněk. *Vztah Já-Ty a křesťanství*. Praha: Blahoslav, 1948.

³⁶⁴ KUČERA Zdeněk. Vlny husitské teologie. *Theologická revue*, 1998, roč. 68, č. 3, s. 36.

³⁶⁵ Více v kapitole 4.4.1.3.

³⁶⁶ TRTÍK Zdeněk. *Slovo víry*. Praha: Blahoslav, 1963, s. 87.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 88.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 88.

Perspektiva biblického personalismu měla zásadní vliv na VI. sněm CČSH, který komentoval naši problematiku následovně: „*Svátost je jednání, jímž se obecnství věřících v Duchu svatém činně podílí na milosti Božího Slova přítomného skrze slyšené svědectví Písma svatého a svátostné úkony*“.³⁶⁹ Na základě těchto myšlenek vypracoval Zdeněk Trtík text Základů víry.

Zde je svátostem věnována celá VI. část. Svátosti jsou vysvobozeny z pouhého obřadu i ze symbolicky chápaného úkonu a jsou vtěleny do ekklesie. Na otázku, co je svátost, odpovídá: „*je jednání, jímž se obecnství věřících v Duchu svatém podílí na milosti Božího slova přítomného skrze slyšené svědectví písma svatého a svátostné úkony*“.³⁷⁰

Stejně tak i v otázce smrti se Zdeněk Trtík vzdálil představám první generace a naopak přiblížil k názorům ukotveným biblicky a tradičně. O Kristově smrti Trtík psal: „*Zvítězit nad smrtí bylo možno jen tak, že skutečně zemřel. Jinak by se smrtí nevešel do styku a nemohl by nad ní zvítězit. Nejen tedy vzkříšení, ale i jeho smrt má spásný význam, což vždy znamená význam zástupný: je to smrt a vzkříšení za nás a pro nás.*“³⁷¹

K otázce konkrétní podoby pohřbu a pohřebních obřadů se Zdeněk Trtík speciálně nevyjadřoval.

4.4.2.2. Pohled Zdeňka Kučery

K podobě pohřbu a pohřebních obřadů se sice Zdeněk Kučera přímo nevyjadřoval, přesto jsem považoval za nebytné poukázat na jeho teologické důrazy. Vzhledem k vlivu vývoje teologie CČSH na podobu a důrazy pohřebních obřadů může být potvrzení směřování teologie CČSH k biblickým základům a návrat

³⁶⁹ *Základy víry Církve československé husitské*. Praha: ÚR CČSH, 1975, s. 109.

³⁷⁰ DURCHÁNEK Miroslav, HORSKÝ Rudolf. *O svátostech a o křesťanském pohřbu s připojením pohřebních kázání. První vydání*. Praha: ÚCN 1976, s. 4.

³⁷¹ TRTÍK Zdeněk. *Pós egeirontai hoi nekroi. Náboženská revue*, 1958, roč. 29, č. 5, s. 203-214.

k obecné křesťanské tradici ze strany Zdeňka Kučery důležitým impulsem i pro chápání pohřebních obřadů pro současné teologické myšlení a praxi CČSH.

Zdeněk Kučera, jako nejvýznamnější žák Zdeňka Trtíka a zároveň i nejvýznamnější současný teolog CČSH, navazuje na práci Zdeňka Trtíka, a to především svojí trojiční teologií. Trojiční teologie Zdeňka Kučery z roku 1984³⁷² je dosud jediným teologickým dílem CČSH zaměřeným na trinitologii. Jedná se patrně o nejvýznamnější trinitologickou práci druhé poloviny 20. století v české teologii.. Až v roce 2007 vychází další česká práce z oboru trinitologie, a to dílo římskokatolického teologa Ctirada V. Pospíšila *Jako v nebi tak i na zemi*.³⁷³ Kučera svým důrazem na vztahovost v trojiční teologii pokračoval v díle Zdeňka Trtíka, zejména v takzvané „teologii prostého života“ a navrácí teologii CČSH na půdu biblické ontologie, křesťanské tradice. Podstatou teologie prostého života byl obnovený důraz na to, co je původní. To, k čemu je nutno se vracet, z čeho se rodí nový život, a to, co život udržuje v bytí. Kučera zdůrazňuje základní konstantu biblické víry, skutečnost, že zdrojem a původem života je Boží příklon k stvořenému světu. To je vyjádřeno termínem láska. Dění, které se realizuje v nitru Boha i vůči kosmu a vůči člověku.³⁷⁴

4.4.3. Současná generace teologů CČSH

Ze současné generace teologů CČSH se otázkami souvisejícími s pohřbem a pohřebními obřady systematicky nezabýval kromě Tomáše Butty, žádný z teologů CČSH. Z minulé teologické generace se tohoto tématu okrajově dotkl již zesnulý profesor praktické teologie Milan Salajka, na kterého odkazoval již taktéž zesnulý

³⁷² KUČERA Zdeněk. *Trojiční teologie I*. Praha: ÚCN, 1984.

³⁷³ Další trinitologie byla až práce Ctirada Václava Pospíšila. (POSPÍŠIL Ctirad Václav. *Jako v nebi tak i na zemi*. Kostelní vydří: Krystal OP Karmelitánské nakladatelství, 2007, ISBN: 978-80-85929-99-7), poznámka RF.

³⁷⁴ KUČERA Zdeněk. *Pravda a iluze moderní teologie*. Martin: Praha 2004, s. 142.

patriarcha Josef Špak při tvorbě své agendy. Jedná se celkem o letmé dotknutí tématu.³⁷⁵

Z ostatních teologů CČSH se nepřímo tohoto tématu dotkl i Pavel Kolář svou studií o eschatologii a pohřebních obřadech CČSH.³⁷⁶ Důraz práce je však v eschatologii a naše téma mívá.

4.4.3.1. Pohled Tomáše Butty

Nejaktuálnějším příspěvkem k tématu jsou práce patriarchy Tomáše Butty, který jako liturgik prohlubuje liturgické chápání pohřebního obřadu v současné CČSH. Butta překračuje pouhý racionální a moralizující výklad, nebo technický popis průběhu obřadů, ale zdůrazňuje spojení podoby pohřebních obřadů a základních symbolů křesťanského pohřebního obřadu, jako světlo, zvuk zvonů, věnec, kříž, zemi, svíce. Intenzivně vnímá i význam kříže, kdy je kříž na jedné straně ústřední zvěstný symbol, ale i jako kříž u cesty nebo na hřbitově je příležitostí k zastavení a k modlitbě. Věřící se při obřadu žehnají křížem a také duchovní symbolicky znamená zesnulého křížem.³⁷⁷ Toto gesto konané duchovním nad zesnulým vyjadřuje spojení s Kristem ukřižovaným a vzkříšeným v životě i ve smrti. V obřadu Římskokatolické církve je připomínkou svátosti křtu úkon pokropení rakve se zesulým svěcenou vodou.³⁷⁸

Dále Butta vnímá i význam liturgických barev, které nebyly v minulých desetiletích v CČS(H) dostatečně doceňovány a dokonce i v současné době jsou ještě duchovní, kteří je nepoužívají. Butta tyto skutečnosti nehodnotí. Poukazuje na jejich

³⁷⁵ Více v kapitole 4.5.3.

³⁷⁶ KOLÁŘ Pavel, Praha. O eschatologii a pohřebních obřadech Církve československé husitské. In STEJSKAL, David, ŠEJVL, Jaroslav a kol. *Pohřbívání a hřbitovy*. 1. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR a. s., s. 257-275.

³⁷⁷ *Obřadní příručka Církve československé husitské, Agenda, Druhá část, pohřební obřady*, Praha, Blahoslav 2015, s. 13.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 13.

smysl: *Barvy užívané při pohřebních obřadech jsou v naší kultuře tmavé. Liturgickou barvou je černá a fialová, v případě smrti dítěte barva bílá.*³⁷⁹

Stejně tak neopomíjí ani pastorační stránku a akcentuje tři pastorační rozměry služby - službu umírajícím, zesnulým a pozůstalým. Toto rozčlenění pochází z tradice, kdy:

- v první fázi se jedná o modlitební službu při umírajícím (*commendatio animae* „odevzdání ducha života Bohu“). Srov. L 23,46 a Sk 7,59-60. V CČSH se první fáze uskutečňuje v rámci svátosti útěchy nemocných a nachází svůj liturgický výraz jako „*Duchovní posila umírajícího*“.³⁸⁰ Tradičním označením je *viaticum* (z latinského *via* – cesta), doslova vybavení na cestu. Součástí mohou být též svátosti - pokání a večeře Páně, v závislosti na stavu nemocného.

- v druhé fázi pohřební obřady (*ordo exsequiarum* – lat. *exsequi* – provázet), jež tvoří vlastní obsah této samostatně vydávané části Agendy.

- třetí fází je uchovávání památky na zesulé (*commemoratio*) „vzpomínka na zesulé“, která se koná po pohřebním obřadu, při výročí úmrtí a při Památce zesulých 2. listopadu. V Římskokatolické církvi má komemorace specifický charakter a je spojena s mešní obětí. Karel Farský zařadil v Liturgii vzpomínky na zesulé do části modliteb sjednocení. V současném liturgickém řádu je možné vzpomínky vřadit do části „Tužby a sborové modlitby“. Příslušné formulace této vzpomínky nacházíme v Liturgii podle dr. Karla Farského, v Bohoslužebné knize CČSH a v Lekcionáři.³⁸¹

Tomáš Butta akcentuje význam a aktuálnost tradičních symbolů a liturgické hloubky křesťanských symbolů, které byli po jistou dobu v CČS(H) přehlížené a

³⁷⁹ *Obřadní příručka Církve československé husitské, Agenda, Druhá část, pohřební obřady*, Praha, Blahoslav 2015, s. 19.

³⁸⁰ Srov. *Agenda CČSH, První část*. Praha: Blahoslav, 2004, s. 90-92. Ve Farského Agendě se nachází obřad „V poslední hodině“ (FARSKÝ Karel. *Agenda*. In. *Zpěvník vyd. 1930*. Praha: Blahoslav, 1930, s. 301 - 303). Ve Zpěvníku jsou texty modliteb pro tuto situaci (*Zpěvník CČSH*. Praha: Blahoslav, 2001, s. 680-681).

³⁸¹ *Obřadní příručka Církve československé husitské, Agenda, Druhá část, pohřební obřady*, Praha, Blahoslav 2015, s. 11.

pozapomenuté. Činí tak ale svědomí síly vlastní tradice a úcty k dědictví teologie CČSH.³⁸²

4.5. Podoba pohřebních obřadů Církve československé (husitské)

Podobu pohřebních obřadů budu analyzovat tak jak je uvedena v jednotlivých agendách CČS(H). Doplnující informace o problematice související s pohřby čerpám s dalších písemných pramenů. Pro dokreslení některých detailů jsem použil rozhovor s pamětníky. Pohřební promluvy nebudu zkoumat, neboť se jich dochovalo zaznamenaných velmi málo a nejsou důležité pro podobu pohřebních obřadů CČS(H).

4.5.1. Farského agenda

První celocírkevní Agenda v CČS byla *Obřadní příručka pro církev československou*.³⁸³ Karel Farský ji vydal v roce 1920 vlastním nákladem.³⁸⁴

Druhý návrh obřadní příručky je taktéž z roku 1920 a vyšel pod názvem „Druhý návrh obřadní příručky pro Církev československou.“³⁸⁵ Tento návrh³⁸⁶ nebyl nikdy přijat a pozdější podobu pohřebních obřadů v CČS neovlivnil. Text návrhu nebyl podepsán. Zmiňuji jí jako jedna z neoficiálních agend.³⁸⁷

³⁸² Více in: BUTTA Tomáš.: *Pohřební obřady podle Agendy Církve československé husitské* in: BUGEL Walerian a kol.: *Pohřební obřady v různých liturgických tradicích*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2015, s. 158-168.

³⁸³ FARSKÝ Karel. *Obřadní příručka pro Církev československou*. Praha, Nákladem vlastním, tiskem Politiky, 1920.

³⁸⁴ Pro horší dostupnost je text této pohřební agendy uveden jako příloha číslo 6.

³⁸⁵ Druhý návrh obřadní příručka pro Církev československou. Praha, Nakladatelské družstvo Církve československé, tiskem Politiky, 1920.

³⁸⁶ Více o této agenda v kapitole 4.5.5.1.

³⁸⁷ Pro horší dostupnost je text této pohřební agendy uveden jako příloha č. 7.

V souladu s ustálenou praxí budeme nazývat agendu vypracovanou patriarchou Karlem Farským, „Farského“ agendou. Tento název je užíván v CČS(H) běžně. Jedná se o agendu zařazenou v roce 1922 do Zpěvníku CČS. Texty Farského návrhu pohřebních obřadů z roku 1920 a pohřební agendy ze Zpěvníku z roku 1922, jsou fakticky identické a odlišují se několika drobnými a nepodstatnými jazykovými úpravami.³⁸⁸ K rychlému rozšíření Farského pohřebního obřadu pomohlo i jeho zařazení do Zpěvníku CČS již od prvního vydání z roku 1922 do roku 1951. Jedinou změnou na pohřebních obřadech byl přídavek loučení zemřelého s pozůstalými, které následovalo za rozhřešením (v 11. vydání zpěvníku). Poslední, 14. vydání Farského zpěvníku z roku 1951 již pohřební agendu neobsahuje.³⁸⁹

Farského agenda nebyla pouhým překladem Agendy římskokatolické, i když z ní vycházela. Farského agenda pokračovala po cestě, kterou zahájil „Český misál“ a daleko zřetelněji již sloužila účelu nově tlumočit evangelium, což je patrné na jazykové originalitě.

Pro církve byla důležitá praxe v náboženských obcích a při vysluhování obřadů. Farský se v Obřadní agendě zdržoval spekulativních a dogmatických výkladů a poskytoval čtenáři především pastýřské poučení. Postavil člověka do polaritního vztahu k Bohu, pod Boží soud a pod Boží milost. V pohřebních modlitbách, v modlitbě po čtení evangelia, praví: *„Bože Velký, Jenž jsi celý svět k životu vyvolal a i tomuto našemu bratru N. (této naší sestře N., a těmto naším bratřím a sestrám) dočasně v našem světě žítí dal. Jenž odvolal jsi nyní duši jeho (její, jejich) zpět do tajemné náplně veškerenstva: popřej mu (jí, jim) snění blahého v tom tajemném světě světla a pokoje; ať ušetřen(a,i) již na věky všeliké bolesti a stesku klidně spí sen svého pokoje věčného: Po vůli Pána našeho Ježíše Krista s Tebou Věčným v jednotě Ducha živého na věky věkův“*.³⁹⁰

³⁸⁸ Pro horší dostupnost textu Farského pohřebního obřadu, uvádím jeho přepis podle Zpěvníku CČS z roku 1922 v příloze č. 8.

³⁸⁹ KAŇÁK Miloslav. *Karel Farský*. Praha: Blahoslav, 1951, s. 48-49.

³⁹⁰ FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních Církve československé, vydání jedenácté*. Praha: Blahoslav, 1930, s. 305.

V modlitbě po promluvě, říká „*Pán Kristus, věčný Živý, pro památku přečisté matky své Marie, svatých slavných a všehvalných apoštolů, buditelů, osvoboditelů i trpitelů našich a všech duší dobrých, nechať tebe bratře N. (sestro N., vás bratři, sestry) v tajemný svět věčného života klidně uvede, k svým spravedlivým připočte a s nimi v klidu věčném dá odpočívati*“.³⁹¹ Obřadní příručka Farského nikde nerozvíjela biblickou zvěst vzkříšení, nového nebe a nové země, na níž bude uskutečněné plné království Boží, které se již vlomilo do našeho světa v Ježíši Kristu. Taktéž formulace při rozhřešení obsahuje dostatek indicií: „*Pán Bůh, Otec všehomíra předobrotivý, nechať odpustí tobě, bratře N. (sestro N., vám bratři sestry), poklesl-lis (poklesla-lis, poklesli-li jste) čím v tomto životě. Ať ve slávě života věčného není ti (vám) provinění tvé (vaše) žádné na újmu na věky věkův*“.³⁹²

Některá místa agendy nasvědčují tomu, že Farskému nebyl cizí ani tón biblické eschatologie, dominující v hlavním textu Janova evangelia, a Farským zvolený jako rozhodující slovo nad rakví v domě smutku: „*Bože, Otče všehomíra, Jenž dušičku tohoto dítěte k sobě předčasně povoláváš, aby ... s Tebou u věčného lůnu Nekonečna splynula*“.³⁹³

Farský se upřímně snažil vyhledávat biblické opodstatnění svátostí a ve své obřadní příručce naznačil jasnou cestu k dalšímu vývoji. V agendě je důsledně christologický. Tím staví jasné hranice i pro další teologický vývoj agendární tvorby CČS(H). V protikladu stojí například nepřijatý návrh Salfického agendy, který tuto hranici překračuje.³⁹⁴ Tuto christocentricitu jasně zdůrazňuje již Alois Spisar: „*Každý obřad v agendě Dr. K. Farského vždy nějak směřuje k Ježíši Kristu.*“³⁹⁵

Ač byl Farského obřad dlouho součástí zpěvníku CČS, a tedy plošně velmi rozšířen, v dnešní době se již tento zpěvník nepoužívá, na mnohých místech zcela vymizel.³⁹⁶ Pro přehlednost a možnost srovnání uvádím její strukturu v tabulce č. 1.

³⁹¹ FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních Církve československé, vydání jedenácté*. Praha: Blahoslav, 1930, s. 309.

³⁹² Tamtéž, s. 309.

³⁹³ RUTRLE Otto. *Liturgika I, 2*. Praha: ÚCN, 1954, s. 155.

³⁹⁴ Více v kapitole 4.5.5.1.

³⁹⁵ RUTRLE Otto. *Liturgika I, 2*. Praha: ÚCN, 1954, s. 146.

³⁹⁶ Pro těžší dostupnost uvádím text v plném znění v příloze č. 8.

Tabulka 1.: *Struktura Farského agendy*. Zpracováno autorem.

Farského agenda
V domě smutku
Zpěv responsoriálního žalmu, Kdož ob stojí Hospodine.
Kyrie, speciálně pro potřeby pohřbu.
Čtení z Evangelia.
Trojčinný hymnus Jana Zlatoústého <i>Svatý Bože, Svátý Silný.</i>
Modlitba o klidné spočinutí.
V Chrámu
Zpěv (není-li zastavení v chrámu, tak u hrobu)
Čtení z apokalypsy 14, 13 (v případě pohřbu dítě je poslední věta vynechána)
Modlitba o povzbuzení pozůstalých
Cestou na hřbitov
Zpěv žalmu 39
U hrobu nebo v krematoriu
Modlitba
Promluva.
Odevzdání zesnulého zemi a Bohu
Věčná paměť.
Rozhřešení. (vynecháno u pohřbu dítěte)
Loučení zemřelé (ho) s pozůstalými *

* V 11. vydání zpěvníku Karel Farský, přidává za rozhřešení ještě
loučení zemřelé (ho) s pozůstalými.(poznámka RF.)

Dále agenda obsahovala různé varianty k jednotlivým typům pohřbů, jak do hrobu, tak v krematoriu, nebo podle věku či angažovanosti zesnulých. Farský se držel tradičního chápání a rozlišoval pohřeb dospělého a dítěte, a vynechává rozhřešení u pohřbu dítěte, neboť pokřtěné děti odcházejí přímo do nebe.

Zvláštností Farského agendy je umístění modlitby Otčenáš hned po Kyrie, nebo lépe řečeno jako součást Kyrie, kdy Otčenáš následuje hned po odpovědích na *“Pane smiluj se.”*³⁹⁷ Agenda je velmi dialogická. Obřad začíná responsoriálním žalmem. Pak

³⁹⁷ K.: Pane, Smiluj se! - O.:Kriste, smiluj se! K.: Pane, smiluj se - Všichni: Otče náš... FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních Církve československé*, 4. vydání, Praha: Blahoslav, 1923, s. 31.

pokračuje Kyrie. Dále i Trojiční hymnus *“Svatý Bože, Svatý Silný, Svatý Nesmrtelný”* je sborovým partem.

Velice zvláštním dojmem působí i modlitba za klidné spočinutí³⁹⁸, kdy Farský užívá termínu v jednotě *“Ducha živého”*. Domnívám se, že se Farský pokoušel zdůraznit použitím pro nás neobvyklého termínu Ducha živého, místo Ducha svatého, účinek Ducha svatého jako toho, který oživuje, zvláště v tragickém okamžiku smrti. Jinak je Karel Farský ve svém liturgickém díle věrný obvyklým trojičním formulacím.

Samotná Modlitba odevzdání³⁹⁹ zachovává tradiční formu přímluvné modlitby. Místo prosby o přímluvu Svaté Panny Marie, všech Svatých a svatých apoštolů, je zde užít termín *“pro památku”*.

Díky začlenění pohřebního obřadu do Farského zpěvníku se sice jeho podoba rozšířila rychle do povědomí celé církve. Nevydávání Farského obřadní příručky jako samostatné knihy pro kněze, v dostatečném rozsahu a ve vhodném formátu bylo vnímáno některými kněžími jako nedostatek. Jak vzpomíná kněz a vikář Jan Švehla. *„Co mě trudilo v té mé službě je, že naše církev neměla takovou příručku pohřební jako má církev katolická, obřady ke křtu a pro pohřby. Bylo to univerzální. Každý farář měl stejný postup, stejné modlitby, kdežto u nás to byla taková umělecká lidová tvořivost. Některému faráři se tohle nelíbilo tak si vymyslel vlastní. Jinak to vypadalo v Budějovicích, tam měli svoji úpravu pohřbu (myšleno Salfického agendu, poznámka RF.). Já jsem si říkal, že by měly být tyto základní věci v naší církvi jednotné.”*⁴⁰⁰

³⁹⁸ Modleme se: Bože Veliký, Jenž jsi celý svět k životu vyvolal a i tomuto našemu bratru N. (této naší setře N., Těmto naším bratrům a sestřím) dočasně v našem světě žítí dal, Jenž odvolal jsi nyní duši jeho (její, jejich) zpět do tajemné náplně veškerenstva: popřej mu (jí, jim) snění blahého v tom tajemném světě světla a pokoje, ať ušetřen (a, i) již na vždy všeliké bolesti a stesku klidně spí sen svého pokoje věčného: Po vůli Pána našeho Ježíše Krista s Tebou Věčným v jednotě Ducha Živého na věky věkův.O.: Amen. FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních Církve československé*, 4. vydání, Praha: Blahoslav, 1923, s. 31.

³⁹⁹ K.:Pán Kristus věčně Živý pro památku přečistě matky své Marie, svatých slavných a všehvalných apoštolů, buditelů, osvoboditelů i trpitelů našich a všech duší dobrých, nechať tebe bratře N. (sestro N. vás bratří a sestry) v tajemný svět věčného života klidně uvede, k svým spravedlivým připočte a s nimi v klidu věčnému dá odpočívati
K.: Věčná ti (Vám) budiž památka, nezapomenutelný bratře náš N. (nezapomenutelná sestro naše N., nezapomenutelní) na věky věkův. O.:Amen. FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních Církve československé*, 4. vydání, Praha: Blahoslav, 1923, s. 31.

⁴⁰⁰ Rozhovor se ŠVEHLOU Janem, farářem CČSH nar. 1920, Tábor, 15. 10. 2008.

4.5.2. Drtinova agenda

Další agenda CČS byla vypracovaná Vlastimilem Drtinou v roce 1951. V souladu s ustálenou praxí jí budu nazývat „Drtinovou“ agendu.⁴⁰¹ Tento název je užíván v CČSH běžně. Za takřka půl století používání této agendy v Církvi československé (husitské) se jednalo o „nejdéle sloužící“ agendu v CČS(H). Zajímavostí je, že nebyla nikdy oficiálně schválena. Drtina vycházel z Farského agendy. Stejně tak i Drtina nabízí dva formuláře – pro pohřeb dospělých a pro pohřeb dětí. Obřady by měly být prosté, orientovat člověka na Boha a směřovat ke sjednocení s ukřižovaným Kristem.⁴⁰² K obřadu patří i pohřební promluva na biblický text. Příklady biblických textů jsou uváděny. Důležité je, že agenda obsahuje samostatný formulář pro uložení urny do kolumbária. Jako zajímavost uvádíme, že v druhé části mezi pastoračními pomůckami pro duchovní jsou uváděny dokonce modlitby použitelné při smuteční hostině.⁴⁰³

Drtina popisuje dva základní typy pohřbů:

- Pohřeb dospělých,
- Pohřeb dětí.

U obou typů jsou tři základní varianty:

- U domu - v obřadní síni,
- Zastavení – ve sboru, na rozcestí, za obcí
- U hrobu – v krematoriu.

Dále nabízel Drtina zvláštní obřad ukládání urny do kolumbária.

Pro větší přehlednost a lepší možnost srovnání rozdílů u jednotlivých agend uvádíme její strukturu v tabulce č. 2.

⁴⁰¹ DRTINA Vlastimil: *Agenda*. Praha: Blahoslav, 1951.

⁴⁰² Tamtéž, s. 96.

⁴⁰³ Tamtéž, s. 268-282.

Tabulka č. 2. *Struktura Drtinovy agendy*. Zpracováno autorem podle: DRTINA Vlastimil: Agenda. Praha: Blahoslav, 1951.

Drtinova agenda		
Pohřeb dospělého	Pohřeb dítěte	Ukládání urny do kolumbária
A. U domu - v obřadní síni	A. U domu - v obřadní síni	
Pohřební zpěv	Pohřební zpěv	
Znamení kříže a pozdrav	Znamení kříže a pozdrav	Znamení kříže a pozdrav
Úvodní modlitba	Úvodní modlitba	Modlitba
Vyznání víry	Vyznání víry	
Čtení z Písma	Čtení z Písma	
Závěrečná modlitba (nad rakví)	Závěrečná modlitba (nad rakví)	
Zpěv pohřební písně	Zpěv pohřební písně	
B. Zastavení (ve sboru, na rozcestí, za obcí)	B. Zastavení (ve sboru, na rozcestí, za obcí)	
Pohřební zpěv	Pohřební zpěv	
Čtení z Písma	Čtení z Písma	
Modlitba	Modlitba	
Zpěv pohřební písně	Zpěv pohřební písně	
C. U hrobu (v krematoriu)	C. U hrobu (v krematoriu)	
pohřební zpěv	pohřební zpěv	
Znamení kříže a pozdrav	Znamení kříže a pozdrav	
Modlitba	Modlitba	
Čtení z Písma	Čtení z Písma	
Promluva	Promluva	
Loučení (může být vynecháno, pokud se již konalo v domě, nebo v obřadní síni)		
Usmíření	Usmíření	
Otčenáš	Otčenáš	Otčenáš
		Akt uložení urny se slovy
Závěrečné oslovení	Závěrečné oslovení	Čtení z písma
Zpěv pohřební písně	Zpěv pohřební písně	Možno zakončit zpěvem

Již v úvodu agendy klade Vlastimil Drtina důraz na prostotu obřadů a jejich křesťanskou zvěst: „*obřad v duchu Kristově budiž co nejprostší, bez falešné sentimentality a okázalosti, s centrem v Bohu, nikoli v člověku*“.⁴⁰⁴

V Drtinově chápání pohřbu v duchu CČS byl kladen především důraz na funkci pastorační útěchy a posílení víry pozůstalých: „*Duchovní jest povinen v rodině zesnulého vykonati duchovní péči před pohřbem i po pohřbu. Jejím účelem jest pomoci pozůstalým, aby zemřelého, se kterým je smrt rozloučila, zcela odevzdali Bohu a sami pokorně a s důvěrou v jeho lásku přijali jeho rozhodnutí. Duchovní péče má užiti této zkušenosti, aby připravila lidská srdce pro sjednocení s Kristem ukřižovaným a vítězným*“.⁴⁰⁵ Agenda doporučovala modlitby při pohřební hostině i při uctění památky zesnulých. Pro úplnost Agenda uvádí i vhodné texty na úmrtní oznámení a vzory pohřebních oznámení. Agendu doplňuje i dodatek dvaceti pohřebních zpěvů.

Druhý, a neméně důležitý rozměr pohřbu, byl rozměr misijní. Především zde byl kladen důraz na programovou moderní a biblickou prostotu CČS, zbavené vši okázalostí a pompy funebris: „*Obřad pohřbu v duchu Kristově budiž co nejprostší, bez falešné sentimentality a okázalosti, s centrem v Bohu, nikoli v člověku. Všechno – i umělecká díla při pohřbu přednášena – má podpírati a zdůrazňovati smysl pohřebního obřadu*“.⁴⁰⁶

Drtina vnímal pohřeb jako událost celé náboženské obce, jako rodiny církve. „*Pohřbu se má účastniti náboženská obec v obecenství s rodinou zesnulého*“.⁴⁰⁷ Zde Drtina klade důraz na praktické projevy života Církve jako těla Kristova a Rodiny a to i v běžném životě. Prožívání víry je pro ně záležitostí a spoluodpovědností cele obce (pravé bratrství a sesterství). Není to jenom povinnost kněze a pozůstalých.

Specifikem Drtinovy agendy je zařazení vyznání víry. Není to u pohřebních agend pravidlem. Vyznání nepřimo podtrhuje víru a naději ve vzkříšení. Neboť ono zejména je kvintesencí kérygmatu.

⁴⁰⁴ DRTINA Vlastimil. *Agenda*. Praha: Blahoslav, 1951, s. 96.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 96.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 96.

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 96.

Na rozdíl od Farského, Drtina vkládá modlitbu Otčenáš až téměř úplně na konec, (po usmíření) a to v návaznosti na počet částí pohřebního obřadu vždy do části poslední (ideálně u hrobu). I tento krok je pochopitelný a může u účastníků obřadu korespondovat s Otčenášem, který v liturgii CČS(H) může následovat po přímluvných modlitbách za zesnulé. Stejně tak i promluva je situována až na poslední zastavení. Což je stejné jako u Farského.

Drtina obecně ustupuje od Farského liturgismu a vynechává části jako Kyrie, Svatý, svatý silný a redukuje i responsoriální zpěvy. Dá se říct, že jeho agenda se proti Farskému "klerikalizuje" a Drtina tiše předpokládá pasivnější účast smutečního shromáždění na průběhu obřadu. V jistém smyslu to nelze vytykat, neboť při nedostatečném, nebo nedobře secvičené účasti obce na obřadu, může důstojnost obřadu utrpět. Autor se domnívá, že přenesení plné odpovědnosti za průběh obřadu na kněze, je motivováno zachovat jednotnou úroveň provedení všech částí obřadu. To doplňuje důrazem na přítomnost co největší části obce věřících na pohřbu a jejich rozloučení se ze zesnulým.

V každém případě je Drtinová agenda velice prakticky zaměřená a je výbornou pomůckou pro faráře. Samotný její autor Vlastimil Drtina nebyl akademickým teologem, ale farářem, který měl dostatek zkušeností a sloužil jako farář 56 let v NO Hodonín.

Přes oficiální podobu pohřebních obřadů daných agendou, byla mnohdy realita jiná a závislá na konkrétním knězi. Podoba těchto obřadů se málokdy zachová písemně. Ve vzpomínkách pamětníků nám zůstávají zachycené některé momentky jako například ve vzpomínkách faráře Jana Švehly⁴⁰⁸: „... jsem byl překvapen. Byl tam biskup pražský⁴⁰⁹ i Doc. Jan Blahoslav Lášek, který měl kázání. Celý ten obřad ve sboru po rozloučení a naložení do auta trval dvacet minut. Mne se to líbilo, nebylo to dlouhé. Byl to úvod

⁴⁰⁸ Svědectví o pohřbu votického faráře Václava Šustra v roce 1997, (poznámka RF).

⁴⁰⁹ René Hradský, (poznámka RF).

*milost Pána Ježíše..., píseň, modlitba, čtení z písma, promluva J. B. Láška i biskupa pražského a sborová píseň. Z liturgie tam nebylo nic jen otčenáš. Kdysi to byla celá liturgie i s kázáním.*⁴¹⁰

4.5.3. Špakova agenda

Třetí agendou CČSH byla Agenda CČSH, Druhá část, Pohřební obřady, vydaná Liturgickou komisí Ideové rady CČSH, pod vedení patriarchy Josefa Špaka, z roku 1997.⁴¹¹ I v tomto případě si dovoluji nazývat ji podle jejího autora patriarchy Josefa Špaka, agendou „Špakovou“. Tento název je užíván v CČSH běžně.

Autor nové agendy vycházel z dědictví textů Karla Farského, Agendy Vlastimila Drtiny a z pramenů ekumenického dědictví, jak bylo zpracováno katedrou praktické teologie Husitské teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze za vedení profesora Milana Salajky tak, jak to nastínil v článku *Pohřeb a smrt*.⁴¹²

Salajka si v článku *Pohřeb a smrt* vytyčuje úkol „zpřehlednit aktuální ekumenický odkaz z dané oblasti, abychom si tak mohli ozřejmovat určité základní směrníky. To je možné za předpokladu uvědomělé prověrky dogmatické, exegetické, prakticko - teologické a koneckonců i literární, jež by teprve potom vyústila v pokus o tzv. pohřební agendu“.⁴¹³

Variabilita Agendy je vystavěna na těchto základních částech:

- Agenda doporučuje perikopy pro zvěstování (promluvy, kázání, a to jak evangelijní texty, tak i texty z epištol i Apokalypsy).
- Dalším použitím biblických textů jsou žalmy, a to především užívané jako responsoria. Ze stejných důvodů se užívají i vhodné duchovní písně.
- Modlitby. Uvedeny jsou k Bohu, K Ježíši Kristu, k Duchu svatému, modlitby ve shromáždění a modlitba s pozůstalými.

⁴¹⁰ Rozhovor se ŠVEHLOU Janem, farářem CČSH nar. 1920, Tábor, 15. 10. 2008.

⁴¹¹ *Agenda Církve Československé husitské, Druhá část, Pohřební obřady*. Praha: Blahoslav, 1997.

⁴¹² Tamtéž

⁴¹³ SALAJKA Milan. Smrt a pohřeb. *Theologická revue*, 1984, roč. 55, č. 3, s. 103-112.

- Poslední modlitby a proklamace.
- Doznání vin.
- Prosby stran zesnulého.
- Rozluční formule.

Na rozdíl od agend starých, Farského a Drtinovy, nová Špakova agenda již nerozlišuje zvláště pohřeb dospělého a dítěte jako samostatný typ. Pohřeb samotný je nabízený v šesti variantách.

Pro větší přehlednost a lepší možnost srovnání rozdílů u jednotlivých agend uvádíme její strukturu.

Varianty:

- Z domu smutku.
- Zastavení za obcí.
- Ze sboru.
- U hrobu.
- V krematoriu, ve sboru nebo v obřadní síni před zpopelněním.
- Uložení urny nebo rozptyl.

Agenda nabízí biblické texty pro tyto varianty pohřbu:

- Pohřeb dítěte.
- Mladý člověk.
- Tragická událost.
- Sebevražda.

Varianty jsou odlišeny speciálně zvolenými biblickými texty a modlitbami pro tu kterou zvláštní příležitost. Zvlášť pamatováno je i na rozptyl.

Agendu uzavírá seznam vhodných písní k pohřebním obřadům. Na rozdíl od Drtinovy agendy se jedná ve většině případů o vybrané písně ze Zpěvníku Církve československé husitské, až na starokřesťanský žalm – *Viděl jsem Pána před sebou*.

Při pohřbu ze sboru struktura důsledně vychází z druhé liturgie CČSH, která se jinak v CČSH neprosadila, a je sloužená zcela výjimečně, pokud vůbec.

Asi nejčastěji užívaná situace je pohřeb na jednom místě, buď v krematoriu, nebo v obřadní síni.

Lze říct, že členění obřadů je logické. Celkové členění obřadů v závislosti na místech konání uvádíme pro přehlednost v tabulce č. 3.

Tato agenda byla vydána ve formátu brožury v papírovém přebalu, který nelze použít bez vložení do důstojnějších desek nebo převázání. Tímto už po formální stránce ani zdaleka nedosahuje úrovní Drtinovy agendy, která je formátem knihou, v tvrdé, černé vazbě a jí lze důstojně použít jako bohoslužebné knihy při pohřbu. Stejně tak má Drtinová agenda víc variant modliteb i biblických textů. Její obřady jsou stavěny nezávisle na liturgii, a je z mého pohledu vhodná do všech typů liturgických společenství, na rozdíl od Špakovy agendy, která se orientuje na Druhou liturgii CČSH, které se téměř nepoužívá. Z praktického hlediska je tedy Drtinova agenda mnohem lepší k použití při pohřbu a myslím, že z těchto důvodů se tak dlouho udržela v prostředí CČSH.

Na rozdíl od agend starých, Farského a Drtinovy, nová Špakova agenda již nerozlišuje zvláště pohřeb dospělého a dítěte. Domnívám se, že je to způsobené osobním příklonem k protestantismu u Špaka i Salajky, kdy rozlišování mezi pohřbem dospělého a dítěte není významné. U římskokatolického obřadu se rozlišuje pohřeb dospělého a dítěte z víry, že pokřtěné děti odcházejí z tohoto světa ihned do života věčného. Proto odpadají modlitby za odpuštění hříchu a výběr žalmů je odlišný od pohřbu dospělého. Předesešlé agendy Farského a Drtiny ještě zachovávají tyto dva různé typy obřadů. Farský vynechává rozzhřešení u pohřbu dítěte a Drtina usmíření. Špakova agenda nerozlišuje v přístupu k pohřbu dospělého a dítěte, a modlitba je stejná. Špak nabízí jenom varianty biblických textů a modliteb.

Tabulka č. 3: *Struktura Špakovy pohřební agendy. Zpracoval autor na základě Pohřební obřady Církve československé husitské, Druhá část, pohřební obřady, Praha Blahoslav, 1997.*

Obřad ve Sboru:	V domě smutku:	V krematoriu
Úvodní píseň.		Hudba.
Apoštolský pozdrav.	Úvodní pozdrav.	Úvodní pozdrav.
		Rčení.
Úvodní modlitba.	Úvodní modlitba.	Úvodní modlitba.
Doznání vin a smíření.		
Duchovní píseň nebo recitovaný žalm.		
Vstupní čtení.	Čtení písma.	Čtení písma.
Sborové modlitby a přímluvy.	Duchovní píseň nebo responsorium.	
	Výzva k odchodu z domu smutku.	
	Cestou na hřbitov je doporučený zpěv žalmu, nebo písně.	
	Při zastavení za obcí se užívá:	
	Vstupní čtení.	
	Žalm.	
	Modlitba na cestu k hrobu.	
	U hrobu samotného:	
	Úvodní pozdrav – Ve jménu Otce...	
	Rčení – povzbudivý text z písma Zj.1,17b.18.	
Modlitba před čtením z Písma.	Modlitba.	
Evangelium.	Čtení písma.	
Promluva.	Promluva.	Promluva.
Vyznání vin.		
Píseň nebo hudba.	Hudba, píseň nebo žalm.	
Rozloučení a odevzdání.	Rozloučení a smíření (bez prosby k zesnulému).	Rozloučení a smíření.
Modlitba Páně.	Modlitba Páně.	Modlitba Páně.
	Hudba píseň.	Hudba.
Oznámení.	Oznámení.	
	Požehnání.	Poděkování.

Zvláštním přínosem Špakovy agendy byl vlastní obřad pro rozptyl. Vzhledem k proměně v způsobu pohřbívání v posledních desetiletích a stoupající oblíbenosti rozptylu se ukazuje, že tento typ obřadu bude stále víc užíván. V minulých agendách na toto ještě nebylo myšleno, neboť převládaly pohřby tradiční.

Praktickým svědectvím, je i pohřeb autora agendy, VI. patriarchy CČSH Josefa Špaka z 20. září 2016 v chrámu sv. Mikuláše. Pohřbu jsem se zúčastnil a dosvědčuji, že se pohřební obřad držel struktury Špakovy agendy a byl s politováním sloužen bez eucharistie.

4.5.4. Buttova agenda

Dlouho očekávaná druhá část: Agenda – druhá část – pohřební obřady byla schválena na 6. zasedání VIII. řádného sněmu, dne 18. října 2014. Vzhledem k tomu, že patriarcha Tomáš Butta agendu nejenom opatřil rozsáhlou a fundovanou předmluvou, ale se i aktivně podílel na její přípravě, budeme pro přehlednost nazývat tuto agendu „Buttova agenda“.⁴¹⁴

Zmíněná *Agenda – Obřadní příručka* se skládá ze tří částí. V roce 2006 vyšla první část obsahující obřady, křtu, biřmování, pokání, večere Páně mimo liturgii, svátost manželství, útěchy nemocných a kněžského svěcení.⁴¹⁵ Druhou část této Agendy v roce 2014 (obsahovala i pohřební obřady) připravil Liturgický výbor VIII. sněmu CČSH pod vedením emeritního patriarchy Josefa Špaka. Agendu zaštitil a předmluvou opatřil Štěpán Klásek, toho času biskup Královohradecký a správce CČSH. Třetí část agendy obsahující jáhenské svěcení, biskupskou ordinaci, instalaci patriarchy, zpovědní zrcadlo a další, byla vydána v roce 2015.⁴¹⁶

⁴¹⁴ *Obřadní příručka Církve československé husitské, Agenda, Druhá část, pohřební obřady*, Praha, Blahoslav 2015.

⁴¹⁵ *Obřadní příručka Církve československé husitské, Agenda, První část*, Praha, Blahoslav 2006.

⁴¹⁶ *Obřadní příručka Církve československé husitské, Agenda, Třetí část*, Praha, Blahoslav 2015.

Buttova agenda zachovává tradiční členění pohřbu, kdy se církevní pohřební obřad koná na jednom nebo více místech (oddíly A-E). Tradiční křesťanský pohřeb byl vázán na tři místa – dům (dům smutku), kostel a hřbitov. Obřady je možné kombinovat i modifikovat vzhledem ke konkrétní situaci. Zvláštní formulář tvoří obřad „Uložení urny a rozptyl“ (oddíl F).

- První varianta je podle této agendy obřad na třech místech. V domě smutku jeho zahájení (oddíl A), ve sboru (oddíl C) nebo za obcí (oddíl B) následuje zastavení a na hřbitově u hrobu (oddíl D) se koná vlastní pohřeb s uložením rakve do země. Obřady je možné kombinovat i modifikovat vzhledem ke konkrétní situaci.⁴¹⁷

- Druhým způsobem je pohřeb na dvou místech, kdy prvním je sbor, hřbitovní kaple nebo smuteční síň. Zde se uskuteční zahajovací část a po ní následuje bohoslužba slova. Druhým místem je pak hřbitov, kde se koná u hrobu vlastní pohřeb a jeho závěrečná část. S první i druhou podobou obřadu je spojen pohřební průvod. Procesí je původně prosebný průvod věřících. Pro smuteční průvod se užívá výraz kondukt. Duchovní, který vede obřad, jde vždy před rakví. Za rakví jde rodina a ostatní smuteční hosté. Jestliže je místní zvyklostí v průvodu nosit procesní kříž nebo husitský prapor, pak v čele průvodu před duchovním jde ten, který jej nese.

- Třetím způsobem je pohřeb na jednom místě. V tomto případě probíhá celý obřad (zahájení, zvěstování, rozloučení a závěrečná část) na jednom místě, ať již se jedná o sbor, obřadní síň, hřbitov. V umístění rakve v kostele či ve sboru se rozlišuje tradičně duchovní a laik. Jestliže byl zesnulý duchovním, umístí se rakev tak, aby byl tváří ke shromážděným⁴¹⁸. V případě laika je jeho tvář směrem k oltáři. Na závěrečnou modlitbu smíření a odevzdání sestoupí duchovní k rakvi, odkud ji pronese.⁴¹⁹

„Buttova“ agenda nabízí šest základních typů pohřebních obřadů:

⁴¹⁷ *Obřadní příručka Církve československé husitské, Agenda, Druhá část, pohřební obřady*, Praha, Blahoslav 2015, s. 14.

⁴¹⁸ *Pohřební obřady*, Praha, ČBK, 1999, s. 25.

⁴¹⁹ *Obřadní příručka Církve československé husitské, Agenda, Druhá část, pohřební obřady*, Praha, Blahoslav 2015, s. 14.

- A) Z domu smutku.
- B) Zastavení za obcí.
- C) Ze sboru.
- D) U hrobu.
- E) V krematoriu, ve sboru nebo v obřadní síni před zpopelněním.
- F) Uložení urny nebo rozptyl.

Pro větší přehlednost a lepší možnost srovnání rozdílů u jednotlivých agend uvádíme její strukturu v tabulce č. 4., kterou z důvodu většího rozsahu zařazují jako přílohu č. 9.

Podle Butty je „pohřební obřad je bohoslužbou slova obsahující zvěstování evangelia a modlitby. Jádrem vlastního rituálu je odevzdání zesnulého Bohu. Celý obřad je tvořen třemi částmi: úvodní částí, bohoslužbou slova.“⁴²⁰ (zvěstování a modlitba) a vlastním pohřbem, který spočívá v uložení zesnulého do hrobu nebo rozloučení se s ním před jeho zpopelněním ve sboru.

Dále Butta proti Špakovi připomíná, že v Církvi československé husitské je v některých případech vžita praxe, že se při pohřebním rozloučení - zejména s duchovními - slouží celá liturgie se svátostí večeře Páně. Jestliže se koná ve spojitosti s pohřebním rozloučením bohoslužba, při které účastníci přijímají svátost večeře Páně, pak se vlastní obřad rozloučení se zesnulým koná v závěru liturgie, respektive po jejím ukončení. Obřad se koná za přítomnosti rakve se zesnulým, nebo jeho urny.

Tato základní liturgická struktura je, nebo může být, podle místních podmínek obohacena o duchovní písně obce, zpěv pěveckého sboru nebo sólových zpěváků a instrumentální hudbu.⁴²¹

⁴²⁰ Pohřební obřad má zpravidla charakter bohoslužby slova podle tzv. Druhé liturgie CČSH nebo bez rámce bohoslužebných responsorií je bohoslužbou slova se čtením z Písma svatého, promluvou a modlitbou a bývá doplněn hudbou. Případně má smuteční shromáždění formu krátké pobožnosti.

⁴²¹ *Obřadní příručka Církve československé husitské, Agenda, Druhá část, pohřební obřady*, Praha, Blahoslav 2015, s. 19.

Agenda klade důraz na Písmo svaté a proti předchozím agendám Farského (J. A. Komenský), neoficiální agendě např. Salfického (Rabíndranáth Thákur) již nenabízí jiné než biblické texty. Špakova i Buttova agenda nabízejí pro zvěstování biblické texty starozákonní i novozákonní, které mají být základem pro kázání. Také pro kázání platí, že jeho obsahem má být Boží slovo. Kázání na celou perikopu je vhodné při delším obřadu, který se koná ve sboru. Pohřební kázání je zvláštní příležitostí k oslovení, neboť se církevních obřadů zúčastňují i ti, kteří nepatří k účastníkům bohoslužeb a členům církve. I když zesnulý a jeho život není středem křesťanské promluvy, nedostatkem je nezmínit se o zesnulém vůbec.

Nabízejí se dvě varianty pro připomenutí života zesnulého. Buď se životopisné údaje a vzpomínky na zesnulého včlení do promluvy založené na biblickém textu nebo je životopis oddělený a následuje po čtení z Písma svatého a zvěstování slova věčného života. Kazatel musí dbát na srozumitelnost, správnou výslovnost, mít vnitřní klid a dostatečnou koncentraci. Z jeho projevu má být zřejmá přesvědčivost a opravdovost víry.

Významnou roli při pohřebních obřadech hrají žalmy v západní církvi ve formě latinských responsorií. Ve Farského Agendě se vyskytují responsoriální žalmy, které jsou parafrázemi žalmů 23, 39, 90, 111, 130, 139 a dalších. Na tuto tradici navazuje i Buttova agenda, která obsahuje zpívané i recitované žalmy. Pro meditace a užití při obřadech jsou uvedeny žalmy vybrané pro tuto příležitost (oddíl G).⁴²²

Dalším důležitým momentem je modlitba. Modlitby v Buttově agendě, nebo jejich části, mají v některých případech dvě varianty. Připojeny jsou také modlitby pro zvláštní příležitosti (oddíl CH). S tím je spojena otázka modliteb církve za zesulé. Modlitbou odevzdáváme své zesulé do Božích rukou a prosíme, aby jim Bůh byl milostiv, aby jim daroval odpuštění a připodobnil je vzkříšenému Kristu. V tomto pojetí nemá modlitba za zemřelé sestry a bratry charakter ovlivňování jejich osudu,

⁴²² *Obřadní příručka Církve československé husitské, Agenda, Druhá část, pohřební obřady*, Praha, Blahoslav 2015, s. 56.

ale „je pokornou prosbou pod svrchovanou Boží vůlí. Modlitby, kterými doprovázíme své zesnulé, jsou výrazem víry církve, že nic nás nemůže odloučit od lásky Boží (Ř 8,39), a že vítěznou moc nemá smrt, ale Kristus (2 Tm 1,10)“.⁴²³

Posledním liturgickým faktorem pohřebních obřadů je hudební složka. Buttova agenda zdůrazňuje nutnost citlivého výběru. Duchovní musí dbát na vhodnost vybraných skladeb pro křesťanský pohřební obřad. Nabízí zhudebněné texty pro sólový i sborový zpěv. Hudební části jsou vřazeny přímo do obřadu. Antifony a responsoria zhudebnil Jiří Pospíšil. Je užit také nápěv z Drtinovy Agendy s upraveným textem a z bohatství liturgické tradice na Ostravsku jsou zařazeny také smuteční antifony ze Zpěvníku CČS pro Slezsko a pohraniční Moravu biskupa Ferdinanda Stibora. Jako příloha jsou připojeny písně ze Zpěvníku pro praktické užití při zpěvu duchovního během zastavení za obcí nebo při obřadu u hrobu (CH). Vhodné je také zařazení velikonočních písní, které vyjadřují víru ve Vzkříšeného.⁴²⁴

Butta posunul liturgičnost hlouběji k tradici. Jeho velkou zásluhou bylo opětovné posílení hudebního dědictví středověku, kdy s velkým citem oprášil zasuté poklady liturgické a hudební tvorby vrcholného středověku, jejichž estetická a teologicko - liturgická hodnota nebetyčně převyšuje zpěvníkovou tvorbu 19. století, které je ještě stále na mnoha místech dominantním hudebním projevem církve.

Je důležité, že si Buttova agenda zvláště všímá obřadu uložení urny nebo rozptylu, který popisuje a věnuje mu pozornost. Zde navazuje plně na Špakovu agendu. Její součástí jsou i obřady uložení urny nebo rozptyl (oddíl F). V Církvi československé husitské byl tento způsob pohřbu vždy praktikován. Teologicky se vychází ze skutečnosti, že Bůh je Pánem veškerého stvoření a celé stvoření mu patří – země, oheň, voda i vzduch. Proto i člověk jako jedinečná bytost stvořená k jeho obrazu a vykoupená jeho Synem Ježíšem Kristem má pro něho nesmírnou hodnotu. Člověk

⁴²³ *Obřadní příručka Církve československé husitské, Agenda, Druhá část, pohřební obřady*, Praha, Blahoslav 2015, s. 19.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 17.

mu patří v jakékoli podobě. Církev nemusí být vázána na tradiční biblicky podloženou formu pohřbívání do země.

Zpopelnění žehem je spojováno s následujícím liturgickým obřadem, který má formu bohoslužby slova či pobožnosti s úkonem uložení urny nebo rozptylem (Ž 103,14; Kaz 12,7). Úkolem pohřebního kázání je v takovém případě předat jistotu víry a přinést posilu z naděje, že člověk zůstává i ve své pomíjivosti v Božích rukou (Iz 43,2; Jb 19,25).⁴²⁵

Buttova agenda pamatuje i na sebevraždu.

Z prakticko-teologického hlediska je velice vhodným způsobem Agenda doplněna o pomůcky a další textové varianty. Jsou členěny do těchto oddílů:

G) Vhodné texty z knihy žalmů.

H) Biblické texty pro zvěstování.

CH) Biblické texty a modlitby pro zvláštní případy.

I) Responsoria.

J) Vhodné písně k pohřebním obřadům.⁴²⁶

Problematice pohřbu v CČSH věnuje Tomáš Butta kapitolu 21. v práci *Praktický liturgický projev*⁴²⁷. Její zaměření je praktické a cílí jako studijní text na potencionální duchovní CČSH.

4.5.5. Agendy neoficiální

Pro církve, která vznikla *via facti*, ze zdola a demokraticky, je typické množství spontánních iniciativ i množství neoficiálních materiálů. V případě pohřebních

⁴²⁵ *Obřadní příručka Církve československé husitské, Agenda, Druhá část, pohřební obřady*, Praha, Blahoslav 2015.

⁴²⁶ Tamtéž s. 20.

⁴²⁷ BUTTA Tomáš: *Praktický liturgický projev*, Husův institut teologických studií, Praha 2015, ISBN: 978- 80-904964-9-1

obřadů předložil Karel Farský téměř od počátku církvi k použití agendu. Agenda se sice ujala, ale přesto teologická práce neustala a CČS se ukázala jako teologicky dynamicky vyvíjející se církev. Výsledkem této živosti a myslitelské plodnosti bylo kromě oficiálních naukových materiálů a agend i množství návrhů. Počínaje Druhým návrhem ještě z roku 1920, Kalousovy návrhy a podněty z roku 1922, Salfického návrhem z roku 1940, Tuháčkovým návrhem z roku 1944. Přesto a možná právě proto, že se neujaly, jsou cenným dokladem o teologickém myšlení, zápasech a dynamice CČS(H). Budeme se zde zabývat jenom těmi nejdůležitějšími. Ani tyto liturgické alternativy plně nevystihují pestrost v praxi CČS(H), protože na mnoha místech dávali jednotliví duchovní přednost římsko-katolickým obřadům, nebo evangelicky pojatým obřadům, či jejich kombinaci, a to až do vlastního, praxí ustáleného liturgického tvaru. Tyto případy však nejsou písemně dochovány a jako takové neměly vliv na CČS(H) jako celek. Proto se jimi nebudeme zabývat.

4.5.5.1. Druhý návrh obřadní příručky pro Církev československou

Ještě v roce 1920 vyšel již pod hlavičkou Knihovny Církve československé, jako: „*Druhý návrh obřadní příručky pro Církev československou*“.⁴²⁸ Tento návrh vyšel bez uvedení jména autora. V CČS se tento pohřební obřad⁴²⁹ neprosadil a vzápětí začal být používán Farského obřad. Proto se jím nebudu již dál zabývat. Strukturu pohřebního obřadu podle „Druhého návrhu obřadní příručky CČS uvádím v tabulce č. 5.

⁴²⁸ *Druhý návrh obřadní příručky pro Církev československou*. Praha, Tiskové družstvo CČS, 1920.

⁴²⁹ Pro nesnadnou dostupnost tohoto návrhu, uvádím celý text v příloze č. 7.

Tabulka č. 5: Struktura pohřebního obřadu „Druhého návrhu obřadní příručky CČS.

Pohřeb dospělých.	Pohřeb dítek
Zahájení: <i>Ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého.</i>	Zahájení: <i>Ve jménu Otce + Syna + Ducha sv. Amen.</i>
Modlitba	Modlitba
<i>(je-li zvykem – kropí rakev.)</i>	
Modlitba	Modlitba
Kněz.: <i>Otče náš...</i>	Kněz.: <i>Otče náš...</i>
<i>(Kropí rakev.)</i>	Modlitba
Dialog: <i>Pane, smiluj se nad námi!</i>	
Modlitba za přijetí zesnulého	Modlitba za přijetí zesnulého
U hrobu	U hrobu.
Modlitba nad hrobem	Modlitba za přijetí zesnulého
<i>modlitba Z hlubokosti</i>	
Aklamace <i>Já jsem vzkříšení a život..</i>	
<i>Kyrie</i>	
<i>Odevzdání zesnulého Bohu</i>	
<i>Požehnání hrobu</i>	
<i>Prosba o uvedení do království nebeského</i>	
Promluva	Promluva
<i>Rakev se klade do hrobu:</i>	<i>Modlitba po promluvě</i>
<i>Modlitba odevzdání</i>	
<i>Rozhřešení</i>	
<i>Otče náš...</i>	<i>Otče náš...</i>
<i>Rozloučení</i>	<i>Rozlučná modlitba za zesnulého</i>
<i>Požehnání</i>	<i>Požehnání</i>

Návrh pohřebního obřadu rozlišuje pohřeb dospělého a dítěte. Tradičně vynechává rozhřešení u pohřbu dítěte. Členění agendy je logické a tradiční, a to i co do formulací. Je velmi stručná a jednoduchá, nabízí čtyři varianty modliteb. Zpěvy nejsou uváděny a agenda zvláště nepamatuje ani na cestu na hřbitov. Zpracování agendy není příliš pečlivé a nedosahuje přehlednosti a jasnosti rubrik Farského agendy. Celkově je střídmější a vyhýbá se jazykovým novotvarům.

Tento návrh pohřebního obřadu však nebyl podstatný a nejsou k dispozici doklady o jeho praktickém užití v CČS. Nebudeme se jím proto dále zabývat. Farského pohřební obřad, který jej předcházel, byl všeobecně přijat a nebyl již dále upravován. Podobně i další agendy nenavazovaly na tento návrh obřadní příručky.

4.5.5.1. Salfického agenda

Jedním z pokusů, které nebyly nikdy církví přijaty a schváleny, byl návrh takzvané „Salfického agendy“ z roku 1940. Plným názvem *Návrh obřadních modliteb Liturgické komisi předkládá duchovenstvo církve českomoravské vikariátů budějovického a táborského*. Uspořádáním této práce byl pověřen usnesením vikariátní konference dne 26. září 1940 br. Karel Salfický.⁴³⁰

Z důvodu přehlednosti a zachování jednotnosti názvosloví budu o této agendě mluvit jako o „Salfického agendě“. Pohřební agendě byla vzhledem k rozsahu tohoto návrhu věnována největší pozornost, bezmála stejná, jako všem ostatním obřadům dohromady.

Salfický rozeznává dvě základní situace:

- V domě smutku.
- U hrobu.

Salfického agenda byla připravena jako návrh na předpokládaný církevní sněm v roce 1940. V období II. světové války nebyl ani zájem a prostor ze strany okupační moci povolit CČM svolání sněmu ve výročním roce 1940. K svolání řádného sněmu (II.) došlo až v roce 1946 – 1947. Tento sněm se tímto návrhem nezabýval a osud Salfického agendy byl podobný osudu „Tuháčkovy agendy“, která taktéž nebyla přijata.

⁴³⁰ SALFICKÝ Karel. *Návrh obřadních modliteb*. České Budějovice: Rada starších CČM v Budějovicích, 1940, s. 32.

Dle vzpomínek pamětníků⁴³¹ se na místní úrovni Salfického agendy užívalo (zejména v Plzeňské diecézi), a to i po rozšíření Drtinovy agendy. Jednalo se spíše o projev subjektivní preference konkrétních duchovních.

Na Salfického agendě lze pozorovat zásadní posun od Farského liturgismu. Salfický zcela vynechal responzoriální žalm, trojiční hymnus, i prosbu za odpuštění zesnulému. Ve vstupní modlitbě „Veleben budiž Bůh a Otec + Pána našeho Ježíše Krista“ i v ostatních verzích byla důsledně vynechávána zmínka o Duchu svatém! Jedině závěrečné požehnání bylo převzato z liturgie CČS a tudíž se jako jediné místo v obřadu obrací k celé svaté Trojici. Salfického obřad byl krajně liberální a posunuje se od duchu Farského pohřebního obřadu.⁴³²

Můžeme jenom konstatovat, že tento návrh agendy byl mementem krajního liberalismu a CČS jeho nepřijetím potvrdila konzistenci svého teologického směřování.

Pro větší přehlednost a lepší možnost srovnání rozdílů u jednotlivých agend uvádíme její strukturu v tabulce č. 6.

⁴³¹ RF uvádí na základě osobních vzpomínek a rozhovorů se zesnulým farářem a vikářem CČS(H) Janem Švehlou. (1920 - 2010).

⁴³² Z důvodu těžké dostupnosti Salfického agendy, uvádím její přepis v příloze č. 10.

Tabulka č. 6: *Struktura Salfického pohřební agendy*. Zpracováno autorem podle Návrh obřadních modliteb, RS CČM v Budějovicích, Budějovice 1940.

V domě smutku nebo v obřadní síni:	V domě smutku nebo v obřadní síni a zastavení u hrobu	U hrobu (nebo v Krematoriu):
Úvodní modlitba.	Úvodní modlitba.	Úvodní modlitba.
Čtení z Písma.	Čtení z Písma.	Čtení z Písma.
Promluva	Promluva	Promluva, vyjma nemluvnat, kdy není nutná.
	Při pohřbu ve sboru ještě duchovní zpívá pohřební chvalozpěv z Farského zpěvníku.	
	Po zpěvu ještě následuje čtení ze Zj 14,13. Při pohřbu dítěte se vynechává poslední věta. Pak následuje modlitba.	
	Je-li zesnulý vyprovázen z domu, vkládá se ještě rozloučení s domovem. V případě nemluvnat se neuzívá.	
		Loučení.
Závěrečná modlitba duchovního.	Závěrečná modlitba duchovního.	Závěrečná modlitba.
Obřad končí společnou modlitbou Otče náš.	V případě, že pokračuje obřad ještě na hřbitově u hrobu, je modlitba Otče přesunuta až k hrobu.	
		Poděkování a vyhlášení data vzpomínky při bohoslužbě.
		Požehnání.

4.5.5.2. Tuháčková agenda

Tuto agendu vypracovanou Aloisem Tuháčkem budu z důvodu přehlednosti a zachování jednotnosti názvosloví nazývat taktéž podle autora, agendou „Tuháčkovou“. Tuháčkův návrh *Obřadní příručky církve českomoravské*⁴³³ (rozmnoženo Ústřední radou 1944) opravuje a doplňuje Farského Agendu. Je zpracována stejnou metodou jako misál. Na jedné rovině uvádí texty biblické i nebiblické, a to i některé problematické. Návrh nevešel v život církve a nestal se oficiální liturgickou knihou.⁴³⁴

Tuháček rozlišuje podle počtu částí pohřbu tři formuláře pohřbu:

- I. formulář se skládá z jediné části: pohřeb u hrobu nebo v Krematoriu.
- II. formulář se skládá ze dvou částí: obřad v domě smutku (nebo v obřadní síni) a u hrobu.
- III. formulář se skládá ze tří částí: obřad v domě smutku, za vsí u kříže (na rozcestí) a u hrobu.⁴³⁵

Podle Tuháčka se pohřební obřad může konat na různých místech různě, podle okolností a poměrů. Ve velkých městech má pohřeb podle Tuháčka mít obyčejně jen jednu část, buď jen u hrobu, nebo jen v krematoriu. Na některých místech bývalo zvykem konat pohřeb o dvou částech: v obřadní síni a u hrobu. Na jiných místech zase, zvláště na venkově, míval pohřební obřad tři části: v domě smutku, za vsí u kříže (na rozcestí) a u hrobu. Tuháček nechápe ani cestu na hřbitov jako tichý průvod, nýbrž průvod doprovázený zpěvem různých pohřebních písní nebo žalmů.

Z těchto důvodů nelze upravit pohřební obřad jednotně, aby vyhovoval všem potřebám a situacím. Proto také zde byly zvoleny tři obřadní formuláře a duchovní si zvolí jeden podle potřeby, jaká se mu v daném případě naskytne.⁴³⁶

⁴³³ TUHÁČEK Alois. *Obřadní příručka CČM*. Praha: UR CČM, 1944.

⁴³⁴ RUTRLE Otto. *Liturgika I, 2*. Praha: ÚCN, 1954, s. 103.

⁴³⁵ TUHÁČEK Alois. *Obřadní příručka CČM*. Praha: UR CČM, 1944, s. 26.

⁴³⁶ Tamtéž, s. 26.

Lze konstatovat, že Tuháčkův návrh je poměrně dialogický a zpěvný, a počítá s aktivní účastí zúčastněných.

Tato agenda byla připravena jako návrh na předpokládaný církevní sněm a vydaná v roce 1944. Z důvodu přidělového systému i na papír byla velmi omezená možnost tisku. Ta se dotkla i běžných církevních tiskovin, včetně snížení rozsahu a periodicity Českého zápasu.⁴³⁷ Proto jenom malá část teologické práce CČM se dočkala vytištění a materiály původně zamýšlené jako sněmovní návrhy musely být odloženy a často se už nikdy nedostaly k slovu.⁴³⁸

4.5.5.3. Kalousův obřad

Jedním z nejdůležitějších teologů, kteří ovlivnili liturgickou tvář Církve československé (husitské), byl František Kalous. Dosud je v církvi užívaná tzv. Kalousova pobožnost.

I když sice neexistuje žádná „Kalousova agenda“, přesto se František Kalous k pohřebním obřadům vyjadřoval a v ucelené formě publikoval v Českém zápase v roce 1922⁴³⁹ příspěvek, který bychom mohli označit jako postup obřadu.⁴⁴⁰ Pro úplnost musíme dodat, že tento „návrh“ časově předcházel přijetí oficiální „Farského agendy“.

V této stati Kalous reflektuje spíše pohřební praxi na Příbramsku, kde sám působil. Nečiní si nárok na závaznost svého pojetí, spíše je jeho příspěvkem do liturgické praxe a k liturgickým diskusím nové církve.

Kalous uvádí tři hlediska, které je nutné zohlednit při každém obřadu:

1. Rozloučení se s tělesnými ostatky zesnulého.

⁴³⁷ KUČERA Zdeněk. Užitečné návraty: O přesvědčivosti křesťanského poselství. In KUČERA Zdeněk, LÁŠEK Jan B. *Modernismus historie nebo výzva*. Brno: L. Marek, 2002, s. 238.

⁴³⁸ Z důvodu těžké dostupnosti Tuháčkovy obřadu, uvádíme jeho přepis v příloze č. 11.

⁴³⁹ KALOUS František: Náš pohřeb na Příbramsku. *Český Zápas*, 1922, roč. 3, č. 12, ze dne 24. března 1922, s. 2.

⁴⁴⁰ Úplný text Kalousova obřadu uvádím v příloze č. 12.

2. Vykonání poslední bohoslužby v přítomnosti těla zesnulého.
3. Uvědomění si naší závislosti na Bohu, Věčném Zákonu.⁴⁴¹

K otázce „liturga“ pohřbu se staví Kalous velmi „liberálně“. Uvádí praxi, kdy pohřeb vykonává kněz, ale jeho názorem je, že „*jej může vykonávat kterýkoliv bratr, jenž byl od představenstva obce k tomu zplnomocněn*“.⁴⁴² Jak autor dále uvádí z vlastní praxe, i on sám byl ještě před vysvěcením ustanoven radou starších k vykonání pohřbu.⁴⁴³ Kalous zdůrazňoval v pohřbu moment „*oddaného klidu a vřelých díků za život, který lidstvou byl dán a pro ně užitečně prožit*“ na úkor „*smutku*“.⁴⁴⁴

Ze všech autorů byl Kalous nejvíce praktický a věnoval se podrobně všem detailům pohřebního průvodu. Detailně popisoval zrod tohoto obřadu *via facti*, na základě římského a českobratrského obřadu a zavádění jednotlivých detailů pohřební praxe ve svých náboženských obcích pod tíhou přítomné potřeby a citění věřících.

Ve svém článku sledoval Kalous i vývoj vzpomínek za zesulé ve své náboženské obci. Dle jeho sdělení byl popud pro zavedení vzpomínek na zesulé při bohoslužbách iniciován ze strany věřících.⁴⁴⁵ Kalous situuje vzpomínku na zesulé po pozdvihování, do chvílky ticha a rozjímání.⁴⁴⁶ Nelze říct, že se jednalo o obřad, „agendu“, v pravém slova smyslu. Není to teologická konstrukce ani dogmatická reflexe. Je to především historické a lidské svědectví o jednom knězi a lidech v jeho působišti. Svědectví živé a plastické, které je velmi cenným vhledem do chápání a citění zakladatelské generace Církve československé. Tato jeho devíza vysoce předčila všechny možné teoretické nedostatky. Neboť toto dílo vzniklo v praxi a pro praxi v konkrétní situaci, kdy nebyl prostor ani čas na zdlouhavou a precizní teologickou práci.

⁴⁴¹ KALOUS František: Náš pohřeb na Příbramsku. *Český Zápas*, 1922, roč. 3, č. 12, ze dne 24. března 1922, s. 2.

⁴⁴² Tamtéž, s. 2.

⁴⁴³ Tamtéž, s. 2.

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 2.

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 3.

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 3.

Za zmínku stojí například detailně řešené řazení pohřebního průvodu, který je řazen podle Kalouse následně:

„V čele průvodu je nesena pod křížem bílá korouhev s červeným kalichem“. ⁴⁴⁷ Zvláštní je Kalousův výklad těchto symbolů, kdy bílá barva praporu je barvou míru, kalich symbolem Kristovy oběti a kříž představuje lidské ukrutnosti a snahy zničit obrodné dílo Ježíšovo.

Pro Kalouse jako modernistu bylo důležité „očistit“ křesťanství od starších pro modernisty nepochopitelných a archaických vrstev. Proto se například explicitně vyjadřuje proti účasti plaček za rakví. Praxe se již v současnosti natolik proměnila, že tento moment působí kuriózně. Dále byl u Kalouse velmi silný důraz na vnímání církve jako místního společenství a člověka jako součásti lokální komunity. Na podtržení sounáležitosti zesnulého a komunity navrhuje na rozdíl od římskokatolického pohřbu, umístit spolkové prapory před rakví, a ne za ní. ⁴⁴⁸ Čímž je zdůrazněno, že zesnulý odchází jako člen komunity a jenom komunitou vyprovázen. Kalous klade důraz na to, aby byl kněz obrácen tváří k zesnulému, ale i lidu všeobecně. ⁴⁴⁹ Pohřební průvod se začínal v domě zesnulého, kde se s ním *ve světnici* rozloučí jeho nejbližší. Poté bylo tělo vyneseno z domu, kde buď před domem, v síni nebo na chodbě, se se zesnulým rozloučí celá obec. U toho kněz střídavě s věřícími zpívali pohřební žalm. Při modlitbách kněz připomíná věřícím slova Kristova o smrti a životě (modlitba podle Farského příručky). ⁴⁵⁰ Pro větší přehlednost a lepší možnost srovnání rozdílů u jednotlivých agend uvádíme její strukturu v tabulce č. 7., kterou z důvodu rozsáhlosti řadím jako přílohu č. 12.

⁴⁴⁷ KALOUS František: Náš pohřeb na Příbramsku. *Český Zápas*, 1922, roč. 3, č. 12, ze dne 24. března 1922, s. 2.

⁴⁴⁸ Tamtéž, s. 2.

⁴⁴⁹ V té době byla mše v římskokatolické církvi sloužena čelem k oltáři (tj. zády k lidu). Až po liturgické reformě II. Vatikánského koncilu byl oltář přesunut do prostoru a kněz dnes slouží tváří k oltáři i lidu. (Poznámka RF) .

⁴⁵⁰ KALOUS František: Náš pohřeb na Příbramsku. *Český Zápas*, 1922, roč. 3, č. 12, ze dne 24. března 1922, s. 3.

4.6. Zpěvník jako obřadní příručka

Pro praktickou užití jsou pro každou církev nejdůležitější dvě knihy - misál, neboli bohoslužebná kniha a zpěvník. Tyto knihy zaručují a ustanovují jednotu víry církve i jednotu jejího vnějšího, liturgického projevu. Bohoslužebná kniha – český misál se stala de facto impulzem pro vznik nové církve. Církev jí měla k dispozici ještě před svým oficiálním ustanovením. V průběhu času samozřejmě i liturgie prodělala vývoj. Díky tomu, že byla k dispozici včas, fakticky ještě před vznikem Církve československé, nebylo sporu o jednotnou liturgii církve.

Druhým zásadním dílem pro praktickou potřebu každé církve je zpěvník. V počátcích Církve československé byl zpěvník nejrozšířenější knihou církve. Lze říct, že i dodnes je z velké části církev vnímaná účastníky bohoslužeb skrze zpěvník. Zpěvník je kniha, která je volně dostupná v lavicích a laici jej aktivně v rámci liturgie používají. Pro mnoho lidí, kteří jinak pravidelně náboženskou literaturu nečtou, je zpěvník jedinou náboženskou knihou, kterou berou pravidelně do ruky a v které se orientují. Z těchto praktických důvodů v počátcích CČS zpěvník obsahoval i postup svátostí a obřadů církve a to především pohřební obřady. Pohřební obřady jsou svojí podstatou „misijním“ nástrojem svědčící o víře církve, protože pohřbů se zúčastní i lidé, kteří by bohoslužbu jinak nenavštívili. Proto se budu v krátkosti zabývat i zpěvníkem, coby pramenem a celocírkevní agendou.

První celocírkevní zpěvník byl připraven Karlem Farským k vydání v roce 1922. První tři vydání obsahovala 135 písní a od čtvrtého vydání již 178 písní.⁴⁵¹

První perioda Farského Zpěvníku, 1-3 vydání, obsahovala písně bez notového záznamu. Důležitost pohřebních obřadů podtrhuje i skutečnost, že zpěvník obsahoval pohřební obřady s notovým záznamem. Text této agendy uvádím v příloze č. 8.

⁴⁵¹ KOVALČÍK Zdeněk. Hudba v Církvi československé husitské. In KUČERA Zdeněk, BUTTA Tomáš. (ed.) *90 let Církve československé husitské*. Praha: CČSH ve spolupráci s NO CČSH Praha 1 - Staré Město, Praha, 2010, s. 185–202.

Od druhého vydání Zpěvníku z roku 1923⁴⁵² Karel Farský rozlišuje dva typy pohřbu, pohřeb dospělých a pohřeb dítěte.

Jedenácté vydání z roku 1930⁴⁵³ obsahovalo rozšířenou pohřební agendu. Starší obřad končil rozhřešením, ale zde bylo ještě přidáno Loučení zemřelého(ho) s pozůstalými.⁴⁵⁴ Po předpisu pro pohřeb dítěte uváděl zpěvník ještě texty žalmů 88, 89, 139, 23 a čtení z II. Samuelovy 12,18-23, Marek 10,13-16. Dále úryvky z *Hlubiny bezpečnosti* Jana Amose Komenského.

Dalším přídatkem oproti vydání z roku 1923 byly pohřební modlitby. Bylo to několik základních, tematicky rozčleněných modliteb, obzvláště připravených k této příležitosti. Byly to tematické modlitby k pohřbu zemřelého, jenž mnoho trpěl, zesnulým pracovníkům, nad rakví muže, nad rakví matky, zesnulému vlastenci (zesulé vlastence), nad hrobem dospělého jinocha nebo dívky, nad hrobem dítěte, k pohřbu dítěte nemluvňátka, nad hrobem děťátka, loučení děťátka (tři modlitby z pera a projevů Fr. Pokorného, ředitele kanceláře Ústřední rady), loučení dívky, loučení matčino, loučení stařeny, loučení mladého života, v němž bylo mnoho bolesti, loučení zesnulého, jenž předčasně končí své dílo, loučení starce, stařeny. V závěru dvě modlitby nad hrobem rodičů, nad rodiči předčasně zemřelými, nad hrobem starce (stařeny).

Zpěvník z roku 1930, vydání 11., obsahoval identické pohřební obřady.⁴⁵⁵

Poslední, 14. vydání Farského zpěvníku z roku 1951 již pohřební agendu neobsahovalo.⁴⁵⁶ V té době již vychází nová, „Drtinova“ agenda.

Nový Zpěvník Církve československé vydaný pod vedení Prof. Zdeňka Trtíka z roku 1957 agendy ani pohřební obřady také neobsahuje.⁴⁵⁷

⁴⁵² FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních Církve československé*, 2. vydání, Praha Blahoslav, 1923.

⁴⁵³ FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních Církve československé*, 11. vydání, Praha Blahoslav, 1930.

⁴⁵⁴ FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních Církve československé*, 11. vydání, Praha Blahoslav, 1930, s. 310.

⁴⁵⁵ Tamtéž, s. 310.

⁴⁵⁶ FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních Církve československé*, 14. vydání. Praha: Blahoslav, 1951.

⁴⁵⁷ TRTÍK Zdeněk. *Zpěvník Církve československé*. Praha: Blahoslav, 1957.

Stejně tak i Zpěvníky z roku 2001 a 2015 neobsahují žádné obřady ani pohřební agendu.

Speciálně pro potřeby Slovenska byl vydán *Spevník náboženských piesni a modliteb* CČS z roku 1929 péčí Rudolfa S. Biringra, generálního vikáře CČS, a schválený Dr. Rostislavem Stejskalem, biskupem Moravsko-Slovenským.⁴⁵⁸ V zásadě se nejedná o zpěvník zvláštní, jenom o překlad do slovenštiny. Tento zpěvník obsahuje i pohřební obřady. Jedná se taktéž o překlad původních Farského pohřebních obřadů do slovenštiny.

Chronologicky byl asi nejstarším zpěvníkem Církve československé Zpěvník CČS pro Slezsko od ostravského biskupa Ferdinanda Stibora. První vydání je z roku 1922. Tento zpěvník zaznamenal ještě další vydání.⁴⁵⁹

Podle něj: „*Obřad pohřební, nejčastěji konaný, se celkem neliší od formulací Farského, jenom je užíváno více zpívaných žalmů, a zvláště pěkné antifony. „Smilujž se Hospodin nad tebou a k sobě na věčnost tě přijmi“.*“⁴⁶⁰ Podle svědectví je tento, takzvaný „Stiborův žalm“, používán na Ostravsku dodnes.⁴⁶¹

Pohřební obřad podle Stiborovy „agendy“, stejně tak jako „Farského“ obřad, nabízel dva formuláře pro pohřeb dospělých a pohřeb dítěte, členěné na úkony – v domě smutku, v chrámu (nebo u hřbitovního kříže), cestou na hřbitov a u hrobu. Na rozdíl od Farského, Stibor ve svém návrhu při pohřbu vynechal doporučené biblické texty, a také v obřadech u hrobu měl jiné členění, respektive neuvádí ani promluvu, rozhřešení a loučení zemřelého s pozůstalými jako Farský, ale předkládá souvislý responsoriální text zakončený modlitbou, uzavřením rakve a vsypu hlíny dvojverším: *Vezmi země, co jest tvého, Vzal Bůh k sobě duši jeho.*⁴⁶²

⁴⁵⁸ BIRINGER R. S. *Spevník náboženských piesni a modliteb* CČS, vydání 1. Praha: Blahoslav, 1929.

⁴⁵⁹ KOVALČÍK Zdeněk. Hudba v Církvi československé husitské. In KUČERA Zdeněk, BUTTA Tomáš. (ed.) *90 let Církve československé husitské*. Praha: CČSH ve spolupráci s NO CČSH Praha 1 - Staré Město, Praha, s. 185–202.

⁴⁶⁰ HORSKÝ Rudolf. Agenda biskupa Stibora. *Náboženská revue*, 1962, roč. 33, č. 3-4, s. 121-131.

⁴⁶¹ BJOLKOVÁ Gabriela. *Komparace pohřebních obřadů ŘKC, CČE, CČSH*. Diplomová práce, Praha: HTF UK, 2010, s. 59.

⁴⁶² HORSKÝ Rudolf. Agenda biskupa Stibora. *Náboženská revue*, 1962, roč. 33, č. 3-4, s. 121-131.

Dalším zpěvníkem CČS byl „*Kancionál z Uherského Brodu*“ sestavený Vilibaldem Růžičkou.⁴⁶³ Tento však neobsahuje pohřební agendu, jenom jednu modlitbu za zemřelého od V. B. Třebízského. Tento zpěvník se také dočkal i dalších vydání.⁴⁶⁴

Od zmíněného autora vyšly ještě *Modlitby na neděle a svátky*. Tato modlitební knížka obsahuje modlitbu „*Na památku zesnulých*“ a modlitbu „*Na paměť zesnulého*“.⁴⁶⁵ Pro zajímavost uvádíme, že písňová tvorba na místní úrovni neustala ani později na příkladu faráře Vojtěcha Jizby (zesnul v 90-tých letech). „*Nebo nebožtík Vojtěch (Jizba, farář v Chotovínách, poznámka RF) si sám skládal texty pohřebních písní na melodie lidových písní.*“⁴⁶⁶

4.7. Shrnutí

Církev československá (husitská) od okamžiku svého vzniku řešila otázku pohřebních obřadů jako otázku praktickou a nikoli a teoretickou. Ožehavost pohřební problematiky pro nově vzniklou CČS dokládala i značná diskuze v církevním tisku a množství sporů ohledně pohřbívání a kompetencí k pohřebištím. Tyto spory ustaly s tím, jak CČS rychle budovala vlastní síť kolumbárií. Příchodem roku 1938 a pak roku 1948 byly církve postaveny před otázkou přežití jako takového a tyto rozepře již přirozeně přestaly být důležitými.

Významným zjištěním této práce byla klíčová role CČS(H) jako průkopníka a nejvýznamnějšího propagátora pohřbu žehem. Před vznikem CČS se ke kremaci v zahraničí hlásila Starokatolická církev i některé evangelické církve. Jejich vliv byl však v Československu okrajový a samy o sobě by nebyly schopny ovlivnit celospolečenské klima. S vlivem milionové CČS byl jejich vliv nesrovnatelný. Stejně

⁴⁶³ STUDENÍK A. *Kancionál tj. sbírka písní a modliteb pro potřebu církve československé*. Uherský Brod, 1921

⁴⁶⁴ KOVALČÍK Zdeněk. *Hudba v Církvi československé husitské*. In KUČERA Zdeněk, BUTTA Tomáš. (ed.) *90 let Církve československé husitské*. Praha: CČSH ve spolupráci s NO CČSH Praha 1 - Staré Město, Praha, 2010, s. 185–202.

⁴⁶⁵ RŮŽIČKA Vilibald. *Modlitby pro neděle a svátky*. Příbram: Ant. Peltz, 1942, s. 66 – 68.

⁴⁶⁶ Rozhovor se ŠVEHLOU Janem, farářem CČSH nar. 1920, Tábor, 15.10.2008.

tak se stala CČS investorem a provozovatelem nejrozsáhlejší sítě kolumbárií v Československu. Pohřeb je nejčastěji sloužená i navštěvovaná svátostina v církvi.

Církev československá (husitská) uznává tradiční dělení a počet sedmi svátostí. Karel Farský kladl u svátostí důraz na vnitřní rozhodnutí a vnitřní přijetí Boží milosti jednotlivého věřícího. Zároveň Farský zdůrazňuje Boží působení ve svátostech. Alois Spisar svátosti relativizuje a vnímá je jako lidská ustanovení v Církvi. Jeho chápání svátosti je rozšířeno celkově na Boží milost a na příklon člověka k Boží vůli. Podle Spisara se Boží milost projevuje i mimo křesťanství, čímž, ale dochází k rozmělnění svátostí, které se stávají jenom obrazným pojmem, historickým symbolem a ne zvláštní jednáním Krista v Církvi.

Až kopernikánský obrat v teologii CČS v druhé polovině čtyřicátých let 20. století obnovil tradiční chápání křesťanských pravd a tento pevný základ se snaží moderně a srozumitelně interpretovat. Tímto způsobem ochránil teologii CČS(H) před nástrahami přehnaného, vyprázdněného liberalismu a vlivu myšlení „svobodných“ církví.

Zdeněk Trtík vnímá svátosti především eklesiologicky, jako smyslově poznatelné jednání Kristova těla. Pravost svátostí je dána přítomnosti Krista v Církvi. Přestože každý eklesiologický akt, čin nebo pohyb v církvi má v Duchu Svatém svou legitimitu, Trtík důsledně rozlišuje svátosti a svátostiny od ostatních projevů Ducha Svatého v Církvi. Tímto krokem Zdeněk Trtík pevně ukotvil teologii CČSH v zdravém biblickém a tradičním teologickém směřování a stanovil hráz vůči Spisarovským liberálním tendencím. Trtík navázal na Farského důraz na symbolickou a niterní hodnotu svátostí, a důsledně jej eklesiologicky upevnil.

To umožnilo CČSH zůstat v logických hranicích pohřebního obřadu s tradičním členěním a nevydat se cestou svévolného experimentování s podobou pohřebních obřadů. Směr Trtíkova myšlení nebyl dosud v CČSH zásadnějším způsobem změněn.

Skutečnost, že Církev československá vznikla v okruhu modernisticky orientovaných a demokraticky smýšlejících katolických kněží, předurčila i výchozí

postoj CČS k pohřbu a formovala podobu pohřebních obřadů. Na jedné straně CČS převzala veškeré ustanovení římskokatolické církve „až do odvolání“ a na druhé straně se CČS právě vůči římskokatolické církvi od počátku snažila vymezit.

Podoba pohřebních obřadů CČS v momentu vzniku se sice nezachovala, ale vzhledem k tomu, že první pohřeb člena CČS se uskutečnil měsíc po vzniku, se lze domnívat, že jeho podoba odpovídala římskokatolickému obřadu, který byl do odvolání závazný, nejspíše knězem ad hoc přeloženého do češtiny.

První skutečnou agendou CČS byla „Farského agenda“. Vycházela z obecné křesťanské tradice a její ambice byla zejména pastýřská. Farský klade člověka do pod Boží soud a pod Boží milost a jeho obřady vždy směřují ke Kristu.

„Farského agenda“ obsahovala varianty pohřbů podle místa a rozlišovala pohřeb dospělého a dítěte s vynecháním rozhřešení u pohřbu dítěte.

Umístnění některých částí je zvláštní, ale na průběh obřadu nepůsobí rušivě. Stejně tak i užití termínu *“Ducha živého.”* Farského modlitba odevzdání je co do formy tradiční, Farský však nahrazuje prosby o přimluvu Svaté Panny Marie, všech Svatých a svatých apoštolů, mírně nejasným termínem *“pro památku”*.

Rychlému a širokému rozšíření „Farského agendy“ velmi přispělo opakované zařazování Farského pohřební agendy do Zpěvníků.

Druhou Agendou CČS(H) byla „Drtinova agenda“. Drtina vycházel z „Farského agendy“, obsahuje zvláštní formuláře pro pohřeb dospělých a pro pohřeb dětí. Agenda obsahuje samostatný formulář pro uložení urny do kolumbária. Dále nabízel Drtina zvláštní obřad ukládání urny do kolumbáří.

Agenda klade především důraz na pastorační útěchu a posílení víry pozůstalých. Stejně tak zdůrazňuje i misijní rozměr pohřbu a vnímá pohřeb jako událost celé náboženské obce, jako rodiny církve.

Dalším specifickým „Drtinovy agendy“ je zařazení vyznání víry.

Agenda se proti Farskému *“klerikalizuje”* a Drtina tiše předpokládá pasivnější účast smutečního shromáždění na průběhu obřadu.

„Drtinova agenda“ se odklonila od Farského liberálního optimismu a kladla důraz na osudové momenty. Celkově je „temnější“ a do centra staví osobnost zesnulého. Zesnulý se stal vedle Krista druhým ohniskem obřadu. Již doba, po kterou byla Drtinova agenda dominantním ritem v CČS(H), svědčí o tom, že tento důraz na zesnulého odpovídal potřebám především pozůstalých, kterým byla zde dána důstojná možnost i prostor k rozloučení se se svým drahým.

„Drtinova agenda“ omezila antifonální dialogy a nechala vedení obřadu na duchovním, a to především modlitbou a čtením z Písem. Již na první pohled je znát její hluboká promyšlenost a logičnost. Agenda nabízí dostatek variant pro všechny možné situace a podmínky. Její zpracování bylo velmi pečlivé a důkladné.

Jedním z důvodů, pro které mohla být Drtinova agenda tak oblíbená, může být i její formální stránka. Byla vydána v důstojné, černé a pevné vazbě, ve velice praktickém formátu (13 cm x 18,5 cm) a obsahovala všechny potřebné formuláře pohromadě. Ve srovnání s agendou Špakovou, která byla vydána jenom jako brožura v papírovém přebalu.

Třetí agendou CČSH byla „Špakova agenda“. Lze říct, že členění obřadů je klasické a logické. Zvláštním přínosem „Špakovy agendy“ byl vlastní obřad pro rozptyl. Na rozdíl od předcházejících agend, Farského a Drtiny, nová „Špakova agenda“ již nerozlišuje zvláště pohřeb dospělého a dítěte. Předěšlé agendy ještě zachovávají tyto dva různé typy obřadů. Farský vynechává rozhřešení u pohřbu dítěte a Drtina usmíření. Špak nabízí jenom varianty biblických textů a modliteb. Jinak je modlitba stejná pro všechny kategorie. Celkově s tímto rozměrem není u Špaka nijak pracováno. Agenda je doplněna dostatkem vhodných textů. Špak přikládal velký význam i duchovnímu zpěvu (zejména zpěvníku CČSH), který by podle něj neměl scházet ani při pohřebních obřadech.

Poslední agendy, „Špakova“ a „Buttova“ jsou téměř identické. Butta jako liturgik na rozdíl od Špaka a vlastně i Drtiny vnímá význam a sílu křesťanských symbolů. Zároveň neopomíjí ani pastorační stránku, službu umírajícím, zesnulým a

pozůstalým. Proti předešlým agendám, „Špakova agenda“ a „Buttova agenda“ kladou důraz na zvěstování Božího slova. Přesunuly důraz od osoby zesnulého na evangelijní zvěst. Tím se dostaly svým duchem blíže k protestantskému chápání. Zachovaly však členění tradiční pro CČS(H) a celkový průběh pohřebních obřadu byl sladěn se současnou liturgií CČSH, co do struktury i znění jednotlivých textů.

„Buttova agenda“ doplnila „Špakovu agendu“ vhodnými responsorii, které „Špakova agenda“ neobsahovala.

Špak a Butta nechávají při obřadu ve sboru recitovaný žalm s odpověďmi lidu. Na jiných místech již ne. Celkově lze konstatovat, že Špak a Butta zásadní mírou propojili pohřební obřad se zpěvníkem, a je zde nechán až nebývalý prostor pro zpěv písní. U Špaka se lze domnívat, že to bylo z části dáno jeho osobním teologickým přiblížením se k evangelikalismu. Butta svojí předmluvou a uvedením do problematiky zasadil zpět pohřební agendu do širších historických souvislostí, čímž velice napomohl pochopení smyslu pohřebních symbolů a zvěsti pohřebních obřadů.

Přestože je „Buttova agenda“ téměř identická se „Špakovou agendou“ klade Butta důraz na sloužení eucharistie při pohřbu. Agenda po hudební stránce zdůrazňuje kvalitní duchovní hudbu a ustupuje od pokleslé hudební formy duchovních písní 19. století a vrací agendě středověké hudební dědictví. „Buttova agenda“ si zvláště všímá obřadu uložení urny nebo rozptylu, který popisuje a věnuje mu pozornost. „Buttova agenda“ pamatuje i na suicidium.

Celkově konstatuji, že ač byl ve „Špakově“ a „Buttově“ agendě extrémně zdůrazněn význam zpěvu společných písní, což je z praktického hlediska nevhodné a nepoužitelné, může obřad fungovat i za vynechání společných písní, což je celkově vhodné. Pokud se obřad odehrává v kostele, kde je k dispozici kvalitní varhaník a sbor, je samozřejmě vhodné zpěv společných písní zařadit. Tato situace je ale v praxi spíše výjimečná. Oceňuji Buttovo doplnění responsorií, neboť při důstojném přednesu mohou dodat obřadu velikou duchovní hloubku. „Špakova agenda“ i „Buttova agenda“ jako takové však působí indiferentním dojmem a neobsahují osobní

naléhavost jako agendy předešlé. Stejně tak jim lze vytknout přílišné fixování na současnou „liturgii Karla Farského“. Nepochybně je tak činěno v dobré víře, že propojení liturgie CČSH a pohřebního obřadu bude celkovým přínosem. Tuto snahu musíme však hodnotit spíše kontraproduktivně, neboť realita je taková, že jenom malá část pohřbů je vypravována z kostela, kde je sloužena liturgie CČSH. Stejně tak i drtivá většina účastníků pohřbů nežije v úzkém kontaktu z CČSH, a tudíž jim je její liturgie cizí. To souvisí s naprostou chybnou kalkulací ohledně významu Zpěvníku CČSH, neboť znalost písní a ochota smutečního shromáždění zpívat duchovní písně je malá.

V CČS(H) se dochovalo i několik neoficiálních agend. Ani jedna nedosáhla významnějšího vlivu a byly užívány jenom lokálně a to po krátkou dobu. Nejvýznamnější z nich byla „Salfického agenda“ z roku 1940. Lze na ní sledovat zcela zásadní posun od Farského liturgismu. Salfický zcela vynechal responsoriální žalm, trojiční hymnus, i prosbu za odpuštění k zesnulému. Ve vstupní modlitbě *Veleben budiž Bůh a Otec + Pána našeho Ježíše Krista* i ostatních verzích byla důsledně vynechávána zmínka o Duchu svatém! Jedině závěrečné požehnání bylo převzato z liturgie CČS a tudíž bylo trojiční. Celkově byl obřad kromě zpěvu žalmu 23. zbaven všech zpěvů. Jeho těžištěm byly modlitby a čtení z Písma a jiné dokonce i nebiblické texty a modlitba Otčenáš. Lze říct, že Salfického obřad byl krajně liberální a stavěl se snad až záměrně proti duchu Farského pohřebního obřadu. Ani zdánlivě nedosahoval hloubky a krásy Farského obřadu. Vzhledem k tomu, že se ale nejednalo o oficiální agendu, nebyl její vliv na celek církve významný. Jeho význam je v tom, že nám umožňuje vidět krajní extrém, kterému se naštěstí CČS(H) ve svém vývoji dokázala vyhnout.

Pro zajímavost lze uvést, že „Tuháčkova agenda“ klade na stejnou úroveň texty biblické i nebiblické. Stejně tak i návrh „Kalousovy agendy“ z roku 1922. Kalous dokonce připustil vedení pohřebního obřadu i laikům. Kalous se jako jediný velice podrobně věnuje detailům průvodu. Čímž nám dává nahlédnout do soudobé praxe. Lze konstatovat, že jak Tuháčkův, tak i Kalousův návrh nebyly v plném slova smyslu

plnohodnotné agendy. Kromě malého vlivu „Salfického agendy“ byl vliv ostatních neoficiálních agend zcela nevýznamný.

Hlavním teologickým východiskem CČS(H) byl posun od mechanicko – formálního chápání pohřbu u formálních „věřících“, i magického chápání pohřbu v lidovém katolicismu, proti němuž se snažila postavit srozumitelný, jazykově i kulturně aktualizovaný obřad. To bylo úspěšné u všech oficiálních agend (Farský, Drtina, Špak a Butta).

Významnou motivací zakladatelské generace byla touha po inkulturaci evangelia a jeho přetlumočení do „živého“ jazyka aktuální doby. Dnes, po téměř sto letech se společnost zcela proměnila a my jsme ztratily původní sociokulturní kontext na který CČS reagovala. V té době však CČS dokázala oslovit společnost. Stejně tak CČS svědčila o evangeliu živým a současným jazykem, který však na nás může již působit těžkopádné až obrozenecky.

Z hlediska teologického pohledu na smrt a pohřeb bylo patrné východisko - katolický modernismus, i způsob pohledu - tím byl liberálně demokratický étos, které stály v protikladu k strnule prezentované tradici. U první generace teologů CČS byl markantní „scholastický“ fundament. Teologicky nebyly tyto záležitosti nikdy promyšleny *a priori*. Církve se k nim dostávala v rámci komplexních úkolů. Velkým nebezpečím tohoto období byl vrcholící liberalismus jak v teologii CČS (Spisar), tak i v praktickém životě CČS. Svědectvím tohoto krajního liberalismu je i neoficiální Salfického agenda.

Co do struktury se pohřební obřad po celou dobu existence CČS(H) odehrával v duch katolického pohřebního ritu a byl srozumitelný. I s ohledem na jeho neopakovatelnost a rozdílnost jednotlivých místních společenství a lokálních zvyků lze konstatovat, že oficiální podoba obřadu je střední hodnotou praxe jednotlivých místních společenství celku církve, které se v jednotlivostech liší od používání křestní vody a okuřování až po evangelikálně charismatické prožívání víry. Přes tyto rozdíly byla a je hlavní struktura obřadu zachována.

Všechny tyto proudy byla a je schopna praxe i teologie CČSH unést díky svému ukotvení v tradici i biblicismu a pevném trvání na svobodě svědomí při uznání Ducha Kristova jako nejvyšší normě v teologii a víře CČSH.

Co do hodnocení konkrétních obřadů konstatuji, že Farského obřad byl velmi liturgickým a logicky uzavřeným celkem a držel se tradičního pojetí. Z pohledu trojičního a christologického byl zcela jednoznačně čitelný a kérygma nepřehlédnutelné, nikoli však na úkor loučení se zesnulým, které přesto stálo na odpovídajícím místě obřadu a osobně zesnulého je věnována patřičná pozornost. Stejně tak byla u „Farského agendy“ velmi silně cítit jistotu víry v Krista a naději i důvěru ve společenství církve, které na ekleziologickém poli s nadšením budovalo novou církev. Zapojení obce bylo zajištěno antifonálním dialogem a přímluvami. Již Farským byl kladen důraz na zvěstný moment ve smyslu teologickém a moment pastorační ve směru k pozůstalým.

Ač si uvědomuji, že osobní názor je otázkou subjektivního postoje pisatele, nelze než zkonstatovat, že se jednalo o obřad nesmírně důstojný a esteticky hodnotný. Byl jedním z nejkrásnějších klenotů liturgického dědictví otců zakladatelů CČS, a byl zcela v duchu požadavku základů víry „*obřadem zvlášť vhodným k hlásání Božího Slova*“.

Bylo zjištěno, že postoj k pohřbu a pohřebním obřadům v CČS(H) procházel značným vývojem a celkem věrně kopíroval její teologické směřování. Už samotnou povahou pohřbu byla dána jeho velká možná variabilita. Bylo těžko myslitelné uchovat víc konkrétních dokladů o faktické podobě obřadů v průběhu dějin a nahlédnout šířeji do jejího systematicko – teologického ukotvení.

Oficiální dokumenty CČS(H) se otázkou pohřbů a pohřebních obřadů téměř nezabývají. Pohřeb je řazen mezi svátostiny a není upírán ani jinověrcům a sebevrahům. CČS(H) nezpochybňuje posmrtný život a vzkříšení a přes některé dnes již archaické a ne zcela srozumitelné formulace, vyznání víry CČSH jasně odkazují k víře v nesmrtelnou duši, vzkříšení a posmrtný život.

Zásadní vliv na CČS(H) v tomto směru měla „Farského agenda“ a to na jedné straně díky samotné autoritě Karla Farského, na straně druhé i pouhým faktem, že byla po mnoho vydání součástí Zpěvníku CČS, a tím se *via facti* rozšířila velice rychle a hluboko se vryla do povědomí celku církve. Fakticky nenechala prostor pro vliv jiných denominací, zejména CČE, která vydává svoji agendu až v době, kdy už byla „Farského agenda“ obecně přijata. Druhou agendou s podobným vlivem byla „Drtinova agenda“, která dominovala nejdelsí období. Jsou ještě dokonce i dodnes místa, kde se stále užívá.

Práce prokázala, že CČS(H) v otázce postoje ke konkrétní podobě pohřebních obřadů nebyl statický, ale dynamický a zrcadlil její vývoj a posun v teologických důrazech u jednotlivých teologů CČS(H).

Ještě bych rád poukázal na dosud chybějící formulář pro obřad bez zesnulého. Zejména při leteckých katastrofách a podobně, se tyto případy vyskytují a není na ně pamatováno.

Nejvýznamnějším zjištěním je, že CČS(H) se po celou dobu držela liturgického rámce a eklesiologického chápání svátosti. Přes jistou podobnost a přiblížení se k protestantismu, nikdy CČS(H) nepřijala v tomto ohledu protestantské východisko. Její chápání se lišilo od římskokatolického, ale nikdy se nepovedlo tento základní rámec zrušit. Tím se po celou dobu zachoval pohřební obřad, který měl strukturu a díky tomu byl i velmi často vyhledáván lidmi z vnějšku CČS(H), a to jak příslušníky jiných církví, tak i lidí bez vyznání.

Jako další významný moment je udržení významu vzpomínek za zesulé a dušičkové slavnosti v CČS, přes liberální a protestantské tendence. O jejich zachování v praxi CČS se zasloužila především lidová zbožnost. Přes jisté tendence v počátcích CČS, nedošlo v CČS k úplnému zpřetrhání pouta mezi živými a zesnulými, tak jako u protestantských denominací, kde je silně cítit ostrý předěl mezi živými a mrtvými a modlitby za zesulé se téměř nevyskytují. Vzpomínky za zesulé jsou významnou součástí bohoslužebného života CČSH.

5. Srovnání s vybranými církvemi

Přestože CČSH byla a je svébytnou církví, nevznikla a nežije bez kontaktů s ekuménou. Vzájemné ovlivňování teologií jiných denominací je přirozené. Stejně tak je přirozené i vyhraňování se vůči jiným denominacím či teologickým proudům. Národní charakter a okolnosti vzniku a existence CČS(H) ji staví do vzájemných vztahů především s vybranými církvemi v Českých zemích. Z tohoto důvodu byla pro srovnání zvolena především Římsko-katolická církev, z které pocházela většina kněží první generace CČS. Vliv Českobratrské církve evangelické nebyl jasný, ale vzhledem k jejímu významnému postavení budu analyzovat i její postoj. Vzhledem k podobnosti s církví Starokatolickou uděláme exkurz i do starokatolického pojmání. Možnost vzájemného ovlivnění ze strany jiných společenství je zcela marginální a nebudu se jim proto věnovat.

5.1. Církev Římskokatolická

Generace otců zakladatelů Církve československé, z velké části katolických kněží, ideově vycházela z katolického modernismu a praxe římskokatolické pastorální teologie. Stejně tak byla pro CČS závaznou „agendou“, agenda římskokatolická. Jak stálo v Prohlášení Církve československé z dne 8. ledna 1920 *„až do ustanovení vlastního zákona přejímá dosavadní náboženský řád církve římskokatolické, ale hned v organisaci a v administrativě obnovený v duchu demokracie.“*⁴⁶⁷ Kontinuita s praxí římskokatolickou byla základním odrazovým můstkem CČS.

Myšlenkový svět, ve kterém se formovaly názory generace otců zakladatelů CČS, katolických kněží, a to i na otázku pohřbu a pohřebních obřadů, výstižně

⁴⁶⁷ SPISAR Alois. *Ideový vývoj Církve československé*. Praha: Blahoslav, 1936, s. 93.

vyjadřuje profesor pastorálky v Budějovicích Antonín Skočdopole ve své *Příruční knize bohosloví pastýřského* z roku 1874, kdy určuje tyto hlavní momenty: „Ritem při pohřbu dospělých vyjadřuje se i v obřadech i v modlitbách truchlivost a pokání. Všeliký člověk jest hříšný a každému nastává soud spravedlivý, a proto i každý má se báti trestu za své viny. Avšak nekonečné zásluhy Kristovy a křesťanská přimluva jsou pramenem, odkud pomoci a vysvobození čekati lze a sluší; a protože vedle zármutku, kajícího a lkaní pro lidskou křehkost vyjadřuje rítus pohřební též vroucné a důvěrné prosby za slitování a milost, vyjadřuje také důvěrnou naději, že zemřelému vyprošeno jest odpuštění“.⁴⁶⁸

Církevní pohřeb neuděluje zemřelému svátost ani svátostinu. I když existují názory, že církevní pohřeb je také svátostí, která je darem zemřelým a útěchou pro jejich pozůstalé.⁴⁶⁹ Dle obecného názoru se zemřelý skrze svoji smrt již dostal za hranici svátostného života. Přesto je pohřeb liturgickým obřadem. Církev jím doprovází své zemřelé, aby je odevzdala do rukou Otce, přimlouvá se za ně a prokazuje úctu jejich tělům.⁴⁷⁰

Východisko pro římskokatolické chápání a praxi pohřebních obřadů se nám nabízí v *Ordo defunctorum*, které svým původem sahá do 7. století a v dostupném rukopisu do 11. století.⁴⁷¹

Celkově lze říct, že *Ordo defunctorum* rozlišuje tři místa a dvě procesí. Je charakterizováno jako *ritus continuus* souvislý obřad, svojí podstatou modlitba. Můžeme jenom litovat, že se nám nedochovala část popisující průběh obřadů na hřbitově.⁴⁷²

Strukturu pohřebního obřadu podle *Ordo Defunctorum* uvádím v tabulce č. 8.

⁴⁶⁸ SKOČDOPOLE A. *Příruční kniha bohosloví pastýřského*. Budějovice: vlastním nákladem, 1874, s. 996.

⁴⁶⁹ BRABEC, Ladislav. *Křesťanská thanatologie*. Praha: Gemma 89, 1991, s. 106.

⁴⁷⁰ KOTRLÝ Tomáš. *Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*. Rigorózní práce, Praha: KTF UK, 2007, s. 40.

⁴⁷¹ KUNETKA František. Nejstarší římské *Ordo defunctorum* v pohledu paradigmatu rites de passage. *Studia theologica*, 2005, roč. 6, č. 4, s. 13-25.

⁴⁷² Tamtéž.

Tabulka č. 8: *Struktura pohřebního obřadu podle Ordo Defunctorum*. Zpracováno autorem podle KUNETKA František. Nejstarší římské Ordo defunctorum v pohledu paradigmatu rites de passage. *Studia theologica*, 2005, roč. 6, č. 4, s 13-25.

Místo obřadu	Část obřadu
1. obřady v domě.	
	Viatikum.
	Četba pašijí.
	Zpěvy v okamžiku smrti a modlitby.
	Omytí těla, oblečení, položení na nosítka.
	Zpěvy v domě.
2. procesí do kostela.	
	Procesí cestou do kostela s různými zastaveními.
	Procesionální antifony a žalmy.
3. obřady v kostele.	
	Žalmy a responsoria.
	Mše.
	Čtení z knihy Job.
	Vigilie.
	Orace.
	Antifona a žalm

Katolická moderna se na přelomu 19. a 20. století stala silným myšlenkovým proudem, který byl mimo jiné zaměřen i na praktickou pastoraci. Jedním z jeho požadavků bylo i zavedení národního jazyka do liturgie. Tyto podněty vznesl již sjezd katolické Moderny roku 1906. Požadavek na reformu v tomto ohledu byl taktéž zásadní pro Jednotu katolického duchovenstva 1918.⁴⁷³

O provázanosti *Jednoty duchovenstva*, *Ohniska*⁴⁷⁴ i nově vzniknuvší Církvi československou bylo v literatuře⁴⁷⁵ pojednáváno dostatečně podrobně, a proto se jí již

⁴⁷³ ADAM Adolf. *Liturgika, Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 59.

⁴⁷⁴ Ohnisko bylo radikální křídlo Jednoty duchovenstva, zformované v roce 1919. Později se větší část jeho členů přesunula do Klubu reformních kněží. (poznámka RF).

⁴⁷⁵ Např. FRÝDL David, *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky, snaha o reformu*

dále věnovat nebudeme. Výsledkem osobního slyšení zástupců Jednoty u Svatého stolce byl neúspěch a papež Benedikt XV. požadavky reformistů zamítl. Tím se dal do pohybu proces vzniku CČS.

Bylo zajímavé, že na žádost českomoravských biskupů Kongregace obřadů povolila v roce 1920 užívání češtiny v liturgii, a sice v církevních průvodech, v křestní, svatební a pohřební liturgii, ve zpívané mši čtení epištoly a evangelia.⁴⁷⁶

Povolení užívání národního jazyka na základě dekretu Kongregace pro obřady ze dne 21. 5. 1920, dovoluje „1. Že v zemích československého státu při mších sv. zpívaných smí se opakovati zpěv epištoly a evangelia v řeči lidové, i když nenásleduje promluva k lidu... 3. Že při pohřbech mohou se modlitby konati pouze v jazyce lidovém... 5. Že se celá mše svatá smí zpívati v jazyce staroslověnském, psaném písmem hlaholským na svátky sv. Cyrila a Metoda, sv. Václava, sv. Ludmily, sv. Prokopa, sv. Jana Nepomuckého, a to na 9 místech: na Velehradě, na Sázavě, na Vyšehradě, v Emauzích, v kapli sv. Václava a u hrobu sv. Jana Nepomuckého u sv. Víta, u hrobu sv. Ludmily ve chrámě sv. Jiří, ve Staré Boleslavi a na Svaté Hoře u Příbrami“.⁴⁷⁷

Rok 1920 sice korespondoval se vznikem Církve československé, ale přímý vztah k praxi Církve československé nelze předpokládat, neboť agenda vydaná na základě tohoto povolení byla datována až rokem 1932 *Agenda Provinciae Ecclesiasticae Moraviae*.⁴⁷⁸ V té době již byla pohřební agenda Církve československé „stabilizovaná“ a díky zpěvníku byla „Farského agenda“ rozšířená do celé církve.

Pohřebním obřadům se věnuje druhá část Agendy – *De Exsequiis*⁴⁷⁹ z roku 1932. V kapitole „Církevní modlitby při pohřbu“ jsou uváděny modlitby trojjazyčně, latinsky,

katolicismu v Čechách a na Moravě. Brno: L. Marek, 2001.

⁴⁷⁶ BJOLKOVÁ Gabriela. *Komparace pohřebních obřadů ŘKC, CČE, CČSH*. Diplomová práce, Praha HTF UK, 2010, s. 60.

⁴⁷⁷ FOLTÝNOVSKÝ Josef.: *Liturgika II*. Vydání, Lidové knihkupectví a nakladatelství v Olomouci, Olomouc 1936, s. 35.

⁴⁷⁸ PREČAN, Leopold. *Agenda Provinciae Ecclesiasticae Moraviae : De Exsequiis*. Olomouc: Sumptibus Archiepiscopibus, 1932.

⁴⁷⁹ BJOLKOVÁ Gabriela. *Komparace pohřebních obřadů ŘKC, CČE, CČSH*. Diplomová práce, Praha HTF UK, 2010, s. 27.

česky a německy. Stejně tak „*Hodinky za zemřelého*“. Českou variantu⁴⁸⁰ obsahuje IX. část a je členěna do 5 hlav.⁴⁸¹

Hlava 1 – Pohřeb dospělého z domu, do kostela a na hřbitov.

Hlava 2 – Pohřeb dospělého z domu na hřbitov.

Hlava 3 – Absoluce při mši svaté za zemřelého.

Hlava 4 – Různé modlitby za zemřelého, použité po absoluci.

Hlava 5 – Pohřeb dětí.

„Vlastní texty má i pohřeb dětí, jejichž charakter vychází z přesvědčení, že pokřtěné děti odcházejí z tohoto světa ihned do života věčného. Odpadají tak modlitby za odpuštění hříchů a výběr žalmů je odlišný od pohřbu dospělého. Tato teologie měla též praktický dopad, kdy se při pohřbu dětí nesloužila mše Requiem, které bylo chápáno pouze jako mše za zemřelého, jejíž oběť měla zemřelému dopomoci k odpuštění hříchů. Pakliže se při pohřbu nezletilého dítěte slavila mše, pak podle formuláře votivní mše o svatých andělech.“⁴⁸²

Nová oficiální pohřební agenda Církve Římskokatolické byla schválena v roce 1972. Užívá se dodnes a v praxi je mnoha duchovními CČSH používána jako inspirační zdroj.⁴⁸³

Základním způsobem lze charakterizovat čtyři rozměry liturgické podoby současného římsko-katolického obřadu:

- Komunita shromážděna k útěše pozůstalých
- Liturgie slova
- Eucharistie
- Poručení zesnulého Bohu⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ Pro přehlednost a možnost srovnání uvádím její strukturu v příloze č. 13.

⁴⁸¹ BJOLKOVÁ Gabriela. *Komparace pohřebních obřadů ŘKC, CČE, CČSH*. Diplomová práce, Praha HTF UK, 2010, s. 27.

⁴⁸² VÁŇA Václav. *Pohřební obřady křesťanských církví*. Diplomová práce, Praha: KTF UK, 2012, s. 50.

⁴⁸³ Pro přehlednost uvádím její strukturu v příloze č. 12.

⁴⁸⁴ KOPEČEK Pavel.: *Pohřební obřady v římské tradici a současné Ordo exsequiarum* in: BUGEL Walerian a kol.: *Pohřební obřady v různých liturgických tradicích*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2015, s. 56-78.

Římskokatolická církev zakazovala pohřeb žehem a odmítala jakoukoliv liturgickou asistenci při ukládání urny. Až roku 1964 byl tento zamítavý postoj změněn. Církevní právo Římskokatolické církve se o kremaci (zpopelnění) vyjadřuje v kánonu 1176 § 3: „Církev velmi doporučuje zachovat zbožný zvyk pohřbívání těl zemřelých do země; nezakazuje však pohřeb žehem, pokud nebyl zvolen z důvodů odporujících křesťanské nauce.“ Tento posun v postoji Římskokatolické církve neměl již vliv na CČS(H).

Římsko-katolické pohřební obřady odlišují pohřeb dítěte a dospělého, kde u nevinného dítěte vynechává rozhřešení. Obecně při pohřbu dítěte se klade větší důraz na útěchu rodičů.

Dále se odlišuje i pohřeb dítěte pokřtěného a nepokřtěného. Při pohřbu pokřtěného dítěte se klade důraz na účinky svátosti křtu a u nepokřtěného na Boží milosrdenství.⁴⁸⁵

5.2. Církev Starokatolická

Otázka vztahu Církve československé a Starokatolické církve v Čechách není dosud dostatečně doceněna a historicko – teologicky reflektována. Obě církve měly, a to zejména v době ustavování Církve československé, mnoho styčných bodů, jak ideových, tak i personálních.

Oběma bylo společné východisko - a to snaha o „reformu“ katolicismu. Například zdobrovolnění celibátu, demokratizace církevních struktur a správy nebo národní bohoslužebný jazyk. Oba proudy se (především lokálně český starokatolicismus) hlásily k odkazu české reformace, Mistru Janu Husovi a utraquismu.

⁴⁸⁵ KOPEČEK Pavel.: *Pohřební obřady v římské tradici a současné Ordo exsequiarum* in: BUGEL Walerian a kol.: *Pohřební obřady v různých liturgických tradicích*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2015, s. 56-78.

Starokatolické hnutí navázalo vztahy s Jednotou duchovenstva, Ohniskem i následně s Klubem reformních kněží.⁴⁸⁶ Aktivity reformní Jednoty byly sledovány i v zahraničním starokatolickém tisku. O dotazníkové akci Zahradníka-Brodského referuje v lednu 1919 *Alt-katolishches Volksblatt*.⁴⁸⁷ Taktéž bernský list *der Katholik* podává zprávu o projevu Zahradníka-Brodského ze schůze v Obecním domě 23. ledna 1919.⁴⁸⁸

Již v roce 1919 se obrátila jazykově česká část starokatolické církve na „Jednotu“ s myšlenkou vzájemné spolupráce s vědomím nevyhnutelnosti schizmatu v katolické církvi a potřebě spojení obou proudů a vytvoření silné české národní starokatolické církve. V té době byli již Václav Ráb a Emil Dlouhý-Pokorný (starokatolický administrátor v Praze) ve spojení nejenom s Jednotou, ale i Klubem reformních kněží, či Ohniskem.⁴⁸⁹

Vzápětí po vyhlášení CČS, dne 14. 1. 1920, zaslal Miloš Čech gratulaci nově vzniklé Církvi československé.⁴⁹⁰ Stejně tak i Český Zápas č. 14 z 23. 4. 1920 informoval o české mši zpívané v Curychu v roce 1898, „česká slavná mše sv. zpívaná r. 1898 ve Švýcařích... Byl tam i Iška..., vyslovená naděje v brzké založení národní české církve“.⁴⁹¹

Je příznačné, že v nově vzniklé Církvi československé se hned angažovalo i několik starokatolických duchovních i laiků, a to především Václav Ráb, Emil Dlouhý-Pokorný a Rudolf Kysilka.⁴⁹²

Toto vyvrcholilo takzvanou „československou krizí“ v Starokatolické církvi, kdy v počátcích CČS Václav Ráb vyzval starokatolíky ke vstupu do Církve československé a ke sloučení obou církví. Samotný Ráb byl 30. srpna 1920 propuštěn

⁴⁸⁶ VINŠ Jan. *Starokatolická obec v Praze a její vztah k vznikající Církvi československé*. Diplomová práce, Praha: HTF UK, 2008, s. 102.

⁴⁸⁷ Tamtéž, s. 101.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s. 101.

⁴⁸⁹ Tamtéž, s. 102.

⁴⁹⁰ Tamtéž, s. 102.

⁴⁹¹ Historický koutek. *Český zápas*, 1920, roč. 1, č. 14 ze dne 23. dubna 1920.

⁴⁹² VINŠ Jan. *Starokatolická obec v Praze a její vztah k vznikající Církvi československé*. Diplomová práce, Praha: HTF UK, 2008, s. 103.

ze služeb Starokatolické církve a angažoval se v Církvi československé⁴⁹³. O jednáních ohledně vstupu, respektive spojení Církve československé a starokatolické, psal i Český Zápas z 13. 8. 1920.⁴⁹⁴

Směřování Církve československé se ale vyvíjelo směrem k „pravoslavné krizi“, tj. ke střetu mezi proudem pravoslavným a liberálním. Posunem ideové orientace Církve československé směrem k liberalismu přestala být tato alternativa pro české starokatolíky přitažlivá a samotný Václav Ráb opětovně 29. 10. 1921 vstoupil do starokatolické církve.⁴⁹⁵

Vliv starokatolického proudu byl pro Církev československou časově velmi omezen. S ohledem na velmi malý počet starokatolíků v Čechách bylo jejich angažmá v Církvi československé po jistou dobu velmi významné. Václav Ráb se stal 14. června 1921 předsedou biskupské rady (konzistoře) Církve československé.⁴⁹⁶ Kromě něj zasedali v biskupské radě ještě dva bývalí starokatoličtí kněží Emil Dlouhý-Pokorný a Rudolf Kysilka. Ráb se při volbě kandidátů na biskupa umístil na pátém místě (ze sedmi plánovaných biskupů).

V dalším období se však obě církve začaly vyvíjet odlišným směrem a v budoucnu již nedošlo k tak intenzivnímu protnutí jejich cest. Tato otázka však přesahuje záběr naší práce, a proto se jí již nebudeme věnovat.

Jak již bylo výše řečeno, obě církve si byly především ve svých východiscích velmi blízké, a po jistou, byť krátkou, dobu došlo i k jejich, minimálně personálnímu, prolnutí.

⁴⁹³ bylo by zajímavé srovnat ústavy Starokatolické církve a CČSH. (Poznámka RF).

⁴⁹⁴ „Církev starokatolická vyjednávala o připojení našem už před 8. lednem 1920. Tehdy odpověděli jsme: Vy přejděte k nám. – splynutí skutečně nabízeno naší církvi čsl. Opět a opět a posléze usneseno v CČS, že jsme ochotni ke spojení zatím v té formě, že bude si až do definitivní úpravy poměrů tvořiti dosavadní česká obec starokatolická svou samostatnou farnost ... když však ústřední rada církve starokatolické se většinou hlasů usnesla nám vše odevzdati a vyzvati svojí obec k splynutí s námi, nepřijali naši pověření delegáti 25. července nabízeného klíče od kaple s. Máří pod Letnou z důvodů, usnesení nestalo se valnou hromadou obce.“ Různé zprávy. Český zápas, 1920, roč. 1, č. 30 ze dne 13. srpna 1920, s. 7.

⁴⁹⁵ VINŠ Jan. *Starokatolická obec v Praze a její vztah k vznikající Církvi československé*. Diplomová práce, Praha: HTF UK, 2008, s. 111.

⁴⁹⁶ MAREK Pavel. *Emil Dlouhý-Pokorný*. Brno: CDK, 2007, s. 237.

Postoj obou církví k otázce pohřbívání a kremace se zdál být velmi blízký. Starokatolická církev se již v roce 1892 vyslovila kladně k otázce kremace ústy biskupa bonnského. Následně se podobně vyslovil i biskup švýcarských starokatolíků Dr. E. Herzog, ač pro svou osobu dával přednost pohřbu do země, prohlásil: „*Doznávám, že jsou mně obecně předpokládané náboženské námitky proti zpopelňování nepochopitelné*“.⁴⁹⁷ Z jiných význačných osobností světového starokatolictví byl žehu nakloněn i biskup vídeňský Vojtěch Šindelář (+ 1926), který byl sám zpopelněn.⁴⁹⁸ Starokatolická církev v zahraničí se i prakticky postavila za kremaci. Celá řada krematorií byla vysvěcena starokatolickými kněžími, jako např. krematorium v Heidelbergu, které je nejstarší v celém Bádensku.⁴⁹⁹

Stejně tak se i česká Starokatolická církev stavěla k pohřbu žehem vždy kladně a vycházela v této věci vstříc jak svým farníkům, tak i všem těm, jimž to jejich duchovní odmítli, tedy zejména římským katolíkům. Taktéž starokatoličtí kněží sloužili vzpomínkové bohoslužby (zádušní mši sv.) za ty, kdož byli zpopelněni.⁵⁰⁰

Podoba starokatolických obřadů, zejména v období vzniku Církve československé, vycházela stejně jako u CČS z praxe římskokatolické, používajíc českého jazyka (nebo německého, dle jazykové příslušnosti). Podoba viatika a modliteb souvisejících s umíráním a smrtí se ve fondech české Starokatolické církve nedochovala.⁵⁰¹ Synoda v Bonnu v roce 1877 odstranila zádušní mše a nahradila je vzpomínkovými bohoslužbami.⁵⁰² Tato skutečnost velmi sblížuje postoje Starokatolické církve a CČS(H). Drobní rozdíl je jenom v tom, že CČS(H) klade důraz na svátek Dušiček a Starokatolická církev na výročí úmrtí.

⁴⁹⁷ PULEC Miloš Josef. Starokatolíci a spalování. In *Husitský kalendář českých starokatolíků L.P. 1946*, Praha 1946, s. 121.

⁴⁹⁸ Tamtéž, s. 121.

⁴⁹⁹ Tamtéž, s. 121.

⁵⁰⁰ Tamtéž, s. 121.

⁵⁰¹ STRÁNSKÝ Pavel B.: *Pohřební rity ve starokatolické liturgii* in: BUGEL Walerian a kol.: *Pohřební obřady v různých liturgických tradicích*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2015, s. 127-136.

⁵⁰² Tamtéž, s. 129.

V době takřka „splnutí“ českých starokatolíků s Církví československou nebylo mezi nimi v tomto ohledu zásadního rozdílu.

Je dochovaný strojopis z roku 1942 „*Obřadní kniha církve starokatolické*“, bez uvedení autora. P. B. Stránský se domnívá, že se z největší pravděpodobností jedná o Václava J. Rába.⁵⁰³ Po vydání Pohřebních obřadů z roku 1972, používala Starokatolická církev tyto pohřební obřady. V roce 2002 byly vydány starokatolické obřady. V současné době se užívají oba tyto obřady.⁵⁰⁴ Současné starokatolické obřady již nebudeme zmiňovat, neboť nemají vztah k praxi CČSH. Obřady z roku 1942 neovlivnily CČS, jednak v té době byla již dlouho zažitá Farské agenda a na druhé straně jako strojopis byly nedostupné širšímu počtu duchovních CČS.

Pro možnost srovnání uvádím strukturu obřadu v tabulce č. 9., kvůli rozsáhlosti jí řadím jako přílohu č. 14.

Dále se již obě církve vyvíjely vlastním způsobem.

5.3. Církev česko-bratrská evangelická

Reformace se již ze své podstaty snažila o nápravu čili reformu církevní praxe. Rozešla se s historickým katolickým pojetím spásy a odmítnutím očištění hluboce zasáhla chápání vzájemnosti světa živých a světa mrtvých. To mělo pochopitelně vliv i na změnu jednání pozůstalých ve prospěch spásy duše zesnulého.

Tím, že Luther odmítl koncepci odpustků, stalo se prokazování dobrodiní drahým zesnulým, kteří nedokončili svůj proces očišťování, nadbytečné.⁵⁰⁵ Živí již

⁵⁰³ STRÁNSKÝ Pavel B.: *Pohřební rity ve starokatolické liturgii* in: BUGEL Walerian a kol.: *Pohřební obřady v různých liturgických tradicích*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2015, s. 127-136.

⁵⁰⁴ Tamtéž, s. 131.

⁵⁰⁵ Důsledkem odmítnutí odpustků je nejradikálnější popření očištění, které pochází od protestantů. Východní církve umisťují duše spravedlivých po celou dobu, která předchází univerzálnímu vzkříšení, do „podsvětí“, kam tyto duše nevyhnutelně sestupují prostřednictvím smrti. Srov. ŠPIDLÍK Tomáš. *Věřím v život věčný. Eschatologie*. Praha-Velehrad-Roma: Refugium, 2007, s. 157.

neměli možnost zasahovat ve prospěch svých drahých zesnulých a intervenovat (zlepšit) posmrtný úděl zesnulým. Ukončením duchovní péče o zesnulé a zánikem systému přímluvných modliteb se do centra protestantského pohřbu dostávají živí. Protestantská teologie a praxe si klade za hlavní cíl poučení a útěchu pozůstalých souvěrců slovem Božím a následovánímhodným příkladem dobrého života zesnulého věřícího křesťana.⁵⁰⁶ Pohřební kázání, kterým Luther nahradil requiem, se dostává do samotného centra pohřbu, má význam útěšný a didaktický a směřuje (oslavou a dobrou vzpomínkou na zesnulého) k živým. Každé pastорово kázání by mělo připravovat posluchače na to, že jednoho dne uslyší i pohřební kázání.⁵⁰⁷

Když Luther přibil v roce 1517 na dveře wittenberského kostela svých 95 tezí, bylo uvnitř kostela dobrých 19 000 relikvií.⁵⁰⁸ Zajímavé bylo načasování. Událo se to v předvečer svátku všech svatých. Proto následujícího dne kostel navštívil rekordní počet věřících. Luther mimo jiné kritizoval i přehnanou péči o pohřby a hroby. Paradoxem byl Lutherův vlastní pohřeb, kdy měl nakonec tři pohřby s kondukty, které trvaly týden. Rakev s jeho ostatky prošla týmiž dveřmi, na které kdysi přibil svých 95 tezí, a jeho hrob byl vykopán před kazatelnou zámeckého kostela ve Wittenbergu.⁵⁰⁹

Historie protestantů v českých zemích je dlouhá, ale po většinu času byla přerušována a neměla možnost vyvíjet se zcela svobodně, bez vnějšího tlaku.

V období před vydáním Tolerančního patentu musely probíhat pohřební obřady podle katolického ritu. Až dvorský dekret z 16. března 1782 zakotvoval právo pohřbívání nekatolíků společně s katolíky na obecných hřbitovech, kdy měl vykonat obřad řádně ustanovený pastor nebo evangelický učitel. Pro jejich nedostatek, zejména

⁵⁰⁶ PAVLÍČKOVÁ Radmila. *Triumphus in Mortem, pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*. České Budějovice: Bohumír Němec – Veduta, 2008, s. 17.

⁵⁰⁷ ALBRECHT Michael J. *Jsme žebráci. Martin Luther o umírání a smrti*. Praha: Lutherova společnost, 2007, s. 13.

⁵⁰⁸ Tamtéž, s. 13.

⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 13.

ze začátku, jej mohl vykonat i katolický kněz, ovšem bez příslušných katolických ceremonií.⁵¹⁰

Až protestantský patent z 8. dubna 1861 přiznal evangelíkům stejná práva jako katolíkům a zrušil všechna omezení ohledně výkonu kultu.

První sjezd českých evangelíků se sešel 28. září 1903. Na valné hromadě Kostnické jednoty 1917 byly vzneseny požadavky českých evangelíků jako: osamostatnění, znárodnění a spojení. Po vyhlášení Republiky Československé v roce 1918 došlo k faktickému spojení luteránů a helvetů v Církvi Českobratrské evangelické.

Pro úplnost zmíníme i existenci pohřebního obřadu Církve Bratrské⁵¹¹ z roku 1908. Jedná však o záležitost příliš marginální a vzdálenou Církvi československé, a proto se jí nebudeme dále věnovat.

První agendou, kterou užívala CČE po svém ustanovení, byla Šebestova Příručka bohoslužebná první díl z roku 1925 a druhý z roku 1932, která sloužila jako podklad k přijetí a vydání Knihy modliteb a služebností Církve českobratrské evangelické z roku 1939. Další mírně pozměněné vydání je z roku 1953.⁵¹²

Vzhledem k jiným východiskům nově vzniknuvší CČE a CČS nelze předpokládat nějaké významnější ovlivnění CČS ze strany CČE. To i s ohledem na časovou posloupnost, kdy Farského agenda již byla v době vzniku agendy CČE v Církvi československé pevně ukotvena i pozměněné vydání z roku 1953 následovalo až po vydání Drtinové agendy z roku 1951. Vliv protestantské spirituality byl v CČS(H) dán jenom individuálně, a to nikoli ve smyslu formálního typu pohřebního obřadu. Například u Josefa Špaka byla jeho osobní blízkost k protestantské spiritualitě znát na jeho důrazu na zpěv společných písní i v důrazu na kázání. Celková struktura

⁵¹⁰ NEŠPOR Zdeněk. Demontrace konfesionality prostřednictvím pohřebních rituálů v českých zemích po vydání tolerančního patentu. In HOLÝ Martin, MIKULEC Jiří (eds.). *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2007, s. 265-295.

⁵¹¹ *Řád různých výkonů bohoslužebných v evangelické bratrské církvi in Zpěvník Evangelické Bratrské církve*. Potštýn: nákladem ev. Bratrské církve, 1908.

⁵¹² *Knihy modliteb a služebností: Českobratrské církve evangelické*. Praha: Kalich, 1953 s. 7.

jeho pohřební agendy ale nebyla inspirována protestantizmem, nýbrž vycházela z plně tradice CČS(H). Dále se již proto nebudeme zabývat otázkou vlivu pohřební agendy CČE na CČSH.

Pro větší přehlednost uvádím strukturu obřadu podle agendy CČE z roku 1953 v tabulce č. 10.

Tabulka č. 10: *Postup pohřbu podle agendy CČE z roku 1953*. Zpracováno autorem podle: Kniha modliteb a služebností: Českobratrské církve evangelické, Díl první. Praha: Synodální rada českobratrské církve evangelické, 1953.

CČE
Ohlášení písně.
Suspirium.
Čtení biblického textu
Kázání (stručné).
Píseň (v nepříznivém počasí vynechati).
Modlitba.
Rozloučení v domě.
Čtení Písma sv.
Poděkování těm, kteří nemohou doprovodit na hřbitov.
Odchod.
Cestou zpěv písní anebo chorálová hudba.
Na hřbitově
Krátká píseň,
Krátké čtení z Písma.
Modlitba a také popř. Credo.
Agendní pochování.
Píseň (jeden verš).
Poděkování.
Požehnání.

Pro srovnání nabízíme popis a vysvětlení chápání pohřbu a pohřebních obřadů u CČE, která jako nejpočetnější protestantská církev v českém prostředí a tím pádem je její koncepce nejrelevantnější.⁵¹³

⁵¹³ Kniha modliteb a služebností: Českobratrské církve evangelické. Praha: Kalich, 1953 s. 7.

1. Účelem pohřbu jest, aby bylo slouženo Slovem Božím k potěšení zarmoucených a utvrzení víry.⁵¹⁴
2. Křesťanský pohřeb může se konati i při úmrtí těch, kteří nebyli členy naší církve.⁵¹⁵
3. Má-li se dostati křesťanského pohřbu sebevrahům, záleží na rozhodnutí faráře nebo staršovstva.⁵¹⁶
4. pohřeb se koná takto: *“V domě zesnulého anebo snad i v kostele nebo v pohřební kapli se vykoná pohřební kázání se zpěvy i modlitby. Cestou lze případně zpívat vhodné zpěvy. Na hřbitově zpívají se vhodné zpěvy a čtou se slova Písma svatého, končí se propuštěním a požehnáním pohřebního shromáždění ... koná-li se obřad v krematoriu má se doplnit slovy prach jsi a v prach se obrátíš”*.⁵¹⁷

Pravidla služebnosti pohřební:

Každým úmrtím ozývá se řeč Boží k lidem a jejich pomíjivosti. Tato řeč nemá být přehlušována světskou nádherou. Kázání má mít hlavní místo, kázání buď jen jedno.⁵¹⁸

Reformovaná společenství chápala smysl pohřebního shromáždění jako *„vyznání víry ve vzkříšení, prokázání lásky zarmoucené rodině a připomínku vlastní pomíjitelnosti”*.⁵¹⁹ Některá společenství zmiňují ještě jako další účel pohřbu prokázání pocty zesnulému. Novodobý reformační pohled vyzdvihoval moment osobní účasti a útěchy. Moment veřejného oznámení vzkříšení a připomínka vlastní pomíjitelnosti ustupuje do pozadí a subjektem pohřebního shromáždění se stává sbor, společenství církve.⁵²⁰

⁵¹⁴ *Kniha modliteb a služebností: Českobratrské církve evangelické, Díl první*. Praha: Synodální rada českobratrské církve evangelické, 1953, s. 193.

⁵¹⁵ Tamtéž, s. 193.

⁵¹⁶ Tamtéž, s. 194.

⁵¹⁷ Tamtéž, s. 194.

⁵¹⁸ Tamtéž, s. 194.

⁵¹⁹ SMOLÍK Josef. *Kapitoly z liturgiky*. Praha: Komenského bohoslovecká fakulta, 1960, s. 70.

⁵²⁰ Tamtéž, s. 70.

Pro nás byl zajímavým momentem důraz na liturgické uspořádání pohřbu, které musí být takové, aby bylo jasným vyznáním víry ve vzkříšení, jež je základem potěšení a naděje pro pozůstalé. Tato koncepce výslovně zdůrazňuje, že pohřeb není a nesmí být primárně misijní příležitostí. *„Pohřeb se sice misijní příležitostí může stát, kazatel i liturg však nesmí k jeho přípravě s těmito hledisky přistupovat. Znamenalo by to, že nebere vážně casus“*.⁵²¹

V protikladu k tomuto stanovisku byl postoj Církve československé (husitské), kde se přímo, například v Základech víry v definici svátostí uvádí „Vedle svátostí má církev i obřady mimosvátostné (např. pohřeb), které jsou zvláště vhodnou příležitostí k hlásání Božího Slova“.⁵²²

Konkrétní liturgické uspořádání pohřbu bylo a může být různé (v domě, v chrámu nebo kapli, u hrobu). Důraz se kladl na volbu čtení a kázání, jako na nejzávažnější a klíčové části. Jako další části se zmiňovaly modlitby, pochování, poděkování a výběr písní, případně při kremaci hudební rámeček. Postoj ke kremaci byl: *„pohřeb do hrobu či spálení je věroučně i pro většinu luterských theologů adiaforon“*.⁵²³

Modlitby při pohřbu se týkají živých nikoli mrtvých. Calvin modlitby za mrtvé výslovně odmítá. Luther sice modlitbu za zesnulé připouštěl, ale chápal jí jako poslední rozloučení a poručení zesnulého do Boží milosti. Představa, že lze modlitbou za zesnulé ještě změnit jejich úděl, je striktně odmítnuta.⁵²⁴

Evangelické pojetí pohřbu zdůrazňovalo christocentismus, jako protiklad ke katolickému pohřbu, kterému je vytýkané přílišné soustředění se na nebožtíka (ne zcela po právu poznámka RF). S tím souvisel i postoj k pohřbu sebevraha. *„Pohřeb má být vykonáním poslední pocty nebožtíkovi, ten se ale nesmí stát středem pohřebního*

⁵²¹ SMOLÍK Josef. *Kapitoly z liturgiky*. Praha: Komenského bohoslovecká fakulta, 1960, s. 70.

⁵²² *Základy víry církve československé husitské*. Praha: ÚR CČSH, 1975, s. 118.

⁵²³ SMOLÍK Josef. *Kapitoly z liturgiky*. Praha: Komenského bohoslovecká fakulta, 1960, s. 70.

⁵²⁴ *Základy víry církve československé husitské*. Praha: ÚR CČSH, 1975, s. 71.

shromáždění. Tímto způsobem se musí rozumět i žehnání mrtvol v luteránství, které je chápáno jako rozloučení ne jako „ceremonie, která by pomáhala nebožtíkovi do nebe“.⁵²⁵

Jako specifikum podoby obřadů CČE lze uvést postoj Agendy z roku 1983, která doporučuje, aby byla podoba pohřebních obřadů co nejpodobnější pořadu pravidelných bohoslužeb.⁵²⁶

Tato Agenda obsahuje tři formuláře, které odlišuje mírou intenzity vztahu pozůstalé rodiny k církvi. První formulář je určen pro aktivní věřící (vyznávající křesťany), s nimiž se loučí věřící rodina a společenství církve. Předpokládá tři místa rozloučení. Druhý formulář zdůrazňuje shromáždění rodiny a přátel, důraz klade na vděčnost za život zesnulého. Třetí formulář je určen lidem odcizeným od církve. Tento formulář může být použit i pro nečlena církve. U dvou posledních formulářů se předpokládá obřad jenom na jednom místě.⁵²⁷

Takto striktní rozlišování podoby pohřebního obřadu podle míry zbožnosti, je přístup natolik odlišný od praxe CČSH, že jsem považoval za užitečné se o něm zmínit. Samozřejmě nijak neovlivnil postoj CČSH.

5.4. Církev Pravoslavná

Zmínku o pravoslaví uvádíme jenom pro úplnost. Místo vzniku a východisko CČS(H) ji staví na míle vzdálenou vlivu pravoslaví. V českém prostředí pravoslaví nebylo významněji zastoupeno a vznik Pravoslavné církve v Československu byl naopak urychlen vznikem CČS, z které Pravoslavná církev v českých zemích vzešla⁵²⁸. Vliv pravoslaví ze Slovenska neexistoval. Generace zakladatelů CČS vycházela jednoznačně ze západní tradice.

⁵²⁵ SMOLÍK Josef. *Kapitoly z liturgiky*. Praha: Komenského bohoslovecká fakulta, 1960, s. 71.

⁵²⁶ *Agenda CČE. Bohoslužebná kniha:díl první*. Praha: Kalich 1983, s. 195.

⁵²⁷ LANDOVÁ Tabita.: *Pohřební obřady českobratrských evangelíků:teologické perspektivy, liturgický průběh, aktuální výzvy* in: BUGEL Walerian a kol.: *Pohřební obřady v různých liturgických tradicích*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2015, s. 148. 137-157.

⁵²⁸ Srovnej. VOPARTNÝ Gorazd. *Dědictví Otců*. Praha: Knižní dílna Rubato, 1999. ISBN 80902256-3-2.

Pokud nalézáme v liturgii Dr. Karla Farského odkazy na Východní liturgické dědictví, je to dáno jeho úctou k tradici Všeobecné Církve, a tím pádem i k Východu, ne však vlivem pravoslaví. Přes velké naděje CČS vkládané do přijetí pravoslavné identity nové církve nebyl dán dostatečný čas na možné prolnutí pravoslavných vlivů na podobu pohřebních obřadů. Pohřební obřady CČS byly jednoznačně zbudovány na římskokatolickém půdorysu. Pravoslavná krize propukla až v období, kdy již CČS měla svoji liturgii i „Farského“ pohřební agendu stabilizovanou.

Tím, že dochází k relativně rychlému a zásadnímu rozdělení nově vzniklé CČS na dvě denominace, buduje si každá z nich plně svoji identitu a vydává se jiným směrem. Takzvané „Pravoslavné křídlo“ v CČS přijalo orthodoxii a CČS se vydala na cestu liberalismu a není již prostoru k vzájemnému prolínání.

Nelze proto mluvit o žádném vlivu pravoslaví na podobu pohřebních obřadu CČS(H), ani na její vnímání otázek smrti.

5.5. Církev Anglikánská

Anglikánská církev neměla a nemá jednu celosvětovou závaznou autoritu v oblasti liturgie, pouze národní a lokální hierarchicky řazené církve. Primát Arcibiskupa z Cantenbury je spíše povahy symbolické a čestné, než jurisdikční.

Pojednávat o „oficiální“ pohřební liturgii znamená uznat velké podobnosti mezi jednotlivými členskými církvemi, ale také vzít v úvahu, že neexistuje „anglikánský pohřební ritus“, který by byl bezezbytku všem společný. Východiskem a spojnicí mezi jednotlivými církvemi představuje *The Book of Common Prayer* (Kniha společných modliteb). V současné době má každá církev svou vlastní *The Book of Common Prayer*, ale společným východiskem všech je vydání z roku 1662, které je obohaceno místními důrazy s ohledem na kulturní a historická specifika.

Ve Spojených státech je oficiálním textem Kniha společných modliteb z roku 1979. Ve Velké Británii je užíváno jako závazné vydání, vydání z roku 1662.

V *The Common Book of Prayer* jsou pohřební obřady nazvány „*The Order for the Burial of the Dead*“. Jedná se spíše než o zádušní mši o krátkou neeucharistickou bohoslužbu s modlitbami, žalmy a čtením z Písma. Její průběh se předpokládá v kostele.

Církevní pohřeb je odepřen osobám, které zemřely nepokřtěné, dále exkomunikované či sebevrahům.⁵²⁹

Uvedené texty jsou základní a společné i ostatním. Jejich další variabilita je již zcela v rukách jednotlivých „anglikánských“ církví. Anglikánská církev, jako „národní“ církev Britského impéria „nad kterým slunce nezapadalo“, a které opíralo svou moc na postavení dominantní námořní velmoci, musela brát v potaz, vzhledem k ohromnému loďstvu i často se vyskytující eventualitu smrti, a tudíž i nutnosti pohřbu na moři.

Pro úplnost a spíše zajímavost, i když pro situaci CČS(H) i českého prostředí velmi, velmi okrajovou, zmíníme ve stručnosti i tuto eventualitu.

Pokyny pro pohřeb na moři se nacházejí v *Book of common prayer*, v oddílu *Forms of prayer to be use dat sea* s nadpisem *At the Burial of their dead at sea*.

Obřad je stejný jako pro pohřeb tradiční, jenom v modlitbě před odevzdání těla zemi.⁵³⁰

Pro větší přehlednost uvádím strukturu pohřbu u anglikánských církví v tabulce č. 11.

⁵²⁹ The Order for The Burian of the Dead. In *The Book of Common prayer*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1932, s. 215.

⁵³⁰ „Forasmuch as it hath pleased Almighty God of his great mercy to take unto himself the soul of our dear brother here departed“, je nahrazený text tímto pokračováním „we therefore commit his body to the deep..., to be turned into coruption, looping for the resurrection of the body, (when the Sea stall give up her dead) and the life of the world to come, through our Lord Jesus Christ; who at his comming shall change our vile body, that it may be like unto his glorious body, according to the mighty working, whereby h eis able to subdue all things to himself“ The Order for The Burian of the Dead. In *The Book of Common prayer*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1932, s. 345.

Tabulka č. 11: *Struktura pohřebních obřadů Church of England*. Zpracováno autorem na základě *The Order for The Burian of the Dead*. In *The Book of Common prayer*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1932.

Church of England
Úvod - duchovní zpívá nebo čte čtení z Písma. Doporučený je jeden z textů Jan 11,25-26; Job 19,25-27; 1Tim6,7; Job 1.21.
Následně se průvod odebere na hřbitov k hrobu za čtení žalmů 39 nebo 90, případně obou.
Po žalmech následuje čtení 1. epištoly ke Korintským 15, 20-58.
Když je průvod u hrobu a tělo je připravené k uložení do země, duchovní zpívá pohřební sekvenci: „ <i>Man that is born of a woman hath but a short time to live</i> ⁵³¹
Následně se shromáždění přesune ke hrobu, kde modlitbami doprovází spouštění těla do hrobu a házení hlíny na tělo nebo rakev. Svěření mrtvého do Božích rukou, typické pro předešlá staletí je nahrazeno svěřením zemi: „ <i>Forasmuch as it hath pleased Almighty God of his great mercy</i> ⁵³²
Kyrie
Modlitba Otčenáš
Následně kněz odevzdá duši zesnulého Bohu. <i>Almighty God, with whom do live the spirits of them that depart hence in the Lord,</i>
Na závěr je kolekta: <i>O merciful God, the Father of our Lord Jesus Christ</i>
Ukončení ve jménu Otce i Syna i Ducha Svatého.

5.6. Srovnání struktury pohřebních obřadů a teologických důrazů.

Základní struktura pohřebních obřadů CČS(H), Římskokatolické církve i Církve československé evangelické je základních rysech podobná.

⁵³¹ Člověku, z ženy zrozenému je vyměřen jen krátký čas a jeho život je plný trápení. Jako květ vyrůstá a podřít bývá. Prchá jako stín a netrvá. V rozkvětu života jsme mrtvi: kde jinde máme hledat útěchu než u Tebe, Hospodine, který se právem hněváš za naše hříchy? Nejsvětější Pane, všemohoucí Hospodine, svatý a milosrdný Spasiteli, nedopusť, abychom byli uvrženi do palčivých bolestí věčného zatracení.... Jedná se o velmi oblíbenou pohřební sekvenci, zhudebněnou Henrym Purcellem (1659-1695) na motivu textu Job 14 (pozn. RF)

⁵³² ... Ježto všemohoucí Bůh bere k sobě duši našeho zesnulého bratra, svěřujeme jeho tělo zemi; zem k zemi, popel k popelu, prach k prachu; v jisté naději vzkříšení do věčného života skrze našeho Pána Ježíše Krista, který promění naše ničemné tělo, aby bylo jako jeho tělo dokonalé. *The Order for The Burian of the Dead*. In *The Book of Common prayer*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1932, s. 215.

V tabulce č. 12, uvádíme pro přehlednost srovnání těchto agend.

Tabulka č. 12: *Srovnání struktury průběhu obřadu CČSH, ŘKC a CČE.* Zpracováno autorem.

CČSH	ŘKC	CČE
Obřady v domě zesnulého.	Obřady v domě zesnulého.	Obřady v domě zesnulého.
Čtení z písma	Čtení z písma	Čtení z písma
Modlitba	Modlitba	Modlitba
Agenda jej neobsahuje, ale místně se užívá	Okuřování	nezmiňuje
Průvod z domu zesnulého.	Průvod z domu zesnulého.	nezmiňuje
Obřady v kostele	Obřady v kostele	Obřady v kostele
Liturgie s eucharistií	Liturgie s eucharistií	není - CČE má jiné chápání svátostí
Zastavení za obcí. Součástí je zpěv písní a žalmů	Zastavení za obcí. Součástí je zpěv písní a žalmů a kropení svěcenou vodou	nezmiňuje
Obřady na hřbitově.	Obřady na hřbitově.	Obřady na hřbitově.
Rozloučení se se zesnulým a jeho odevzdání zemi a Bohu	Rozloučení se se zesnulým a jeho odevzdání zemi a Bohu	Rozloučení se se zesnulým a jeho odevzdání zemi a Bohu
Výkrop hrobu. Agenda jej neuvádí, ale místně se užívá	Výkrop hrobu	nezmiňuje
Prosba za odpuštění hříchů zesnulého. Jsou přítomné i momenty díkyvdání za život zesnulého	Prosba za odpuštění hříchů zesnulého	není, nahrazeno díkyvdáním za život zesnulého

- Obřady v domě zesnulého. Jsou součástí agend všech výše uvedených církví. Tvoří je čtení z Písma, modlitba. Okuřování zesnulého je pravidlem v církvi Římskokatolické a místně užíváno v CČS(H), není však součástí žádné z agend CČS(H).

- Průvod z domu zesnulého. CČS(H) i Římskokatolická církev jej popisují. Agenda Církve českokobratrské evangelické se o něm nezmiňuje.
- Obřady v kostele mají všechny zmíněné denominace. V CČS(H) a v Římskokatolické církvi se předpokládá liturgie s eucharistií. V CČS(H) není podmínkou, zejména v pozdějších agendách se již důsledně nevyžaduje. Přesto je nanejvýš žádoucí. Konkrétní užití je závislé na místní situaci. Církev českokobratrská evangelická už z odlišného chápání svátostí tuto možnost nemá.
- Zastavení za obcí. Je součástí agend CČS(H) a Římskokatolické církve. U CČS(H) je kladen důraz na zpěv a žalmy u ŘKC na kropení svěcenou vodou.
- Obřady na hřbitově. Jsou společné všem církvím. Ústředním momentem je rozloučení se se zesnulým a jeho odevzdání zemi a Bohu. V Římskokatolické církvi je součástí výkrop hrobu. Místně i u CČS(H), ač není v agendě uveden. Důležitým bodem u CČS(H) i Římskokatolické agendy je prosba za odpuštění hříchů zesnulého. U Církve českokobratrské evangelické je důraz spíše na díkuvzdání za život zesnulého a obřady mají povahu rozloučení se. V Římskokatolických obřadech dominují prosby za odpuštění hříchů a přímlyvy za zesnulého. V obřadech CČS(H) jsou akcentovány oba důrazy a dovolím si tvrdit, že při správném teologickém pochopení a liturgickém citu se mohou spojit oba přístupy. V pohřebních obřadech CČS(H) vidím potenciál pro integrální syntézu těchto důrazů a v nalezení „střední cesty“ pro orthopraxi v CČS(H).

Celkově jsou římskokatolické obřady (zejména modlitby) na jedné straně pojímány jako kající s důrazem na soud. Jejich podstata je na druhé straně nesena odkazem vzkříšení a věčného života jako Boží odpovědí lásky na hřích a bolest. U CČS(H) byla již od dob Farského rozvíjena myšlenka, že smrt a vzkříšení Ježíše Krista otevírá věřícím cestu k věčnému životu. Zároveň byl v CČS(H) stále držen tradiční důraz na prosbu za odpuštění hříchů zemřelému. Na rozdíl od CČS(H) a Římskokatolické církve v Církvi českokobratrské evangelické zcela absentuje prosba za odpuštění hříchů

zesnulému a důraz je kladen výhradně na rozloučení se se zesnulým a jeho odevzdání zemi a Bohu. Stejně tak i tradiční výčet míst určených k zastavení a procesí k nim je u CČS(H) stejné jakou u Římskokatolické církve. V pozdějších dobách se v praxi CČS(H) přesouval důraz z domu zesnulého na obřady na hřbitově. Stejně tak v současnosti je stále méně preferováno rozloučení v kostele. To je však dáno současnou sekularizací české společnosti a ne agendou CČS(H).

Přestože Církev československá od počátku vědomě polemizovala s katolickým pohledem na problematiku pohřebních obřadů a chápání posmrtného údělu člověka, například v otázce očištění; nelze její pohled ztotožnit s protestantským pohledem. CČS(H) kladla do protikladu úsilí o zniternění víry a obřadů. *„Křesťanské pohřby by měly být co možná nejprostší, zbavené pompy, družiček a různých pohanských ceremonií a nad celým pohřebním shromážděním včetně písní by měla především zaznít zvěst o vzkříšení a životě v Kristu“*.⁵³³ Tato tendence byla reakcí na praxi. Oficiální postoj katolické církve ale nebyl odlišný. Jak bylo výše uvedeno, katolická církev sama přistoupila k výraznému omezení pohřební pompy.

Ve srovnání s přístupem reformačních církví zdůrazňuje významný praktický teolog CČS Rudolf Horský přístup k pohřbu u reformačních církví kdy: *„ve všech agendách reformačních církví při uvádění smyslu pohřbu je řečeno, že křesťanský pohřeb je vyznání víry ve vzkříšení, prokázání lásky zarmoucené rodině a připomínka vlastní konečnosti“*.⁵³⁴ Horský poukazuje na rozdíl mezi přístupem CČS a reformačních církví k zesnulému a jeho ústřednímu místu v pohřebním obřadu: *„jen v některých agendách je ještě zmínka o tom, že jde též o prokázání poslední pocty zesnulému“*.⁵³⁵ Tato pozice staví CČS blíž ke katolickému vnímání, které staví vedle sebe zvěst vzkříšení, osobu a úděl zesnulého a útěchu pozůstalých jako neoddělitelné prvky pohřebních obřadů. Přístup

⁵³³ Srov. DURCHÁNEK Miroslav, HORSKÝ Rudolf. *O svátostech a o křesťanském pohřbu s připojením pohřebních kázání*. Praha: ÚCN, 1976, s. 95.

⁵³⁴ Srov. HORSKÝ Rudolf. O hřbitovech a pohřbívání. *Český zápas*, 1962, roč. 63, č. 44, ze dne 1. listopadu 1962.

⁵³⁵ Tamtéž.

katolické církve a CČS(H) je mnohem osobnější. Reformační církve výrazně oslabují roli osoby zesnulého a více zdůrazňují moment vyznání víry a apel na nápravu života pozůstalých. Svébytnost CČS, je v tom, že „Farského“ a „Drtinova“ agenda nesdílejí tento reformační postoj a zachovávají jistou rovnováhu mezi těmito postoji.

Co se týče Starokatolické církve lze dodat, že měla s CČS(H) stejné, římskokatolické východisko. Stejný byl i od počátku vstřícný přístup ke kremaci, který obě církve v minulosti sbližoval a zároveň odděloval od ostatních. Tento moment v současnosti ztratil důležitost, neboť již téměř všechny církve (výjimkou je Pravoslavná církev) běžně pohřeb žehem praktikují. Zároveň se ale obě církve vyvíjely nezávisle na sobě. Vliv dalších denominací nebyl na CČS(H) prokázán. Pokud existují mezi CČS(H) a jimi podobnosti, jsou to podobnosti vyplývající z podstaty křesťanského pohřebního obřadu. Vliv podoby pravoslavných obřadů na CČS(H) vůbec nepřichází do úvahy, neboť obě denominace se po pravoslavné krizi v CČS vydali odlišnými směry.

Závěrem lze říct, že jsem došel k zjištění, že praxe CČS(H) i její agendy se držely tradičního přístupu. Přes jistou podobnost a přiblížení se k protestantismu nikdy CČS(H) nepřijala v tomto ohledu protestantské východiska a je bližší svojí sakramentologii i praxí katolicismu. V rámci svého teologického vývoje se CČS(H) snažila přesně tento „katolicismus“ definovat a srozumitelným způsobem vyjádřit ve společnosti, která se změnila a mění. Z těchto důvodů je nutné vnímat CČS(H) a její praxi jako svébytnou a stojící uprostřed těchto dvou proudů.

Při srovnání agend bylo potvrzeno římskokatolické východisko, což bylo i obecně známo. Vliv dalších denominací se neprokázal, neboť i vznik CČE a ustavení její pohřební praxe bylo časově až po ustavení praxe CČS. Stejně tak i pravoslavná krize se této problematiky v globálu nedotkla, neboť velice rychle došlo k rozdělení nové CČS na dvě nezávislé církve, které se vyvíjely zcela odděleně. Kratičké extempore československé krize ve Starokatolické církvi bylo lokální a nezanechalo v

tomto ohledu významnější stopu. Jistá blízkost obou církví nebyla dána přímým ovlivněním, ale podobným římskokatolickým východiskem.

Dynamika vývoje vlastní agendární tvorby CČS(H) zcela přesahovala dynamiku ostatních denominací a založila svébytnou tradici pohřební agendární tvorby CČS(H). Otázka vnímání smrti a posmrtného života byla taktéž dynamická a ovlivněná teologickým vývojem CČS(H). Ve svém hlavní proudu však výrazně nevybočila z tradičního rámce. Někdy nejasně působící formulace, zejména v počátcích CČS, byly dány snahou o nalezení době odpovídajícímu způsobu vyjádření křesťanské zvěsti. V tomto ohledu je jejich jazyk poplatný době a její důvěře ve vědecký pokrok a demokracii.

Vzhledem k tomu, že CČS(H) neměla v Československu ani ve světě (potažmo v České republice) sobě podobnou denominaci, vyvíjela se zcela svébytně. Všechny případné vlivy byly individuálními důrazy jednotlivých teologů (Farský – katolický modernismus a liberalismus, Špak – protestanismus a evangelikalismus), kteří osobně inklinovali k jistému typu zbožnosti, a to ovlivnilo stopu, kterou zanechali na podobě a chápání pohřebních obřadů v jednotlivost, nikoliv na celku jako takovém.

6. Závěr

Práce ukázala, že Církve československá (husitská) se od okamžiku svého vzniku jasně přiklonila k pohřbu žehem. Stala se průkopnicí a nejvýznamnějším propagátorem pohřbu žehem. CČS byla investorem a provozovatelem nejrozsáhlejší sítě kolumbárií v Československu.

Dále bylo prokázáno, že postoj CČS(H) ke konkrétní podobě pohřebních obřadů nebyl statický, ale dynamický a zrcadlil její vývoj a posun v teologických důrazech u jednotlivých teologů CČS(H).

Přes počáteční období silně ovlivněné liberalismem a balancováním na hraně unitářství a svobodných církví, se díky obratu v teologii CČS v druhé polovině čtyřicátých let 20. století upevnil biblicismus a CČS revidovala i svůj odmítavý postoj k starocírkevním dogmatům a navrátila se k tradičnější teologii. To ochránilo teologii CČS(H) před nástrahami přehnaného, vyprázdněného liberalismu a vlivu myšlení „svobodných“ církví a umožnilo CČSH zůstat v logických hranicích pohřebního obřadu s tradičním členěním, jak tomu bylo od počátku a nevydat se cestou svévolného experimentování s podobou pohřebních obřadů.

Celkově lze říct, že současná CČSH si pod vlivem teologie Zdeňka Trtíka a Zdeňka Kučery začíná uvědomovat význam a nadčasovost křesťanské tradice a chápe svůj historický úkol, ne ve vytvoření nové věrouky, ale ve schopnosti přetlumočit evangelium pro nové podmínky. Novými slovy svědčit o nejstarších pravdách.

Díky tradici svobody svědomí to činila nenásilně a ve svých základních dokumentech i s respektem k různým možným způsobům chápání. Tyto všechny proudy byla a je schopna praxe i teologie CČSH unést díky svému ukotvení v tradici i biblicismu a pevném trvání na svobodě svědomí při uznání Ducha Kristova jako nejvyšší normě v teologii a víře CČSH.

Co do struktury byl pohřební obřad po celou dobu existence CČS(H) tradiční a srozumitelný. Přes tyto rozdíly byla a je hlavní struktura obřadu zachována.

Výsledkem mého bádání bylo zjištění, že postoj k pohřbu a pohřebním obřadům v CČS(H) procházel značným vývojem a celkem věrně kopíroval její teologické směřování. Už samotnou povahou pohřbu byla dána jeho velká variabilita. Bylo těžko myslitelné uchovat víc konkrétních dokladů o faktické podobě obřadů v průběhu dějin.

Dynamika vývoje vlastní agendární tvorby CČS(H) zcela přesahovala dynamiku ostatních denominací a založila svébytnou tradici pohřební agendární tvorby CČS(H). Žádná jiná ze zkoumaných církví nevytvořila za tak krátkou dobu tolik pohřebních agend. To se týká jak oficiálních dokumentů, které se dostali do praxe CČS(H), tak i množství návrhů a neoficiálních agend, které se nikdy významněji neuplatnily. Otázka vnímání smrti a posmrtného života byla taktéž dynamická a ovlivněná teologickým vývojem CČS(H). Ve svém hlavní proudu však výrazně nevybočila z tradičního rámce. Někdy nejasně působící formulace, zejména v počátcích CČS, byly dány snahou o vyjádření křesťanské zvěsti dobovým jazykem.

Vzhledem k tomu, že CČS(H) neměla v Československu ani ve světě (potažmo v České republice) sobě podobnou denominaci, vyvíjela se zcela svébytně. Všechny případné vlivy byly individuálními důrazy jednotlivých teologů (Farský – katolický modernismus a liberalismus, Špak – protestanismus a evangelikalismus), kteří osobně inklinovali k jistému typu zbožnosti, a to ovlivnilo stopu, kterou zanechali na podobě a chápání pohřebních obřadů v jednotlivých důrazech (např. hudební), nikoliv však na celku jako takovém.

Nejvýznamnějším zjištěním je, že CČS(H) se po celou dobu držela liturgického rámce a eklesiologického chápání svátosti. Přes jistou podobnost a přiblížení se k protestantismu, nikdy CČS(H) nepřijala v tomto ohledu protestantské východisko. Její chápání se lišilo od římskokatolického, ale nikdy tento základní rámec zrušilo. Tím se

po celou dobu zachoval pohřební obřad, který měl strukturu a díky tomu byl i velice často vyhledáván lidmi z vnějšku CČS(H).

Domnívám se, že současná doba a společnost, která již není v kontaktu s církví, vykazuje potřebu svébytného a uzavřeného obřadu, který bude jasný a srozumitelný. Současný člověk není vnímavý k racionálně didaktickému způsobu zvěstování. Dnešní člověk touží po prožití rituálu, který sice nechápe, ale chce procítit dotek transcendentní naděje a lásky, které není schopen přijímat rozumem. Tím je vysvětlený i návrat k všem tradičním symbolům, počínaje liturgickými barvami a konče okuřování a výkropem hrobu, které jsou dnes od CČSH běžně žádány a to přesto, že pohřební obřady CČSH o výkropu hrobu nemluví. S tím souvisí i vztah mezi zvětšujícím se počtem pohřbů bez obřadu, a stejně tak i zvyšujícím se počtu žádostí „nevěřících“ a nepraktikujících pozůstalých, kteří vyžadují tradiční obřad.

Podle mého názoru prokázala CČS(H) svým dynamickým postojem k této otázce v českém prostředí jedinečnou odvahu a ochotu kritické teologické práce na soustavné aktualizaci křesťanských pravd pro potřeby člověka a společnosti v každém specifickém období svých dějin. Ve výhledu do budoucnosti vidíme úkol pro CČSH v hlubším pochopení své historické role jako strážce „střední cesty“ a v aspiraci na to, stát se mostem mezi břehy křesťanské tradice v Českých zemích, jak tomu v historicky nejsložitějším období českých dějin čestně dostal utraquismus a stal se inspirací zejména pro 21. století, kdy církev stojí na rozcestí a hledí s rozpaky do budoucnosti.

Pouze návratem k pochopení svého počátku, k utraquismu, může Církev československá husitská dostát svému poslání a *dokončit českou reformaci*.

Na závěr prosím Boha všemohoucího za všechny duše, zvláště pak za ty, které
to obzvláště potřebují.

„Requiem aeternam dona eis, Domine.

7. Jmenný rejstřík

ADAM Adolf:	48, 59, 139
ALBRECHT Michael:	147
ANNA z Ludanic:	28
ANDERSON S.:	19, 23
ARIÉS Philip:	34
AUGUSTIN B:	46, 47, 48
BENEDIKT XV:	53, 140
BEZDEČKA:	78, 79
BĚLOHRADSKÝ Stáňa J:	44, 45
BIRINGER Rudolf. S.:	127
BJOLKOVÁ Gabriela:	14, 65, 66, 127, 140, 141
BLÁHA Josef:	29
BÖHM V:	30, 41
BRABEC Ladislav:	138
BRAUNER Bohuslav:	39
BRAUNER František August:	39
BRAUNEROVÁ Augusta:	39, 40
BRAUNEROVA Zdenka:	39
BYRON Lord:	33
BUGEL Walerian:	14, 99, 142, 152
BURANCEVOVA N.:	23
BUTTA Tomáš:	14, 15, 72, 94, 95, 96, 97, 110, 112, 115, 118, 119, 120, 125
.....	127, 128, 131, 132, 134
CALVIN Jean	151
CEKOTA Vojtěch:	31
ČECH Miloš:	143
ČERNÝ Alois:	69
ČÍŽEK Ludvík:	46
DAMOHORSKÁ Pavla:	14
DAVIES J. Douglas:	42
De VANN Michael:	19, 22, 24, 25
DLOUHÝ - POKORNÝ Emil:	57, 143, 144
DLUGI D.:	23
DRTINA Vlastimil:	102, 103, 104, 106, 130, 131, 134
DUBSKÝ Jan:	25

DURCHÁNEK Miroslav:	93, 158
EDGAR:	70
FARSKÝ Karel: ... 55, 57, 58, 60, 66, 68, 75, 79, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 96, 97 98, 99, 100, 101, 102, 105, 109, 115, 119, 125, 126, 129, 130, 134, 135, 136, 160, 162	
FOLTÝNSKÝ Josef	140
FRIES František:	69
FROLEC V.:	19
FRÝDL David:	55, 139
GARSKÝ Zbyněk:	11
GIRAUD Pierre:	34
GOLUBOVIČ Michal:	57
HEL CERT Ctibor:	41
HERCELET Ctibor.:	42
HERZOG E.:	145
HIGGLETON E.:	19, 23
HOFMAN Vlastimil:	37
HOLEČEK Josef:	39
HOLÝ Martin	148
HORSKÁ E.:	46
HORSKÝ Rudolf:	69, 71, 93, 127, 158
HRABÁČEK František:	32
HRADÍLEK Pavel:	14
HRADSKÝ René	109
HUYN Paul hrabě:	52
IŠKA František:	143
JAN Libor:	31, 35
JAN z Ludanic:	28
JÁN Robert:	40
JIZBA Vojtěch	132
JÖCKLE Clemens:	28, 29, 30, 31
JOSEF II., císař Rakouský:	29, 30, 31, 32, 34
KALOUS František:	63, 83, 119, 122, 123, 124, 133
KAŇÁK Miloslav:	98
KLÁSEK Štěpán	110
KOLÁŘ Pavel:	15, 95

KOMENSKÝ Jan Amos	113, 126
KOPECKIJ L.V.:	18, 25
KOPEČEK Pavel:	14, 141, 142
KORDAČ František:	53
KORDIOVSKÝ Emil:	31, 35
KÖRTNER U.:	20
KOŠTÁL Miloslav:	49
KOTRLÝ Tomáš:	15, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 47, 48, 50, 51, 138
KOTYŠKA J:	36, 38
KOVALČÍK Zdeněk:	125, 127, 128
KOVAŘÍK Petr:	16, 55
KOZÁK Jaromír:	42, 43, 44, 45, 46
KRÁL Adolf Bunny:	27
KUBÁT:	62
KUČERA Zdeněk:	81, 89, 92, 93, 94, 122, 125, 127, 128, 161
KUCHARSKÝ Pavel:	19
KULOŠOVÁ Marta:	18
KUMPRECHT Karel:	18
KUNC F. J.:	34, 38, 49
KUNETKA František:	14, 19, 138, 139
KVAPIL František:	38, 42
KYSILKA Rudolf:	143, 144
LANDOVÁ Tabita:	14, 152
LÁŠEK Jan Blahoslav:	83, 105, 106, 122
LEIXNER:	69
LENDEROVÁ Milena:	17, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 46
LESSING Gotthold Ephraim:	30
LYER Stanislav:	19, 25
LUTHER Martin:	28, 91, 146, 147, 151
MACEK Josef:	27
MACH Jiří:	41
MACHÁČEK B:	78
MAREK Pavel:	53, 144
MAREŠ:	50
MATHES H. Lewis:	42
MEDEK Rudolf:	79, 80, 81
MIKULEC Jiří	148
MOKIENKO V.:	23
MOLLESCHOTT Jakob:	33
MRŠTÍK Alois:	39

MÜLLER Zdeněk:	50
NÁPRSTEK Vojtěch:	40, 41
NERUDA Jan:	41
NEŠPOR Zdeněk:	148
NEŠPOROVÁ Olga:	16, 70
NĚMEC I.:	23
NOHA Miloš:	18
NOVÁKOVÁ Jana A.:	14
NOZAR Karel:	37
OLIVA Karel:	18
OSIČKA Antonín:	25
PATKOVÁ Jana:	41
PAVLÍČKOVÁ Radmila:	147
POJSL Miloslav:	35
POKORNÝ František:	126
POLDAUF Ivan:	25
POSPÍŠIL Ctirad Václav:	94
POSPÍŠIL Jiří:	114
PRÁŠEK František:	53, 54, 68
PREČAN Leopold:	140
PULEC Miloš:	145
QUITT Zdeněk:	19
RÁB Václav J.:	143, 144, 146
RAIS Karel Václav:	39
RAJEVSKIJ B.:	23
RAK Jiří:	16
RAŠÍN Alois:	39
REJZEK Vladimír:	25
RENNIE S.:	19, 23
RUTRLE Otto:	73, 84, 85, 86, 88, 90, 99, 121
RŮŽIČKA Vilibald:	58, 59, 128
ŘOUTIL Michal:	14
SALAJKA Milan:	54, 94, 106
SALFICKÝ Karel:	118, 119, 122, 124, 137, 140
SCOTUS Jan:	70

SEIBENSCHHEIN Hugo:	25
SEIMENS Friedrich:	34
SEZEMSKÝ Karel:	44
SHELLEY P. B.:	33
SCHÖNBORN František hrabě arcibiskup:	40
SKOČDOPOLE Antonín:	138
SMOLÍK Josef:	150, 151, 152
SOMMER J:	32, 33
SOUČEK Josef B.:	22
SPÁČIL Vladimír:	29
SPISAR Alois:	51, 52, 54, 55, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 99, 129, 134, 137
STEJSKAL David:	15, 95
STEJSKAL Rostislav:	127
STIBOR Ferdinand:	114, 127
STRÁNSKÝ Pavel Benedikt:	14, 145, 146
STUDENÍK A.:	134
SVOBODA Josef Zdenko:	18
SVOBODOVÁ Markéta:	16
STIBOR Ferdinand:	118
ŠIMLÍK :	64
ŠINDELÁŘ Vojtěch:	145
ŠPAK Josef:	95, 106, 110, 112, 113, 131, 132, 134, 147, 160, 162
ŠPIDLÍK Tomáš:	146
ŠTAUD Václav:	24
ŠUSTA Václav:	108
ŠVEHLA Jan:	13, 58, 61, 63, 64, 66, 101, 105, 106, 119, 128
ŠVEJVL Jaroslav:	15, 95
TELEC Ivo:	21
TEYSSLER V.:	36, 38
THÁKUR Rabíndranáth	113
TICHÝ Ladislav:	22
TRNKA František:	57
TRTÍK Zdeněk:	86, 89, 92, 93, 94, 126, 129, 161
TUHÁČEK Alois:	88, 90, 121, 133
TŘEBÍZKÝ V. B.:	132
VÁŇA Václav:	15, 141
VEČEŘÁKOVÁ Markéta:	37
VINŠ Jan:	143, 144
VIRT G.:	20

VOGEL Jiří:	53, 82
VOGT Karl:	33
VOPATRNÝ Gorazd:	152
VRHEL J:	78
WEISNER Ernst:	37
WURM A.:	23
ZÁHOŘ Jindřich:	36, 41, 42
ZAHRADNÍK – BRODSKÝ Bohumil:	57, 143
ZACHARIÁŠ z Hradce:	28
ZÍTEK Vlastimil:	63

8. Přílohy

8.1. Příloha č. 1 – Nařízení vlády RČS č. 517/1919 Sb.⁵³⁶

517/1919 Sb.

Nařízení vlády republiky Československé

ze dne 18. září 1919,

jímž se provádí zákon o fakultativním pohřbívání ohněm ze dne 1. dubna 1919, č. 180 Sb. z. a n.

§ 1

Pohřbívání ohněm jest dovoleno pouze v ústavech pro spalování mrtvol (krematoriích), které byly schváleny státní správou.

§ 2

Povolení ke zřízení a užívání krematorií uděluje úřad, který obstarává státní veřejnou správu zdravotní v II. instanci, po návrhu úřadu, jenž obstarává státní veřejnou správu zdravotní v I. instanci, po případě vyslechnuv zemskou zdravotní radu.

Z rozhodnutí úřadu, který obstarává státní veřejnou správu zdravotní v II. instanci, lze se odvolati k ministerstvu veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, jež rozhodne po dohodě s ministerstvem vnitra a spravedlnosti.

Rovněž třeba povolení úřadu, který obstarává státní veřejnou správu zdravotní v II. instanci, má-li krematorium býti zrušeno, nebo má-li pozemku ku krematoriu náležejícího částečně neb úplně užíváno býti k jiným účelům. V případě zrušení krematoria učiní státní správa opatření ohledně důstojného uložení popelnic.

§ 3

Zřizování a provozování krematorií vyhrazuje se obcím. Příslušné předpisy řádů obecních rozhodují, pokud obce se mohou navzájem spojovati k snazšímu plnění těchto úkolů.

Tím se nemění nic na zákonné povinnosti obcí zřizovati a udržovati hřbitovy.

Dozor nad provozováním krematorií přísluší úřadu, jemuž náleží obstarávati státní veřejnou správu zdravotní v I. instanci.

§ 4

Při povolovacím řízení dlužno dbáti zvláště toho, aby provozováním krematorií nebylo okolí obtěžováno kouřem neb zápachem.

⁵³⁶ <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1418&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> (citováno 8.6.2017)

Vypravení krematoria zevní i vnitřní i pozemku k němu náležejícího musí odpovídati účelům krematoria.

Zařízení v krematoriu budiž technicky co nejdokonalejší, aby spálení bylo úplné, aby popel byl čistý, bílý a tak zůstaven, aby bylo možno jej sebrati snadno a rychle.

Každé krematorium mějž dále vhodné místnosti pro ukládání mrtvol a popelnic, jakož i pro konání pohřebních obřadů; rovněž jest v každém krematoriu zříditi pitevnu opatřenou vším nutným zařízením.

Státní správa (§ 2) vyhrazuje si naříditi odstranění závad, jež by vznikly provozováním krematoria, a po případě naříditi dodatečně potřebná opatření co do zařízení krematoria, jež jsou nutna z ohledů veřejných.

Státní správa (§ 2) může po případě odníti povolení k provozování krematoria, nebyly-li závady odstraněny nebo nebylo-li vyhověno danému nařízení ve smyslu předchozího odstavce.

§ 5

Rakve ke zpopelnění určené mějtež nejvýše tyto rozměry: 2.25 m délky, 0.75 m šířky a 0.70 m výšky včetně podstavců. Rakve zhotoveny buďtež buď z měkkého dřeva, nebo z tenkého zinkového plechu. Pro dopravu drahou a déle trvající dopravu vozem budiž užito dřevěných rakví, opatřených vložkou z tenkého zinkového plechu.

Rakve ke zpopelnění určené nesmějí míti součásti ani ze železa ani z jiných kovů (kromě zinku) a nebudtež zasmoleny. Rovněž nepřipustny jsou rakve zhotovené ze železného plechu neb opatřené vložkou ze železného plechu.

Mrtvoly ke zpopelnění určené buďtež oděny zcela lehkým šatem a vloženy na dřevitou vlnu neb hoblovačky. Polštáře, vata, rašelina, její měl neb prach, jakož i předměty kovové, nesmějí do rakve býti vkládány.

§ 6

Pohřbívání ohněm smí býti provedeno jen tehdy, projevil-li zesnulý za živa vůli, že chce býti spálen anebo aspoň není-li o něm známo, že projevil vůli opačnou (§§ 12 a 13).

Zmíněný projev vůle může se státi v platné poslední vůli zesnulého, postačí však také, jestliže osoba svéprávná projeví písemně (mimo poslední pořízení) nebo před dvěma hodnověrnými svědky, že si přeje pohřbení své mrtvoly ohněm.

Za týchž podmínek může býti projev vůle jednou učiněný změněn.

§ 7

U osob, jež jsou zcela neb částečně zbaveny svéprávnosti a jež jsou tudíž buď úplně neb částečně nezpůsobilé k právním činům (osoby nedospělé a nezletilé, choří na duchu, osoby přechodně nepřičetné v době, pokud nepřičetnost jejich trvá atd.), jest třeba, aby potřebný projev vůle byl buď nahrazen anebo schválen souhlasným projevem jejich zákonných zástupců (rodičů, poručníků, opatrovníků atd.) ve smyslu všeobecně platných zákonných předpisů.

Také tu však jest nutno, aby projev ten stal se způsobem uvedeným v § 6, odst. 2.

§ 8

Neprojevili-li zesnulý v posledním pořízení vůli, aby byl pohřben ohněm, anebo neučinila-li osoba svéprávná výslovného projevu vůle ve smyslu odstavce 1. § 6 tohoto nařízení, může přes to na přání pozůstalých pohřbení ohněm býti provedeno, dá-li se z různých závažných okolností souditi na přání zesnulého býti spálenu, a svolí-li k tomu soud pozůstalostní.

U osob uvedených v § 7 dlužno mimo to opatřiti svolení zákonných zástupců (rodičů, poručníků, opatrovníků atd.).

§ 9

Ke spálení mrtvoly jest třeba povolení úřadu místa úmrtí, jenž obstarává státní veřejnou správu zdravotní v I. instanci.

Povolení toto smí býti uděleno jen tehdy, předloží-li se tyto listiny:

a) Úmrtní list (potvrzení příslušného matričního úřadu o zápisu úmrtí do matriky zemřelých).

b) Průkaz o projevu vůle býti pohřbenu ohněm (§§ 6 a 7). Stalo-li se toto prohlášení ústně, stačí jako průkaz písemné potvrzení projevu vůle 2 svědky, byly-li jinak zachovány ostatní podmínky (§§ 6 a 7). V případě uvedeném v § 8 nařízení jest mimo jiné prokázati se svolením pozůstalostního soudu.

c) Úplné a přesné vyjádření ošetřujícího lékaře o vzniku a průběhu nemoci, hlavně však o příčině smrti s výslovným podotknutím, že není ani podezření trestního činu (trestního jednání neb opominutí), sebevraždy nebo nějaké nahodilé smrti násilné.

d) Vyjádření úředně ustanoveného ohledače mrtvol (úředního lékaře), kterému jest teprve na základě předloženého chorobopisu provésti ohledání mrtvoly a výslovně prohlásiti, že není podezření trestního činu (jednání neb opominutí).

Ohledání mrtvoly budiž provedeno na mrtvole úplně svlečené, byla-li již v rakvi, z rakve vyňaté, při dobrém osvětlení a co nejpodrobněji.

Byl-li ustanovený ohledač mrtvol zároveň ošetřujícím lékařem zesnulého, anebo účastnil-li se léčení, provede ohledání jiný úřední lékař, a není-li tohoto, jeho spolehlivý zástupce.

Na všech ohledacích lístcích budiž výslovně uvedeno: "Vydáno za příčinou pohřbení ohněm".

e) Potvrzení místního policejního úřadu po předcházejícím vyšetření zevních okolností případu (o chorobě, smrti, domácích poměrech zemřelého), že je vyloučeno neb aspoň že není podezření trestního činu (jednání, opominutí).

§ 10

Mrtvoly, jichž totožnost není řádným popisem, fotografií nebo jiným způsobem, obvyklým při soudních a zdravotně policejních pitvách, určitě zjištěna, nesmějí býti spáleny.

U mrtvol přivážených z ciziny mohou býti dokumenty uvedené v § 9, odst. c - e) nahrazeny průvodním listem, vydaným příslušným cizozemským úřadem, je-li v něm potvrzeno, že tomuto úřadu byl oznámen úmysl mrtvolu převésti ku pohřbení ohněm.

V průvodním listě musí býti dále výslovně uvedeno, že není podezření, že by smrt byla nastala vlastní nebo cizí vinou (trestním činem).

Pro převážení mrtvol, ke spálení určených, platí, pokud neodporuje ustanovením § 5 tohoto nařízení, nařízení ministerstva vnitra ze dne 3. května 1874, č. 56 ř. z., po případě pokud jde o mrtvoly osob zemřelých nakažlivými nemocemi, ustanovení nařízení ministerstva vnitra ze dne 29. září 1914, č. 263 ř. z.

Pro Slovensko platí v tom směru ustanovení § 118 a § 123 článku XIV. uh. zákona z r. 1876 a nařízení býv. uh. ministerstva vnitra ze dne 4. září 1906, č. 25.957.

§ 11

Nebyl-li zemřelý za poslední nemoci lékařsky ošetřován, není-li zjištěno, že byl před smrtí churav a léčen, dále při náhlém úmrtí, kde nelze zevní prohlídkou mrtvoly zjistiti příčinu smrti nebo kde smrt nastala způsobem nepřirozeným (sebevražda, úraz), jakož i tam, kde příčina smrti, přes to, že zemřelý byl lékařsky ošetřen, není s určitostí zjištěna, nebo je-li vyjádření ošetřujícího lékaře neúplné (§ 9 c), jakož i žádá-li o to lékař léčící nebo mrtvolu ohledávající, jest naříditi úřadem, jenž obstarává státní veřejnou správu zdravotní v I. instanci, a provésti příslušným úředním lékařem zdravotně policejní pitvu, ke které může býti přibrán ošetřující lékař.

Byl-li úřední lékař zároveň lékařem ošetřujícím anebo měl-li účast v léčení, jest pitvu svěřiti jinému úřednímu lékaři, prosekatorovi nebo praktickému lékaři, musí to však býti lékař vyškolený v pitvách.

Vyskytne-li se sebe menší podezření okolnostmi odůvodněné, že smrt vzešla z jakéhokoliv trestného činu, anebo najdou-li se na mrtvole jakékoliv známky poškození, nebo chybí-li část mrtvoly, jakož i vzejde-li toto podezření při ohledávání mrtvoly nebo při provedení zdravotně policejní pitvy, lze povolení ku pohřbení ohněm dáti jen, byla-li provedena soudní pitva, po případě lučební rozbor, a dal-li soud písemné svolení, aby mrtvola byla spálena.

§ 12

Se zřetelem ku zájmům veřejného zdravotnictví, zvláště pak při rozšíření zhoubných nakažlivých nemocí, a kdyby pohřbení osob nákazou zemřelých do země objevilo se se stanoviska zdravotního nepostačitelným nebo nemožným, může úřad, jenž obstarává státní veřejnou správu zdravotní v I. instanci, je-li podezření trestného činu vůbec vyloučeno, i tehdy, není-li tu výslovného projevu zesnulého, aby byl pohřben ohněm, naříditi v jednotlivých případech pohřbení tímto způsobem, je-li o dotčené osobě známo, že za živa neprojevila vůle opačné. Pokud jde o osoby uvedené v § 7 nařízení, jest třeba opatřiti souhlas jejich zákonných zástupců.

§ 13

Za týchž podmínek může, i když nejde o osoby zemřelé nemocí nakažlivou, po případě o osoby, uvedené v první větě předchozího paragrafu, úřad, jenž obstarává státní veřejnou správu zdravotní v I. instanci, svoliti k spálení mrtvoly, jejíž pohřbení by mělo býti provedeno na útraty obce neb jiného fondu veřejného, žádá-li o to korporace, jež hradí náklady pohřební.

§ 14

Popel budiž za přítomnosti těch, kdož za povolení k spálení mrtvoly žádali, uschován v pevné kovové krabici neb jiné vhodné nádobě, kterou dodá správa krematoria a kterou jest zaletovati a přesně označiti.

Označení toto obsahujž jméno a věk zemřelé osoby, poslední bydliště její, jakož i datum úmrtí a zpopelnění. Kromě toho budiž každá nádoba s popelem číslována a číslo toto shodujž se s číslem seznamu, který jest povinna vésti správa krematoria. Správa vydá též pozůstalým potvrzení o vykonaném zpopelnění.

§ 15

Popel uschovaný ve smyslu těchto ustanovení budiž uložen na hřbitovech, v popelnicových hájích, síních, anebo na jiných místech k tomu určených a schválených úřadem, který obstarává státní veřejnou správu zdravotní v I. instanci, a to (v hrobech a hrobkách) pod zemí nebo nad zemí.

Ke zvláštní žádosti pozůstalých může popelnice jim k uschování býti vydána, prokáží-li, že uschování to stane se způsobem důstojným. Povolení toto může býti odňato, zjistí-li se, že nebylo této podmínce vyhověno.

Popelnice dodati jest povinností těch, kteří žádali o zpopelnění.

§ 16

V době spálení není dovolen přístup do místností, kde spálení se děje. Dovolení toto může však správa krematoria udělití těm, kteří mají na spálení zájem se stanoviska vědeckého.

§ 17

Správa krematoria povinna jest vydati řád a sazbu s určitě vytčenými poplatky za spálení, vykonání obřadů, uschování popelnic a podobně.

Řád obsahujž ustanovení, že ústavu smí se použítí pouze k dočasnému uschování, pitvě a spalování lidských mrtvol, k pohřebním slavnostem, po případě k uschování popelu. Dále budiž v řádě uvedeno, jakým způsobem ústav při provádění svých úkolů postupuje, jak naloží se s popelem a jak provede se uzavření popelnic.

Řád i sazbu schvaluje úřad, jenž vykonává státní veřejnou správu zdravotní v II. instanci. Ustanovení řádu, jakož i sazeb nesmějí se bez schválení tohoto úřadu měnití.

§ 18

Prováděti nařízení toto a rozhodovati v I. instanci náleží úřadu, jenž obstarává státní veřejnou správu zdravotní v I. instanci, pokud v nařízení tomto není ustanovení odchýlných.

O odvolání rozhoduje úřad, jenž vykonává státní veřejnou správu zdravotní v II. instanci; v poslední instanci pak rozhoduje ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.

V případech, kde rozhoduje v I. instanci úřad, jenž jinak obstarává státní veřejnou správu zdravotní v II. instanci, jest konečnou odvolací instancí ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy (§ 2, § 17).

Odvolání nemá zpravidla odkládacího účinku.

V případech však, kde povaha věci připouští odklad, a kde by jinak straně neodkladným provedením rozhodnutí vznikla nenahraditelná škoda, může úřad, jenž

vydal rozhodnutí, straně, jež si stěžuje, povolití výjimečně odklad, rozhodnutí až do vyřízení stížnosti.

§ 19

Přestupky tohoto nařízení neb dalších nařízení vydaných ku provedení zákona z 1. dubna 1919, č. 180 Sb. z. a n., trestají se, pokud nepodléhají přísnějším ustanovením trestního neb jinakého zákona, úřady politickými, a to pokutou do 200 K aneb vězením do 14 dnů.

§ 20

Nařízení toto nabývá účinnosti dnem vyhlášení a provedením jeho pověřuje se ministr veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ve srozumění s ministerstvem vnitra a spravedlnosti.

Tusar v.r.

Dr. Horáček v.r.

Klofáč v.r.

Švehla v.r.

Staněk v.r.

Dr. Veselý v.r.

Dr. Winter v.r.

Habrman v.r.

Hampl v.r.

Dr. Šrobár v.r.

Houdek v.r.

Dr. Franke v.r.

8.2. Příloha č. 2 – Zákon č. 464 Sb. z 7. prosince 1921

Zákon

ze dne 1921,

o pohřbívání ohněm.⁵³⁷

Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto zákoně:

§ 1.

Pohřbívání ohněm je dovoleno, musí se však dít v ústavech pro spalování mrtvol (krematoriích), které byly schváleny úřadem (§ 3).

Též je dovoleno zpopelňovati mrtvoly exhumované.

§ 2.

Pohřbívání ohněm může býti vládním nařízením uloženo za povinnost, jestliže se vyskytly zhoubné epidemie, nebo jestliže jiné případy životních pohrom činí pohřbívání ohněm žádoucím.

Podrobnosti o způsobu nuceného pohřbívání ohněm a úhradě nákladů tohoto pohřbívání budou stanoveny nařízením, jímž se povinnost takového pohřbívání ukládá.

§ 3.

Povolení ke zřízení a provozování krematorií uděluje politický úřad II. stolice.

§ 4.

Zřizovati krematoria a spalovati v nich mrtvoly vyhrazuje se obcím, aniž se tím mění něco na zákonné povinnosti jejich zřizovati a udržovati hřbitovy.

Krematoria jsou povinna, pokud technicky stačí, přijímati ke spalování všechny mrtvoly, o jichž spálení bylo žádáno, i odjinud dopravené.

Dozor na provozování krematorií přísluší politickým úřadům.

⁵³⁷ *Zákon o pohřbívání ohněm z roku 1921.*, Citované ze stránek Senátu Parlamentu ČR, http://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/1vo/tisky/T0868_00.htm, (cit. 25. 4. 2012).

Při zřizování a provozování krematorií budiž vyhověno požadavkům hygienickým, technickým, bezpečnostním, estetickým, pietním, jakož i požadavkům s hlediska péče o památky.

Shledá-li úřad označený v § 3, že krematoria přestala těmto požadavkům vyhovovati, může odníti povolení k jejich provozování.

Podrobné předpisy formálního řízení o zřizování krematorií budou vydány nařízením obdobně podle zásad o ediktálním řízení při schvalování živnostenských provozoven. Taktéž budou vydány vládním nařízením podrobné předpisy o provozování krematorií.

§ 5.

Rakve ke zpopelnění určené budtež z měkého dřeva nebo z tenkého zinkového plechu.

Při dopravě déle trvající budiž užito dřevěných rakví s vložkou ze zinkového plechu. Jinak platí všeobecné předpisy o převážení mrtvol.

V rakvi a na mrtvole nebudiž nic, co by překáželo spálení na popel.

Podrobné předpisy budou vydány nařízením.

§ 6.

Povolení ke spálení dává politický úřad první stolice místa úmrtí (místa exhumace, § 1, odst. 2), při dopravě z ciziny úřad místa zpopelnění.

Stížnosti do rozhodnutí úřadu mohou se podávati písemně nebo telegraficky do 3 dnů po doručení výměru.

O stížnostech rozhodne s konečnou platností politický úřad II. stolice. Vyřízení staniž se v době nejkratší.

Jak v době do pravoplatného vyřízení stížnosti naložiti s mrtvolou, rozhodne úřad (odst. 1.).

§ 7.

Povolení ke spálení buď uděleno, předloží-li se tyto listiny:

a) úmrtní list (potvrzení příslušného matričního úřadu o zápisu úmrtí do matriky zemřelých);

b) průkaz, že nebožtík přál si, aby byl zpopelněn aneb aspoň, že nebyl odpůrce pohřbívání ohněm.

Jde-li o osoby nesvéprávné pro nedostatek věku, mladší 16 let, neb osoby zbavené svéprávnosti pro dobu duševní, rozhoduje prohlášení jich zákonných zástupců o způsobu pohřbení.

c) Přesné vyjádření ošetřujícího lékaře (u osob vojenských, v činné službě zemřelých v místě posádky, vojenského lékaře) o vzniku a průběhu nemocí, hlavně však o příčině smrti, v němž musí býti výslovné uvedeno, zda jest či není podezření trestního činu, sebevraždy nebo nahodilé smrti nepřirozené; v případě takového podezření mima to ještě průkazy předepsané v § 8.

Jde-li o případy § 8, pokud se na ně nevztahuje, co bylo pod c) uvedeno, třeba připojiti místo průkazu právě uvedeného (lit. c) toliko průkazy předepsané v § 8.

d) Vyjádření úředně ustanoveného ohledače mrtvol, a není-li jim lékař, vyjádření úředního lékaře (obvodního, obecního a pod., u osob vojenských v činné službě vojenského lékaře), na základě chorobopisu a ohledání mrtvoly, že není podezření trestního činu.

Byl-li ustanovený ohledač mrtvol zároveň ošetřujícím lékařem zesnulého, provede ohledání jiný úřední lékař nebo jeho zástupce.

Konečně musí ten, kdo se domáhá povolení ke spálení, též ohlásiti žádost tu příslušnému policejnímu ředitelství (komisařství), jinak u velitele příslušné četnické stanice, při čemž o příslušnosti rozhoduje místo posledního trvalého pobytu nebožtíkova. Tyto orgány zjistí ihned podle znalosti osobních a rodinných poměrů nebožtíkových a po provedeném šetření, zda jest či není tu podezření trestního činu a uvědomí o tom bez průtahů úřad povolovací (§ 6).

Před tímto uvědoměním nesmí býti dáno povolení ke spálení.

§ 8.

Nebyl-li zemřelý lékařsky ošetřován anebo byl-li sice ošetřován, ale není-li pro nepřekonatelnou překážku možno opatřiti vyjádření podle § 7 lit. c), při náhlém úmrtí nebo při sebevraždě, nebo nastala-li smrt jinak způsobem nepřírozeným anebo není-li s určitostí zjištěna příčina smrti, může povolení k spálení uděleno býti jen na průkaz o provedené úřední pitvě (zdravotně-policejní, soudní).

Vyskytne-li se sebe menší podezření okolnostmi odůvodněné, že smrt vzešla z jakéhokoli trestního činu, jakož i vzejde-li toto podezření při ohledání mrtvoly nebo při provádění zdravotně-policejní pitvy, lze pohřbení ohněm povolit jen, byla-li provedena soudní pitva, a bylo-li předloženo písemné svolení soudu.

§ 9.

U mrtvol přivážených z ciziny mohou býti dokumenty uvedené v § 7 lit. c), d), jakož i zjišťování podle tří posledních odstavců téhož paragrafu nahrazeny průvodním listem, jež vydá příslušný cizozemský úřad a v němž je výslovně potvrzeno, že úřad ten nečiní námitek proti pohřbení ohněm.

§ 10.

Mrtvoly, jichž totožnost není řádně zjištěna, nesmějí býti spáleny.

§ 11.

Kdo projevil vůli býti pohřben ohněm (§ 7 lit. b), nesmí býti pohřben jinak, je-li vyhověno všem zákonným podmínkám, a zanechal-li dostatečných prostředků k tomu potřebných nebo chce-li kdo jiný náklad ten uhraditi.

Toto ustanovení neplatí o osobách vojenských, zemřelých v poli po dobu války.

§ 12.

Exhumované mrtvoly smějí být spáleny, je-li vyhověno všem zákonným, podmínkám o pohřbívání ohněm.

Jak a pokud má při tom býti vyhověno předpisům o úřední pitvě (§ 8) bude určeno nařízením.

§ 13.

V době spalování může vstup k místnosti, v níž se mrtvola spaluje, býti povolen, žádá-li se o to v zájmu vědeckém a nebožtík si toho výslovně nezakázal.

§ 14.

Popel budiž uschován v pevné kovové krabici, kterou dodá správa krematoria kterou jest zaletovati, přesně označiti shodně se seznamem zpopelněných, vedeným správou krematoria a opatřiti úřední závěrou.

Popelnice s popelem budtež ukládány na hřbitovech, v kolumbáriích nebo na jiných místech k tomu určených pod zemi nebo nad zemí. U ukládání popela z mrtvol na hřbitovech platí tytéž předpisy jako o pochovávání mrtvol na hřbitovech.

Nejsou-li místa, v nichž popelnice podle předchozího odstavce se ukládají, již schválena podle jiných předpisů, musí je předem schváliti politický úřad. Žádá-li se o takové schválení současně se žádostí za zřízení krematoria, uděluje povolení úřad, označený v § 3.

Na žádost pozůstalých může jim popelnice býti vydána k uschování, lze-li se nadíti, že uschování stane se způsobem důstojným. Povolení to se odejme, zjistí-li se, že nebylo této podmínce vyhověno.

Povolení uděluje i odnímá politický jakožto zdravotní úřad.

§ 15.

Správa krematoria je povinna vydati zvláštní řád a sazbu poplatků za jednotlivé úkony a jimi se řídit.

Řád i sazbu i případné změny schvaluje úřad, označený v § 3.

§ 16.

Prováděti tento zákon a rozhodovati v I. instanci náleží, pokud v zákoně není ustanovení odchylných, politickým úřadům I. stolice.

O stížnostech rozhoduje politický úřad II. stolice. V poslední stolici, pokud není podle zákona vyloučena (§ 6), rozhoduje ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.

Rozhoduje-li v I. stolici politický úřad II. stolice, je konečnou odvolací stolicí ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy (§§ 3, 4, pátý odstavec; § 14, odst. 3, 2. věta, § 15).

O řízení odvolacím a lhůtách k podání opravných prostředků platí jinak předpisy dosavadní, pokud v zákoně není odchylek (§ 6).

Odvolání nemá zpravidla účinku odkladného, s výjimkou záležitostí trestních.

Připouští-li však povaha věci odklad, může, vznikla-li by straně provedením rozhodnutí nenahraditelná škoda, úřad, jenž vydal rozhodnutí, výjimečně povolit straně si stěžující odklad výkonu rozhodnutí až do vyřízení stížnosti.

§ 17.

Pokud tento zákon mluví o úřadech politických, rozumějí se jimi na Slovensku a v Podkarpatské Rusi administrativní vrchnosti. Druhou instancí je na tomto území vždy župan, a to pokud jde o města s právem municipálním, župan župy, v jejichž obvod město leží.

§ 18.

Přestupky tohoto zákona nebo nařízení vydaných k jeho provedení, trestají se, pokud nejsou stíhány přísněji, úřady politickými, na Slovensku a v Podkarpatské Rusi administrativními policejními vrchnostmi a to pokutou od 20-1000 K anebo vězením (na Slovensku a Podkarpatské Rusi uzamčením) od 24 hodin do 6 naděl.

§ 19.

Kdo popel mrtvolý zneuctí, bude potrestán pro přečin vězením ad jednoho týdne do 6 měsíců a peněžitým trestem od padesáti korun do jednoho tisíce korun, na jehož místě v případě nedobytnosti nastupuje trest vězení do 3 měsíců.

§ 20.

Kdo popel mrtvolý odejme z držení oprávněného bez jeho svolení nebo bez úředního povolení (§ 14, odst. 4), nebo kdo úřední závěru popelnice zúmyslně poruší, bude trestán pro, zločin žalářem od jednoho do pěti let. Vedle toho může býti uložen trest

na penězích od pěti set do desíti tisíc korun, na jehož místě v případě nedobytnosti nastupuje trest žaláře nepřesahující dobu jednoho roku.

§ 21.

Tento zákon nabývá účinnosti 2 měsíce po vyhlášení. Týmž dnem se zrušuje zákon ze dne 1. dubna 1919, čís. 180 Sb. z. a n. o fakultativním pohřbívání ohněm, jakož i prováděcí nařízení vlády republiky Československé ze dne 18. září 1919, čís. 517 Sb. z. a n.

§ 22.

Provedení tohoto zákona se ukládá ministru veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ve shodě se zúčastněnými ministry.

Resoluce

Vláda se vyzývá, aby zvláštním nařízením postarala se o to, aby totožnost mrtvoly ke spálení určené mohla býti zjištěna po přání příbuzných bezprostředně před počátkem eksekvií. Příbuzným povoluje se vedle úřední plomby opatřiti rakev také vlastní pečeti rodinnou.

8.3. Příloha č. 3 – Zpráva k návrhu zákona o pohřbívání ohněm z 23. listopadu 1921

3204. *Zpráva výboru kulturního o usnesení senátu N. S. R. Č. (tisk 3017) k návrhu senátora dra Frant. Krejčího a druhů v příčině pohřbívání ohněm.*⁵³⁸

O povolení fakultativního pohřbívání ohněm začalo se v býv. Rakousku jednati od té doby, když mezinárodní sjezdy lékařské ve Florencii (1869) a v Římě (1871) vyslovily se pro fakultativní pohřbívání ohněm.

U nás podal první takový návrh roku 1888 v zdravotní komisi pražské městské rady známý Edumil Vojta Náprstek a v zemském sněmu král. Českého r. 1899 poslanec dr. Jindřich Záhoř. Roku 1905 podala zemská zdravotní rada česká v posudku svoje dobré zdání v tom směru, že fakultativní spalování mrtvol u nás mělo by býti z důvodů hygienických co nejvíce podporováno. Na Moravě byl podán návrh zákona o pohřbívání ohněm roku 1908 poslancem dr. K. Fišerem a.r. 1910 přiznána byla na témže sněmu pilnost tomuto návrhu. V parlamentě býv. Rakouska byly podány několikráté návrhy na zákonité povolení fakultativního spalování mrtvol, avšak k definitivní úpravě nedošlo, nýbrž návrh zákona byl schválen pouze zdravotním výborem býv. poslanecké sněmovny 14. března 1918.

Bývalá vláda rakouská zakazovala fakultativní pohřbívání ohněm v Rakousku, opírajíc své námitky spíše o formální důvody církevně politické než o věcné, zdravotně hygienické. Bylo však dovoleno převážeti mrtvoly k spálení do krematorií sousedních států. Její zamítavé stanovisko posíleno, bylo názorem nejvyššího správního soudu roku 1909, že „všechny rakouské zákony jednají jenom a pohřbení a kladení mrtvých do hrobů, žádný rakouský zákon nepovoluje pohřbení ohněm a jest

⁵³⁸ *Zpráva k návrhu zákona o pohřbívání ohněm z 23.11.1921.*, Citované ze stránek Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3204_00.htm, (cit. 25. 4. 2012).

tedy za to míti, že u nás není přípustno, by mrtvoly ohněm pohřbívány byly“. Avšak již tři léta později týž nejvyšší správní soud rozhodl, že město Liberec má právo vystavěti krematorium, „ježto pohřbívání ohněm samo o sobě není zavržitelné, změna zákonodárství v tomto směru každého času jest možná a obci musí zůstatí volnost s touto možností počítati“.

Tak došlo k stavbě prvního krematoria v Čechách a po provedení revoluce začalo se se spalováním mrtvol v libereckém krematoriu; avšak fakultativní pohřbívání ohněm bylo v tomto krematoriu pouze trpěno, nikoliv však dovoleno. Proto podán byl v revolučním N. S. již 21. ledna 1919 návrh posl. Jaroslava Kvapila a spol. (tisk č. 396), aby bylo uzákoněno fakultativní pohřbívání ohněm v Českosl. republice. O tomto návrhu jednal zdravotní výbor Národního shromáždění, který navrhl jednak zákon o dvou paragrafech, že pohřbívání ohněm jest povoleno, jednak vytkl v resoluci o 11-ti paragrafech nejdůležitější zásady, které měly býti dle možnosti pojaty do prováděcích nařízení příslušných ministerstev (tisk č. 682 z 20. března 1919). Tento návrh zdravotního výboru byl po referátu posl. dr. Srdínka a po debatě schválen v 41. schůzi N. S. dne 1. dubna 1919 i s příslušnou resolucí.

Tak zákonem ze dne 1. dubna 1919, č. 180 Sb. z. a n. bylo povoleno pohřbívati mrtvoly ohněm. Příslušné podrobné prováděcí nařízení bylo vydáno vládou dne 18. září 1919, č. 517 Sb. z. a n. v rozsahu 20ti paragrafů.

Avšak záhy se ukázalo, že toto nařízení má své chyby, nejasnosti a neurčitosti; čímž způsobovány byly zmatky a nepříjemnosti v obecnstvu, jak svědčí četné stížnosti jednotlivců, jednotlivých korporací i obecních úřadů.

Proto podán byl v senátě N. S. dne 13. července 1920 návrh senátora dr. Frant. Krejčího a druhů (tisk č. 91), aby vláda byla vyzvána změnití vládní prováděcí nařízení k zákonu o fakultativním pohřbívání ohněm ze dne 1. dubna 1919, č. 180 Sb. z. a n. tak, aby se umožnilo zpopelnění exhumovaných mrtvol a aby se odstranily nesplnitelné podmínky pro povolování pohřbů ohněm samovrahů a osob náhle bez lékařského ošetřování zemřelých.

Kulturní výbor senátu uváživ všechny stížnosti, usnesl se na tom, aby místo změny nařízení byl vydán nový zákon, v němž by všechny podrobnosti byly přesně vytčeny tak, aby nepřipouštěly různých výkladů od výkonných orgánů. Proto byl zvolen tříčlenný subkomitét, jemuž bylo uloženo přibrati k poradnám odborné znalce: z univerzity české prof. dr. Reinsberga, z univerzity německé prof. dr. Dittricha, jakož i zástupce ministerstev: zdravotnictví, vnitra, školství, spravedlnosti, veřejných prací a národní obrany. Subkomitét konal tři schůze. Mimo to sešla se i meziministerská anketa na popud zástupců min. zdravotnictví, která podala kulturnímu výboru samostatný elaborát.

Na těchto poradách podrobena bylo kritice výše uvedené vládní prováděcí nařízení, jež obsahuje ustanovení sobě odporující, takže při doslovné interpretaci vznikají zmatky a obtíže těm, kteří žádají o povolení k pohřbu ohněm, ba možno i v některých případech pohřbení ohněm docela zameziti úplně tedy proti duchu zákona.

Tak v § 5 prováděcích nařízení jsou uvedeny podmínky pro převážení mrtvol ke zpopelnění určených, mezi nimiž jsou některé zcela zbytečné a bezúčelné.

§§ 9 a 11 jsou stylisovány tak, že osoba náhle zemřevší; která nebyla žádným lékařem ošetřována, nemůže býti ohněm pohřbena, poněvadž nemůže býti dáno úplné a přesné vyjádření ošetřujícího lékaře c vzniku a průběhu nemoci ve smyslu § 9 c.

V témže paragrafu a odstavci se žádá, aby ošetřující lékař výslovně podotknul, že není ani podezření trestního činu nebo sebevraždy nebo nějaké nahodilé smrti násilné, kteréžto vyjádření za některých okolností nemůže býti podáno vůbec od lékaře svědomitého a povinností dbalého.

V § 11 je povolení k pohřbení sebevraha učiněno odvislým o písemného svolena soudu, aby mrtvola byla spálena; soudní lékařská obdukcce v ústavu pro soudní pitvu podle tona nepostačí a skutečně bylo v takovém případě povolení k pohřbení ohněm v první a druhé instanci odepřeno.

Mimo to bylo v nařízení naprosto zapomenuto na pohřbívání ohněm exhumovaných mrtvol, takže kdo jednou byl pohřben do země, nemůže býti vůbec spálen. Ba stalo se

docela, že byla odepřena svolení k pohřbu ohněm proto, že mrtvola byla prozatím utážena do provisorní kobky, aby se vyčkalo vyřízení odvolání ze záporného rozhodnutí první instance.

Proto na těchto poradách byl vypracován nový návrh zákona, při jehož stylisaci bylo dbáno toho, aby žádná věta nepřipouštěla dvojí interpretaci, tak aby bylo pro příště vyloučeno jakékoliv šikanování obecnstva pro nejasnost a neurčitost zákona. S hlediska právníckého bude se díti povolování pohřbu ohněm za podmínek, které činí nemožným, aby spalování mrtvoly byla zneužito ke shlazení stop trestního činu.

Důležitým, jest doplněk dosavadního nařízení, který záleží v tom, že se povoluje spalovati také mrtvoly exhumované a že prohřešení se proti povinné, mravně ušlechťující úctě k popelu z mrtvol stíhá se přísnými tresty.

Odkazy k ustanovením zákonů a k nařízením býv. říše rak.-uherské, jichž platnost dosud nepominula, byly nahrazeny pozitivními předpisy, odpovídajícími zvláštnostem poměrů na Slovensku a v Podkarpatské Rusi.

Celkem možno říci, že tuři spravování zákona a jeho stylisaci stalo se vše, co vyžaduje správnost, přesnost a legislativní obezřetnost.

Tento návrh zákona, vypracovaný kulturním výborem senátu N. S. (tisk č. 868), schválen byl v 69. schůzi senátu dne 10. srpna 1921 po referátu zpravodaje sen. dr. Frant. Krejčího i s příslušnou resolucí, aby totožnost mrtvoly, určené k spálení, mohla býti zjištěna po přání příbuzných bezprostředně před zpopelněním.

Toto usnesení senátu Národního shromáždění předáno byla tiskem č. 3017 poslanecké sněmovně dne 19. října 1921 a přikázáno k projednání kulturnímu výboru. Podepsaný referent vyžádal si ještě dobrozdání zástupců spolku „Krematoria“ pánů inž. Mencla a red. Taufera, kteří upozornili na účelnou možnost změn a dodatků v §§ 5, 7, 12, 13 a 20. Avšak kulturní výbor po prohlášení zástupců min. spravedlnosti a zdravotnictví usnesl se přijmouti znění zákona tak, jak byl odhlasován senátem Čsl. republiky, spokojiv se se závazným slibem přítomných zástupců příslušných ministerstev, že v prováděcím nařízení k tomuto novému zákonu bude náležitě přihlédnuto k námitkám

a přáním spolku „Krematoria“. Zároveň kulturní, výbor usnesl se navrhnouti poslanecké sněmovně N. S. novou resoluci, doplňující výše zmíněnou resolucí senátu z 10. srpna 1921.

8.4. Příloha č. 4 - Zákon 96/1925 Sb.

Zákon 96/1925 Sb. Ze dne 23. dubna 1925 o vzájemných poměrech náboženských vyznání. Zákon 96/1925 Sb., přestal platit vstoupením do platnosti zákona č.218/1949 Sb.⁵³⁹

96/1925Sb.

ZÁKON ze dne 23. dubna 1925 o vzájemných poměrech náboženských vyznání

Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto zákoně:

O náboženském vyznání

§ 1

(1) Děti v manželství zrozené nebo jim na roveň postavené, jsou-li oba rodiče téhož vyznání, následují ve vyznání své rodiče. Není-li tomu tak, následují děti mužského pohlaví otce, děti ženského pohlaví matku. Manželé mohou však smlouvou stanovit, že tomu má býti opačně, nebo určit, kterému vyznání děti mají příslušet. Vyznání dětí nemanželských řídí se podle matky. Jsou-li rodiče neznámí, rozhodne o náboženském vyznání dítěte, kdo má právo dítě vychovávat.

(2) Předchozí ustanovení neplatí, určí-li osoby k tomu oprávněné dítěti do 14 dnů po jeho narození jiné náboženské vyznání. Oprávnění k tomu jsou: u dětí manželských oba rodiče souhlasně, u dětí nemanželských matka, u dětí osiřelých ten z rodičů, který žije, zemřeli-li oba, zákonný zástupce dítěte. Určení toto stane se přihláškou k zápisu do matriky narozených.

(3) Reversy o vyznání dětí dané komukoliv jsou bezúčinné.

⁵³⁹ Zákon 96/1925 Sb., Dostupné z <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/96-25.htm>, (cit. 25. 4. 2012)

§ 2

Kdo má podle předchozího ustanovení právo určit vyznání dítěte, jest oprávněn vyznání toto způsobem v §u 6 upraveným potud měniti, dokud dítě samo nenabylo práva o svém vyznání rozhodovati (§ 4).

§ 3

(1) Rodiče a poručníci, jakož i orgány církví a náboženských společností jsou zodpovědni za přesné dodržování předchozích předpisů.

- (2) Pro porušení jich přísluší nejbližším příbuzným, jakož i představeným církví a náboženských společností právo, dovolávati se pomoci úřadů, které mají věc vyšetřiti a učiniti opatření podle zákona.

§ 4

Po dokonaném 16. roce svého věku jest oprávněn každý svobodně a samostatně rozhodovati o svém náboženském vyznání.

§ 5

(1) Změnou náboženského vyznání zanikají veškerá společností práva opuštěné církve nebo náboženské společnosti vůči vystoupivšímu stejně jako nároky jeho vůči ní.

(2) Týž jest pouze povinen plniti opuštěné církvi nebo náboženské společnosti náboženské závazky splatné do dne výstupu.

§ 6

(1) Aby vystoupení z církve bylo po zákonu účinné, je nutno, aby vystupující nebo podle § § 1, 2 oprávněný ústně nebo písemně oznámil je okresnímu politickému (služnovskému, městskému notářskému) úřadu místa svého bydliště nebo, nemá-li v obvodu platnosti tohoto zákona svého bydliště, jmenovanému úřadu své obce domovské. Písemné oznámení o vystoupení několika osob smí býti učiněno jen za členy téže rodiny.

(2) Právní účinky vystoupení z církve nastávají dnem tohoto oznámení. Úřad v prvním odstavci uvedený vydá do jednoho měsíce podateli písemné vyřízení a zároveň zpraví o tom představeného nebo duchovního správce opuštěné církve.

(3) Vstup do nově zvolené církve oznámí vstupující představenému nebo duchovnímu správci této církve.

O výkonu bohoslužby a duchovní správy

§ 7

(1) Orgány nebo příslušníci církve nebo náboženské společnosti nesmějí vykonati náboženský úkon ani duchovní správy vůči příslušníkům jiné církve nebo náboženské společnosti, o něž nebyli oprávněnými k tomu osobami požádáni.

(2) Výjimka přípustna jest jen v těch jednotlivých případech, když příslušní duchovní správci nebo zřízení jiné náboženské společnosti požádali o provedení úkonu jim příslušejícího nebo když statut a předpisy téže dovolují provedení úkonu.

(3) Mimo tyto případy jest dotyčný úkon právně bezúčinný, a jest povinností úřadů, aby na žádost postižených osob soukromých nebo náboženské společnosti poskytly přiměřenou pomoc.

O příspěvcích a plněních

§ 8

(1) Příslušníci církve nebo náboženské společnosti smějí býti donucováni k peněžitým a naturálním příspěvkům nebo k poskytování prací pro kultové a dobročinné účely ve prospěch jiné církve nebo náboženské společnosti jen tehdy, jsou-li k tomu vázáni věčným patronátem, nebo spočívá-li povinnost k těmto příspěvkům na soukromoprávních důvodech listinami prokazatelných nebo je-li knihovně zajištěna.

(2) Žádný duchovní nesmí od příslušníka druhé církve nebo náboženské společnosti žádati taxy, poplatky štolové a pod., leč za úkony skutečně vykonané k jich žádosti, a to jen v téže výměře, jako je oprávněn žádati od příslušníků své církve nebo náboženské společnosti.

§ 9

Veškeré, podle ustanovení §u 8 nezaložené nároky duchovních, kostelníků, varhaníků a zpěváků, dále kultových a dobročinných ústavů některé církve nebo náboženské společnosti na příspěvky a plnění pro kultové a dobročinné účely se strany příslušníků jiné církve nebo náboženské společnosti, jest pokládati za zaniklé.

O pohřbívání

§ 10

(1) Nikdo nesmí brániti slušnému pohřbení na hřbitově, ani je zakazovati, ani rušiti. Slušným pohřbením rozumí se výkon pohřebních obřadů a projevů, jakož i pohřbení v rodinném hrobě nebo ve zvláštním oddělení pro souvěrce zemřelého zřízeném se souhlasem politického úřadu (administrativní vrchnosti) I. stolice nebo, není-li takového oddělení, v běžné řadě hrobů. Totéž platí o náhrobcích, pomnících a jinakých zařízeních památce zemřelého sloužících. Obřady, projevy, náhrobky a pomníky nesmějí obsahovati urážky náboženské obce (společnosti), jíž hřbitov patří.

(2) Duchovní správci nebo jiní představitelé náboženské obce (společnosti, spolku) smějí odepřítí pohřbení mrtvoly zemřelého, jenž nebyl jejím příslušníkem, na svém hřbitově jen, je-li v obvodu místní obce, kde smrt nastala nebo mrtvola byla nalezena, hřbitov obecní nebo hřbitov pro příslušníky církve nebo náboženské společnosti, jíž zemřelý patřil. Pohřbení v rodinném hrobě nesmějí však ani v těchto případech odepřítí.

(3) Je-li v politické obci několik cizích náboženských hřbitovů, ale žádný obecní, pohřbí se zemřelý na hřbitově podle přání toho, kdo objednává pohřeb.

(4) Kdo jedná proti ustanovením odst. 1. až 3. tohoto paragrafu, budiž potrestán politickým (policejním) úřadem první stolice (administrativní policejní vrchností) pokutou do 1000 Kč, za přitěžujících okolností však pokutou do 4000 Kč nebo vězením (uzamčením) do 14 dnů. Nedobytná pokuta budiž proměněna v přiměřené vězení (uzamčení) do 14 dnů.

O nedělích a svátcích

§ 11

(1) Nikdo nemůže být nucen, aby upustil od práce ve dnech svátečních a slavnostních cizí církve nebo náboženské společnosti.

(2) V neděli budiž však po čas bohoslužby zastavena všechna veřejná práce, není-li naléhavě nutna.

(3) Dále budiž o svátcích kterékoliv církve nebo náboženské společnosti za hlavních bohoslužeb zanecháno v blízkosti kostela všeho, co by mohlo rušit nebo překážet náboženské slavnosti.

(4) Totéž platí při obvyklých slavnostních průvodech náboženských na veřejných místech, kudy průvod se ubírá.

§ 12

Žádnou náboženskou obec nelze nutit, aby se zdržela zvonění ve dny, kdy nemá se zvonit podle předpisů jiné církve nebo náboženské společnosti.

§ 13

Ve školách, do kterých chodí příslušníci různých církví nebo náboženských společností, rozděleno budiž pokud možno vyučování tak, aby i náboženská menšina mohla své náboženské povinnosti vykonávat.

§ 14

Příslušníci vojska a chovanci veřejných státních ústavů (vychovatelů, ústavů pro slepé, nalezinců, léčeben, opatroven atd.) mohou, pokud toho státní správa sama nezařídí, žádati od svých náboženských společností, aby se jim dostalo náboženského vyučování, pokud se týče náboženských úkonů od duchovních jejich vyznání, nesmí to však býti na úkor vojenských předpisů a zařízení nebo ustanovení domácích řádů ústavů.

Společná ustanovení

§ 15

(1) Náboženským vyznáním podle tohoto zákona rozumí se i stav "bezvyznání".

(2) Co ustanoveno jest v tomto zákoně pro církve a náboženské společnosti a jejich příslušníky, platí i pro osoby bez vyznání a jejich spolky.

§ 16

Podání úřadům, protokoly, přílohy těchto podání a protokolů, jakož i opravné prostředky řádné a mimořádné, jež se činí na podkladě tohoto zákona, jsou prosty kolků, a státních poplatků a dávek.

Závěrečná ustanovení

§ 17

Pokud ku provedení tohoto zákona bude nutno měniti nebo doplniti posavadní předpisy matriční, vydá vláda nové předpisy nařízením.

§ 18

(1) Ustanovení posavadních zákonův a nařízení, vydaná na kterémkoli základě a v jakékoli formě, jež odporují těmto předpisům, ani opačné zvyklosti, i když zde nebyly výslovně zrušeny, nesmějí býti již uplatňovány.

(2) To platí zvláště také o náboženské výchově dětí nalézajících se ve veřejné péči.

(3) Zvláště se zrušují:

1. zákon ze dne 25. května 1868, čís. 49 ř. z., jímž upravují se interkonfesní poměry státních občanů,
2. zákon ze dne 15. dubna 1920, č. 277 Sb. z. a n., kterým se mění některá ustanovení zák. č. 49/1868 ř. z.,
3. §§ 1 až 8, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 21 a 22 zák. čl. LIII/1868 o reciprocitě zákonem uznaných křesťanských náboženských společností,
4. zák. čl. XXXII/1894 o náboženství dětí,
5. §§ 5, 22 až 30, 32, 33 zák. čl. XLIII/1895 o svobodném výkonu náboženství,
6. § 87 zák. čl. XXXIII/1894 o státních matrikách,
7. § 54 zák. čl. XL/1879.

(4) Dále škrtají se v odst. 1. bodu 3. řu 9 zák. čl. XXXVI/1904 slova: "náboženstvo v smyslu řu 87 zák. čl. XXXIII/1894".

(5) Odst. 1. řu 21 zák. čl. XLIII/1895 zní takto:

"Účinnost ustanovení řu 20 zák. čl. LIII/1868 vztahuje se též na zákonem uznané náboženské společnosti."

§ 19

(1) Zákon tento platí pro celé území Československé republiky, v Podkarpatské Rusi však jen, dokud zákon jejího sněmu v mezích jeho působnosti jinak neustanoví.

(2) Zákon tento nabývá účinnosti dnem vyhlášení.

§ 20

Provésti tento zákon ukládá se všem členům vlády.

8.5. Příloha č. 5 - Interpelace o porušení zákona č. 96. Předsedovi vlády

1433/X.

Interpelace poslanců Jos. Knejzlíka, V. Sladkého, Ferd. Práška, F. Zeminové a druhů předsedovi vlády republiky Československé o porušení zákona čís. 96 ze dne 23. dubna 1925.⁵⁴⁰

Časopis Čechoslovák přinesl 12. ledna 1928 tuto zprávu:

Ve Zdounkách u Kroměříže konal se první čsl. pohřeb. Zemřel příslušník církve čsl. br. František Fries a proto záleželo našim odpůrcům na tom dokázat, že býti dnes Čechoslovákem znamená počítati s protivenstvím za živa i po smrti. Pro zemřelého nebylo lze dostati ani pohřebního vozu, až teprve na zakročení Sokola byl vůz dodán. Ale to nebylo vše. Kaplan Alois Černý zaslal duchovní správě čsl. následující upozornění:

P.T. duchovnímu církve československé!

Farní úřad římsko-katolický ve Zdounkách upozorňuje, že hřbitov je majetkem církve římsko-katolické, že není zvykem u hrobu jakýkoliv projev kromě modliteb vykonávati, žádá tedy, aby bylo vše dodrženo tak, aby nevznikly nějaké nepříjemnosti. Farní úřad ve Zdounkách, 21.XII. 1927.

Aby nebylo třeba pohřební proslov předkládati římské faře k censuře a aby nevznikly nepříjemnosti, vykonal duchovní správce prostý obřad; proslovy a vzpomínky na rozloučenou musely býti proneseny teprve za hřbitovními vraty.

Toto stalo se příslušníku národní církve československé v desátém roce svobodného národního života.

⁵⁴⁰ *Interpelace o porušení zákona č. 96., předsedovi vlády*, Citované ze stránek Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t1433_02.htm, (cit. 25. 4. 2012).

Druhý případ: dne 4. listopadu 1927 zemřela v Domašíně všeobecně vážená občanka Kateřina Šafránková, vyznání československého. K žádosti pozůstalých, aby vykopán byl pro tuto zemřelou hrob na místě vhodném, tedy v běžném pořadí, ustanovil p. římsko-katolický farář Frant. Pašek v Domašíně na konfesijním hřbitově v Domašíně místo k pohřbení této zemřelé, které jest určeno již od dávných dob pro sebevrahy - tudíž místo nevhodné - a přes protest na svém setrval. Na intervenci členů rady starších z Vlašimě církve čsl. dne 5. listopadu m.r. u správce politické expositury ve Vlašimi bylo na protokolární žádost faráři Paškovi písemně nařízeno, aby respektoval zákon čís. 96 z roku 1925, aby zemřelá pohřbena byla v běžné řadě hrobů, ježto není na hřbitově v Domašíně zvláštního oddělení pro církve čsl., ač v Domašíně má CČS přes 30 procent příslušníků. Po doručení tohoto příkazu P. Paškovi, vyjádřil se tento, že mu nemá kdo co poroučet, ani žádný správce expositury a že jiné místo neurčí.

Vzhledem k tomuto prohlášení intervenovali ihned br. Mareš a Šafránek z Domašína u správce politické expositury ve Vlašimi a týž prohlásil vůči nim u přítomnosti faráře Paška, že nařízení dané, jako nezákonné odvolává, že toto vydal pod dojmem a tlakem deputace, přemlouval, nutil pozůstalého manžela Šafránka, aby se s místem určeným spokojil. což týž rozhodně odmítl s poukazem na jasný zákon. Bratr Mareš a Šafránek opustili úřad s tím, že všemi dovolenými prostředky budou se zasazovati o respektování zákona a intervenovali pak u p. správce okr. hejtmanství v Benešově, kde se jim dostalo správného poučení. Poněvadž pohřbení zemřelé bylo velice naléhavé, bylo působeno na pozůstalé, aby se s určeným místem prozatím spokojili, aby pohřeb, ustanovený na neděli 6. listopadu 1927 mohl býti vykonán, k čemuž tito, ač velice neradi, svolili. Když br. Mareš z Domašína dne 5. listopadu m.r., tedy večer před pohřbem, vrátil se pozdě večer domů po příjezdu z Benešova, bylo mu rodinou oznámeno, že u něho byli dva četníci z Vlašimi v plné zbroji na vyšetření, zda snad nekopá hrob na jiném místě, než na určeném římsko-katolickým farářem Paškem, což ovšem vyvolalo velkou nevoli a podivení nad jednáním úřadů nadřízených, nehledě k tomu, že příchodem četníků byla celá rodina jeho velice zastrašena a zneklidněna.

Pohřeb konal se 6. listopadu m.r. o 4. hod. odpo. za ohromné, v Domašíně nikdy nebývalé účasti obecnstva a když tito zpozorovali, že četnická hlídka stanice ve Vlašimi, sestávající ze 4 mužů v plné zbroji, při tomto tak vážném pietním výkonu má dozor, zmocnilo se velké podivení přítomných. Proč došlo k takovému zakročení úřadů, v naší republice snad ojedinělému, nemůžeme si nikterak vysvětliti, vždyť nikdo nejednal protizákonně, naopak pouze na ochranu zákona, nikdo nikoho k protizákonnému jednání neštal a nebylo vůbec příčiny k takovému drastickému jednání a zakročení úřadů proti klidným občanům.

Upozorňující na porušení §u 10 zákona čís. 96 Sb. z. a n. z roku 1925 táží se podepsaní:

- 1.) Jest pan předseda vlády ochoten dáti co nejpřísněji vyšetřiti oba uvedené zde případy a učiniti opatření, aby se příště podobné případy neopakovaly?
- 2.) Jest pan předseda vlády ochoten po vyšetření případné vinníky potrestati?

V Praze dne 24. ledna 1928.

Knejzlík, Sladký, Prášek, Zeminová,

8.6. Příloha č. 6 – Farského pohřební obřad podle Obřadní příručky 1920

Farského obřad je přepsán z „Obřadní příručka pro Církev československou“ ThDr. Karel Farský, z roku 1920 (vydání první).⁵⁴¹ Pohřební agenda se nachází na str. 47-56.

Pohřeb dospělých.

V domě smutku:

Kdož obstojí Hospodine! (*vstupní zpěv poznámka RF*)

(Pak následuje responsoriální žalm 130, poznámka RF)

K.: Z hlubokosti volám k Tobě, Hospodine, *Hospodině vyslyš volání mé.

O.: Nechať sluch tvůj přikloní se *modlitbě tvého služebníka (tvé služebnice).

K.: Kdybys všech nepravostí našich dbáti chtěl, Hospodine, * Hospodine, kdož obstojí?!

O.: Avšak ty znáš odpouštět, * jak nás ujišťuje věčný zákon tvůj.

K.: Pročež upřeno jest doufání mé k Tobě Hospodine, * jako zraky strážce noční k ranní zoři.

O.: Složtež tedy, lidé, důvěru svou v Hospodina, * neboť On jest Otec milosti.

K.: Jenom tedy doufejme, * a Hospodin vykoupí si věrné své.

O.: Ze všelikých provinění, * jichž se kdo dopustil.

K.: Lehké odpočinutí * rač dáti mu (jí, jim), Ó pane!

O.: A nechť věčné světlo mu (jí, jim) * v tvé svaté říši plane.

Kdož obstojí Hospodine, kdybys pokleskům našich dbáti chtěl Hospodine!? (*Kněz dozpívá, pozn. RF*)

K.: Pane, Smiluj se!

O.: Kriste, smiluj se!

K.: Pane, smiluj se ... *všichni*: Otče náš... A neuvod' nás v pokušení.

⁵⁴¹ FARSKÝ Karel. *Obřadní příručka pro Církev československou*, Praha: Vlastním nákladem Karel Farský – tisk „Politika“, 1920.

O.: Ale zbav nás od zlého. Amen.

K.: Neboť tvůj jest zákon i moc a sláva na věky věkův.

O.: Amen.

K.: Od zapomenutí věčného -

O.: Vysvoboď, Pane duši jeho (její, duše jejich).

K.: Ať odpočívá (odpočívají) v pokoji.

O.: Staň se tak. (Amen)

K.: Pane, vyslyš modlitby naše

O.: A volání naše vejdiž k Tobě.

K.: Pán s vámi -

O.: I s tebou Hospodin.

Stať sv.Evangelia podle sepsání Janova (11, 21-27)

Sbor: Svatý Bože, svatý Silný, Svatý Nesmrtelný, smiluj se nad námi⁵⁴²

K.: Modleme se: Bože Veliký, Jenž jsi celý svět k životu vyvolal a i tomuto našemu bratru N. (této naší setře N., Těmto naším bratřím a sestrám) dočasně v našem světě žítí dal, Jenž odvolal jsi nyní duši jeho (její, jejich) zpět do tajemné náplně veškerenstva: popřej mu (jí, jim) snění blahého v tom tajemném světě světla a pokoje, ať ušetřen(a, i) již na vždy všeliké bolesti a stesku klidně spí sen svého pokoje věčného: Po vůli Pána našeho Ježíše Krista s Tebou Věčným v jednotě Ducha Živého na věky věkův.

O.: Staň se tak. (Amen)

V chrámu

Žalm 111. V paměti nesmrtelné žítí bude spravedlivý, paměti zlé nemusí se bátí.

Čtení z knihy Zjevení apoštola Jana (14, 13). Poslední věta: ...*(A skutky jejich*

⁵⁴² Jedná se o trojiční hymnus z liturgie sv. Jana Zlatoústého, z liturgie katechumenů.(poznámka RF).
Ve Farského zpěvníku nápěv písně 57.

provázejí je.)

Tato poslední věta vynechává se při pohřbu dětském.

K.: Lehké spočinutí rač dáti mu (jí, jim), ó, Pane!

O.: A nechť věčné světlo mu (jí, jim), v tvé svaté říši plane!

V: Sprosti, ó Pane, duši bratra věrného (sestry věrné, duše věrných svých), závazků všech jeho vin. A s přispěním tvé milosti nechť ortel spravedlnosti ho mine. A světlo věčné mu (jí, jim), Pane, podílu přej.

K.: Od zapomenutí věčného -

O.: Vysvobod', Pane duši jeho (její, duše jejích).

K.: Ať odpočívá (odpočívají) v pokoji.

O.: Staň se tak. (Amen)

K.: Pane, vyslyš modlitby naše

O.: A volání naše vejdiž k Tobě.

K.: Pán s vámi -

O.: I s tebou Hospodin.

K.: Modleme se: Bože, Jenž Sám ve své nesmírnosti všude v celém vesmíru I mimo něj věčně a beze změny trváš a žiješ, A Jenž jsi se I v duši tohoto bratra našeho N. (této setry naší N., těchto bratří a sester našich) lidstvu zpodobnil a zobrazoval., dejž, prosíme a sobě žádáme: ať tajemství smrti, kterému zde v přítomnosti bezduché tělesné schránky bratra N. (setry N., bratří a sester našich) stojíme tváří v tvář, - nám není na pohoršení slabosti, nýbrž povzbuzením, abychom smrti své stejně nezbytné se nebáli, za to však dnů a úkolů života sobě vyměřeného tím více sobě vážili: Tak, jak tomu chce Pán náš Jézíš Kristus, jenž nechať s Tebou v jednotě Ducha svatého věčně v nás žije a vládne na věky věkův.

O.: Staň se tak. (Amen)

U hrobu

Nechať je ti (vám) země + tato, v jejíž lůno se vracíš (vracíte) k věčnému spánku svému.

K.: Pán Kristus věčně Živý pro památku přečisté matky své Marie, svatých slavných a všechvalných apoštolů, buditelů, osvoboditelů i trpitelů našich a všech duší dobrých, nechať tebe bratře N. (sestro N. vás bratří a sestry) v tajemný svět věčného života klidně uvede, k svým spravedlivým připočte a s nimi v klidu věčnému dá odpočívati na věky věkův.

O.: Staň se tak. (Amen)

K.: Věčná ti (vám) budiž památka, nezapomenutelný bratře náš N. (nezapomenutelná sestro naše N., nezapomenutelní) na věky věkův.

O.: Staň se tak. (Amen)

Rozhřešení

K.: Pán, Bůh, Otec všehomíra předobrotivý, nechať odpustí tobě, bratře N. (sestro N., vám bratří a sestry), poklesl-lis (poklsla-lis, poklesli-li jste) čím v tomto životě. Ať ve slávě života věčného není ti provinění tvé žádné na újmu na věky věkův

- O.: Staň se tak. (Amen)

K.: Mějž (mějžte) i odpuštění naše-

O.: Staň se tak. (Amen)

K.: Odpusť i ty (odpusť I vy) i ty nám ublížení naše -

O.: Amen

Loučení zemřelého(ho) s pozůstalými.

„Dostal jsem dovolení odejít.- Dejte mi s Bohem, bratří a sestry! – Klaním se vám všem a ubírám se cestou svou.

Zde vracím klíče dveří svých – a vzdávám se veškerých na svůj byt vezdejší. Jen o poslední vlídná slova vás prosím.

Byli jsme sousedy.- ale já přijal více než jsem mohl dát. Nyní rozbřeskl se už můj den; a lampa, která osvětlovala můj tmavý kout, již dohořela. Pozvání přišlo, a já jdu.

Ve chvíli loučení mého mi popřejte štěstí, přátelé!

Obloha rdí se mi jitem a já zřím stezku novou nikdy neviděnou před sebou.

Rab. Tagore.

Pohřeb dítěte

Nechejte maličkým jíti ke mně a nebraňte jim, neboť jejich jest Království boží.
(zpěv, pozn RF.)

Dle žalm 112. Chvalte, děti, Hospodina, *chvalte jméno Hospodinovo.

O. Jenž i rodiče osiřelé * v náhradu vracívá mateřskou radost jinou.

K. Sláva Otci i Synu * i Duchu svatému

O. Jakož bylo na počátku i nyní i povždy * až na věky věkův. Amen

Nechejte...

Otče náš...

Čtení z J.A.Komenský O sirobě (IX.VII)

K. Pán s Vámi

O. I s tebou Hospodin

K. Modleme se: Bože, Otče všehomíra, Jenž dušičku tohoto dítěte k sobě předčasně povoláváš, aby nemajíc ještě zásluh dobrých skutků a stěží si málo uvědomivši svoje bytí pozemské (u nemluvnat ještě si neuvědomivši svého bytí pozemského) s Tebou u věčném lůnu Nekonečna splynula; dej, prosíme: ať my pozůstalí u vědomí neodvratného zákona tvého život svůj vezdejší skutky vzájemné dobroty a lásky vyplniti usilujme. Po vůli Pána našeho Ježíše Krista, jenž s Tebou a Duchem svatým

nechať v nás žije a vládne po všetky veky vekův.

O.: Amen

V chrámu

Čtení z knihy Zjevení apoštola Jana (14,13) *s vynecháním poslední věty*

K. Pán s vámi.

O. I s tebou Hospodin.

K. Modleme se: Bože, Jenž Sám ve své nesmírnosti...

U hrobu

K. Pán, Kristus věčně živý...

O.: Staň se tak. (Amen)

K. Věčná ti budiž památka...

Rozhřešení jen u dospělých. Připojuje se však vždy prosba:

K. A odpusť nám, dušinko, ublížení naše.

O.: Staň se tak. (Amen)

8.7. Příloha č. 7 – Druhý návrh obřadní příručky pro CČS.

Obřad je přepsán z „Druhý návrh obřadní příručky pro Církev československou“ z roku 1920.⁵⁴³ Pohřební agenda se nachází na str. 43-55.

Pohřeb dospělých.

Kněz.: Ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého. (je-li zvykem – kropí rakev.)

K Tobě pozdvihuji oči své, Ty, jenž na nebesích přebýváš.

Hospodine, slyš modlitbu mou a pozoruj pokorné prosby mě; pro pravdu svou vyslyš mě i pro spravedlnost svou.

Smiluj se nad námi, Hospodine, smiluj se nad námi!

Nevcházej v soud se služebníkem svým, neboť by nebyl spravedliv před Tebou tvor žádný.

Rozpomínám se na dny předešlé a uvažuje všechny skutky Tvé a rozjímaje díla rukou Tvých vztahuji ruce své k Tobě, duše má, jako země vyprahlá žádá Tebe.

Učiň, ať slyším milosrdenství Tvé, neboť v Tobě naději mám.

Dobrořeč duše má Hospodinu a nezapomínej na všechna dobrodiní jeho, Kterýž vysvobozuje od zahynutí život Tvůj, který tě korunuje milosrdenstvím a mnohým slitováním.

Milostivý jest Hospodin, dlouho shovívající a mnohého milosrdenství, nebo jako jsou vysoko nebesa nad zemí, tak jest vyvýšeno milosrdenství jeho nad těmi, kteří se ho bojí.

Jako se slitovává otec nad syny, tak slitovává se Hospodin nad těmi, kteří se ho bojí.

Milosrdenství Hospodinovo od věků až na věky a spravedlnost nad syny synů.

⁵⁴³ FARSKÝ Karel. *Druhý návrh obřadní příručky pro Církev československou*, Praha: Tiskové družstvo CČS – tisk „Politika“, 1920.

Kteří ostříhají smlouvy jeho a pamatují na přikázání jeho, aby je plnili.

Dobrořeč Hospodinu všichni skutkové jeho na všech panování jeho. Dobrořeč duše má Hospodinu.

Hospodin doplní za mne, neboť milosrdenství Tvá, Bože, jsou na věky, aniž kdy opustíš díla rukou svých.

Hlasem svým k Hospodinu volám, hlasem svým k Bohu pokorně se modlím:
Otče náš...

(Kropí rakev.)

Kněz.: Pane, smiluj se nad námi!

Odp.: Kriste, smiluj se nad námi!

Kněz.: Pane, vyslyš modlitbu mou.

Odp.: A volání mé k Tobě přijď!

Kněz.: Pán s vámi!

Odp.: I s duchem tvým!

Kněz.: Modleme se: Bože. Otče živých i zemřelých, smiluj se nad služebníkem svým (služebnicí svou) a bratrem naším (sestrou naší) N., jenž život dokonal(a). Dle nevystihlé moudrosti své vzal jsi mu (jí) život časný, rač mu (jí) za to dáti život věčný. Pro zásluhy Ježíše Krista, Syna Tvého a Pána našeho.

Odp.: Amen.

Nebo.: Modleme se: Bože. otče živých i zemřelých, rač se smilovati nad služebníkem svým a bratrem naším N., jenž vědomím a vůlí Tvou běh vezdejšího života dokonal. Duši jeho, o Bože! kterou jsi od těla oddělil, očisti ode všech hříchů, kterými se v křehké nádobě tělesně poskvřila. Vzal jsi mu příbytek zemský, vykaž mu stánek nebeský; vzal jsi mu život časný, rač mu dáti život věčný. O to Tě prosíme skrze zásluhy jednorozeného Syna Tvého a Pána našeho.

Odp.: Amen.

Nebo.: Modleme se: Bože, všemohoucí stvořiteli a laskavý Otče náš, poroučíme Tobě duši služebníka tvého N., jež na zavolání Tvé z tělesného svého sídla vykročila.

Promiň a odpusť jí milostivě všechny hříchy, kterých se za vezdejšího putování svého dopustila, a přijmi ji do království svého, v kterém nám rozmilý Syn Tvůj a Pán náš, Ježíš Kristus, mnoho stánků připravil.

Odp.: Amen.

Nebo.: Modleme se: Milosrdný Bože! smiluj se nad duší služebníka svého N. a za život časný, jež na slovo Tvé složil, život věčný mu uděl. Nám ale na tomto světě pozůstalým rač dáti moudrost a sílu, abychom na pomínutelnost a marnost vezdejších věcí pamatujíce, v svaté bázni až do skonání svého trvali, skrze Ježíše Krista Pána našeho.

Odp.: Amen.

Nebo.: Všemohoucí Pane a lítostivý otče náš! nakloň se k přítomným prosbám našim a rač služebníku svému N. dáti úplné odpuštění hříchů kterých se uprostřed osidel a pokušení světa tohoto dopustil. Uveď ho v společenství Svatých a Vyvolených svých: nám pak dej mysl kající a ochotnost ku všemu dobrému, abychom se hodnými stali také jednou s nimi přebývatí a Tebe na věky chváliti a velebiti: skrze Ježíše Krista Pána našeho.

Odp.: Amen.

Kněz.: Odpočínutí lehké dejž mu (jí), o Pane,

Odp.: a světlo věčné ať mu (jí) svítí;

Kněz.: Ať odpočívá v pokoji.

Odp.: Amen.

U hrobu

Kněz.: Modleme se: Všemohoucí, věčný Bože, požehnej + tichý tento hrob a popřej v něm bratru našemu (sestře naší) N. . . lehkého odpočínutí a duši jeho (její) ode všech poskvrn hříchův obmytou uveď do království svého. Za to prosíme Tě pro Ježíše Krista Pána našeho.

Odp.: Amen.

Kněz.: Z hlubokosti volal jsem k Tobě, Hospodine, Hospodine vyslyš hlas můj.

Budiž sluch tvůj nakloněn k hlasu modlitby mé.

Budeš-li, Hospodine, nepravosti souditi; Pane, kdož obstojí?

Ale u Tebe jest slitování a pro zákon Tvůj doufal jsem v Tebe Hospodine.

Očekávala duše má na slovo jeho: doufala duše má v Hospodina.

Od bdění jitřního až do noci doufej, lide můj v Hospodina.

Neboť u Boha jest milosrdenství a hojné u něho vysvobození.

A on zajisté vykoupí lid svůj ode všech nepravostí jeho.

Odpočinutí věčné dejž mu (jí), o Pane,

Odp.: A světlo věčné ať mu (jí) svítí;

Kněz.: Ať odpočívá v pokoji.

Odp.: Amen.

Kněz.: Já jsem vzkříšení a život. Kdo věří ve mne, i kdyby umřel živ bude, a kdo žije a věří ve mne, nezemře na věky.

Kněz.: Pane, smiluj se nad námi.

Odp.: Kriste, smiluj se nad námi.

Kněz.: Pane vyslyš modlitbu mou.

Odp.: A volání mé k tobě přidě.

Kněz.: Pán s vámi.

Odp.: I s duchem tvým.

Kněz.: Modleme se: Bože věčné lásky a nekonečného milosrdenství prosíme Tě vroucně za duši tohoto služebníka Tvého (této služebnice Tvé) . . . N . . . kterou jsi z tohoto světa povolal: nechť přijmou ji andělé tvoji svatí a uvedou do vlasti nebeské, aby ten (ta), jenž doufal (a) a uvěřil(a) v Tebe, požíval (a) radostí věčných. Pro Ježíše Krista, Pána našeho.

O.: Amen

Nebo.: Všemohoucí Bože! uděl služebníku svému ... N... jehožto tělo nyní lůno země přijme, odpočinutí lehké a radost věčnou. Nám ale zde na nejistý čas ostávajícím

propůjč, abychom v bázni Tvé živi jsouce, hojného ovoce dobrých skutků vydávali, a po dokonáném běhu života, korunou slávy se stkvěli: skrze Ježíše Krista, Pána našeho.

O.: Amen

Nebo.: Stvořiteli a Pane náš, tělo služebníka svého N... jakožto smrtelnou a porušitelnou schránku jeho odevzdáváme zemi, duši ale, jakožto vznešenou částku Tvého božství, poroučíme Tobě, původe všeho dobrého. Přijmi ji do nebeského království svého; nám ale rač dáti zdraví těla i duše, abychom vůli Tvou svatou zde vždy plnili a jednou se také k Tobě dostatí mohli, skrze Ježíše Krista, Pána našeho.

O.: Amen

Nebo.: Pane Bože náš! požehnej tichý hrob tento, a služebníku svému N. lehkého v něm odpočínutí popřej. Duši jeho, kterou rozmilý Pán náš, Ježíš Kristus, drahou krví vykoupil, ode všech poskvrn hříchu obmytou do království svého uveď. Nám ale, jenž na nějaký čas na tomto nebezpečství a pokušení plném světě řízením Tvým ještě zůstatí máme, dej moudrost a srdce k plnění Tvé svaté vůle náchylné, abychom na smrt, soud pamatující, báli se hříchu, a čistým neúhonným obcováním nebe sobě zasloužili, skrze zásluhy Ježíše Krista, na přímluvu všech Svatých.

O.: Amen

Nebo.: Hospodine, Bože milosrdenství, uveď duši tohoto služebníka svého (této služebnice své) N., jehož (jejíž) tělo zemi odevzdávám do království svého, by požíval(a) radostí věčných. Pro Ježíše Krista Pána našeho.

O.: Amen

Promluva

Rakev se klade do hrobu:

Andělé doprovodětež tebe do ráje, mučedníci uvítejtež tebe u příchodu tvém a uveďtež tě do svatého města Jerusaléma. Kůrové andělští přijmětež tebe, abys s Lazarem chudobným požíval(a) pokoje věčného.

O.: Amen

Kněz.: Milostí Pána našeho Ježíše Krista, jenž křížem svým svět vykoupil a moc smrti zlomil, vstaneš opět v den soudu k životu věčnému.

O.: Amen

Kněz.: Rosou božské milosti své občerstvi duši tvou Pán a tělu tvému dej lehké odpočinutí a jednou slavné vzkříšení.

Modleme se za zesnulého bratra svého (zesnulou sestru svou):

Otče náš...

Kněz.: Odpočinutí lehké dejž mu (jí), óPane!

Odp.: A světlo věčné ať mu (jí) svítí.

Kněz.: Ať odpočívají v pokoji.

Odp.: Amen.

Kněz.: Nás pak požehnej a vyslyš všemohoucí a milosrdný Bůh: Otec + Syn +Duch+ svatý.

Odp.: Amen.

Pohřeb dítek

Ve jménu Otce + Syna + Ducha sv. Amen.

Bože, smiluj se nad námi a požehnej nám, a zasvěť tvář svou nad námi tak, abychom poznali na zemi cestu Tvou, mezi všemi národy spasení Tvé.

Kněz.: Modleme se: Všemohoucí a dobrotivý Bože, jenž jsi anděly své stvořil ke službám svým, shlédni milostivě na nevinnou duši tohoto dítěte svého N. a nech ji na rukou andělů vznést před trůn svůj, aby poznala neskončenou moudrost a dobrotu Tvou a mohla velebiti a milovati Tě na věky. Za to Tě prosíme pro Ježíše Krista, Pána našeho.

Odp.: Amen

Kněz.: Otče náš...

(Nebo): Všemohoucí a dobrotivý Bože! jenž duše nevinné a hříchů prázdné, když z tělesného příbytku vystoupily, do nebe přijímáš, jakož jsi i toto nevinné dítě

k sobě povolal: učiň, prosíme, skrze přímlovu Marie, Rodičky boží abychom na tomto světě bez poskvrny živi byli, a v nebeském ráji se všemi svatými věčně se radovati mohli: skrze Ježíše Krista, Pána našeho.

Odp.: Amen

Nebo: Bože, stvořiteli a opatrovníče všech věcí na nebi i na zemi! jenž jsi tohoto vyvoleného svého v květu mladosti jeho z vezdejšího života povolal, a do příbytku svatých andělů milostivě uvedl: propůjč také nám milost svou, abychom s dospělým duchem a s nabytou opatrností svou utěšenou prostnost a dobrotu nevinných dětí spojili a s nimi jednou v nebeském království Tvém se shledali: skrze Ježíše Krista, Pána našeho.

Odp.: Amen

U hrobu.

Modleme se: Všemohoucí věčný Bože, požehnej+ tichý tento hrob a popřej v něm dítěti tomuto lehkého odpočinutí a duši jeho, všech vin prostou, uveď do království svého. Za to prosíme Tě pro Ježíše Krista, Pána našeho.

Odp.: Amen

Kněz.: Pane, smiluj se nad námi!

Odp.: Kriste, smiluj se nad námi!

Kněz.: Nechte maličkových přijít ke mně, neboť jejich jest království nebeské.

Pane, vyslyš modlitbu mou.

Odp.: A volání mé k Tobě přijď!

Kněz.: Modleme se: všemohoucí, věčný Bože, jenž jsi povolal duši tohoto dítěte do říše své, učiň, abychom i my stali se účastnými milosrdenství Tvého a pro zásluhy Spasitele a Pána našeho v téže říši s vyvolenými Tvými požívali radostí věčných.

Odp.: Amen

Modleme se: Nebeský otče, který i tiché hroby zemřelých milostivě ostříháš,

požehnej toto místo, na kterém tělesné ostatky dítěte tohoto odpočívati budou a duši jeho svatým andělům k úplnému vzdělání a zvelebení odevzdej, aby čest a chvála Tvá na nebi i na zemi zněla: skrze Ježíše Krista, Pána našeho,

Odp.: Amen

(Nebo:) Stvořiteli, všemohoucí Bože náš, jenž jsi tomuto vyvolenému svému kratičkého toliko přebývání na zemi propůjčil, abys ho tím dříve v nebeských stáncích oslavil: vzezři na nás otcovským okem, a v bázni a svaté službě své nás udržuj, abychom i my těch radostí, kterých neviňátka se svatými anděly v nebi požívají, jednou účastni byli, skrze Ježíše Krista, Pána našeho.

Odp.: Amen

Promluva

Kněz.: Milostí Pána našeho Ježíše Krista, jenž křížem svým svět vykoupil a moc smrti zlomil, vstaneš v den soudu k životu věčnému.

Odp.: Amen.

Kněz.: Modleme se: Otče náš ... Odpočinutí lehké dejž mu (jí), Pane!

Modleme se za zesnulého bratra svého (zesnulou sestru svou):

Odp.: A světlo věčné ať mu (jí) svítí.

Kněz.: Ať odpočívají v pokoji.

Odp.: Amen.

Kněz.: Nás pak požehnej a vyslyš všemohoucí a milosrdný Bůh: Otec + Syn +Duch+ svatý.

Odp.: Amen.

8.8. Příloha č. 8 - Farského pohřební obřad ze Zpěvníku CČS 1922.

Farského obřad je přepsán ze „Zpěvníku písní duchovních doporučitelných bratřím a sestrami Církve československé se stručným přídatkem věroučné nauky a modliteb z roku 1922 (vydání první).⁵⁴⁴ Pohřební agenda se nachází na str. 227-234.

Pohřeb dospělých.

V domě smutku:

Kdož obstojí Hospodine! (*vstupní zpěv poznámka RF*)

(*Pak následuje responsoriální žalm 130, poznámka RF*)

K.: Z hlubokosti volám k Tobě, Hospodine, *Hospodině vyslyš volání mé.

O.: Nechať sluch tvůj příkloní se *modlitbě tvého služebníka (tvé služebnice).

K.: Kdybys všech poklesků našich dbáti chtěl, Hospodine, * Hospodine, kdož obstojí?!

O.: Avšak ty znáš odpouštět, * jak nás ujišťuje věčný zákon tvůj.

K.: Pročež upřeno jest doufání mé k Tobě Hospodine, * jako zraky strážce noční k ranní zoři.

O.: Složmež tedy, lidé, důvěru svou v Hospodina, * neboť On jest Otec milosti.

A jenom doufejme, * Onť vykoupí si věrné své.

O.: Ze všelikých provinění, * jichž se kdo dopustil.

K.: Lehké odpočinutí * rač dáti mu (jí, jim), Ó pane!

O.: A nechť věčné světlo mu (jí, jim) * v tvé svaté říši plane.

Kdož obstojí Hospodine, kdybys pokleskům našich dbáti chtěl Hospodine!? (*Kněz dozpívá, pozn. RF*)

K.: Pane, Smiluj se!

⁵⁴⁴ FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních*, Praha: Vlastním nákladem Karel Farský – tisk „Politika“, 1922, s. 227-234.

O.: Kriste, smiluj se!

K.: Pane, smiluj se ... *všichni*: Otče náš...

K.: Od zapomenutí věčného -

O.: Vysvobod', Pane duši jeho (její, duše jejich).

K.: Ať odpočívá (odpočívají) v pokoji.

O.: Amen

K.: Pane, vyslyš modlitby naše

O.: A volání naše vejdiž k Tobě.

K.: Pán s vámi -

O.: I s tebou Hospodin.

Pro útěchu ve chvíli zármutku přečteme si *Stat' sv.Evangelia podle sepsání Janova* (11, 21-27)

Sbor: Svatý Bože, svatý Silný, Svatý Nesmrtelný, smiluj se nad námi⁵⁴⁵

K.: Modleme se: Bože Veliký, Jenž jsi celý svět k životu vyvolal a i tomuto našemu bratru N. (této naší setře N., Těmto naším bratřím a sestrám) dočasně v našem světě žítí dal, Jenž odvolal jsi nyní duši jeho (její, jejich) zpět do tajemné náplně veškerenstva: popřej mu (jí, jim) snění blahého v tom tajemném světě světla a pokoje, ať ušetřen(a, i) již na vždy všeliké bolesti a stesku klidně spí sen svého pokoje věčného: Po vůli Pána našeho Ježíše Krista s Tebou Věčným v jednotě Ducha Živého na věky věkův.

O.: Amen

V chrámu

Žalm 111. V paměti nesmrtelné žítí bude spravedlivý, paměti zlé nemusí se bátí.

Čtení z knihy Zjevení apoštola Jana (14, 13). Poslední věta: ...*(A skutky jejich provázejí je.)*

⁵⁴⁵ Jedná se o trojiční hymnus z liturgie sv. Jana Zlatoústého, z liturgie katechumenů.(poznámka RF).
Ve Farského zpěvníku nápěv písně 57.

Tato poslední věta vynechává se při pohřbu dětském.

K.: Lehké spočinutí rač dáti mu (jí, jim), ó, Pane!

O.: A nechť věčné světlo mu (jí, jim), v tvé svaté říši plane!

V: Sprostí, ó Pane, duši bratra věrného (sestry věrné, duše věrných svých), závazků všech jeho vin. A s přispěním tvé milosti nechť ortel spravedlnosti ho mine.

O.: A světlo věčné mu (jí, jim), Pane, podílu přej.

K.: Modleme se: Bože, Jenž Sám ve své nesmírnosti všude v celém vesmíru I mimo něj věčně a beze změny trváš a žiješ, A Jenž jsi se I v duši tohoto bratra našeho N. (této setry naší N., těchto bratří a sester našich) lidstvu zpodobnil a zobrazoval., dejž, prosíme a sobě žádáme: ať tajemství smrti, kterému zde v přítomnosti bezduché tělesné schránky bratra N. (setry N., bratří a sester našich) stojíme tváří v tvář, - nám není na pohoršení slabosti, nýbrž povzbuzením, abychom smrti své stejně nezbytné se nebáli, za to však dnů a úkolů života sobě vyměřeného tím více sobě vážili: Tak, jak tomu chce Pán náš Jézíš Kristus, jenž nechať s Tebou v jednotě Ducha svatého věčně v nás žije a vládne na věky věkův.

O.: Amen

Cestou na hřbitov

Žalm 39. (zpěv)

U hrobu ⁵⁴⁶

(Tu dobře uvést nejprve též modlitbu J.A.Komenského. „Jemu se již odevzdej“. Viz „poslední útěcha.“)

Nechať je ti (vám) země + tato, v jejíž lůno se vracíš (vracíte) k věčnému spánku svému.

K.: Pán Kristus věčně Živý pro památku přecisté matky své Marie, svatých

⁵⁴⁶ *Koná-li se pohřeb v krematoriu, přednese duchovní místo verše následujícího vzpomínku z Ezechiele 1, 27-28*

slavných a všechvalných apoštolů, buditelů, osvoboditelů i trpitelů našich a všech duší dobrých, nechať tebe bratře N. (sestro N. vás bratří a sestry) v tajemný svět věčného života klidně uvede, k svým spravedlivým připočte a s nimi v klidu věčném dá odpočívati

K.: Věčná ti (vám) budiž památka, nezapomenutelný bratře náš N. (nezapomenutelná sestro naše N., nezapomenutelní) na věky věkův.

O.: Amen

Rozhřešení

K.: Pán, Bůh, Otec všehomíra předobrotivý, nechať odpustí tobě, bratře N. (sestro N., vám bratří a sestry), poklesl-lis (poklsla-lis, poklesli-li jste) čím v tomto životě. Ať ve slávě života věčného není ti provinění tvé žádné na újmu na věky věkův

-

O.: Amen

K.: Mějž (mějžte) i odpuštění naše-

O.: Amen.

K.: Odpusť (odpustě I vy) i ty nám ublížení naše -

O.: Amen⁵⁴⁷

Loučení zemřelého(ho) s pozůstalými.

„Dostal jsem dovolení odejít.- Dejte mi s Bohem, bratří a sestry! – Klaním se vám všem a ubírám se cestou svou.

Zde vracím klíče dveří svých – a vzdávám se veškerých na svůj byt vezdejší. Jen o poslední vlídná slova vás prosím.

⁵⁴⁷ V 11. vydání zpěvníku, který Karel Farský korigoval doslova na smrtelné posteli, přidává za rozhřešení ještě loučení zemřelého(ho) s pozůstalými. RUTRLE Otto. *Liturgika I*, 2. Praha: ÚCN, 1954, s. 310.

Byli jsme sousedy.- ale já přijal více než jsem mohl dáti. Nyní rozbřeskl se už můj den; a lampa, která osvětlovala můj tmavý kout, již dohořela. Pozvání přišlo, a já jdu.

Ve chvíli loučení mého mi popřejte štěstí, přátelé!

Obloha rdí se mi jitem a já zřím stezku novou nikdy neviděnou před sebou.

Rab. Tagore.

Pohřeb dítěte

Nechejte maličkým jíti ke mně a nebraňte jim, neboť jejich jest Království boží.
(zpěv, pozn RF.)

Dle žalm 112. Chvalte, děti, Hospodina, *chvalte jméno Hospodinovo.

O. Jenž i rodiče osiřelé * v náhradu vracívá mateřskou radost jinou.

K. Sláva Otci i Synu * i Duchu svatému

O. Jakož bylo na počátku i nyní i povždy * až na věky věkův. Amen

Nechejte...

Otče náš...

Čtení z J.A.Komenský O sirobě (IX.VII)

K. Pán s Vámi

O. I s tebou Hospodin

K. Modleme se: Bože, Otče všehomíra, Jenž dušičku tohoto dítěte k sobě předčasně povoláváš, aby nemajíc ještě zásluh dobrých skutků a stěží si málo uvědomivši svoje bytí pozemské (u nemluvnat ještě si neuvědomivši svého bytí pozemského) s Tebou u věčném lůnu Nekonečna splynula; dej, prosíme: ať my pozůstalí u vědomí neodvratného zákona tvého život svůj vezdejší skutky vzájemné dobroty a lásky vyplniti usilujme. Po vůli Pána našeho Ježíše Krista, jenž s Tebou a Duchem svatým nechať v nás žije a vládne po věky věkův.

O.: Amen

V chrámu

Čtení z knihy Zjevení apoštola Jana (14,13) *s vynecháním poslední věty* (viz obřad pohřbu u dospělých).

K. Modleme se: Bože, Jenž Sám ve své nesmírnosti...

U hrobu

K. Pán, Kristus věčně živý...

K. Věčná ti budiž památka...

Rozhřešení jen u dospělých. Připojuje se však vždy prosba:

K. A odpusť nám, dušinko, ublížení naše.

O. Amen

8.9. Příloha č. 9 – Tabulka č. 4. „Struktura Buttovy agendy“.

Tabulka č. 4.: *Struktura Buttovy pohřební agendy*. Zpracoval autor na základě Obřadní příručka Církve československé husitské, Agenda, Druhá část, Pohřební obřady, Praha Blahoslav, 2015.

A) Z Domu smutku:	C) Ze Sboru:	D) U hrobu:	E) V krematoriu, ve sboru nebo v obřadní síni před zpopelněním:	F) Uložení urny nebo rozptyl:
	Úvodní píseň.		Hudba.	
Úvodní pozdrav.	Apoštolský pozdrav.	Úvodní pozdrav.	Úvodní pozdrav.	Úvodní pozdrav.
Modlitba.	Úvodní modlitba.	Rčení.	Rčení (J 11,25n).	Rčení.
Čtení Písma.	Doznání vin a smíření.			
Duchovní píseň nebo responsorium.	Duchovní píseň nebo recitovaný žalm 130.			
Odchod z domu smutku.	Sborové modlitby a přímluvy.			
Žalm (zpívaný třikrát nebo recitovaný).	Modlitba před čtením z Písma svatého.			
B) Zastavení za obcí:	Texty pro zvěstování.			
Vstupní čtení.	Mezi čteními lze zpívat duchovní píseň.			
Žalm 130 (zpívaný, nebo recitovaný).				
Modlitba na cestu ke hrobu.				
D) U hrobu:				

Úvodní pozdrav.				
Rčení.				
Modlitba.		Modlitba.	Modlitba.	Modlitba.
Čtení Písma.	Čtení evangelia.	Čtení Písma.	Čtení Písma.	Čtení Písma.
Promluva.	Promluva.	Promluva.	Promluva.	Promluva.
	Vyznání víry.			
Hudba, píseň nebo žalm.	Píseň nebo hudba.	Hudba, píseň nebo žalm.	V případě, že se obřad koná ve sboru, je zpívána píseň.	
Možno zařadit projev řečníka.	Možno zařadit projev řečníka.	Možno zařadit projev řečníka.		
Rozloučení a smíření.	Rozloučení a odevzdání.	Rozloučení a smíření.	Rozloučení a smíření.	
Modlitba Páně.	Modlitba Páně.	Modlitba Páně.	Modlitba Páně.	Modlitba Páně.
Hudba nebo píseň.	Oznámení.	Hudba nebo píseň.	Hudba-Shromáždění povstanou, rakev mizí z dohledu.	
Spouštění rakve do hrobu.	Požehnání.	Spouštění rakve do hrobu.		Uložení urny nebo rozptyl.
Oznámení.	Závěrečná hudba (píseň).	Oznámení.	Poděkování.	
Požehnání.		Požehnání.	Požehnání.	Požehnání.

8.10. Příloha č. 10 - Salfického agenda CČM

Vzhledem, k nedostupnosti této agendy, která vyšla v malé nákladu a od počátku byla záležitostí omezeného dosahu, si autor dovolil její úplné znění uvést v příloze, aby jí tímto zpřístupnil širší badatelské obci.⁵⁴⁸

Návrh obřadních modliteb

(takzvaná „Salfického agenda“, pozn. RF)

Pohřeb

V domě smutku neb v obřadní síni:

Úvodní modlitba:

Veleben budiž Bůh a Otec + Pána našeho Ježíše Krista. Amen.

Jako oči žíznících k pramenům vod se upírající, tak srdce naše po útěše Tvé, Pane, dychtí.

Pomoc naše i v této zešeřelé chvíli přijď k nám od Hospodina, kterýž učinil nebe i zemi. My zajisté víme, že nic není naše, že nic mám v tomto světě nepatří. Ani náš život. Jímá-li nás smutek v této chvíli, osvět nás Ty, Pane Bože náš, svou nebeskou září a světlem. Prosíme za Tvou přítomnost. Víme, že naše životy nepatří ani nám ani našim drahým, ale jen Tobě, věčnému Uspořadateli osudů člověka. Amen.

Jiná úvodní modlitba:

Veleben budiž Bůh Otec t Pána našeho Ježíše Krista. Amen.

⁵⁴⁸ SALFICKÝ Karel. *Návrh obřadních modliteb*. České Budějovice: Rada starších CČM v Budějovicích, 1940.

Modleme se: Bože lásky a útěchy, který skrze Pána a Spasitele našeho k nám voláš : „Blahoslaveni lkající, neboť oni potěšeni budou“ - vlij útěchu svou v srdce zarmoucených pozůstalých a dej jim síly-, aby tíhu této zkoušky trpělivě nesli a moudrosti Tvé neskonale si vážili, neboť jsi Dobrota a Láska Amen.

Jiná úvodní modlitba:

Pokoj a útěcha Ježíše Kr. + a láska Boží domu tomuto a všem, kteří přebývají v něm! Pokoj a útěchu vlij, o Hospodine, v srdce pozůstalých zarmoucených. Všecko tělo jako tráva a všechna sláva jako květ polní. Tráva uschne a květ uvadne, ale slovo Boha našeho zůstává navěky.

Přichozí jsme před Tebou a jako hosté zde na zemi, zrovna tak jako otcové naši. Dny života našeho jsou jako stín, běžící po zemi, beze všeho odpočinutí. Amen.

Duchovní zpívá střídavě se zpěváky žalm 23:

Pro útěchu ve chvíli zármutku poslechněme čtení z knihy Moudrosti (kap. 3): Duše spravedlivých jsou v rukou božích a smrt jich se nedotkne. Nemoudrým se zdálo, že veta je po nich, ale oni jsou v pokoji. Všechna jejich důvěra tkvěla v nesmrtelnosti a dojdou hojného blaha, neboť bůh je zkusil shledal, že jsou hodni Jako zlato v ohni vyzkoušel a jako celopá1nou oběť je přijal. Skvíti se budou lidé spravedliví jejich králem na věky bude Hospodin. Ti, kteří doufali v něho, porozumějí pravdě, a věrni v lásce odpočinou V něm, neboť milosti a pokoje dostane se vyvoleným jeho. (Výše uvedený text se hodí zvláště v krematoriu.)

Jiné čtení Písma sv.:

Pro útěchu ve chytli zármutku poslechněme slova Pana našeho Ježíše Krista, jenž dí : Chce-li mne kdo následovati, zapřiž sebe sám, vezmi na sebe svůj kříž a následuj mne. Neboť, kdo by si chtěl zachrániti svůj život, ztratí jej, kdo by však ztratil život svůj pro mne a pro evangelium, zachrání jej. Nebo co jest platno člověku, by všecken svět

získal, své pak duši kdyby uškodil? Aneb kterou dá člověk náhradu za duši svou?
(Mat. 16.)

Jiné čtení Písma sv.:

Pro útěchu ve chvíli zármutku poslechněte slova Pána našeho Ježíše Krista, který dí:
Pojďtež ke mně všichni, kteříž pracujete a obtíženi jste a já vám odpočinutí dám.
Vezměte jho mé na sebe a učte se ode mne, neboť jsem tichý a pokorný srdcem a
naleznete odpočinutí duším svým. jho mé zajisté jestiř rozkošné a břímě mé lehké !
(Mat. 11.)

Čtení při pohřbu dítky.

Čtení z knihy Jana Amose Komenského „O sirobě“

Rodičové, když jim dítky mrou, mají pomysli: Kdož ví, proč to Všemohoucí Pán činí?
Snad že by nám ku potěšení a jim na spaseni vezdejší ten život nebyl, pojímá je k Sobě;
děj se vůle jeho, neboť on hledí na všecko tisíckrát dal a jasněji než já. Nejlépe tedy
praviti s Jobem

Hospodin dal, Hospodin vzal; budiž i tak jméno Páně pochváleno

(Upozornění : Koná-li se pohřeb v obřadní síni Krematoria, jest po přečtení Písma Sv.
promluva. Po promluvě pokračuje obřad jako u hrobu po promluvě. Viz část
pohřebního obřadu : U hrobu!)

Závěrečná modlitba:

Modleme se : Bože velký, jenž jsi celý svět k životu vyvolal a tomuto bratru našemu
(této sestře naši) N. N. dočasně v našem světě žiti dal, jenž odvolal jsi duši jeho (její)
do světa duchovního, popřej mu života blahého v tom tajemném světě světla a pokoje.
Po vůli Pána našeho Ježíše Krista. Amen.

Jiná závěrečná modlitba:

Modleme se: Bože, Otče živých i zesnulých, rač se smilovati nad služebníkem svým a bratrem naším (služebnicí svou a sestrou naší), jenž (jež) z vůle Tvé běh vezdejšího života dokonal(a). Duši jeho (její), o Bože, kterou jsi od těla oddělil, očisti ode všech hříchů, kterými

se v křehké schránce tělesné poskvnila. Vzal jsi mu (jí) příbytek pozemský, vykaž mu (jí) stánek nebeský, vzal jsi mu (jí) život časný, rač mu (jí) dáti život věčný. Amen.

Jiná závěrečná modlitba:

Modleme se: Bože, Otče živých i zemřelých, smiluj se nad služebníkem svým a bratrem naším (služebnicí svou a sestrou naší), jenž (jež) život dokonal(a). Dle nevystihlé moudrosti své vzal jsi mu (jí) život časný, rač mu (jí) za to udělit život věčný. Nám ale na tomto světě pozůstalým rač dáti moudrost a sílu, abychom na pomínutelnost a marnost vezdejších věcí pamatující, v svaté bázni až do skonání svého setrvali, po vůli Pána našeho Ježíše Krista. Amen.

Závěrečná modlitba u církevních pracovníků:

Modleme se: Bože dobrý, jehož milosrdenství je bez mezí a láska všeobsáhlá, v jehož rukou je život i smrt, smiluj se nad bratrem naším (sestrou naší) N. N., jehož (jíž) jsi z života plného práce, ale i hojného utrpení k sobě povolal. Nevzpomínej, prosíme, poklesků jeho (jejích), neboť znáš dobrou jeho (její) vůli a snahu poctivě splnit své životní poslání. Uveď Hospodine, duši jeho (její) ve věčnou radost, do svého království, o něž náš zesnulý bratr (naše zesnulá sestra) - věren jsa (věrna jsouc) víře našich otců, víře kalicha - tolik pečoval(a). Dopřej pak i nám, abychom jednou, ukončivše svoji pozemskou pout s ním (ní) se shledali v lůně věčnosti, tam, kde světlo Tvé září po věky věkův, Amen.

Závěrečná modlitba při pohřbu nemluvňátka:

Modleme se: Nevyzpytatelný Bože, Tys dal tomuto malému bratru (malé sestře) N. N. odejít v květu mladosti, aniž dopřáno mu (jí) poznati světlo i stíny vezdejšího světa.

Ty však víš, proč se stalo tak a k čemu to dobrému. Přijmi díky naše za chvíle radosti a potěšení, které jsi nám dopřál z nedlouhého jeho žití. Amen.

Závěrečná modlitba při pohřbu většího dítěte:

Modleme se: Všemohoucí Bože, jenž jsi Pánem života i smrti, Tys dopřál tomuto mladému bratru (této mladé sestře) N. N. spatřiti kus jara lidského žití. Nyní však odvolal jsi jej (ji) do duchovního světa. My, Bože nevystihlý, nevíme, proč usoudil jsi jemu (jí) tento osud. Ale lítostí nad stromem života předčasně zlomeným Tě prosíme: Račiž odplatiti hojnou dobrotou svou všem, kdož se přičinili o jeho (její) výchovu, utěš pozůstalé a dej, abychom si uvědomili nesmírnou cenu života i jeho každé hodiny. Amen.

Potěš nás nebeský Otče, když ve chvíli zármutku se k Tobě pokorně modlíme: Otče náš

(Je-li pohřeb z obřadní síně na hřbitově, odpadá modlitba Otčenáš, poněvadž je též součástí obřadu u hrobu.)

Pouze v domě:

Opouštím navždy tento dům, který mi byl milým domovem. Loučím se se vším, co mne tu těšovalo. Loučím se i s vámi, vy moji nejbližší. Pane, Tys pokynul a rozcházejí se ti, kteří se milovali. (U nemluvnat se nežívá tohoto rozloučení.)

Ve sboru:

Duchovní se modlí nebo zpívá pohřební chvalozpěv (viz zpěvník dr. K. Farského):
Bože Otče, živote věčný a zdroji všeho života bezmezný, jehož vůlí všecko, i co zmírá, zase novému podrobuje se životu a životem se dokonává od květů krystalu ledného k jiskřivým dálavám světů hvězdných stejně jako símě zemské veškero. Ty, Bože, znáš Sám, proč to vše se s námi rodí a hyne, proč musí každé zrno mřítí, aby dalo úrodu. V tomť ono tajemství života věčného, že tělo mění se a hyne, ale duch jest, jenžto žije. Ty tedy, Bože, Duše věčný, stvoř v nás srdce nová, bychom tváří v tvář svým drahým zesnulým úkolu života si byli vědomi: duchem živi jsouce tělesnost zmáhali, a tak žili Tobě

v Kristu, věčně živém, sloužíce i v smrti životu.

Čtení z knihy Zjevení apoštola Jana (14., 13.): Blahoslavení mrtví, kteří v Pánu umírají. Neboť té chvíle velí jim Duch boží, aby odpočinuli od strastí svých. A skutky jejich provázejí je. (Tato poslední věta se vynechává při pohřbu dětském.)

Modleme se: Ty, Bože, vidíš nás zde shromážděné. Prahleme po Tvé přítomnosti, a proto jsme přišli sem, do sboru Páně. Ztráta bratra (sestry) N. N. nás činí pokornými. Tys rozhodl, aby odešel (odešla) od nás a nikdy se nevrátil(a) živ(a) v tato posvátná místa. Stojíme před Tvým rozkazem chudí a slabí. Připadáme si v této chvíli jako děti, na které je zapomenuto Otcem, který je v nebesích. Nejsme opuštěni. Otec bdí. Jsme Tvoji. Pod ochranu Tvou se utíkáme, Bože velký, Otče živých i mrtvých- Vlas člověka bez vůle Tvé s hlavy nepadne. Jak by mohl člověk umřít, kdybys Ty nechtěl! Tráva neuvadne bez Tvé vůle, jak by člověk jen tak umíral? V ochranu Tvou věříme, v moudrost i lásku. Potěš nás, Ty, který s námi vždycky jsi a jehož přítomnost cítíme zvláště v tomto sboru. Amen.

U hrobu (nebo v krematoriu).

Modleme se: Pane, Stvořiteli nebe i země! Tento otevřený hrob je poslední pozemskou šlépějí bratra (sestry) N. N., kterého (kterou) jsme doprovodili v místa, posvěcená modlitbou a slzami těch, kteří mají zde své drahé. Ať tu spočine v tichu a pokoji. Nás pak zahal v plášť své ochrany a pomoci. Ujmi se našich chvějících srdcí a učiň nás silnými před svatou vůlí svou. Amen. (V krematoriu tato modlitba odpadá.)

Čtení z knihy Kazatel (k. 3.): Spravedlivého i bezbožného souditi bude Bůh. Všechno poddáno jest marnost a všechno spěje k témuž místu: z prachu je to všechno učiněno a zase v prach se všechno navrátí.

Jiné čtení Písma Sv.

čtení z listu apoštola Pavla k Římanům (k. 14.)

Nikdo z nás nežije sám sobě a nikdo neumírá sám sobě. Žijeme-li, žijeme Pánu, umíráme-li, umíráme Pánu. Až žijeme či umíráme, náležíme Pánu.

Čtení Písma při pohřbu sebevraha.

Stať sv. evangelia podle sepsání Matoušova (k. 7.):

Pán Ježíš uzřev zástupy vystoupil na horu a učil je takto: Nesudíte a nebudete souzeni! Nebo jakým soudem soudíte, takovým i budete souzeni. A jakou měrou měříte, takovou bude i vám naměřeno. Proč pak vidíš třísku v oku bratra svého, ale kládu ve svém oku nepozoruješ? Aneb jak řekneš svému bratru: Dovol, abych ti vyňal brvu z oka, a hle, ve tvém oku je kláda? Pokrytče, vyndej napřed kládu ze svého oka a potom prohlédneš, abys vyndal mrvu z oka svého bratra!

Nyní duchovní koná promluvu, kterou ukončí některým z níže uvedených loučení.

(U nemluvnat netřeba promluvy konati stačí přečísti loučení.)

Loučení všeobecného rázu:

Dostal jsem dovolení odejít. Dejte mi s Bohem, bratři a sestry! Klaním se vám všem a ubírám se cestou svou. Zde vracím klíče dveří svých a vzdávám se veškerých nároků na svůj byt vezdejší. Jen o poslední vlídná slova vás prosím. Byli jsme dlouho sousedy, ale já jsem přijal (a) více než jsem mohl(a) dát. Nyní rozbřeskl se už můj den a lampa, která osvětlovala můj tmavý kout, již dohořela. Pozvání přišlo a já jdu. Ve chvíli loučení mého mi popřejte štěstí, přátelé. Obloha rdí se mí jítrem a já zřím stezku novou, nikdy neviděnou před sebou. (Rab. Tagore.)

Loučení děťátka

Již neplačte, vy drahé oči! Vzpomeňte na svoje zápasy s životem i jeho bolestmi a přejte mně míru v zátíší věčnosti. Z vůle Prozřetelnosti mám být ušetřeno všech těch bolestí života. Od Hospodina stalo se co a jest o divné před očima našima. Mých lící nezbrázdí vrásky, mně starostmi nezbledí hlava. S Bohem matičko, otče! Já jsem vykročilo z vašeho světa nohou lehkou a s duší čistou. Na shledanou v duchovním světě!

Loučení jinocha neb mladé dívky:

Odcházím, roztoužen (a) po tajemných dálkách věčnosti Neříkejte, že život jest marnost, neříkejte, že smrt je zničení. Nelitujte květů, jimž nedáno dokvésti. Vždyť nevíte, proč to Pán života činí! Vaše srdce mne může nalézt vždy a vašim vzpomínkám nezmizím s očí. Dnes přejte šťastné cesty hostu života, jemuž jest předčasně odejít v náplň věčnosti. Buď pokojno vaše srdce, neboť se opět shledáme! S Bohem a na shledanou!

Loučení předčasně zesnulé (ho)

Ukráceny jsou dny mého života a já přioděn (a) stínem, opouštím práci. Byla mi příkazem života, radostnou povinností. Když však Pán pokynul, uposlechl (a) jsem jeho hlasu. Odkaz můj je stručný, neboť slunce ti zašlo dříve, než jsem mohl (a) skončiti. Odkazuji všem poklad své dobré vůle. A vy všichni, kteří jste byli blízcí mému srdci, přijměte moje poslední díky a projev vděčnosti! I s vámi se loučím, druhové práce! Pevným svazkem nás pojila její povinnost, její slasti i trpkosti. Jděte poctivě a šťastně tudy, kudy mně nedáno již kráčet! S Bohem a na shledanou!

Loučení starce neb stařeny:

Velik nadešel mi den, den účtování s nejdražším pokladem, se samým pokladem života. Není mi těžko uzavřít knihu, ve které všecko do poslední řádky je vyrovnáno. Nemám již pohledávek ani povinností. Nemám již starostí ani bolestí. Sloužil(a) jsem životu po vůli boží, přijímal(a) jsem trpělivě bolesti i rány, bez kterých žádný člověk neprojde údolím časnosti. A srním-li ještě něčeho si žádati, prosím, abyste na mne vzpomínali v dobrém. Hledím již vstříc blaženějším jarům, než byla všechna předcházející života pozemského, jejichž společným koncem býval odkvet. Není tak u věčného jara, které nyní prožívám. S Bohem moji drazí a na shledanou!

Závěrečná modlitba:

K: Modleme se: Pane náš, nebeský Otče a Tvůrce náš, Spojiteli a Rozdvojovateli našich cest, Pastýři náš věčný, Strážce slabých, Oporo opuštěných, Naděje doufajících, Těšiteli

zarmoucených, Dárce nesmrtelnosti, Slávo nepomíjející, Slunce v temnotách, Jistota v pochybách, Hlubino v mělčinách, Králi všech, který nezapomínáš na ty, lež jsi stvořil, smiluj se nad služebníkem (služebnicí) svým (svou) a bratrem (sestrou) naším (naší) N. N., a dej, aby v Tvém království prožíval (a) věčnou blaženost. Ale i nám, kteří doufáme v Tebe, dej dojítí svatého cíle. Amen.

Jiná závěrečná modlitba:

Pán Bůh Otec všehomíra předobrotivý, nechť odpustí Tobě, bratře (sestro), N. N., poklesl-lis (poklesla-lis) čím v tomto životě. Ať ve slávě života věčného není ti provinění tvé žádné na újmu na věky věkův. Mějž i odpuštění naše a odpusť i ty nám, jestli jsme ti kdo v tomto životě ublížili. Amen.

Závěrečná modlitba při pohřbu dítěte:

Modleme se: Bože, Ty jsi určil, aby tento bratr (tato sestra) N. N. poodešel (poodešla) tak časně od nás do Tvého světa, kde je tak klidno, vlídno a ticho. Věříme, že Ty nejlépe víš, proč se tak stalo a proto nereptáme. Věříme, že se s ním (ní) potkáme znovu v Tvých věčných zahradách, ozářených sluncem Pravdy, Dobra a Krásy. Amen.

Závěrečná modlitba při pohřbu veřejného neb církevního pracovníka:

Životní pout bratra (sestry) N. N. je ukončena. V důvěře své k Tobě stojíme v této hodině, kdy srdce s celým steskem přiklání se k smutku. Potěš nás v těchto mlčenlivých chvílích v převeliké hořkosti z osudu, že nám všem je jednou zemřítí jako zemřel(a) tento zasloužilý

pracovník (zasloužilá pracovnice), který (která) miloval (a) práci pro lepší život svých spolubližních a oslavil(a) svým dílem jméno Tvé jako člověk poctivý, dobrý a užitečný. Udržoval jsi v jeho (v jejím) srdci svaté, povzbuzující nadšení, aby nepoklesl (a) ve víře, že život je bojování a ti, kteří vytrvají v dobrém díle až do konce, že obdrží korunu života. Amen.

Jiná závěrečná modlitba:

Před tváří Tvou jsou, Bože, dni naše jako sníh na jarní zemi. Mizí a ztrácí se, jak vítr Tvůj povane. Jsme vpravdě jen sníh a měníme se, abychom pospíchali v moře věčnosti.

Tys zhasil i den tohoto našeho bratra (této naší sestry) N. N. jeho (její) teplý dech ustal, jeho (její) tichý hlas zmlkl, jeho (její) zářící oko se uzavřelo a teď mizí jako poutník (poutnice) ve večerním soumraku v hlubinách hrobu. (V krematoriu místo „v hlubinách hrobu“ : v čistém žáru ohně.) Leč za to, Hospodine zástupů, co konal (a) mezi námi, mu (jí) odplat! Za všechnu práci a modlitby jeho (jejího) života, dej mu (jí) život věčný, plný krásy a míru! Amen.

Bratři a sestry! Děkuji vám všem, kteří jste doprovodili našeho bratra (naši sestru) na poslední cestě a oznamuji vám, že jeho (její) památky bude vzpomenuťo při (farních) bohoslužbách v . . . sboru (v naší bohoslužebné místnosti) dne . . . o . . . hodině. Prosím vás, abyste se pro potěšení svých srdcí a k uctění zesnulého pomodlili se mnou modlitbu Páně!

Otče náš,....

Požehnání všemohoucího Boha Otce a + mír Jezu Krista i milost Ducha svatého nechť sestoupí na nás zůstane nám až na věky věkův.

Amen.

8.11. Příloha č. 11 - Postup Tuháčkova obřadu.

Postup Tuháčková obřadu:⁵⁴⁹

I. U hrobu nebo v krematoriu

- Antifona

Sbor...Zpěv kdo smí vstoupit na horu Hospodinovu

D.Jako na dlaň odměřeno jest nám našich dnů, a všichni jsme tu jenom hosty na chvíli.

L. Tak naši otcové již ke svým dědům odešli, tak i naše děti jednou přijdou za námi.

D.všichni půjdeme cestou všeho živého a jen dobré činy pro nás tady zůstanou.

L. Nač se tedy možno spolehnout, ó Bože náš. Ne-li v Tebe složit všechnu naději?

D.nerač oslyšeti moji vroucí modlitbu a utvrď nade mnou své milosrdenství.

L.Oprosti mě od všech slabostí a vin a Tvoje vlídná tvář vstříc na cestu mi zazáří.

D. Ducha svého poručím již v ruce Tvé a Tvé milosrdenství jej doprovod' ve stany své.

L.Kde sídlí sláva Tvá a věčný mír a duše spravedlivých radují se z lásky Tvé

- Čtení z písma Zj. 14, Moudr. 3
- Modlitba
- D: Lehké spočinití rač mu (jí) dát, Ó Pane

L: Pane, smiluj se

D:Otče náš

L: všichni pokračují: kterýž jsi v nebesích

D: Dej, ať světlo pravdy Tvé mu (jí) stále ukazuje cestu k Tobě.

L.:A síla otcovské lásky ať jej (jí) vede k Tobě stále Blíž a blíž.

D.:Pane vyslyš modlitby naše.

L.:A volání naše vejdi k Tobě.

⁵⁴⁹ TUHÁČEK Alois. *Obřadní příručka CČM*. Praha: UR CČM, 1944.

- Duchovní modlitba

Bože předobrá, jenž znáš všechny naše trudy a bolesti lidského srdce, který však dovedeš za kruté zimy potěšit nadějí příštího jara a propast odloučení překlenuti mostem láskyplné vzpomínky a útěchou na radostné shledání., Tys ve své prozřetelnosti odměřil našemu bratru N. (naší sestře N.) čas jeho (její) životní pouti a branou smrti uvádíš jej (ji) do své říše pravdy a lásky, smíru a pokoje. Naplň srdce naše poznáním, že nejsme smrtí o své drahé olupování, nýbrž že to nejcennější z nich, jejich duchovní dílo, zůstává nám zde v jejich životních hodnotách. Dej nám proto sílu, hledat útěchu ve vroucích na ně vzpomínkách a v úsilí jejich drahé dědictví nejen zachovat, nýbrž také rozmnožovat.

- Potom ihned následuje promluva.
- Po promluvě závěr.
- Loučení

S bohem, bratří a sestry, nastal již můj den a svíce moje dohořela. Obloha rdí se mi novým jitem a před sebou zřím cestu novou, nikdy neviděnou. Pozvání přišlo a já jdu. Jen ještě o poslední vlídná slova vás ve chvíli loučení prosím: Přejte mi toho štěstí, dospěti v laskavou náruč dobrotivého Otce. Hospodin je skála má, můj hrad a vysvoboditel, roh spasení mého a útočiště mé až an věky. V této útěše chci odpočinuti duši své.

- Duchovní modlitba

Bože veliký, jenž jsi celý svět k životu vyvolal a i našemu bratru N. (naší sestře N.) dočasně v světě žiti dal, a nyní odvolal jsi duši jeho (její) zpět v náplň věčnosti, popřej jí, ať ušetřena všeliké již bolesti prožívá v onom tajemném světě světla a pokoje radostný život duše spravedlivé: veď ji tam svými cestami, plnými

milosrdenstvím a lásky, k sobě stále blíž, aby Tebe víc a více poznávala, Tebe milovala a Tobě, dobrotivý Bože, za vše dobré, jež jsi životem i prací zesnulého bratra (zesulé sestry) nám prokázal, a děkujeme i Tobě drahý bratře /drahá sestro), za vše, co jsi pro nás za svého života s pomocí Boží vykonal/a.

Kéž Otec všehomíra předobry odpustí Tobě, jestliže jsi v něčem poklesl/a v tomto životě. Ať před Bohem, spravedlivým soudcem, není ti žádné provinění na újmu. Měj i odpuštění naše a odpusť nám i ty provinění naše.

Následující slova vypouštějí se při kremaci: Buď lehká země tato, v jejíž lůno se vracíš! A naše vděčná buď Ti paměť!

O: ---zpívá---Věčná mu (ji) paměť, věčná paměť, věčná mu (jí) paměť

II. pohřeb v domě

Struktura je stejná u zastavení na rozcestí zpěv antifony čtení modlitba

Cestou na hřbitov se zpívá žalm

8.12. Příloha č. 12 – Tabulka č. 7. „Struktura Kalousovy pohřební agendy“.

Tabulka č. 7: *Struktura Kalousovy pohřební agendy*. Zpracováno autorem podle:

KALOUS František: *Náš pohřeb na Příbramsku*. Český Zápas, 1922, roč. 3, č. 12, ze dne 24. března 1922.

Píseň „Důvěřuj se v Pána +
Vykropení těla.
Střídavý zpěv žalmu dle příručky (Kalous neuvádí jaké).
Zpěv žalmu je ukončen zpěvem husitského Otčenáše.
Čtení z evangelia Janova.
Modlitba na rozloučenou.
Zpěv dvou slok „ Na shledanou v onom lepším světě.“++
Tím se obřad v domě nebo u domu končí a lid se začíná řadit do průvodu. Kalous v závorce uvádí (<i>kaple nemáme</i>), proto se lze domnívat, že stejný obřad má být sloužen za normálních okolností v kostele.
Průvod:
V čele průvodu jdou děti. Tři chlapci (v případě úmrtí muže) nebo tři dívky (v případě úmrtí ženy) a nesou prostý černý kříž s bílou nevelikou korouhví s rudým kalichem.
Spolky.
Přátelé a druhové zesnulého. Vede muž (zemřel-li muž) nebo žena (zemřela-li žena).
Před rakví kráčí kněz s dvěma bratřími nebo důvěrníky z rady starších.
Rakev, na které, jak uvádí Kalous, je obyčejně kalich.
Za rakví následují nejbližší příbuzní a známí.
Za nimi ženy (zemřela-li žena) nebo muži (zemřel-li muž).
Dále Kalous popisuje, že průvod kráčí ve <i>vzorném pořádku</i> , vážném klidu, buď v dvojstupech, nebo čtyřstupech. Autor uvádí, že přímo o pořádek v průvodu se starají dvě ženy (v ženské části) a dva muži (v mužské části). „ <i>Tento pořádek údajně působí na místní římské katolíky, kteří si naň takže začínají zvykat</i> “. Další část pohřebních obřadů se koná na hřbitově nebo na nádraží.+++ Na úvod se zpívá druhá sloka písně <i>Důvěřuj se v Pána</i> .
Při obřadu se začíná se „ <i>Od zapomenutí věčného</i> “, na což odpovídají přítomní.

Následuje rozhřešení.
Poté se spouští do hrobu rakev za zpěvu písně „Poslušně k nohám Páně.“
Po zpěvu pronese kněz proslov na rozloučení a útěchy k pozůstalým.
Následuje modlitba Komenského „z Hlubiny bezpečnosti“ (Farského příručka na konci útěchy nemocných).
Po modlitbě je rozloučení se zesnulým posledními dvěma slokami písně „ <i>Na shledanou v oné lepší době.</i> “++++

- + Ve Farského zpěvníku píseň č. 118.
- ++ Ve Farského zpěvníku píseň č. 131.
- +++ Co Kalous myslel tím „na nádraží“, se autorovi nepodařilo zjistit z literatury. Domnívá se, že se jedná o situaci, kdy tělo zesnulého bylo určeno k další přepravě, hlavně do krematoria. Automobilová doprava ještě na počátku dvacátých let dvacátého století nebyla tak rozšířená a počet krematorií byl v Československu velmi omezený. (Poznámka RF.)
- ++++ Ve Farského zpěvníku píseň č. 133, (poznámka RF.)

8.13. Příloha č. 13 – Struktura obřadu De Exsequiis z roku 1923.

Tabulka č.13. *Struktura obřadu De Exsequiis z roku 1923.*

1. pohřeb dospělého z domu, do kostela a na hřbitov.	2. pohřeb dospělého z domu na hřbitova.	3. pohřeb dětí.	3. pohřeb dětí z domu na hřbitov
A. V domě	A. V domě.	A. V domě.	A. V domě.
Vstupní modlitba s okuřováním a výkropem zesnulého.	Vstupní modlitba s okuřováním a výkropem zesnulého.	Pokropení zesnulého svěcenou vodou.	Pokropení zesnulého svěcenou vodou.
Antifona Si iniquitátes, prokládána zpívaným žalmem 129 De profundis.	Antifona Si iniquitátes, prokládána zpívaným žalmem 129 De profundis.	Antifona „Bud' chválem Hospodin“ prokládána zpívaným žalmem 112.	Antifona „Bud' chválen Hospodin“ prokládána zpívaným žalmem 112.
			„Pane smiluj se.“
Modlitba Otčenáš – tichá.	Modlitba Otčenáš – tichá.		Otčenáš – tichý.
Responsoria.	Responsoria.		Responsoria.
Modlitba za vysvobození duše od hříchu.	Modlitba za vysvobození duše od hříchu.		Modlitba za připojení blaženým dětem.
	Odpočínutí věčné dej, ó Pane.		
	Antifona „Ke cti Páně plesati.“		
	Vysvobození duše od hříchu.		
Cestou do kostela nebo na hřbitov.	Cestou do kostela nebo na hřbitov.	Cestou do kostela.	
Žalm 50 (případně žalmy stupňové, nebo z hodinek, vždy zakončené: „ <i>Odpočínutí věčné dej, ó Pane</i> “).	Žalm 50 (případně žalmy stupňové, nebo z hodinek, vždy zakončené: „ <i>Odpočínutí věčné dej, ó Pane</i> “).	Žalm 118 „Blahoslavení“, případně žalm 148 „Chvalte Hospodina.	
Antifona „Ke cti Páně plesati.“	Antifona „Ke cti Páně plesati.“		

B. V kostele.		B. V kostele.	
Responsorium „Přispěchejte svatí Boží.“		Antifona „ Od Hospodina“ prokládána zpívaným žalmem 23.	
Modlitby z církevních hodinek.		„Pane smiluj se.“	
Otčenáš – tichý.		Otčenáš – tichý.	
Responsoria.		Responsoria.	
Modlitba za vysvobození duše od hříchu.		Modlitba za připojení k blaženým dětem.	
Mše svatá za zemřelého.			
Modlitba nad rakví za odpuštění hříchů zemřelému „Ritus absolutionis in exsequis.“			
Responsorium Libera me Domine – Vysvobod mne Pane.			
Otčenáš – tichý s výkropem a okuřováním zesnulého.			
Responsoria.			
Modlitba za vysvobození duše od hříchu.			
Cestou na hřbitov.			
Antifona „Do ráje nebes“, případně žalmy z hodinek za zemřelé.			
Při odnášení rakve se zpívá „In paradisum“. Rakev je vynášena z kostela v průvodu, jehož čelo tvoří nesený kříž, svíce, kadidlo, nádoba se svěcenou vodou,			

duchovní a ministranti. S takovým složením průvodu se setkáváme již ve středověké praxi. ⁵⁵⁰			
C. Na hřbitově.	B. Na hřbitově.	C. Na hřbitově.	C. Na hřbitově.
Modlitba za posvěcení hrobu s jeho okouřením a výkropem (pokud není hrob vysvěcen).	Responsorium „Přispějte svatí Boží.“	Antifona „Chvalte Pána“ prokládána zpívaným žalmem 148.	Antifona „Chvalte Pána“ prokládána zpívaným žalmem 148.
Modlitba za zesnulého s výkropem a okouřením.	Modlitby z církevních hodinek.	„Pane smiluj se.“	„Pane smiluj se.“
Uložení do země „Přijmi země, co jest tvého.“			
Trojí vhození hlíny na rakev „Pomni prach jsi...“			
Antifona „Chvalozpěv Zachariášův.“			
	Otčenáš – tichý.	Otčenáš – tichý.	Otčenáš – tichý.
	Responsoria.	Responsoria.	Responsoria.
	Modlitba za vysvobození duše od hříchu.	Modlitba za přijetí v nebeském království.	Modlitba za přijetí v nebeském království.
	Modlitba nad rakví za odpuštění hříchů zemřelému.		
	Responsorium Libera me Domine – Vysvobod' mne Pane.		
Otčenáš – tichý s výkropem a okouřením zesnulého.	Otčenáš – tichý s výkropem a okouřením zesnulého.	Výkrop a okouření hrobu i zesnulého a uložení do hrobu.	
Responsoria.	Responsoria.	Návrat do kostela.	

⁵⁵⁰ VÁŇA Václav. *Pohřební obřady křesťanských církví*. Diplomová práce, Praha: KTF UK, 2012, s. 49.

Modlitba za vysvobození duše od hříchu.	Modlitba za vysvobození duše od hříchu.	Antifona „Dobrořečte Pánu“ prokládaná zpívaným Chvalozpěvem tří mládenců.	
U hřbitovního kříže, je-li to zvykem.	Antifona „Do ráje nebe“, případně žalmy z hodinek za zemřelé.	Vyslání s prosbou za ochranu.	
Antifona „Zdravas Královno.	Modlitba za posvěcení hrobu s jeho okouřením a výkropem.		
Modlitba k Marii s žádostí o přímluvy za zesnulého.	Modlitba za zesnulého s výkropem a okouřením.		
	Uložení do země „Přijmi země, co jest tvého.“		
	Trojí vhození hlíny na rakev „Pomni prach jsi.“		
	Antifona „Chvalozpěv Zachariášův.“		
	Otčenáš – tichý s výkropem a okouřením zesnulého.		
	Responsorie.		
	Modlitba za vysvobození duše od hříchu.		
	U hřbitovního kříže, je-li to zvykem.		
	Antifona „Zdravas Královno.		

	Modlitba k Marii s žádosti o přímlyvy za zesnulého.	-	
	Cestou ze hřbitova.		
	Antifona Si inquitátes, prokládaná zpívaným žalmem 129 De profundis.		

Zdroj. Richard Ferčík.

8.14. Příloha č. 14 – Tabulka č. 9. „Struktura pohřebního obřadu podle Obřadní knihy starokatolické církve z roku 1942.

Tabulka č. 9: *Struktura pohřebního obřadu podle Obřadní knihy církve starokatolické z roku 1942.*

Pohřeb dospělého	Pohřeb dítěte V domě
	Ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého. Amen.
Úvod	Verš z žalmů
Dialogická modlitba kněze a shromážděných	
Otče náš	Otče náš
Pane, smiluj se	
Modlitba kněze	Modlitba kněze
Dialogická modlitba kněze a shromážděných	
Cesta na hřbitov. V průběhu zpěv žalmů.	
U hrobu.	U hrobu.
Modlitba kněze (žehnání hrobu)	Modlitba kněze (žehnání hrobu)
Žalm 91 <i>"kdo přebývá v skrýši Nejvyššího"</i>	Verš ze Zjevení sv. apoštola Jana
Dialogická modlitba kněze a shromážděných	
Pane, smiluj se	Pane, smiluj se
Modlitba kněze	Modlitba kněze
Promluva	
<i>po promluvě následují dvě modlitby</i>	
<i>následně kladení rakve do hrobu doprovázené modlitbou:</i>	<i>Rakev se klade do hrobu:</i>

<p><i>"Andělé doprovod'ěž tebe do ráje, mučedníci uvítej'ěž tebe u příchodu tvém a uveď'ěž tě do města svatého. Kúrové andělští přijm'ěž tebe, aby s Lazarem chudobnýmn požíval pokoje věčného. Amen. Milostí Pána našeho Ježíše Krista, jenž křížem svým svět vykoupil a moc smrti zlomil, vstaneš opět v den soudu k životu věčnému. Amen. Rosou božské milosti občerstiž duši tvou Pán a tělu tvému dej lehké odpočinutí a jednou slavné vzkříšení."</i></p>	
<p>Otče náš</p>	<p>Otče náš</p>
<p><i>"Odpočinutí lehké, dejž mu, ó Pane, a světlo věčné ať mu svítí, ať odpočívá v pokoji. Amen"</i></p>	<p><i>"Odpočinutí lehké, dejž mu, ó Pane, a světlo věčné ať mu svítí, ať odpočívá v pokoji. Amen"</i></p>
<p>Požehnání</p>	<p>Požehnání</p>

8.15. Příloha č. 15 – Římskokatolická pohřební agenda z roku 1972.

Tabulka č. 12. *Římskokatolická pohřební agenda z roku 1972*

1. pohřeb dospělého z domu, do kostela a na hřbitov.	2. pohřeb dospělého z domu na hřbitova.	3. Pohřeb na jednom místě.	4. Kremace.
1. V domě	Ve Hřbitovní kapli		Krematorium
Pozdrav (vlídný)	Pozdrav (vlídný)	při ukládání těla do rakve je možno modlit se žalm a vhodnou modlitbu	Zpěv žalmu nebo píseň
Uvedení slovy z Písma	Zpěv responsoria	Zpěv responsoria	Uvítání
Pokropení zesnulého svěcenou vodou	Čtení	Čtení	Čtení
Žalm (zpěv nebo modlitba s odpovědí	Homilie (pokud nebude u hrobu)	Homilie (pokud nebude u hrobu)	Homilie (pokud nebude u hrobu)
dialog Pán s Vámi			
Modlitba za zesnulého	Poslední rozloučení (nebude-li u hrobu)	Poslední rozloučení (nebude-li u hrobu)	Poslední rozloučení (nebude-li u hrobu)
lze přidat modlitbu za pozůstalé	Společná tichá modlitba Otčenáš	Společná tichá modlitba Otčenáš	Společná tichá modlitba Otčenáš
	Zpěv na rozloučenou	Zpěv na rozloučenou	Zpěv na rozloučenou
	Pokropení svěcenou vodou a okuřování	Pokropení svěcenou vodou a okuřování	Pokropení svěcenou vodou a okuřování
	Responsoria	Responsoria	Responsoria
	Modlitba kněze-odevzdání	Modlitba kněze-odevzdání	Modlitba kněze-odevzdání
Průvod do kostela	Vynesení rakve		
Zpěv žalmů a antifona. Lze nahradit i jiným zpěvem			tichá modlitba
V Kostele			
mše, nebo bohoslužba slova			

Při bohoslužbě slova se místo závěrečné modlitby kněze může modlit společný Otčenáš			
Poslední rozloučení			
Tichá modlitba všech			
Zpěv			
Výkrop a okuřování			
Modlitba kněze			
Odnášení rakve. Lze zpívat antifony, případně k nim přidat vhodný žalm			
Na Hřbitově	Na hřbitově		
Úvod do obřadu	Úvod do obřadu		
Není-li hrob posvěcen, následuje posvěcení.	Není-li hrob posvěcen, následuje posvěcení.		
Modlitba za zesnulého s výkropem a okouřením.	Modlitba za zesnulého s výkropem a okouřením.		
Uložení do hrobu. Bud hned, nebo po skončení obřadu (dle místního zvyku) se slovy odevzdání	Uložení do hrobu. Bud hned, nebo po skončení obřadu (dle místního zvyku) se slovy odevzdání		
Přímluvy	Přímluvy (nebyli-li v kapli)		přímluvy - modlitby za zesnulého
Společná modlitba Otčenáš, nebo kněz zakončí přímluvy modlitbou	Společná modlitba Otčenáš, nebo kněz zakončí přímluvy modlitbou		Společná modlitba Otčenáš
			Lze přidat modlitbu za pozůstalé

			nebude-li na závěr zpívána Antifona „Zdravas Královno., lze ji zde zařadit jako modlitbu.
Odpočinutí věčné	Odpočinutí věčné		Odpočinutí věčné
Antifona „Zdravas Královno.	Antifona „Zdravas Královno.		Antifona „Zdravas Královno.

Zpracováno podle Pohřební obřady, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 1999.

Zdroj. Richard Ferčík.

9. Seznam použité literatury

a) prameny

Agenda Českobratrské církve evangelické. Bohoslužebná kniha, díl první. Praha: Kalich, 1983.

Agenda Církve Československé husitské, Druhá část, Pohřební obřady. Praha: Blahoslav, 1997, ISBN 80-7000-009-8.

Agenda. První část. Obřadní příručka Církve československé husitské. Praha: Blahoslav, 2004.

BIRINGER R. S. *Spevník náboženských písní a modliteb CČS*, vydání 1. Praha: Blahoslav 1929.

BUGEL Walerian a kol.: *Pohřební obřady v různých liturgických tradicích.* Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2015, ISBN: 978-80-244-4855-8.

Bohoslužební řád Církve československé husitské přijatý prvním zasedáním VI. Řádného sněmu CČSH dne 17. 10. 1971 a vyhlášený ústřední radou CČSH dne 5. 11. 1971. In *Liturgie.* Praha: Blahoslav, 2004.

Církev římská a čsl. interkonfesní zákon o hřbitovech a pohřbívání ohněm, *Český zápas*, 1925, roč. 6, č. 42 z 15. října 1922, s. 2.

Český Misál, Vánoce 1919, Vydáno péčí klubu reformního duchovenstva, tiskem Politika, 1919.

Český Misál sešit II, Doba po zjevení Páně a postní, Vydáno péčí klubu reformního Duchovenstva.

Český Misál sešit VII, Podzim 1920, Vydáno péčí klubu reformního duchovenstva, 1919.

Český zápas, 1920, roč. 1, č. 20 ze dne 4. června 1920.

Český zápas, 1925, roč. 6, č. 30, ze dne 23. července 1925.

Dopisy. *Český zápas*, 1920, roč. 1, č. 24, ze dne 2. července 1920.

DRTINA Vlastimil: *Agenda*, Blahoslav, Praha 1951.

- Druhý návrh obřadní příručky pro církev československou.* Praha, 1920.
- DURCHÁNEK Miroslav, HORSKÝ Rudolf. *O svátostech a o křesťanském pohřbu s
připojením pohřebních kázání.* Praha: ÚCN, 1976.
- FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních, doporučitelných bratřím a sestrám Církve
československé, se stručným přídavkem věroučné nauky a modliteb.* Praha:
Nákladem vlastním, tisk Politika, 1922.
- FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních Církve československé, vydání čtvrté.* Praha:
Blahoslav, 1923.
- FARSKÝ Karel. *Zpěvník písní duchovních Církve československé, vydání jedenácté.*
Praha: Blahoslav, 1930.
- HORSKÝ Rudolf. Agenda biskupa Stibora. *Náboženská revue*, 1962, roč. 33, č. 3-4, s. 121-
131.
- HORSKÝ Rudolf. *Bohoslužebné předměty a symboly v církvi československé.* Praha:
Blahoslav, 1963.
- HORSKÝ Rudolf. Křesťanský pohřeb. *Český zápas*, 1969, roč. 70, č. 33-34, ze dne 14.
srpna 1969.
- HORSKÝ Rudolf. O hřbitovech a pohřbívání. *Český zápas*, 1962, roč. 63, č. 44, ze dne 1.
listopadu 1962.
- KALOUS František. Náš pohřeb na Příbramsku. *Český Zápas*, 1922, roč. 3, č. 12 ze dne
24. března 1922.
- KALOUS František. Vzpomínková slavnost večer 1. listopadu na našem hřbitově.
Český zápas, 1925, roč. 6, č. 46 ze dne 12. listopadu 1925.
- Kniha modliteb a služebností Českobratrské církve evangelické.* Praha: Kalich, 1953.
- Kniha modliteb a služebností Českobratrské církve evangelické, díl první.* Praha: Synodální
rada českobratrské církve evangelické, 1983.
- KUNETKA František. Nejstarší římské Ordo defunctorum v pohledu paradigmatu
rites de passage. *Studia theologica*, 2005, roč. 6, č. 4, s 13-25, ISSN 1212-8570.
- Liturgie Patriarchy Dr. K. Farského.* Praha: ÚR CČS, 1939.

- Liturgie Patriarchy Dr. K.Farského.* Praha: ÚR CČS, 1960.
- MÁNEK Jindřich. *Pohled Bible na smrt a na život.* Praha: ÚCN, 1973.
- Mše za zemřelé. Český misál. Sešit II.* Praha: Vydáno péčí Klubu reformního duchovenstva, 1920.
- Obřadní příručka Církve československé husitské, Agenda, Druhá část, pohřební obřady,* Praha, Blahoslav 2015.
- Pohřbívání příslušníků církve římskokatolické. *Český zápas*, 1921 roč. 2, č. 18 ze dne 6. května 1921.
- Pohřební obřady.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, ISBN: 80-7192-379-6.
- Pravoslavný pohřeb. *Český zápas*, 1920, roč. 1, č. 12 ze dne 9. dubna 1920.
- RUTRLE Otto. *Liturgika I, 2.* Praha: ÚCN, 1954.
- RUTRLE Otto. Naše tradice o životě věčném. *Náboženská Revue*, 1952, roč. 23, č. 1, str. 8 -29.
- RUTRLE Otto. Poselství obřadní příručky Dr. Karla Farského. *Náboženská revue*, 1952, roč. 23, č. 3, s. 100-115.
- Různé zprávy. *Český zápas*, 1920, roč. 1, č. 30 ze dne 13. srpna 1920.
- Různé zprávy. *Právo národa*, 1920, roč. 3, č. 4, ze dne 15 února 1920.
- RŮŽIČKA Vilibald. Náš duchovní při pohřbu. In *Český zápas*, 1923, roč. 4, č. 23 ze dne 8. června 1923.
- Římský misál. Přeložil a poznámkami liturgickými opatřil Marian Schaller.* 4. úplné vydání. Praha: Bohuslav Rupp, 1947.
- SALAJKA Milan. Smrt a pohřeb. *Theologická revue*, 1984, roč. 55, č. 3, ISSN 0139-7702, s. 103-112.
- SALFICKÝ Karel. *Návrh obřadních modliteb. Liturgické komisi předkládá duchovenstvo Církve českomoravské vikariátů budějovického a tábořského.* Budějovice: Nákladem rady starších Církve českomoravské v Budějovicích, Adolf Mičan, 1940.
- Slavnost Dušiček na hřbitově příbramském. *Český zápas*, 1922, roč. 3, č. 47 ze dne 24.

listopadu 1922.

SPISAR Alois. K naší tradici o životě věčném. *Náboženská revue*, 1953, roč. 24, č. 1, s. 15-23.

SPISAR Alois. *Věrouka v duchu církve československé II*. Praha: Blahoslav, 1945.

STIBOR Ferdinand. *Zpěvník církve československé pro Slezsko a pohraniční Moravu*. Ostrava: Zemská rada starších, 1922.

STIBOR Ferdinand. *Zpěvník Církve československé pro Slezsko a pohraniční Moravu*, 3. opravené vydání. Moravská Ostrava, 1930.

TRTÍK Zdeněk: *Dr. Karel Farský o nesmrtelnosti duše* in *Theologická revue CČS VI*. 1953, Blahoslav, Praha 1953

TRTÍK Zdeněk. Naše tradice o životě věčném. *Náboženská revue*, 1952, roč. 23, č. 1, s. 8-29.

TUHÁČEK Alois. *Bohoslužebná kniha Církve československé*. Praha: ÚR CČS, 1952.

TUHÁČEK Alois. *Obřadní příručka CČM*. Praha: UR CČM, 1944.

Základy víry církve československé husitské. Praha: ÚR CČSH, 1975.

b) sekundární literatura

ADAM Adolf: *Liturgika, Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, Praha: Vyšehrad 2008, ISBN 978-80-7021-968-3.

ALBRECHT Michael J. *Jsme žebráci. Martin Luther o umírání a smrti*. Praha: Lutherova společnost, 2007, ISBN 978-80-903632-3-6.

ARIÉS Philip. *Dějiny smrti Díl I*. Praha: ARGO, 2000, ISBN:80-7203-286-0.

AUGUSTIN B. *Věrouka. Liturgika. Pro I. a 11. třídu středních škol*. Praha 1936

BELEJKANIČ Imrich: *Pravoslávne dogmatické bohoslovie II*. Prešov: Pravoslavná bohoslovecká fakulta v Prešove, 1996, ISBN 80-7097-341-2.

BERGER Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008, ISBN 978-80-7021-965-2.

BEZDĚČKA. *Rozhovory o církvi československé*. Praha: Blahoslav 1949

- BĚLOHRADSKÝ Stáňa J. *Posila duše. Sborník modliteb a písní Československých spiritistů*. Praha: Knihovna „Nového života“, 1922.
- BJOLKOVÁ Gabriela. *Komparace pohřebních obřadů ŘKC, CČE, CČSH*. diplomová práce, Praha: HTF UK, 2010.
- BOUŠE Bonaventura Zdeněk. *Malá katolická liturgika. Tradice, kritika, budoucnost*. Praha: Vyšehrad, 2004, ISBN80-7021-709-X.
- BÖHM Václav. *Církev československá husitská*. In MACH Jiří (ed.). *Křesťanství v Podorlicku (Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti)*. Nové Město nad Metují: Státní okresní archiv v Rychnově n. Kn. a Městské Muzeum v Dobrušce, 2000, ISBN: 80-901757-7-5.
- BRABEC Ladislav: *Křesťanská thanatologie*, Gemma89, Praha 1991, ISBN 80-85206-06-4.
- Bratrský zpěvník*. Praha: Jednota Bratrská ÚCN, 1954.
- BŘEŇOVÁ Klára. *Smrt a existence po smrti v biblickém Izraeli v kontextu představ starověkého Předního východu*. Praha: Academia, 2011, ISBN 978-80-200-1990-5.
- BUTTA Tomáš. (ed.). *90 let Církve československé husitské*. Praha: CČSH ve spolupráci s NO CČSH Praha 1 - Staré Město, Praha, 2010, ISBN 978-80-7000-047-2, s. 185–202.
- BUTTA Tomáš: *Praktický liturgický projev*, Husův institut teologických studií, Praha 2015, ISBN: 978-80-904964-9-1
- CEKOTA Vojtěch. *Farní organizace na Moravě v 18. století*. In KORDIOVSKÝ Emil, JAN Libor ed. *Vývoj církevní správy na Moravě, XXVII. Mikulovské sympozium 9. – 10. října 2002*. Brno: Vydal ČR-Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově a Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2003, s. 134, ISBN 80-7275-046-1.
- Codex iuris canonici 1983, Kodex kánonického práva*. Praha: Zvon, 1994, ISBN 80-7113-082-6.
- ČÍŽEK L. *Oheň ve službách hygieny. Se zvláštním zřetelem k technickým za nové doby ku spalování mrtvol, zdechlin, smetí a odpadků měst*. Praha, 1897.

- DOSTÁL Přemysl: Křesťanské pohřební shromáždění. *Theologická revue*, 1971, roč. 4, č. 3 - 4, 1971, s. 158-160. ISSN 0139-7702.
- FARSKÝ Karel. *Stát a církev*. Praha: Blahoslav, 1924.
- FARSKÝ Karel. *Stručné informace o náboženských názorech, úkolech a organizaci církve československé*. Praha 1925.
- FOLTÝNOVSKÝ Josef.: *Liturgika II*. Vydání, Lidové knihkupectví a nakladatelství v Olomouci, Olomouc 1936.
- FRÝDL David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky: snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě*, L. Marek, Brno 2001, ISBN 8086263150.
- FROLEC V.(ed.). *Čas života*. Brno: Blok, 1985.
- GENNEP van Arnold. *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-178-6.
- Historický koutek. *Český zápas*, 1920, roč. 1, č. 14 ze dne 23. dubna 1920.
- JÖCKLE Clemens. *Memento mori, historie pohřbívání a uctívání mrtvých*, Praha: Knižní klub, 2000, ISBN 80-242-0108-9.
- Kancionál tj. Sbíрка písní a modliteb pro potřeby církve československé*. CČS v Uherském Brodě, 1921.
- KAŇÁK Miloslav. *Karel Farský*, Praha: Blahoslav, 1951.
- KAŇÁK Miloslav. *Padesát let Československé církve*. Praha: HČBF, 1970.
- KOLÁŘ Pavel. O eschatologii a pohřebních obřadech Církve československé husitské. In STEJSKAL, David, ŠEJVL, Jaroslav a kol. *Pohřbívání a hřbitovy*, 1. Vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011, ISBN 978-80-7357-680-6.
- KOŠTÁL Miloslav. *Sto let ve službě Evangelia (1880-1980)*. Praha: Církev bratrská pro vnitřní potřebu, 1980.
- KOTRLÝ Tomáš. *Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky*, disertační práce, Praha: KTF UK, 2009.
- KOTRLÝ Tomáš. *Teologicko-filozofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*, rigorózní práce, Praha: KTF UK, 2007.

- KOTRLÝ Tomáš. *Pohřebnictví, Právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde, 2013, ISBN 978-80.86131-95-5.
- KOVALČÍK Zdeněk. Hudba v Církvi československé husitské. In KUČERA Zdeněk, KOVÁŘ František. *Deset let československé církve*. Praha: Blahoslav, 1930.
- KOVAŘÍK Petr. *Klíč k pražským hřbitovům*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, ISBN 80-7106-486-6.
- KOZÁK Jaromír. *Spiritismus zapomenutá významná kapitola českých dějin*. Praha: Eminent, 2003, ISBN 80-7281-149-5.
- KREMER Jakob. *Budoucnost zemřelých. Biblická naděje na osobní vzkříšení v proměnách času*. Praha: Vyšehrad, 1995, ISBN 80-7021-142-3.
- KUČERA Zdeněk. *Pravda a iluze moderní teologie*. Praha: Martin, 2004, ISBN 80-85955-27-X.
- KUČERA Zdeněk. *Trojčinná teologie: Kniha 1. Trojčinný základ a tradice*. 1. vyd. Praha: ÚCN, 1984.
- KUČERA Zdeněk Z. Vlny husitské teologie. *Theologická revue*, 1998, roč. 79, č. 3/1998, ISSN 1211-7617, s. 36-41.
- KUČERA Zdeněk, LÁŠEK Jan Blahoslav. *Užitečné návraty: O přesvědčivosti křesťanského poselství in Modernismus historie nebo výzva*. Brno: L. Marek, 2002, ISBN 80-85955-27-X.
- KUČERA Zdeněk. *Zarůst do kmene*. Brno: L. Marek, 2013, ISBN 978-80-87127-41-4.
- KUNC F. J. *Od počátku až do skonání světa*. Praha: PIETA, 1937.
- KÜNG Hans. *Věčný život?* Praha: Vyšehrad 2006, ISBN 80-7021-836-3.
- LENDEROVÁ Milena. Fenomén smrti v české kultuře 19. století. In: *Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 9. - 11. března 2000*, Lorenzová, Helena, Praha: KLP 2001, ISBN 8085917793, s. 238-244.
- LENDELOVÁ Milena, TINKOVÁ Daniela, HANULÍK Vladan: *Tělo mezi medicínou a disciplínou*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2014, ISBN 978-80-7422-313-6.
- MACEK Josef. *Víra a zbožnost jagellonského věku*. Praha: 2001, ISBN 80-7203-265-8.

- MACHÁČEK B., VRHEL J. *Církev československá (stručné informace)*. Tábor: nákladem Stráže na Táboře, 1946.
- MAREK Pavel.: *Apologetové nebo kacíři?*, Olomouc 1999, ISBN:80-86200-11-6.
- MAREK Pavel. *Český katolicismus 1890-1914, Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. s 20. století*. Olomouc Rosice: L.Marek, 2003, ISBN 80-86200-76-0.
- MAREK Pavel. *Emil Dlouhý-Pokorný*. Brno: Centrum pro studium demokracie, 2007, ISBN:978-80-7325-129-1.
- MASARIK Albín. *Aby smútili s nádejou. Vybrané aspekty pohrebných kázání*. Brno: L. Marek, Edice Pontes Pragenses, 2011, ISBN 978-80-87127-35-3.
- MEDEK Rudolf. *Katechismus v duchu církve československé husitské*. Praha: Blahoslav, 1990.
- MÜLLER Zdeněk. Hřbitovní právo, in: *Právní rozhledy*, číslo 6/1997. ISSN 1210-6410
- Naivnost? *Právo národa*, 1920, roč. 3, č. 6, ze dne 27 února 1920.
- NEŠPOR Zdeněk. *Demonstrace konfesionality prostřednictvím pohřebních rituálů v českých zemích po vydání tolerančního patentu*. Praha: Historický ústav, 2007, ISBN 978-80-286-106-4.
- NEŠPOROVÁ Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: CDK, 2013, ISBN 978-80-7325-320-2.
- NOSEK Bedřich, DAMOHORSKÁ Pavla. *Židovské tradice a zvyky*. Praha: Karolinum, 2010, ISBN 978-80-246-1518-9.
- NOZAR K. *Pohřeb do země a kremace*. Praha: Krematorium 1931.
- PAVLÍČKOVÁ Radmila. *Triumphus in Mortem, pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*. České Budějovice: Bohumír Němec – Veduta, 2008, ISBN 978-80-86829-39-5.
- POHREBNÉ OBRADY, Bratislava, Spolok Sv. Vojtecha v Trnave v UCN , 1976.
- POJSL Miloslav. Nástin vývoje sakrální architektury na Moravě. In KORDIOVSKÝ Emil, JAN Libor, ed. *Vývoj církevní správy na Moravě, XXVII. Mikulovské sympozium 9. - 10. října 2002*, Brno: Vydal ČR - Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově a Muzejní a vlastivědná

- společnost v Brně, 2003, ISBN 978-80-244-1721-9 s. 41-73.
- POKORNÝ František. *Příručka křesťanské modlitby, sbírka modliteb a náboženských úvah pro věřící církve československé*. Praha: Blahoslav, 1932.
- POKORNÝ Petr; VESELÝ Josef. *Perspektiva víry. Úvod do eschatologie*. Praha: Kalich 1991, ISBN 80-7017-360-2.
- POSPÍŠIL Ctirad Václav. *Jako v nebi tak i na zemi*. Kostelní Vydří: Krystal OP Karmelitánské nakladatelství, 2007, ISBN 978-80-7195-123-0.
- PRÁŠEK František. *Vznik Československé církve a patriarcha G. A. Procházka*. Praha: Blahoslav, 1932.
- PREČAN, Leopold. *Agenda Provinciae Ecclesiasticae Moraviae: De Exsequiis*. Olomouc: Sumptibus Archiepiscopalibus, 1932.
- První česká matka po smrti upálena. *Čech*, 1890, roč. 22, č. 247, ze dne 27. října 1890.
- PULEC Miloš Josef. *Starokatolíci a spalování, in Husitský kalendář českých starokatolíků L.P.* 1946, Praha 1946.
- Rozhovor s Janem ŠVEHLOU, farářem CČSH nar. 1920, Tábor, 15.10.2008.
- QUITT Zdeněk et. KUCHARSKÝ Pavel.: *Česko-Latinský slovník*, SPN Praha, 1992, ISBN 80-04-16903-1.
- RAK Jiří. Pohřeb jako národní manifestace. In KOVAŘÍK Petr. *Klíč k pražským hřbitovům*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, ISBN 80-7106-486-6, s. 311-323.
- RŮŽIČKA Vilibald. *Modlitby pro neděle a svátky*. Příbram: Ant. Peltz, 1942.
- SALAJKA Milan. *Portrét Církve československé husitské*. Praha: Blahoslav, 2007, ISBN 80-7000-876-8.
- SALAJKA Milan. *Teologie a praxe církve, Praktická teologie křesťanského západu*. Praha: Karolinim, 2000, ISBN - 80-246-0102-8.
- Sbírka písní Církve československé, II. Vydání*. Praha: Blahoslav, 1922.
- Sbírka sněmovních usnesení církve československé*. Praha: Blahoslav, 1947,
- SEZEMSKÝ Karel. *Sebrané spiritistické modlitby a „hephata“*. Nová Paka: Nákladem

- Karla Sezemského, 1922.
- SKOČDOPOLE Antonín. *Příručná kniha bohosloví pastýřského*. Budějovice: vlastním nákladem, 1874.
- SMOLÍK Josef. *Kapitoly z liturgiky*. Praha: Komenského bohoslovecká fakulta, 1960.
- SOUČEK Josef B., *Řecko – český slovník k novému zákonu*, Kalich, Praha 1997, ISBN 80-7017-025-5
- SPÁČIL Vladimír. Z minulosti olomouckých hřbitovů. In BLÁHA Josef. *Olomoucké hřbitovy a kolumbária*. Olomouc: Memoria, 2001, s. 7-41, ISBN 8085807165.
- SPISAR Alois. *Ideový úkol církvi v náboženské krizi dneška*. Praha: Blahoslav, 1926.
- SPISAR Alois. *Ideový vývoj Církve československé*. Praha: Blahoslav, 1936.
- SPISAR Alois, KALOUS František. *Učení náboženství křesťanského*. Praha: Blahoslav, 1948.
- SVOBODOVÁ Markéta. *Krematorium*. Praha: Artefaktum, 2013, ISBN 978-80-86890-51-7.
- STUDENÍK A. *Kancionál tj. sbírka písní a modliteb pro potřebu církve československé*. Uherský Brod, 1921.
- ŠIMKOVIČ Ján.: *Verím tela z mrtvých vzkříšení*. Ružomberok: Tranoscius, 1921.
- ŠLECHTA, VORLÍČEK. *Promluvy svatební a pohřební*. Praha: Blahoslav, rok neuveden
- ŠPIDLÍK Tomáš. *Věřím v život věčný. Eschatologie*. Praha-Velehrad-Roma: Refugium, 2007, ISBN 978-80-86715-93-3
- ŠTAUD Václav. Umírání dříve a dnes. *Katolický týdeník*, 2008, roč.19, č.9.s.8, ISSN 0862-5557.
- TELEC Ivo. Přirozené právo osobnostní a jeho státní ochrana. *Právní rozhledy*, 2007, roč. 15, č. 1, s. 8, ISSN 1210-6410.
- The Book of Common prayer*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1932.
- TRTÍK Zdeněk. Nejstarší pokus dr. K. Farského o systematické vyjádření hlavních principů. *Náboženská revue*, 1942, roč. 14, č. 14, s. 193-201.
- TRTÍK Zdeněk. Pósegeirontai hoi nekroi. *Náboženská revue*, 1958, roč. 29, č. 5, s. 203-

- TRTÍK Zdeněk. *Slovo víry*. Praha: Blahoslav, 1963.
- TRTÍK Zdeněk. *Vztah Já-Ty a křesťanství*. Praha: Blahoslav, 1948.
- TRTÍK Zdeněk: *Zpěvník Církve československé*. Praha: Blahoslav, 1957.
- VÁŇA Václav. *Pohřební obřady křesťanských církví*. Diplomová práce, Praha: KTF UK, 2012.
- VIRT G., KÖRTNER U. Pieta a bliženská láska. *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 3, s. 112-113, ISSN 0862-6944.
- VINŠ Jan. *Starokatolická obec v Praze a její vztah k vznikající Církvi československé*. Praha: diplomová práce HTF UK, 2008.
- VOGEL Jiří. *Církev v sekularizované společnosti*. Brno: L. Marek, 2005, ISBN 80-86263-64-9.
- VOGEL Jiří. *Herman Schell, Apologeta a dogmatik*. Brno: L.Marek, 2001, ISBN 80-86263-18-5.
- VOGEL Jiří, VIK Dalibor. *Kapitoly z dialogu mezi vědou a vírou*. Brno: L. Marek, 2013, ISBN 978-80-87127-65-0.
- VOGEL Jiří. *Karl Heim v diskusi teologie a přírodních věd*. Brno: L. Marek, 2001, ISBN 978-80-87127-40-7.
- VOPARTNÝ Gorazd. *Dědictví Otců*. Praha: Knižní dílna Rubato, 1999. ISBN 80902256-3-2.
- VRIES de Simon Philip. *Židovské obřady a symboly*. Praha: Vyšehrad, 2009, ISBN 8-80-7021-963-8.
- Učení náboženství křesťanského. Přijato I. řádným sněmem církve československé dne 28. – 30. března 1931*. Praha: ÚR CČS, 1948.
- Úřední věstník Církve československé číslo 2. příloha ČZ. *Český zápas*, 1921 roč. 2, č. 18 ze dne 6. května 1921.
- ZAHRADNÍK BRODSKY B., FARSKÝ K., PROCHAZKA G. A., STIBOR. Národu československému. In *Právo národa*, 1920, roč. 3, č. 2, ze dne 15. ledna 1920.

ZÍTEK Vlastimil. *Ekklesiologie*. Praha: ÚCN, 1968.
Zpráva o I. Řádném sněmu Církve československé. Praha: UR CČS, 1931.
Zpěvník Církve československé husitské. Praha: Blahoslav, 2005.
Zpěvník Církve československé. Tábor: NO CČS Tábor, 1921.
Zpěvník Evanjelické Bratrské církve. Potštýn: nákladem ev. Bratrské církve, 1908.

c) užité encyklopedie a slovníky

DAVIES J. Douglas et MATES H.Lewis. *Encyclopedia of Cremation*. Aldershot: Ashgate, 2005, ISBN 9780754637738

De VANN Michiel.: *Etymological dictionary of Latin and the other italic languages*, Leiden - Boston 2008, ISBN: 978 90 04 16797 1

DUBSKÝ Jan, REJZEK Vladimír: *Česko – španělský slovník*, SPN, Praha 1964.

KOPECKIJ L.V.: *Rusko-český slovník*, Slovanské nakladatelství, Praha 1951.

Kronika křesťanství. Praha: Fortuna Print, Knižní klub, 1998, ISBN 80-86144-23-2.

LYER Stanislav.: *Francouzsko – český slovník*, SPN, Praha 1991, ISBN:80-04-26005-5.

Masarykův slovník naučný IV. Praha: Československý kompas,1929.

NOHA Miloš.: *Srbochorvatsko – český Česko –srbochorvatský kapesní slovník*, SPN, Praha, 1963.

OLIVA Karel, KULOŠOVÁ Marta, SVOBODA Josef Zdenko.: *Česko-polský , Polsko – český kapesní slovník*, SPN, Praha, 1963, ISBN 80-04-23486-0.

OSIČKA Antonín, POLDAUF Ivan, : *Anglicko-český slovník*, ČSAV, Praha 1956.

Ottův slovník naučný nové doby, díl III. sv. 2. Praha: J. Otto, 1935.

Ottův slovník naučný XV. Praha: J. Otto, 1900.

Ottův slovník naučný XX. Praha: J. Otto, 1903.

SIEBENSCHHEIN Hugo et. al. : *Německo – český slovník I*, SPN, Praha 1970.

SIEBENSCHHEIN Hugo et. al. : *Německo – český slovník II*, SPN, Praha 1970.

SOMMER J. Hřbitovy. In *Slovník veřejného práva československého, svazek I*. Brno:

Polygrafia, 1929.

TEYSSLER V., KOTYŠKA J. *Technický slovník VII*. Praha: Borský a Šulc, 1932.

TICHÝ Ladislav. Slovník novozákonní řečtiny. In *Řecko – český Nový zákon*. Praha: Česká biblická společnost, 2011, ISBN 978-80-87287-38-5.

d) elektronické dokumenty nebo jejich části

Časopis Čechoslovák ze dne 12. ledna 1928. Dostupné na

http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t1433_02.htm (cit. dle 25. března 2015).

Interpelace o porušení zákona č. 96., předsedovi vlády. Citované ze stránek Poslanecké Sněmovny Parlamentu ČR,

http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t1433_02.htm, (cit. 25. 4. 2012).

<http://www.pohreb.cz/spolecnost-pratel-zehu> (cit.5.4.2017)

Nářízení vlády číslo 517/1919 Sb. Citované z ASPI

<https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1418&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> (cit.8.6.2017)

RICHTER Klemens. *Čím se liší znamení svátostí a svátostin?* In *Getsemany 2001/2*,

Dostupné na: <http://www.getsemany.cz/node/256>, (cit. 20.3.2010).

Sacrosanctum Concilium, Konstituce o posvátné liturgii. Dostupné z:

http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_cs.html (cit. dle 5. dubna 2014).

Statut Náboženská obec CČSH ve Vídni. Citováno z oficiálních stránek CČSH.

<http://www.ccsch.cz/no.php?obec=317> (cit. 3.2.2015).

Statut Husova sboru v Curychu. Citováno z oficiálních stránek Husova sboru v Curychu.

<http://www.husuv-sbor.ch/>, (cit. 3.2.2015).

VEČEŘÁKOVÁ Markéta. *Krematoria v české architektuře 10. - 30. let 20. století*. Umění

XLV,1997. Dostupné:

<http://www.archiweb.cz/salon.php?type=10&action=show&id=2731>, (cit. 2. března 2007).

Zákon 96/1925 Sb. Dostupné z <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/96-25.htm>, (cit. 25. 4. 2012).

Zákon o fakultativním pohřbívání z 1. dubna 1919, tak řečený „Lex Kvapil.“ Dostupné na z

<http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1080&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>
(cit. Dle 5.března 2015).

Zákon o pohřbívání ohněm z roku 1921. Citované ze stránek Senátu Parlamentu ČR

http://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/1vo/tisky/T0868_00.htm, (cit. 25. 4. 2012).

Zpráva k návrhu zákona o pohřbívání ohněm z 23.11.1921. Citované ze stránek Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR,

http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3204_00.htm, (cit. 25. 4. 2012).

10. Seznam tabulek

Tabulka č. 1 – Struktura „ <i>Farského agendy</i> “.	str. 100
Tabulka č. 2 – Struktura „ <i>Drtinovy agendy</i> “.	str. 103
Tabulka č. 3 – Struktura „ <i>Špakovy agendy</i> “.	str. 109
Tabulka č. 4 – Struktura „ <i>Buttovy agendy</i> “.	str. 219
Tabulka č. 5 – Struktura pohřebního obřadu „ <i>Druhého návrhu obřadní příručky CČS</i> “.	str. 117
Tabulka č. 6 – Struktura „ <i>Salfického agendy</i> “.	str. 120
Tabulka č. 7 – Struktura „ <i>Kalousova obřadu</i> “.	str. 234
Tabulka č. 8 – Struktura pohřebního obřadu podle „ <i>Ordo Defenctorum</i> “.	str. 139
Tabulka č. 9 – Struktura pohřebního obřadu podle „ <i>Obřadní knihy starokatolické církve z roku 1942</i> “.	str. 241
Tabulka č. 10 – Postup pohřbu podle „ <i>Agendy CČE z roku 1953</i> “.	str. 149
Tabulka č. 11 – Struktura pohřebních obřadů „ <i>Church of England</i> “.	str. 155
Tabulka č. 12 – Srovnání struktury průběhu obřadu CČSH, ŘKC a CČE ...	str. 156
Tabulka č. 13 – Římskokatolická pohřební agenda z roku 1972.	str. 243

11. Seznam příloh

Příloha č. 1 – Nařízení vlády RČS č. 517/1919 Sb	str. 170
Příloha č. 2 – Zákon č. 464 Sb. ze 7. prosince 1921	str. 176
Příloha č. 3 – Zpráva k návrhu zákona o pohřbívání ohněm z 23. 11. 1921.....	str. 183
Příloha č. 4 – Zákon 96/1925 Sb.	str. 188
Příloha č. 5 – Interpelace o porušení zákona č. 96., předsedovi vlády.	str. 196
Příloha č. 6 – Farského pohřební obřad podle Obřadní příručky 1920.....	str. 199
Příloha č. 7 – Druhý návrh obřadní příručky pro CČS	str. 205
Příloha č. 8 – Farského pohřební obřad ze Zpěvníku CČS 1922	str. 213
Příloha č. 9 – Tabulka č. 4. „ <i>Struktura Buttovy agendy</i> “	str. 219
Příloha č. 10 – Salfického agenda CČM.	str. 221
Příloha č. 11 – Postup Tuháčkova obřadu.	str. 231
Příloha č. 12 – Tabulka č. 7. „ <i>Struktura Kalousovy pohřební agendy.</i> “	str. 234
Příloha č. 13 – Tabulka č. 13. „ <i>Struktura obřadu De Exsequii z roku 1923.</i> “	str. 236
Příloha č. 14 – Tabulka č. 9. „ <i>Struktura pohřebního obřadu podle Obřadní knihy starokatolické církve z roku 1942.</i> “	str. 241
Příloha č. 15 – Tabulka č. 13. „ <i>Římskokatolická pohřební agenda z roku 1972.</i> “	str. 243

12. Summary

The Development of Funeral Practices in the Context of the Evolution of Ideological framework of the Czechoslovak (Hussite) Church.

Author: Mgr. Richard Ferčík

Our work resulted in finding that since the very beginning of its existence, the Czechoslovak (Hussite) Church approached the question of funeral rituals as a practical, pastoral question, not academic and theoretical.

The Czechoslovak Church became a pioneer and promoter of cremation and operator of the most extensive network of columbaries in Czechoslovakia.

The major moment of Czechoslovak (Hussite) Church particulars was the shift from the mechanical-magical concept of funeral in popular Catholicism, by which it tried to confront with a purified and understandable ritual based on the gospel and the desire to enculturate the gospel and translate it into a "live" language.

Judging by the theological view of death and funeral, the basis from which it stemmed is quite clear – catholic modernism and liberal democratic thinking. In the first generation of Czechoslovak (Hussite) Church theologians we could observe significant "scholastic" fundament. Theological consideration was never priority in these matters, but the church only dealt with it when solving complex tasks.

It was not until the middle of 1940s, when the Copernical Revolution consolidated the traditional understanding and turned it into a stable basis of modern interpretation and it protected the CHC theory from threats of liberalism in an intelligible way. The current Czechoslovak (Hussite) Church, under the influence of Trtík and Kučera, starts to realise the importance and timelessness of Christian traditions and understands that its historical role does not lie in forming new

catechism, but in the ability to translate the gospel into new conditions: giving testimony of the oldest truths using new words.

In terms of structure, the Czechoslovak (Hussite) Church funeral rituals were traditional and understandable.

When evaluating specific funeral rituals, we should note that the Farský ritual was a very liturgical and logically coherent set. It adhered to the good aspects of the traditional concept, while maintaining a logical structure. From the theological point of view, it was a well-balanced ritual, paying sufficient attention to the personality of the deceased, while consoling the mourners. It was trinitological and Christological and clearly understandable, its kerygma being noticeable.

The Drtina Agenda was the agenda which was used by the Czechoslovak (Hussite) Church for the longest time. We can see its profound elaborateness and logicity. This agenda offers at every moment sufficient amount of alternatives for to any possible situation and condition that may occur. It is elaborated in a very careful and thorough way.

However, it diverts from Farský's liberal optimism, emphasising fateful moments. Generally speaking, it was "darker", putting the deceased personality in the centre. The deceased person became the second focal point of the funeral ritual, next to Jesus Christ.

The Drtina Agenda limited the structure of antiphonal dialogues and let the clergymen have control over the ritual, particularly with prayer and reading from the Scripture.

Last two agendas, the Špak and the Butt Agendas are almost identical. In comparison with the other agendas they emphasise the annunciation of the Word of God. They move the focus from the deceased person to the kerygma, which brings the nature of their agendas nearer to the Protestant approach. Nevertheless, they maintained the structure that is typical of the Czechoslovak (Hussite) Church and the

course of the funeral rituals is in line with the current Czechoslovak (Hussite) Church liturgy.

The Butt Agenda complements the Špak Agenda with suitable responsories which were lacking in the Špak Agenda.

We appreciate Butt complementing the ritual with responsories, as they may endow the ceremony with greater spiritual depth when presented in a dignified manner.

However, the agenda as such leaves an indifferent impression and lacks personal urgency of the previously mentioned agendas.

Our research leads us to conclude that the approach towards funeral and related rituals in the Czechoslovak (Hussite) Church underwent significant development and it imitated quite faithfully its the course of its theological evolution.

In this aspect, the Czechoslovak (Hussite) Church was substantially influenced by the Farský Agenda. The other agenda with great impact was the Drtina Agenda which dominated the Czechoslovak (Hussite) Church for the longest time.

We may assert that both agendas were well-conceived and served well. Other particular agendas did not have significant influence on the church as such.

The question remains how the latest agenda will be accepted.

Although the Czechoslovak (Hussite) Church originated from the sources of Catholic modernism, it became a distinctive church in a very short time. However, traditional funeral rituals soon started to be complemented with new accents resulting from the atmosphere of liberalism. This was specific for the first generation of the Czechoslovak Church. After the Copernical Revolution, the Czechoslovak (Hussite) Church tries to divert from liberalism, returning to more traditional thinking. The question of whether it was influenced by other denominations remains unproved.

When comparing the agendas, the Roman-Catholic basis was confirmed, which is a fact that had been publicly known before. The influence of other denominations was not proved, since even the Evangelical Church of Czech Brethren was founded

and its funeral rituals established after the Czechoslovak Church's practices were established. Also the Orthodox crisis did not affect this issue, as the Czechoslovak Church quickly split into two independent churches which then evolved independently. A short instance of Czechoslovak crisis within the Old Catholic church was local and did not leave any traces in this respect. The fact these two churches are close to each other is not due to mutual influence but due to the fact they both stemmed from the Roman-Catholic basis.

The most significant finding is that the Czechoslovak (Hussite) Church has always adhered to the liturgical framework and ecclesiological understanding of the sacrament. Despite a certain similarity and getting nearer to Protestantism, the Czechoslovak (Hussite) Church never adopted the Protestant approach in this respect.

The dynamics of the development of its own agendas absolutely exceeded the dynamics of other denominations and laid foundations to the Czechoslovak (Hussite) Church's tradition of funeral agenda creation. The question of understanding death and afterlife was also dynamic and influenced by the theological evolution of the Czechoslovak (Hussite) Church. However, its mainstream never diverted significantly from the traditional framework. Some formulations, especially from the beginnings of the Czechoslovak Church, which might seem confusing, were due to the effort to find the right way of expressing Christian annunciation in a way that would be relevant to its period. In this respect their language reflects the period and its faith in scientific advancement and democracy.

Since the Czechoslovak (Hussite) Church did not have in Czechoslovakia or anywhere else in the world a similar denomination, its evolution was completely independent.